İlhami GÜLER

Realpolitik-Muhafazakârlık Karşıtı Yazılar

Ilhami GÜLER

Realpolitik-Muhafazakârlık Karşıtı Yazılar

Ey kare yapılı, kara örtülü Kâbe'yi kıble edinip Hac ibadetinde etrafında tavaf eden/dönen Müslümanlar, o yaptığınız ibadetle hâsıl olması beklenen bir şey varsa o da Müslümanlar arasında birlik, dayanışma, kardeşlik ve yardımdır. İşte bunu gösterme zamanı. Kara derili, kara saçlı, kara gözlü • sefil aç-bilâç çocukların göz göre göre ölüme gidişleri, o bakışları içinizi parçalamıyorsa, Kızıl Deniz'in ötesindeki o "kara" örtülü yapının "put" olmasının dışında başka bir anlam kalmamıştır, hemen hep beraber oraya yıkalım. Çünkü o artık vicdan dinlemiyor, vicdan kararıyor demektir.

ANKARA OKULU YAYINLARI

Ankara Okulu Yayınları: 150

© Ankara Okulu Basım Yayın San. ve Tic. Ltd. Şti.
Dizgi ve kapak: Ankara Dizgi Evi
Baskı, kapak baskısı, cilt: Bizim Repro Ofs. Mat. San. Tic. Ltd. Şti.
Birinci basım: Mayıs 2012

ISBN 978-9944-162-53-1

Ankara Okulu Yayınları
İstanbul Cad. İstanbul Çarşısı 48/81 İskitler/Ankara
Tel/Faks: (0312) 341 06 90
web: www.ankaraokulu.com
e-mail: ankaraokulu@ankaraokulu.com

Realpolitik-Muhafazakârlık Karşıtı Yazılar

İlhami GÜLER

Ankara Okulu Yayınları
Ankara 2012

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ 7

TÜRKİYE

Açılma ve Alçalma 11

Cemaatleşen Türkiye 15

Cemiyet ve Cemaat Bağlamında Müslüman Birey 19

Demokrasilerde Hükümetlerin
"Dindar Gençlik" Yetiştirme Selahiyeti 25

Din, Hukuk ve Bilim Kurumlarının
Siyasi Vesayetten Kurtarılması Zorunluluğu 29

"...Ve'l-Cemaat"ten "The Cemaat"e Fetullah Gülen Hareketi 33

Koşulsuz "Merhamet Peygamberi" mi,
Merhametle Yoğrulmuş "Adalet Peygamberi" mi? 41

Türkiye'de Kimlik Tartışmalarında
"Aynilik" ve "Farklılık" Vurgularının "Ölçü" Sorunu 47

Kimlik Tartışmaları Bağlamında
"Aynılık" ve "Farklılık"ın Sınırları ve Meşruiyeti 53

Lider Kültü, Karizma, Erdoğan ve Demokrasi 59

Mevcut Mücadelenin Teolojik Röntgeni 67

Muhafazakârların Emlak Rantı ile İmtihanı 69

Türkiye'de Askeri Bürokrasi ya da Efendinin Otoritesi 73

Politik Bir "Miting" Olarak "Cuma (Toplanma) Günü" 77

Türkiye(lilik) Nedir? 81

Şefaat ve Rüşvet 83

Vahiy: Allah'ın İnsan Sözü 87

Ordu'yu Yıpratma 91

İnsaf ve Adalete Çağrı 95

Kur'an'ın Toplumsal Ahlak İlkeleri 99

Kültür Devrimine Maruz Kalmış İki Ülkenin
(Türkiye ve Çin) Kader Ortaklıkları 111

Dinde ve Siyasette İki Otorite Tarzı 115

Başörtüsü/Türban Tartışması 119

Çağdaş 'Harici' Bir Söylem: "Allah ile Aldatmak" 123

DÜNYA

Siyah Afrika ve Kara Vicdanlılar 135

Modern Kentlerde Dinin Yaşanma İmkânı 139

Küfür/Nihilizm ve Şükür/İman Bağlamında Modernite 145

Makyavelizmin Doğu'da ve Batı'da Değişik Halleri Olarak
Siyaset 153

Mimarinin Metafiziği ve Dubai'nin Burcu 157

Modernitenin ve Modernleşmemizin Teolojik Kritiğine Giriş 159

İslam'ın İnsanlığa Vaad Ettikleri... 177

Politik Ekonomi ve 'Din' Olarak İslam 189

İslam ve Sosyalizm-Kapitalizm Tartışmalarında-Sentezlerinde
Gözden Kaçırılan Metafizik Boyut 195

Siyasetin Yeniden Formatlanması 213

Çağımızın En Büyük Felaketi:
Tanrı Tutulması veya Kalbin Körelmesi 217

Batı'daki "Öteki" Korkusunun Analizi ve İslam Dünyasında
Direnişin "Terör"e Kaymasının Psikanalizi 221

Dinlerin ve Mezheplerin Teolojiden Stratejiye Kayışı 225

DİZİN 231

ÖNSÖZ

En son *Direniş Teolojisi* adlı kitabımda yer alan yazılar, doksanlı ve iki binli yılların başında küresel bağlamda ABD ve hempalarının İslam dünyası üzerindeki iktisadi-politik baskılarına, içerde ise askeri vesayet sistemine karşı direnişin gerekliliğini dile getiren yazılardı. Bu kitapta toplanan yazılar ise, Dünya sisteminin/seküler-küresel kapitalizmin/ekonomizmin/teknolojizasyonun yarattığı "Realpolitiğe"; ülkemizde ise iki binli yıllardan itibaren bu sistemle simbiyoz bir ilişkiye girerek içerdeki askeri vesayeti değiştirmeye çalışan "The Cemaat"+AKP'nin, birlikte oluşturdukları yeni "Muhafazakâr" vesayet sistemine karşı tepkiyi dile getiren yazılardır. Hem birinci kategori, hem de ikincisi, bize çok yakın ve alabildiğine açık oldukları için, çoğunluk için aynı oranda uzak ve kapalı görünüyorlar. Zuhurlarının şiddetinden dolayı özlerini gizliyorlar. Yazıların ortak ruhunu ve ana temasını kitaba ad olarak koydum. Dünyanın sorunları, temelinde "Dünya görüşü (medeniyet-metafizik)" ile bağlantılı; ülkemizin karşı karşıya bulunduğu sorunlar ise, ilaveten, yapısal ve kültürel olduğu için, yazıların "güncel"i aşan bir metaneti vardı. Bu nedenle kitaplaştırmayı düşümdüm.

İlhami GÜLER
2012 Ankara

TÜRKİYE

Açılma ve Alçalma

İbrahimi-monoteist dinin tarihi süreç içindeki üç versiyonu (Yahudilik, Hıristiyanlık ve İslam), oluştukları tarihlerde kadını, aile hayatının merkezine koymuşlardır. Türkçedeki "Yuvayı dişi kuş yapar." sözü, bu gerçeği ifade eder. Diğer taraftan kadın, iffet, namus ve onur'un simgesi yapılmıştır. Erkeklerin birbirlerine hakaret ve küfürlerini kadın dolayımı ile yapmaları yanında, kadınların da birbirlerine hakaret ederken "fahişe" nitelemeleri bu gerçeği gösterir.

Bu üç dinin oluştuğu zaman ve coğrafya, ataerkil (erkek egemen) toplumlar olduğu için, her üçünde de bugünkü gibi sosyal hayatta bir "eşitlik" ideali yoktu. Daha ziyade kadının erkeğe itaatine, erkeğin de kadına adaletine vurgu yapılırdı. Bu dinlerin egemenlik çağları pre-modern (tarım toplumları) dönemler olduğu için, kadın-erkek arasında bir sorumluluk ve görev paylaşımı söz konusu idi. Kadın, çocuk bakımı ve aile-ev işleri ile uğraşırken; erkek, geçim temini ve güvenlik/koruma (savaş)dan sorumlu idi.

Modernite, bu düzeni bozarak her alanda "eşitlik" idealini getirdi. Arkasından kadınların lehine olduğu iddia edilen cinsel devrim geldi. Erkek ve kadın, artık dinlerin bağlayıcı kurallarından yavaş yavaş boşandılar. Zina, suç olmaktan çıktı. Aile bağları gevşemeye başladı. Çocuk "yük" olarak algılanmaya başlandı. Serbest cinsel yaşam ve birlikte yaşama favori olmaya başladı. Bu süreçleri kadınlar "özgürleşme" olarak algıladı: "Ben artık özgürüm." Cinsellik, artık yeme–içme gibi doğal bir ihtiyaç olarak görülmeye başlandı. Yeter ki "tecavüz" şeklinde olmasın. Alan memnun, veren memnun olsun. Batı'daki cinsel devrim ile kadınların tedrici olarak açılması arasında bir paralellik söz konusudur. Dinlerin egemenlik çağlarında kadının örtünmesi ile namus, iffet arasında bir

nedensellik, yine açılmayla da bunların zayıflaması arasında bir ilişki söz konusuydu. Modernite ile birlikte namus ve iffet algısının değişmesiyle, bu nedensellik ve anlam da değişti. Kadının bedeni artık kendi "mülkü" olduğu için, onun üzerinde istediği gibi tasarrufta bulunabilirdi. Kadınlar, bedenlerini erotik bir unsur olarak erkeklere karşı hayranlık celp etmek ve çekicilik unsuru olarak kullanmaya başladılar. Burada "teşhircilik" hastalığını konu dışı tutuyoruz. Genel olarak kadınlar "hayranlık", erkekler de "harem" kurma peşinde olduğu için, bu durum her iki tarafın da hoşuna gidiyordu.

Aileyi yaşamın merkezine koyan dinler, "zina"yı "günah" olarak koyduğu gibi; kadının örtünmesinin (tesettür) de cinsler arasındaki "cazibe"yi korumanın yanında, erkeklerin "tahrikini" önleme gibi bir amacı da vardı. Hıristiyanlıkta kadının örtünmesini, erkeğin kadın üzerindeki egemenliğinin bir simgesi olarak yorumlama, dini olmaktan çok, ataerkil bir yorum olsa gerek.

Örtünme, antropolojik olarak insan cinsinin temelde soğuktan korunmak, utanma ve beğenilme/güzel görünme ihtiyaçlarının bir ürünüdür. Şıklık, zarafet ve yakışma, bu son saikle ilgili kavramlardır. Bu haliyle de giyinme, moda ve estetiğin konusudur. Giyinme tarzı, kişilerin karakteri, kimliği ve kültürü hakkında bilgi verir. Ancak, genç kadınların dekolte giyimleri, bundan öte kadınlara "erotik" bir çekicilik katar. Dekolte arttıkça (göğüs, bacak, göbek, sırt... vs.) erkeğin ilgisi kişilikten cinselliğe, yüzden vücuda doğru kayar. Kadın da bunu bal gibi bilmektedir. Burada şöyle bir savunmayı duyar gibiyim: "Canım, erkekler de hayvan değiller ya; iradelerini eğitsinler; "kötü" gözle bakmasınlar." Bu iddia, erkeğin biyo/fizyolojisi açısından anlamsız bir iddiadır. Kadının açılması, -açılma oranına paralel olarak- kadının yüzünü, kişiliğini, ruhunu ve bütünlüğünü geri çeker. Erkeğin ilgisi kişilikten kadının dişiliğine doğru doğal olarak kayar. Aslında dinlerde kadının örtünmesinin ilkesi, erkeğinki ile aynıdır. Ayrıcalık şıklıkta, modada ve tarzdadır. İnsanların birbirleriyle yüzleriyle, kişilikleriyle, ahlaklarıyla, kültürleriyle ilişkiye girmeleri amaçlanmıştır.

Açılmanın göreceli olarak tamamlandığı Batı toplumlarında – cinsel doyumdan sonra- ilişkinin tekrar bu niteliklere döndüğü iddia edilmektedir ve belli oranda doğrudur.

Kadının göğüsleri erotik ve cinsel olduğu kadar, aynı zamanda metafizik ve manevidir de. Onlar, saflığın, hayatın kaynağı olmanın, Tanrı'nın rahmetinin tecellisi; annenin çocuğuna olan şefkat, sevgi ve merhametinin temsilidir. Göğüs çatalının gösterilmesi veya göğüslerin "estetik" -aslında erotik- ameliyat ile şişirilmesi, bütün bu manevi sırrı/gizi yok ederek onları erotik/cinsel bir nesneye dönüştürür. Göğüsler dikildikçe yüz silikleşir ve geri çekilir. Oysa baş ve yüz, aynıyla insandır ve ikisi de masumdur. İyi veya "kötü" olabilen gözler (irade)dir. Zira, "gözler, ruhun aynasıdır".

Kadınların yaz başında dekolte giyerek açılması, Türk erkekleri tarafından "kabak çiçeği gibi açılma" olarak nitelenir. Aslında bu teşbih doğru değildir. İslam dünyasının değişik yörelerinde giyilen çarşaf, çador ve burka gibi giyecekler, çiçeğin açılmadan önceki dış kabuğu ise, kadınların şık ve zarif giyinmeleri, "çiçeğin açılması"dır. Cinsel veya erotik amaçlı dekolteler ile açılma ise, çiçeğin özünü, tohumunu koruyan taç yaprakların dökülmesidir. Taç yapraklar ne kadar dökülürse öz ve tohumlar o kadar korunmasızdır. Kış mevsiminde bütün kadınlar "tesettür"lüdür. Bahar gelince, yavaş yavaş açılma başlamaktadır. Yazın giysilerin azalması ve incelmesi normaldir. Dinler, açılacak yerlerin artmasını ve transparanlaşmasını yasaklamaktadır.

Kadınların açılmasında erkekler tarafından hayranlık duyulma dışında başka bir saik olabilir mi? Kanaatimce, önemli bir sebep de, kadınların cinsel devrimden sonra erkeklerden ciddi bir "yüz" bulamamalarıdır. Burada "yüz bulmak"tan kastım, evlenme niyetiyle erkeklerin kadınlara yönelmemeleridir. Kadınlar, sonucu garantili olmasa da dişiliklerini kullanarak erkekleri kendilerine bağlayacaklarını sanıyor. Oysa, erkekler artık itleşmiştir. Tarihsel gözlemler ve antropolojinin ışığında şunu söyleyebiliriz ki, kadın cinsi tek erkekle yetinir ve peşinde olduğu şey, aile yani sadakat, sevgi ve çocuktur. Bir şarkı

sözünde dile getirildiği gibi: "Mutluluğun yolu çok açık: bir sen bir ben, bir de bebek." Oysa, serbest cinsel yaşamda erkeğin amacı, salt cinselliktir. Ekonomik doyum ilkesi gereği, üçüncü portakaldan sonra, dördüncü yerine, başka bir meyve tercih edilir. Dünya tarihinde "fahişeliğin" -hatta bazılarına göre homoseksüelliğin de- ortaya çıkmasının sebebi, erkeğin bu talebi; kadınların ise, ihanete uğraması ve ekonomik güvensizliğidir. "Eğlenilecek kız-evlenilecek kız" kategorizasyonu da aynı saikle erkekler tarafından yaratılmıştır. Bu durumdan sonunda zararlı çıkanların kadınlar olduğu sanırım izahtan varestedir. Avrupa'da kırkından sonra yalnız kalan kadın sayısı giderek artmaktadır. Zavallılar, barlara "one night stand" için gitmek zorunda kalıyorlar. Oysa erkekler, buralarda evlenme niyeti olmadan, altmış yaşına gelinceye kadar genç kadın bulabilmekteler. Ekonomik gücün genel olarak erkeklerde olması, onların bu şansını artıran önemli bir unsurdur. Cinsellik, kadınlar için ömürlerine kıyasla sınırlı bir avantajdır (ortalama 15-40 yaş arası). Oysa, çocuk doğurmak suretiyle "anne" olma dolayısıyla kazandıkları sosyal/manevi statü (anne, abla, teyze, hala, baldız, elti, büyük anne, kaynana...vs.) onlar için daha anlamlı ve uzun süreli rollerdir.

Sorunun temeli, ailenin kadın için olmasa da, erkek için değer olmaktan çıkması veya en azından evlenilecek yaşın ileriye kaydırılmasıdır. Bu ilişki tarzı, bir istismar doğurmakta ve bundan da kadın cinsi zararlı çıkmaktadır. Avrupa'da doğurganlığın azalmasının sebebi budur. Bu süreç devam ederse, Avrupa halkları epter olacaktır. Ünlü Hint şairi Tagor'un dediği gibi, "Doğan her çocuk, Tanrı'nın insanlıktan ümidini kesmediğinin kanıtıdır." Şahsen her çocuklu kadın doğal olarak gözüme "Müslüman" gibi görünür. Sonuç olarak, kadınların, "cinsel devrim" hikayesinin erkeklerin bir tuzağı olduğunu görmeleri gerekiyor. Bu süreç, genç yaşta (başında kavak yelleri eserken) hoşuna gitse de, yaşlandığı zaman veya evlenemediği zaman onların zararınadır. Bu nedenle, güzel elbiselerini giyinip, it olmayan erkeklerden "yüz" bulmaya çalışmaları onların lehinedir. Kadınlar, fazla açılmayın ve alçalmayın.

Cemaatleşen Türkiye

Osmanlı toplumu, farklı dillerden ve ırklardan oluşan "Müslüman ahali (ümmet)" ve farklı din, dil ve ırklardan oluşan "zımmiler"den mürekkep bir toplumdu. Meşrutiyetten itibaren "zımmilik" statüsü kaldırılarak eşit "Osmanlı milleti" oluşturulmaya çalışıldı. Osmanlı çöküp yerine Türkiye Cumhuriyeti kurulurken "ulus devlet" mantığı gereği Müslümanlar "Türk milleti" olarak adlandırıldı; zımmiler ise "dini azınlık" veya "dini cemaatler" olarak özel bazı ayrıcalıklara sahip vatandaşlar oldu. Cumhuriyet Türkiye'sinde "Türk milleti" kavramı, anayasal eşitlik üzerine kurulmuş, etnik kökeni, dili ve mezhebi farklı, ancak resmi dil olarak "Türkçe" konuşan vatandaşlardan oluşmakta idi. Bu ideolojik kategori 1980'lere kadar böyle geldi. Seksenlerden itibaren Kürtlerin itirazı başladı. Doksanlardan itibaren ise Alevilerin itirazları yükseldi. Diğer taraftan yetmiş-seksen arasındaki ideolojik sol-sağ bölünme, seksenlerden sonra laik-muhafazakâr bölünme şekline dönüştü. İkibinlerden itibaren AKP'nin iktidar süreci ile birlikte bu ana kültürel-politik ayrışmaların evrim geçirerek gittikçe çıkar, dil, ırk ve mezhep etrafında fanatikleşen ve içine kapanan-kutuplaşan ve ötekini "düşman" belleyen bir "cemaatleşmeye" doğru kaydığı gözlemleniyor. Avrupa'daki ulus devletler, hukuk ve yurt/vatan-bayrak etrafında "vatandaşlık" kavramıyla sorunlarını çözdüler. Biz, Anadolu'yu herkes için "yurt/vatan" haline getiremediğimiz gibi; herkes için de özgürlüğe-eşitliğe dayanan adil bir hukuk oluşturamadık. Memleketin büyük bir bölümünde memnun edici bir hayat oluşturamadığımız için ("Burada hayat yok hemşerim."), göçle üç-dört tane metropol oluştu. Memleketinden, yurdundan ve yuvasından olmuş; kökünden sökülmüş insanların metropollerde sığınağı ancak "cemaat"ler olabilir. Ayrıca, Prof. Dr. Erol Göka'nın *Türklerin Psikolojisi* adlı çalışmasında or-

taya koyduğu gibi, Türkler -tabii ki Kürtler de- kolayca çeşitli saiklerle organize olup (segmenter) grup çıkarını önceleyen mafyöz ilişkiler geliştirebiliyor: "Organize İşler" filminin ele aldığı çıkar amaçlı "çete" ve "mafya"laşma meselesi. Bireysel hırsızlığı hoş görmezken, örgütlü hırsızlığı normal karşılayan bir tabiat: "Devlet malı deniz, yemeyen domuz." "Bal tutan, parmağını yalar." "Harmana koşulan öküzün önünden alaf esirgenmez."

Cemaatler üzerine yapılan istatistiksel bir sosyolojik alan araştırması, Türkiye halkının hatırı sayılır bir bölümünün dini veya seküler cemaatleri "normal" gördüğü ve kendini buralara mensup olarak görmekten rahatsızlık duymadığını ortaya koyuyordu. Bunun arkasında yatan saikin ise şehirleşme ve liberalleşme ile ortaya çıkan yalnızlaşmanın ve bireyleşmenin insanları cemaatlerin güvenli ve sıcak ortamına ittiği görüşü ileri sürüldü.

Ben, bundan öte Cumhuriyetin inşa etmeye çalıştığı eşit yurttaşlık amacının ideolojik olarak başarıya ulaşmaması sonucu, Türkiye'de dört büyük cemaatin oluştuğu kanaatindeyim. 1- Ellilere kadar iktidarda olan, ondan beri de devleti bırakmak istemeyen asker-sivil bürokrat, devlet burjuvazisi ve onların siyasi temsilcisi olan sekülerleşmiş Türklerin ve Alevilerin oluşturduğu ve CHP'de örgütlenen; alt kollar olarak da İşçi Partisi, Alevi Dernekleri ve Federasyonları, Ergenekon Örgütü, Atatürkçü Düşünce ve Çağdaş Yaşamı Destekleme Dernekleri... şeklindeki ulusalcı "laikçi-Atatürkçü" cemaat. 2- Muhafazakâr (?!)-milliyetçi Türklerden oluşan "MHP" cemaati. 3- Laik ve muhafazakâr-milliyetçi Kürtlerden oluşan DTP-PKK cemaati. 4- Türkiye mozaiğinin tümünden insanları bünyesinde barındıran muhafazakâr (din soslu), fakat esası giderek çıkar birlikteliğine kayan, görünüşü "din-iman" arkası "han-hamam" AKP cemaati. Bu büyük cemaat, kendi içinde-özünde politik-stratejik amaçlı; "temsil" ile İslam'ı dünyaya hoş göstermeyi (okullar), içeride ise Türkiye'yi daha dindarlaştırmak isteyen (polis-istihbarat teşkilatı, dersaneler, bankalar, tuskon ve medya...) "Gülen cemaati" ve bir sürü

diğer dini "tarikat"ları barındırır. "Cemaat" mantığını yansıtması bakımından bir örnek vermek istiyorum. Cemaate aylık yaklaşık bin lira "himmet"de bulunan karı-koca eczane ve ecza deposu sahipleri, 80 yaşındaki anne/kayın validenin 185 TL'lik ilaç ücretini tahsil edebiliyorlar. Cemaatin "başarısı" ideali, insan yüzünü silerek kolayca vicdanı karartabiliyor.

Cemaat mantığında öncelikler meselesi sorunludur. Çünkü cemaatte "öncelik", -seküler veya dini olsun-grubun ortak ve örgütlü çıkarı, dini/ideolojik duygudaşlık veya ırki/etnik-dilsel ortak aidiyet hissidir. Bu davranış tarzı, ister "dini", isterse "seküler" anlamında alınsın, "medeni/uygar" bir davranış tarzı olmadığı kanaatindeyim. Her iki anlamıyla da uygar ve medeni olanın, insan haklarına dayalı demokratik bir hukuk devleti (kamu otoritesi/şeriatın kestiği parmak acımaz) oluşturarak insanların politik-ekonomik "cemaatlere" ihtiyaç duymadan özgür, onurlu ve güven içinde yaşayacakları bir toplumsal yapı oluşturmaktır. Cemaatin karşıtı olarak "cemiyeti" esas alan "hukuk devleti kavramı, cemaatin önceliklerini inkâr etmek, yasaklamak zorunda olmasa da, karşıtı olarak bütün vatandaşlarına karşı fırsat eşitliğini ve adaleti esas alır. İdeolojik veya çıkar amaçlı olarak –cesâmeti oldukça büyük olan- devleti elde tutma veya ele geçirme teşebbüsleri, daima gizli veya açık "cemaat/örgüt" üretecektir. Esas sorun, devleti hukuki anlamda "hakem"; sosyal-ekonomik alanlarda "zekat=vergi" aracılığı ile dezavantajlılara karşı "abi", güvenlik anlamında ise "bekçi" haline dönüştürmektir. Gerisini de vatandaşa ve sivil-denk ilişki üzerine kurulmuş "sivil toplum örgütleri"ne bırakmaktır (infak, itina). O zaman, dini cemaatler de kendi sınırlarına çekilerek, gerçek işlevleri olan ve saygıya-gönüllü itaate dayalı salt "dini" irşad faaliyetlerinde bulunur. Bizde "devlet" hâlâ tiran, baba ve kutsal olmaya devam ettiği için; halk da çocuk, kul ve sürü olmaktan çıkamıyor ve ondan korunmak veya onu ele geçirmek için güvenli sandığı kaleler -politik- ekonomik cemaatler/Truva atları- kullanıyor.

Cemiyet ve Cemaat Bağlaminda Müslüman Birey

Etimolojik olarak bugün adına "cemaat" dediğimiz sosyolojik kategori, İslam'ın erken dönemlerinde ana gövdeden ayrılan "fırka"ya tekabül ederken; cemaat aynı kökten gelen "cemiyet"e yani "toplum"a tekabül ederdi. Bu bağlamda "ehl-i sünnet *ve'l cemaat*", İslam toplumunun ana gövdesini ifade eder. Cemaat kavramının "fırka" anlamını alması Türkiye Cumhuriyetinin kültürel anlamda yeni bir "cemiyet" yaratma politikası ile bağlantılıdır. İslam toplumlarında zamanla ortaya çıkan "tarikat"lar, toplumun geneline oranla daha yoğun-dinsel kristalleşmeler iken; Türkiye'de Cumhuriyet devrimlerinden sonra ortaya çıkan "cemaat"ler, daha ziyade dini-kültürel kimliği korumaya matuf yarı politik, yarı dinsel yapılardır. Hıristiyanlık, doğuş itibariyle tarihsel ve politik koşullar gereği "cemaatçi" bir yapıya sahip iken; İslam'ın genel olarak toplumu/cemiyeti hedefleyen bir din olarak doğduğunu ve geliştiğini söyleyebiliriz.

İslam toplumları içinde birer alt kültür olarak ortaya çıkan bu tarz dini-politik örgütlenmeler, genel olarak 'ben, sen, o yok; biz varız' esprisine dayalı bir şekilde kurulmuşlardır. Karizmatik bir şef (hoca, şeyh, imam, abi, lider, başkan, başbuğ, üstat, efendi) veya şefler kadrosunun yönettiği bu yapılarda mutlak itaat bir 'erdem' iken; karşı çıkma, fikir beyan etme, eleştiri, genellikle bir 'fitne' unsuru olarak addolunur. Ferdiyet veya bireyselliğin büyük ölçüde yıpratılarak mensubiyet şuurunun ferdiyetin yerini aldığı bu tip yapılarda insanlar genellikle çeşitli bireysel ve toplumsal, iç ve dış sorunlar karşısında kendi akıllarını kullanma cesaretini gösteremezler. Onların yerine düşünen hoca, imam, abi, efendi veya liderleri vardır. Aslına bakılırsa insanın gönüllü ergin olmama durumu oldukça rahattır. Tembellik, akli kabiliyetini herhangi bir

sorun ve konu üzerinde odaklayamamak ve korkaklık insanın en fazla içine düştüğü en büyük zaaflardır. Bu tip cemaat yapılarında insanlar önce yoğun bir beyin yıkama veya 'eğitim' faaliyeti ile sersemleştirilip-aptallaştırıldıktan sona onları içeri kapatıp sora da kendi kendilerine yürümeye kalkışırlarsa başlarına gelecek tehlikeden dem vurulur: 'Sürüden ayrılanı kurt kapar.', 'Şeyhi olmayanın şeyhi Şeytan'dır.', 'Cemaatte rahmet vardır.' Bunları söylerken, insanların birlikte ortak amaçlar (maddi-manevi) gerçekleştirmek için bir araya gelmelerine (cemaatler oluşturmalarına) karşı olduğum anlaşılmamalı. Bu tip oluşumlar, insanın kendisini geliştirmesine, insan olma potansiyelini bütünüyle aktüelleştirmesine engel değil, destek olmalı. Medeni olmanın ölçüsü, insanların bütün bireyselliklerine, farklılıklarına rağmen, ortak, birlikte hareket edebilme kabiliyetleri ve ortak sorunlara karşı dayanışabilmeleridir.

Ferdiyet, insanın davranışlarının basit ve taklit veya telkin sonucu oluşmadığı, kendinin adet ve alışkanlıklarının esiri olmadığı, çevresine karşı reaksiyonları toptan otomatik ve itaatvâri reaksiyonlarından oluşmadığı, anlayış ve şahsi gayenin hayat faaliyetlerinin birer faktörü olduğu haldir. Ölçüsü ise, her ferdin diğerleri ile olan münasebetlerinde ne dereceye kadar bağımsız faaliyet gösterdiği, kendi idrakine ne derece uygun davrandığı ve başkasının kendisi hakkındaki iddialarını ne dereceye kadar kendi yorumuyla değerlendirerek hareket ettiğidir. Ferdiyet sahibi, diğerleri (cemaat üyeleri) gibi davrandığı zaman, hiç olmazsa önemli olduğuna kanaat getirdiği meselelerde, basitçe başkalarının öyle hareket etmesi dolayısıyla değil, fakat kendi benliğinin onayından dolayı öyle davranır. Zora tabii tutulduğu hallerin dışında, otoriteye uyduğu zaman, buna salt otorite oluşundan değil, daha ziyade ikna olmasından dolayı uyar. Başkalarının kanaatini sathi bir şekilde kabul etmez ve tekrarlamaz. Bir hüküm verme hürriyetine, bir harekete geçiş kabiliyetine, bir tahlil meziyetine ve çoğunlukla ifade edildiği gibi bir karakter kudretine sahiptir.[1]

1 Moclver, Page, *Cemiyet*, çev. A. Kurtkan, 80-83.

İslam'ın bireyi, toplumu ve dünyayı değiştirmesi ancak yukarıda özelliklerini saydığımız ferdiyet sahibi insanlar yetiştirilmesine bağlıdır. Ferdiyet veya birey olma, bireycilik, bencillik veya egoizmin dışında tamamen ayrı bir şeydir. Fromm'un tasnifi ile ferdiyeti belirleyen "olmak" iken; egoizmi belirleyen "sahip olmak"tır. Ahlaki açıdan söylersek bencilliği, bireyciliği veya egoizmi besleyen "sömürücü"; "istifçi" ve "pazarlayıcı" karakter yönelimidir. Yeryüzünde ahlaki bir toplum oluşturmayı amaçlayan İslam, fert-toplum ilişkisinde bir öncelik-sorunsalı yerine denge önermektedir. Ahlaki doğrunun görülmesi için epistemolojik ve ahlaki-iradi açıdan bireyin ontolojik önceliği vardır. Yoksa insan ahirette Ali Şeriati'nin deyimi ile toplum ve tarih "zindan"larını veya "put"larını mazeret göstererek sorumluluktan kaçamaz. İnsan, bilgi aktlarını "ataları", "büyükleri" veya "toplumun çoğunluğuna" rağmen hayata ve hakikate ilişkin doğru değerlendirme yapmak için kullanmak zorundadır. Kur'an, baştan sona kadar devamlı bu ideayı vurgular. Müşrik bir toplumda bir put yapıcısının oğlu olan Hz. İbrahim'in, gençliğinde bu başarıyı göstererek toplumunu aşmasını Kur'an insanlığa örnek bir tavır olarak verir. Mağara arkadaşları (Ashab-ı Kehf) ve Firavun'un karısı diğer başka örnekleridir. Diğer taraftan "iyiliğin emredilmesi ve kötülüğün yasaklanması" ilkesi, Allah adına yeryüzünde adaleti ayakta tutma sorumluluğu ve davası (4/8, 135) Müslümanları birlikte, ideolojik bir misyonla yüklü bir birlik (ümmet) olmaya zorlar. Güç birliği veya fikir birliği aynı dünya görüşünü veya ideolojiyi benimseyen insanların her zaman istediği doğal bir şeydir. Fakat, yukarıda değindiğimiz gibi, belli bir olgunluk ve özgürlük gerektirir. Toplum sorunlarının çözülmesinde ihtilafın olması doğaldır. Fakat fikir ayrılığı bizatihi bir amaç değildir. Belki doğru çözümün oluşmasına zemin hazırlayan bir zenginliktir. Her zaman, ihtilaflardan tartışma, müzakere ve diyaloji yoluyla konsensüslere (icma) vararak, doğru çözümler çıkarılıyorsa rahmet olan ihtilaf budur. İslam'da düşünmeyi desteklemek için müctehidin yanlış düşüncesine (çözümüne) bile bir "sevap" tahsis edilmiştir. Sürekli ihtilaf ve çekişmenin (savaşmanın) temelinde ya cehalet-bağnazlık ya

da egoizm (yalnız kendi menfaatini düşünme) vardır. Bugün Irak, Afganistan, Pakistan ve başka birçok yerdeki ihtilaflar bunun örneğidir. Mikro düzeyde dini cemaatler arasındaki farklılıklarının sebeplerine gelecek olursak; bunun tabii olarak sosyolojik, psikolojik ve epistemolojik nedenleri vardır. Sosyolojik yönden bireylerin yerleşim birimi (köylü-kentli), sosyo-ekonomik ve eğitim düzeyi farklılığı; psikolojik yönden, bireyin iç dünyası, mizacı, duygu yoğunluğu, hayata bakışı; epistemolojik yönden ise, bireyin bilgilenme süreci, düzeyi ve imkanı onun katılacağı dini cemaatin politikliğini veya salt manevi-diniliğini belirlemesine etki etmektedir. İhtilafın diğer bir nedeni ise, hepsi de toplumu İslamileştirmeyi amaçlamış bu cemaatlerin, toplumu dönüştürme yöntemi olarak bir grubun "evrimci metodu" benimseyerek toplumu aşağıdan yukarı doğru ıslah etmeyi amaçlarken; diğer bir grubun, bunu "yanlış" ve "imkansız" görerek yukarıdan aşağı, devlet aygıtını ele geçirerek toplumu İslamileştirmeyi amaçlamasıdır. Bu da demokratik yöntem ve devrimci yöntem olmak üzere kendi arasında ikiye ayrılır. Şiddete başvurmamak üzere, resmi-gayrı resmi bu tip oluşumları, insan olmanın, Müslüman olmanın doğal bir sonucu olarak görüyorum. Başarılı olmak için her cemaatin kendi yolunda göstereceği gayret ile birlikte ortak hareket etme de gerekir (ittifak, ittihad, dostluk, kardeşlik vs.). Bunu engelleyen şey, ortak sorun etrafında uzlaşma çabalarında grupların egosantrik temelde "mutlak doğruluk" iddialarıyla içine düştükleri bağnazlıktır. Oysa, sosyal ve insani gerçeklikler, doğaları gereği, öyle bir elden, kolayca, net olarak kendilerini ele vermez. İnsan aklı, bireyin egosunun, çeşitli zaaflarının, tarihinin ve kültürünün içine gömülü olduğu için, hakikati hemen göremez. O halde insanlar "hadd"lerini bilirse uzlaşma, birlikte hareket etme ve birlikte yaşama daha da kolaylaşır. Özetle, ferdin veya grubun kendinin doğru yolda olduğu inancı normaldir. Yanlış olan, bunu mutlaklaştırarak sorgulamaması, başkalarıyla tartışmaması ve çoğu kere boş bir erdem olan "ilkelilik" adına "yedisinde ne ise yetmişinde de o" olarak değişmemesidir.

Egoizm/menfaatten kaynaklanan ihtilaflara gelince, sanırım bunun üzerine söylenecek çok şey var. Türkiye'de 1980'lerden itibaren Özal'ın *ekonomiye* vurgu yapmasına paralel olarak, cemaat ve tarikatların da giderek dinselliklerinde kimyasal bir değişmeye uğrayarak ekonomikleştiklerini söyleyebiliriz. Örgütler şirketleşirken, müritler veya müminler de "müşteri"ye dönüştü. Bu yapılar, muhafazakâr "pasta"yı bölüşmek için kendi aralarında yoğun bir mücadele verdiler ve bu mücadele hâlâ devam ediyor. Küresel ve yerel sistemle eklemlenmeyi başaran politik ve dinsel yapılar (AKP-Nurcuların bir grubu) iktidar oldu. Bu sayede diğerleri de çeşitli şekillerde nemalanarak "köşe" oldu. 1980'lere kadar dillerden düşmeyen dini anlamda Müslüman toplum "dava"sı nereye gitti, onu bilmiyorum. Ancak, kahir ekseriyeti AB ümmeti içine dahil olalım diye can atıyor.

Demokrasilerde Hükümetlerin "Dindar Gençlik" Yetiştirme Selahiyeti

Başbakanın, muhafazakâr demokrat bir çizgiden gelen bir parti olarak "dindar bir gençlik" yetiştirme idealinde ve amacında olduklarını söylemesi, muhalefet tarafından tepki ile karşılandı. CHP, "Atatürkçü/Kemalist" bir gençlik yetiştirme ideolojisine sahip olduğu için, iktidarın "dindar gençlik" projesine karşı çıkıyor.

Peki, demokratik bir sistemde siyasal partilerin eğitim politikalarıyla ülkenin bütün çocuklarını, gençlerini tek tip bir ideoloji veya dine bağlı olarak "yetiştirme" hakları var mıdır? Olmadığı herkesçe malumdur. Çünkü demokrasi dediğimiz açık toplumlarda gençlerin ve çocukların ideolojik kimlikleri, dini tercihleri, aileleri-ebeveynleri, dini cemaatler, sivil toplum örgütleri ve gençlerin serbest etkilenmeleri ile kendiliğinden oluşmalıdır. Ebeveynlerin çocuklarının dini/ahlaki kimliklerini belirleme hakkı, bugün bazı insan hakları savunucuları tarafından tartışma konusu yapılsa da, genel olarak kabul gören bir husustur. Hakkaniyete en yakın olan budur. Devletin "milli eğitim" programları ile çocuklara vereceği "eğitim"in içeriği, onların insan olma kabiliyet ve kapasitelerini aktüelleştirme yeteneği yani "tercih kapasitesi"ni geliştirme ve "vatandaşlık" yani aynı ülkede birlikte yaşama adabı/edebi ve aidiyet duygusudur. Eğitimin esası, "meslek" becerisi edindirmedir.

Modern çoğulcu toplumlarda iktidarda olan bir parti hangi hak ve yetki ile kendisine oy vermemiş vatandaşların çocuklarını kendi ideolojisi veya dini-mezhebi tercihleri doğrultusunda "eğitir" veya "yetiştirir"? Muhafazakâr bir partinin "dindar gençlik yetiştirme" projesi, zorunlu olarak, onların "sahih" din yorumlarına, mezhebine göre (Sünnilik) dindar-

lık demektir. Peki "Alevi" ve "Şii" mezheplerinin veya dindar olmayanların, dinsizlerin özgürlükleri ne olacak? Bu iktidar yıllardır Atatürkçü ideolojinin siyaset aracılığı ile milli eğitim politikaları ile gençliğe aşılanmasına karşı çıkmıyor muydu? Şimdi kendilerinin "dindar bir gençlik" yetiştirme azim ve iradelerinin bu totaliter ideolojiden ne farkı var? Bu zihniyetin, Kemalistler gibi muhafazakâr olduğu doğru; fakat "demokrat" olmadığı kesin. Rahmetli Fazlur Rahman, -laikliğe karşı olmasına rağmen- demokrasi ile tanışan İslam ülkelerinde din ile siyaset arasındaki ilişkinin şimdiye kadar berbat giden halini şöyle tasvir etmektedir:

> İslam ülkelerinde demokrasinin görülmesinden beri, bu ülkelerin başına dert olan önemli bir sorun ise, din ile politikanın özel ilişkisi ve dinin politikaya acınacak bir şekilde boyun eğişidir. Aslında Kemal Atatürk'ü laikliği seçmeye zorlayan da bu tehlikeli olgu idi. Fakat ne yazık ki, laiklik çözüm değildir. Ancak bu ülkelerdeki politika, çoğu zaman etkileri açısından laiklikten daha az zararlı değildir. Çünkü politik ve resmi kanallar yoluyla gerçekleştirilmesi için İslami hedeflerin (bilim adamları veya kurumları tarafından) doğru bir şekilde ortaya konup yorumlanması gerekir. Bu yapıldığı takdirde (istendiği takdirde), politika bu değerlere muhafazakâr/tutucu, liberal, fundamantalist veya çağdaş çizgiler/yorumlar şeklinde de olsa uygun olacaktır. Oysa çoğunlukla yapılagelen, İslam'ı sadece (genel) politikaya değil, günübirlik politikalara da mahkum eden, İslam'ın parti ve grup menfaati uğruna insafsızca tüketilmesidir ki, bu suretle İslam da tam anlamıyla bir demogogluk haline gelmiştir. Maalesef bir çok ülkedeki sözde İslami partiler, dinin bu şekilde politika tarafından kullanılmasının başta gelen suçlularıdır. "İslam'da din ve siyaset birbirinden ayrılmaz" sloganı, şu hususu kabul etmesi için vatandaşı kandırmakta kullanılmıştır: Siyaset veya devlet, İslam'ın uzun vadedeki hedeflerine hizmet edeceği yerde, parti politikalarının günlük ve uzağı göremeyen amaçlarına hizmet etmelidir.[1]

Demokrasilerde devletin dinler hakkında çocuklara yansız/bilimsel "bilgi" vermesi anlaşılabilir bir şeydir. Fakat dev-

1 Fazlur Rahman, *İslam ve Çağdaşlık*, 1996. 140-141.

letin din "eğitimi" vermesi, "demokratik ve laik" devlet kavramıyla asla bağdaşmaz. Bu iş, demokratik ülkelerde özel okullara, cemaatlere, sivil topluma ve ebeveynlere bırakılmıştır. Sağcı muhafazakâr gelenekte öteden beri bir "hikmet-i hükümet" ve "millet iradesi" fetişizmi vardır. Bu totaliter genetik, dünyanın bir çok yerinde faşizm ile de akrabadır: En berbat, ahmak ve zalimce işler yaptıkları halde kendilerini toplumun en akıllı ve yanılmazları olduklarını sanma. Devlet denen güç/iktidar kullanma aygıtına yerleşmiş olan bürokratlar veya siyaset esnafı, hangi hakla vatandaşlarının "olması gereken/doğru kimlik"lerini belirleme hakkına sahiptir? Diyelim ki "oy vermek" ile iktidarın çocuklarımın kimliklerini tayin etme hakkını da verdim; ya oy vermeyenlerin durumu ne olacak? Ayrıca hükümet etme, bir ülkedeki bireylerin "insanın veya hayatın anlamı ve gayesine ilişkin nihai doğruluk değerini"-çünkü "kimlik"in en temel ontolojik kurucu unsuru, bu sorunun cevabıdır- belirleme hakkı verebilir mi? Bu hakkı kendinde görenler "kim" oluyor? Hükümetler, ancak bu tip arayışların önünü açar, birinin diğerleri üzerinde zorla baskı kurmasını engeller. Bu zihniyet, orta çağların "en-nasu 'ala dini mülükihim: insanlar krallarının dini üzeredir" anlayışının devamı değil de nedir? Oysa Kur'an, kimlik konusunda "*Sizin dininiz size, benim dinim bana.*" (109/6), "*Dinde zorlama yoktur.*" (2/159), "*Sen, onların üzerinde zorba değilsin.*" (88/22) demedi mi? Eğitimin "zor"la ne alakası var? denecekse, onun "eğmek"ten geldiğini hatırlatalım. Müslümanlara düşen görev, açık bir toplumda akil baliğ olan insanları "*Hikmetle, güzel öğüt ile dine çağırmak*"tır (16/125). Diğer türlü, İvan İlich'in (Okulsuz Toplum) dediği gibi, ulusdevletlerin "milli eğitim" adı altında hapishane yaratma projeleri, global köyün eli sopalı bekçilerinin medya aracılığı ile beyin yıkama politikaları onaylanmış olur ve İslam'ın "tebliğ" edilmesi sorumluluğu ve hakkı ortadan kalkar: "Herkes kendi çöplüğünde ötsün." İslam, dünyanın her yerinde açık toplumlarda bilim kurumlarında yorumlanır, sivil toplum kurumları, tebliğ ekipleri ile yayılır, kabul eden toplumlarda da demokratik usuller ile iktidarda icra edilir. Sen bugün ikti-

darda olduğun için "dindar" gençlik yetiştirmeyi politik bir vazife olarak algılarsan; senden sonra gelen biri de "dinsiz" bir gençlik yetiştirmeyi politik bir vazife olarak algılar. Yeni nesiller, ebeveynlerin üzerinde istedikleri gibi tasarrufta bulunacakları "mülkiyet"leri değildir. Olsa olsa "emanet" olarak ihtimam gösterecekleri bireylerdir.

Din, Hukuk ve Bilim Kurumlarının Siyasi Vesayetten Kurtarılması Zorunluluğu

İnsan davranışlarının kaba/sert ve haşinlikten inceliğe ve fedakârlığa doğru sıralanması, mevcut kategorizasyonlar ile ekonomi-siyaset-hukuk-ahlak-bilim-din ve estetik olsa gerek. İktisadi faaliyet, insanın hayatta kalma ve zengin olma gibi güdülere dayansa da, insan bu güdülerini gerçekleştirirken hem cinslerine karşı kandırma, hile, gasp, çalma, cimrilik ve istifçilik gibi "ahlaksız" davranışlara baş vurur. Egemen kapitalist sistem, bunların büyük bir bölümünü inceltilmiş sofistikasyonlarla meşrulaştırmıştır.

Siyasi davranış, özü itibari ile ayrı bir toplum oluşturma ve bu toplumu koruma, kollama ve iç düzenini sağlamak/sürdürmek için yönetmek ise de; bu süreç içinde siyasiler, hem iktisadi süreçleri manipüle etmek, hem de kişisel güç istenci, tahakküm tutkusu ve zayıfları-rakipleri ezme ve boyun eğdirme gibi ihtiraslara kapılarak şiddete baş vururlar. Hannah Arendt ve J. Habermas'ın siyasi faaliyeti şiddet ve çatışmadan arındırarak, karşılıklı konuşma ve rasyonel uzlaşma çabası olarak yeniden kurma tekliflerine rağmen, şiddet kullanma/savaş ve güç istenci, Makyavelizm, egemen politik kategorinin ana belirleyeni olmaya devam ediyor.

Hukuk kategorisi -çoğu zaman doğru olduğu gibi-, Marxistlerin temellendirdiği üzere, eğer egemen sınıfın kendi iradesini halka dayatması değilse, ekonomik ve siyasi süreçlerdeki haksızlığı ve şiddete başvurmayı engellemek için geliştirilmiştir. Batı toplumlarının neredeyse üç yüz yıllık ekonomik ve siyasi iç kavgalarından sonra geliştirdikleri insan hakları, hukuk devleti, demokrasi, piyasa ve laiklik kurumları, bu alanlarda kendi içlerinde (AB ve ABD) doğabilecek problemleri asgariye indirmiştir. Kuzey-Batı (AB-ABD), Doğu ve Güney

ülkeleri ile ilişkisinde bu aparatlara riayet etmese de, kendi içinde İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra uymaktadır.

Türkiye, Birinci Dünya Savaşı'nın akabinde yarı kendi askeri başarısı, yarı da galiplerin siyasi iradesiyle/müsaadesiyle var olmuş; iç düzen şekillenmesi ise siyasi devrimlerle oluşmuş bir ülkedir. Darbeler tarihi, bu ülkenin siyasi tarihinin "şiddetini" gösterir. Son on yıllık dönemde yine bu darbe alışkanlığının sürmesine rağmen, TSK'nın siyasi vesayetinin geriletilmesinde önemli adımlar atıldı. Bu süreçte AKP'ye düşen tarihsel misyon, siyaset eliyle hukuk alanını iktidarın kontrolünden veya vesayetinden çıkararak bağımsızlaştırmaktır. İktisat alanında yapılanların aynısının hukuk alanında da yapılmasıdır. Buna eklenecek iki alan din ve bilim kurumlarıdır. Yani YÖK ve Diyanet. Bu ülkenin talihsizliği, yıllardır elinde silah bulunan kurumun siyasi erke bağlanıp, kırılgan olan hukuk, din ve bilim kurumlarının özerkleştirilmesi yerine, tersinin yapılmasıdır.

Hukuk ve din vicdandan kaynaklanırken; bilim, özgür düşünce ve meraktan/tutkudan kaynaklanır. Oysa siyaset, genellikle güç istenci ve ihtirastan kaynaklanır. Bu üç kurumu siyasetin vesayetine vermek, ceylanları aslanlara teslim etmek gibidir. AKP'nin tek başına iktidar olduğu son on senede bu üç kurumda egemen olan Kemalist askeri vesayet ideolojisinin geriletildiği ve zayıflatıldığı doğrudur. Fakat tersinden, iktidar bu kurumları rövanşist bir eda ile kendini koruma ve kollama görevine koşmaktadır. Hükümetin HSYK, İdari mahkemeler, Anayasa Mahkemesi, YÖK, TÜBİTAK, TUBA ve Diyanet ile ilişkilerinde bu tavır gözlemleniyor. Buna Türk siyasetinde "kadrolaşma" deniyor. Oysa, bu yol çıkmaz sokaktır; kısır döngüdür. Muhalifler gelir, aynı şeyi yapar/yapıyor.

Bu üç kurumda insan olmanın en narin/kırılgan üç aktı gerçekleşir. Bunların, yapısı gereği ihtirasa dayanan siyasi erke boyun eğdirilmesi, buraların mefluç hale getirilmesini intaç ediyor. Boyun eğdirildikleri andan itibaren insanlık için, toplumun tümü için kendilerinden beklenen ürünleri/işlevleri ve hizmetleri yerine getiremezler. Buralarda istihdam

edilen insanlar, bu ülkenin vatandaşı ve toplumun bir üyesidirler; bir aidiyet/kimlik bilincine sahip olmaları beklenir. Ancak, özlük haklarının korunması dışında, buralarda yapılacak "içtihad"lara ve pratiklere siyasi erk karışırsa, işin içinden çıkılamaz. Buralarda yapılacak hatalar, kendi içinden, "vicdanı hür, irfanı hür" elemanlarının kendi rüştleri ile düzeltilir. Bu kurumlarda "insanlık" idealine haiz, küresel düşünme ufkuna sahip insanlar hizmet verebilir. Behemehâl, bu evsafta insan yetiştirilmesi gerekir. Üniversitelerinde, ilgili fakültelerinde felsefi düşünme yeteneği kazandırılamayan bir toplumda bu evsafta insan yetiştirilemez. Onlar, bürokratik bir kurumun "memuru" ve siyasi bir iradenin "mecburu" haline dönüştürüldükleri andan itibaren, evrensel-ahlaki misyonları bitmiş demektir. İngiltere'de yargıçların maaşlarının siyasi irade tarafından belirlenme yerine, yargıçların kendileri tarafından takdir edilmesi, bu kurumun hassasiyeti ile son derece mütenasiptir. AKP'nin son on yılda Türkiye'yi "üniversite" ile doldurması, siyasi açıdan kendine oy getirebilir; ancak, Türkiye'de "bilim" yapmaya ve teori üretmeye katkısı olmadığı; tam tersine, bilimsel faaliyetlere zarar verdiği de ayrı bir gerçektir. Başbakan tarafından atanmış, hükümetin bir Bakan'ına bağlı olan Diyanet İşleri Başkanına ancak şimdiye kadar yapıldığı gibi, hükümet politikalarına uygun hutbeler üretilmesi direktifi veya milletvekillerinin hemşerisi olan imam ve müftülerin istedikleri illere-ilçelere ve camilere ataması veya nakli için emirler verilir. Yoksa onun bir Allah adamı (Rabbaniyyun) ve alim olarak söyleyeceğine siyasetçi itibar etmez. Atalarımız ne demiş: "Parayı (yetkiyi) veren, düdüğü çalar."

"...Ve'l- Cemaat"ten "The Cemaat"e
Fetullah Gülen Hareketi

Söylememekten doğan zarar,
söylemekten doğan zarardan daha büyüktür.

"Ehl-i sünnet ve'l cemaat" kavramı, İslam'ın erken dönemlerinde politik olarak "Harici" ve "Şia" fırkalarına nispetle İslam toplumunun Emevi Saltanat Devrimi ile siyasi iktidar tarafından kontrol altına alınan ana gövdesine işaret eder. "Cemaat" burada cemiyet/toplum, ana kitle anlamına gelir.

Laik/seküler Türk devriminden sonra hilafet, şeriat ve tarikatlar lağvedildiği için, dindar toplum, geleneksel dini benliğini korumak için bir taraftan tarikatları gizli olarak yaşatmaya çalışırken, Said Nursi, tarikat ile şeriatı birleştirerek ve bu birleşime biraz da Eş'ariliğin yorumunu ekleyerek kaleme aldığı "Risale-i Nur" külliyatı etrafında muhafazakâr halk içinde bir "cemaat" oluşturdu. İlk Hıristiyanlık da pagan halklar içinde böyle bir "cemaat" olarak doğmuş iken; İslamiyet, bir cemiyet/toplum olarak doğmuştur. Cemaat, Said-i Nursi'nin ölümünden sonra çeşitli fraksiyonlara ayrılarak devam etti. Bu arada DP'nin ellili yıllarda iktidara gelmesinden sonra çeşitli tarikatların "cemaat" tarzında örgütlenerek yavaş yavaş gelişmeye başladığını görürüz: Süleymancılık, Işıkçılık, İskender Paşa, İsmail Ağa ...vs. Türkiye'de cemaatler, "Ehl-i Sünnet"in Osmanlı'nın yıkılmasından sonraki "...vel cemaat" toplum/cemiyet özlemini ve onu yaşamayı ifade eder.

Fetullah Gülen, yetmişli yıllarda MSP'ye yakınlığı ile bilinen Tahir Büyükkörükçü, Timur Taş, Mahmud Efendi gibi, fakat ateşli vaazları ile sivrilen "Nurcu" bir vaaz, "Hoca Efendi" olarak kamuoyunun gündemine geldi. Hoca Efendi, zamanla cami cemaatinden ve talebelerden nurcu bir "cemaat" oluşturdu. Diyanetten emekli olduktan sonra, giderek klasik

Nurculuğun klasik söyleminden koparak söylemini ve örgütlenme tarzını modernleştirdi. Teolojik olarak tasavvufla mezcedilmiş Gazzali sonrası Hanefi-Maturidi çizgisine bağlı olmakla birlikte, "hizmet" anlayışını değiştirerek dershane, öğrenci evleri ve özel okullar aracılığı ile eğitime önem vererek küreselleşti. Daha sonra da bürokraside (Milli Eğitim, Maliye, Emniyet, Adliye), medyada (Samanyolu tv, Zaman) ve iş dünyası (TUSKON) örgütlenmeleri tamamlandı. Hoca Efendi'nin sarıklı-cübbeli olarak kürsülerden verdiği ateşli "vaaz"lar, hareketin esas teolojik özünü, yine Hoca Efendi'nin daha sonra Pensilvanya'daki evinde takkeli-takım elbiseli olarak teenni ve düşük ses tonu ile yaptığı "sohbet"ler, hareketin teolojik-politik-stratejik ideolojisini; bıyıksız, sinekkaydı traşlı, takım elbiseli-kravatlı genç sempatizanların (kardelenlerin-altın neslin) dünyadaki okullarda ve Türkiye'deki bürokraside ortaya koydukları performans ise, hedefe yürümenin pratiği ve praxisidir. 28 şubat sürecinin yarattığı baskılardan sonra Hoca Efendi ABD'ye gitti. Hicret yurdu olarak bu ülkenin seçilmesi konusunda çeşitli spekülasyonlar mevcuttur: "Götürüldü" mü?; yoksa, kendi iradesi ile "gitti" mi? Cami cemaatini "irşad" ile başlayan süreç, dershane, yurt, özel okullar, medya, iş adamları, Abant Platformu, özel üniversiteler ile devasa bir örgütlenmeye dönüştü. Dini "cemaat" olarak başlayan hareket, geniş örgütlenmesi ile siyasi bir "güç" merkezi haline gelince, siyasi parti kurmadan, mevcut partilerle "politik" ilişkiye girerek "iktidar"ı etkilemeye başladı. Özellikle son on yılda AKP ile giriştiği simbiyoz ilişki ile bürokrasi ve parlamentoda etkili olmaya başladı. Cemaat iman, gönüllülük ve üstüne itaate dayalı olarak oryantasyonu son derece yüksek, sistematik ve etkili bir yapı iken; AKP, yoğunlukla çıkar içgüdüsünden kaynaklanıp, lider kültünün totaliter otoritesine boyun eğen daha oportünist bir yapıdır. Cemaati böylesine politik bir ilişkiye iten temel saik, çökmüş bir medeniyetin ve imparatorluğun çocukları olarak, Türkiye'nin katı laikçi kuruluş felsefesi ve altmış ihtilalinden sonra bu yapıyı sürdürmek için anayasal olarak kurgulanmış askeri vesayet sistemidir. Muhafazakâr kitleler, rejimin kendilerine dayat-

mış olduğu baskı ve tahakkümden sürekli rahatsız olmuştur. Tersinden bir vesayet sistemini, Hoca Efendi ile Tayyip Erdoğan beraber kurmaya çalışmaktadırlar. Avrupa'nın İkinci Dünya Savaşı'ndan önce yaşayıp bitirdiği tecrübeyi, Türkiye hâlâ yaşamaya devam ediyor.

Hoca Efendi'nin ABD'de misafir/mülteci olması hasebi ile de okulların dünyadaki selameti açısından dünya gücü olarak ABD ile de bir simbiyoz ilişki kuruldu. ABD, Orta Doğu'da Afganistan ve Pakistan'daki hegemonyasına karşı mücadele eden Taliban ve el-Kaide gibi "terör" örgütlerine ve onların kılçıklı-kemikli "radikal-fundamentalist İslam"ına karşı cemaatin "hoşgörü-diyalog" din yorumuna sahip çıkarak (Ilımlı İslam) ilişkiyi sürdürdü. Bugün, genelde Sünni dünyanın, özelde de Cemaatin Şia/İran'dan daha ziyade, Hıristiyanlık/ABD'ye yakın durması, psikolojik, teolojik, hem de iktisadi-politik bir mevzudur. Sanıyorum bu yakınlık, cemaatin Sünni akaid-tasavvuftaki "mehdi-mesih" inancına kail olması ve bu inancın merkezinde olan Hz. İsa'nın yerinden geliyor. Sünnilikteki bu mitolojinin, Şia'daki teolojik-mitolojik versiyonundan farklı olduğu bilinmektedir.

İslam tarihinden sufi tarikatların siyaset ile ilişkisi bilinmektedir. Kuzey Afrika'da Senusilik, Osmanlı coğrafyasında Nakşilik ve Mevlevilik bunun örnekleridir. Bu bağlamda ideolojik olarak tasavvuf ile şeriatın sentezinden oluşmuş "cemaat" örgütlenmesinin siyasetten uzak durmasını beklemek abes olur. İslam toplumları politik anlamda hiyerarşik ve kapalı yapılar olduğu için, siyasete illegal yollardan etki etmek bu coğrafyanın genetiğinde vardır. İttihad ve Terakki'nin Abdülhamit'i tahttan indirmesi, Kemalist devrim, 1950'lerden sonra ordunun darbeler yapması ve siyasi bir vesayet kurması bunun örnekleridir. Devleti bir ahlaki-hukuki toplum sözleşmesi, demokrasiyi (halk egemenliği) de bu devletin yönetilmesinin meşru prosedürü olarak kurmadığımız için, her ideolojik, ekonomik güç onu ele geçirmeye çalışıyor. Cemaat, devletin bürokratik örgütlenmesinde elde ettiği mevziler (emniyet, adliye, HSYK...) ile kendine ve hem de ortağı olan AKP'ye

karşı başta ordunun içinden olmak üzere, diğer grupların da desteği ile girişilen darbe teşebbüslerini (Ergenekon) deşifre ederek askeri vesayetin tasfiye edilmesine destek verdi. Bu tasfiye operasyonuna Obama ABD'sinin de teknik servis verdiği bilinmektedir. Çünkü, Tayyip Erdoğan ABD'nin hazırladığı "BOP" projesinin eşbaşkanı. Özetle, dünyanın politik aktörleri, Türkiye'deki siyasi yapıyı etkilemeye çalıştıkları gibi; içerde de palazlanan çeşitli güç odakları, -siyasi sorumluluk almadan- iktidar olma veya iktidarı etkilemeye çalışmaktadır. Cemaat de onu yapıyor. Ancak olan, olması gereken değildir.

Teolojik ve düşünsel açıdan bakacak olursak, cemaatin katı-muhafazakâr Sünni öğretiyi harekesine dokunmadan sürdürdüğü ortada. Cemaat hiçbir yenilikçi İslami düşünceye itibar etmemektedir. Dünyadaki okullarda dünya sistemine, ülkemizdeki okullarda ise bürokrasiye ve teknokrasiye kalıptan çıkma, itaatkâr –onların deyimi ile inanmış *kardelenler*- elemanlar yetiştirmektedir. Yani cemaatin entelektüel-kritik/düşünsel kapasitesi yoktur. Piramidal/hiyerarşik örgütlenme tarzı, doğası gereği düşünceye yer vermez. Cemaat, liberal-kapitalist teknoloji–tüketim toplumunun metafizik/felsefi krizini "batıl" olarak nitelemenin ötesinde analitik ve düşünsel bir kritiğe tabi tutacak entelektüel kapasitesi yoktur. Örneğin, "Frankfurt Okulu", Avrupa'nın içinden bu sistemin politik iktisadını eleştiren entelektüel bir harekettir. Ayrıca, mistik bir şahsiyet olarak Fetullah Gülen'in siyasal aklının FBI, CIA ve MOSSAD ile aşık atacak güçte olduğu kanaatinde değilim. Gandi'nin İngilizlere karşı, Humeyni'nin ABD'ye karşı ortaya koyduğu siyasi stratejiler ile Fetullah Gülen'in ABD-İsrail'e karşı ortaya koyduğu strateji mukayese edilirse aradaki fark görülür. Uzaydan elde edilen istihbarat ve binlerce "think-tank" kuruluşuyla oluşturulan stratejiler ile rüyalardan alınan ilham ve işaretlerle nasıl karşılıklı bir siyasi ilişkiye girebilir? Bütün zihni "masiva=dünya" olan bir aktör ile, zihni "masiva"dan boşandırılmış –çünkü masiva, "mavera" için araçtan başka bir şey değildir- bir aktörün -eğer aktör Hoca Efendi ise- ilişkisi nasıl denk olabilir? Cemaatin/

hareketin ABD ve İsrail istihbaratları tarafından manipüle edildiğine dair kamuoyunda ciddi şüpheler bulunmaktadır. Son MİT krizinde hükümete karşı girişilen operasyonun dış kaynaklı olduğuna ilişkin yaygın bir kanaat mevcuttur. Artık "The Cemaat", bir yönüyle istihbarat örgütleri konsorsiyumunun kod adı durumuna gelmiştir.

Cemaatin AKP ile askeri vesayete karşı işbirliği içinde verdikleri mücadelede cemaat üyelerinin "tele-kulak" (tecessüs) ile elde ettikleri istihbaratın rolü bilinmektedir. Bu durum, toplumda bir paranoya yaratmıştır. Siyaset ve bürokrasideki herkes, dinlendiği veya özel ilişkilerinin kasede alınabileceği şüphesine kapılmıştır. Nasıl ki 1960-2000 arasında askeri vesayet "görünmeden" korku yaratıyor ve insanları "fiş"liyor ve ordu bir "tabu" haline gelmiş idiyse; şimdi de cemaat, aynı görünmez korkuyu yaratmaktadır ve tabu haline gelmiştir. Rakipleri itibarsızlaştırarak tasfiye etmek amacı ile girişilen "tecessüs"ün haramlığı bir tarafa (49/12), bu vesile ile –Cübbeli Ahmet örneğinde olduğu gibi- dolaylı olarak "fuhşiyatın inananlar arasında yayılmasını/normalleşmesini" (24/19) nasıl izah etmek gerekir? Boşuna mı "Şuyuu, vukuundan beterdir.", "Kabahatta gizli, ibadette gizli." denmiştir? Ancak cemaatin kendini olağanüstü koşullarda, bir "harp" halinde oldukları ve bundan dolayı da "hile"nin meşru olduğu gerekçesi ile savunacağı açıktır.

Şu ironiye bakın ki, doksanlı ve ikibinli yıllarda askeri vesayete karşı yazdığım yazıların birinde de başlığın altındaki özdeyişi kendimi korumak saiki ile kullanmıştım. Cemaatten Hoca Efendi'nin yakını olan ve benim de sınıf arkadaşım olan, dürüstlüğüne, dini hamiyetine ve ilmine –düşüncesine değil- saygı duyduğum arkadaş, beni telefonla arayarak savcı taklidi yaparak korkutmaya çalışmış ve beni yazımın içeriğinden dolayı tebrik etmişti. Cemaatin askeri bürokrasi ve destekçileri ile girdiği mücadelede tasfiye etmek istediği şahısların telefonlarını illegal olarak dinleyerek veya kamera düzenekleri ile itibarsızlaştırarak tasfiye ettiği kanaati yaygındır. Hatta cemaatin elinde hükümet içinde dahi eline-beline

hakim olamayan bazı bürokratların kayıtları olduğu ve KİK'te olduğu gibi, bazen operasyon yaptığı vakidir. Allah vekil, cemaatin sempatizanları eline, beline ve diline hakim insanlar. Cemaatin gücü de buradan geliyor. Bu güçlerini kullanarak eline, beline ve diline hakim olamayan muhaliflerini birinden yakalayarak kolayca avlıyorlar/itibarsızlaştırıyorlar. Diğer taraftan, cemaatin iç dayanışması ve elde ettiği güç ile muhaliflere ve kendinden olmayanlara karşı –ileride elde edilecek davanın nihai başarısı uğruna- hile-i şer'iyyelere baş vurularak ve kitabına uydurularak son derece yanlış davranışlar ortaya konmaktadır. Hanefî fıkhının teolojik olarak buna fırsat verecek bir sürü malzeme ile dolu olduğunu erbabı bilmektedir. Ancak, "hile-i şeriyye" edebiyatının Kur'an'la olan açık çelişkiliğini üstadımız İbni Teymiyye ve İbni Hazm vaktiyle açık bir şekilde ortaya koymuştu. Örnek vermek gerekirse, Hizmete aylık 3-4 bin lira "himmet"te bulunan biri, annesinden 185 liralık ilaç parasını eczanesinde tahsil edebilmektedir. Bazı rektörlük seçimlerinde "harp hiledir" fetvasınca başvurulan davranışlar, ahlak sınırlarını hayli aşmaktadır.

Hareketin ekonomi politiğine gelecek olursak, dünyadaki okullara Anadolu esnafları ve kaplanlarının "himmet"inden aktarılan kaynaklar, umulur ki okullardaki elemanların Türk iş adamlarına (TUSKON) verdikleri destek hizmeti ile ticaret ve iş bağlantıları ile fazlasıyla geri döner. Okullar aracılığı ile Türkiye'nin itibarının artması olumlu bir sonuçtur. Dünyadaki okullarda İslami bir tebliğ yapılmadığı; öğretmenlerin örnek ahlakları ile onu "temsil" ettikleri kanaatindedirler.

Haddim olmayarak –ancak hakkım ve sorumluluğumun gereği olduğunu düşünerek- cemaate tavsiyem, ABD ile ortaklaşa giriştikleri Türkiye'deki askeri vesayetin geriletilmesi için verdikleri siyasi destekten sonra –bunun faturalarına karşı eleştirilerimi saklı tutmak kaydıyla- siyasi faaliyetten en kısa sürede vazgeçip, demokratik toplumlardaki gerçek bir "Sivil Toplum Örgütü" olarak topluma geri dönmeleri, ya da siyaset yapmaya çok hevesliler ise, siyasal bir parti kurarak toplumun önünde görünür olmalarıdır. Hukuk ve sivil toplum

(vakıf, dernek, cemaat) yüce gönüllülüğe, ahlaka ve dine daha yakın ve bunların ürünü iken; siyaset, bünyesinde taşıdığı şiddet ve çıkardan dolayı daha fazla içgüdülere yakındır. Siyaset yapacak kişilerde Hz. Ali'nin kalbi ve Muaviye'nin zekası birlikte bulunmak zorundadır. İkisi ayrı ayrı olunca –birincinin saflığı, ikincinin kurnazlığı ile birleşince- "*Fitnetü'l-Kübra*" ortaya çıkıyor. Ayrıca ABD ve İsrail ile giriştikleri ilişkilerini de gözden geçirmelerini tavsiye ederim. Kur'an'da varid olan gayrimüslimler ile "dostluk-velayet" ilişkisini eleştiren onca ayetleri nasıl yorumluyorlar merak ediyorum. ABD, pragmatizm felsefesi ile dinlerini "oyun ve eğlenceye almış (15/57)" görünürde "dindar" (muhafazakâr), gerçekte ise gırtlağına kadar liberal-kapitalist/seküler (pragmatist) bir toplumdur. İnanmıyorlarsa, kendi de bir Amerikalı olan müteveffa psikanalist Yahudi Erich Fromm'un kitaplarına bakabilirler veya yaşayan filozofları olan R. Rorty'e ve (muhalif düşünür) Noam Comski'ye sorabilirler. Bir Müslüman'ın "anti-semitik" olması düşünülemez. Ancak, Filistinlilere kan kusturan İsrail'e karşı cemaatin –Mavi Marmara örneğinde olduğu gibi- muhabbetinin nereden geliyor olduğunu da anlamış değilim. Özetle cemaat, yolculuğuna başladığı "Ehl-i sünnet"in "ve'l" inden küresel kapitalizmin "The"sına doğru bir evriminden söz edilebilir.

Koşulsuz "Merhamet Peygamberi" mi, Merhametle Yoğrulmuş "Adalet Peygamberi" mi?

"Kutlu Doğum" Kutlamalarına Kritik Bir Katkı

"Kutlu Doğum" etkinlikleri yapan Diyanet, Batı'nın yaratmış olduğu "İslami Terör" ve "İslamofobia" kavramsallaştırmalarını nötralize etmek için geçmiş yıllardan beri sürdürdüğü "Sevgi Peygamberi" kavramsallaştırmasının, esas sevgi ve merhamet peygamberi olan Hz. İsa'ya (57/27) fazla öykünme ifade ettiğini biraz geç de olsa anlamış olsalar gerek ki, bu seneki faaliyetleri "Merhamet Peygamberi" üst başlığı ile değiştirdiler. Ben, bu isimlendirmenin Diyanet'in üst düzey bürokratlarından tasavvuf eğilimli olanların marifetiyle yapıldığı ve fakat hâlâ Hz. Muhammed'i hakkıyla ifade eden bir kavramsallaştırma olmadığı kanaatindeyim. İnsanlığın dini tarihinde "sevgi" ve "merhamet" kadroları prototip veya "örneklik" olarak doludur. Hz. İsa, Hıristiyanlara göre "sevgi" peygamberidir. Budha ve onun geç dönem temsilcisi Gandi ise, koşulsuz "merhamet" abideleridir. Örneğin, Müslümanlar ile Hindular arasındaki iç-savaşta bir taraftarının "göze göz" mukabelede bulunma talebine karşı, Gandi: "Zaten bu yüzden karşı karşıya gelmiş durumda değil miyiz?" demiştir. Yine çocuğunun Müslümanlar tarafından öldürüldüğünü söyleyip kendinin ne yapması gerektiğinin soran bir Hindu'ya: "Kimsesiz bir Müslüman çocuğu bul ve onu çocuk edin." cevabını vermiştir. Hz. Muhammed'e gelince, onun gerçek hayatını, mücadelesini ve kişiliğini ifade edecek kavram, bir oryantalistin Kur'an'ın "Allah" kavramını ifade etmek için kullandığı "Merhametle Yoğrulmuş Adalet" kavramı tam olarak ifade etmektedir. Bir kutsal kitabın Allah tasavvuru ile peygamber tasavvuru arasında bir paralelliğin olması kadar normal bir şey yoktur.

İslam'ın dini tecrübe ve kültür tarihinde tasavvuf, Kur'an'ın ortaya koymuş olduğu bir taraftan "Zu'l-Celal", "Zu-İntikam", "Cabbar", "Kahhar", "Ğâdip" ... diğer taraftan Raûf, Rahman, Rahîm, Afuvv, Ğafûr, Vedûd... sıfatlarını, ikinciler lehine birincileri gizleyerek eksik karakterli, zayıflatılmış bir Allah tasavvuru yarattıkları bilinmektedir. Kanaatimce "Merhamet Peygamberi" kavramsallaştırılması, böylesine bir tek yanlılığı yansıtmaktadır. Gerçek şudur ki, "celâl"i olmayanın "cemâl"i, "gazâb"ı olmayanın merhameti, intikamı olmayanın mağrifeti, kahrı olmayanın muhabbeti erdem ve fazilet değildir. İnsanlığın hal-i hazır ahlaki kapasitesi, "adalet" yerine koşulsuz merhameti kaldıracak durumda değildir: "*...suçlulara karşı merhamet duygularınız, sizi adaleti uygulamaktan alı koymasın.*" (24/2) Koşulsuz "Merhametten maraz doğar." sözü, bu gerçeği ifade eder. Allah'ın merhametinin "geniş"liği, "sınırsız/koşulsuz" olduğu anlamına gelmez.

Böyle bir kavramsallaştırmayı doğuran şeyin, uluslararası politik-medyatik baskı ve hegemonya ortamı olduğunu görüyoruz. Dininizin kutsal kitabı şiddet içeriyor; peygamberinizin "Silahlı Peygamber: *en-Nebiyyu'l-Musallah*" olduğu doğru ve ortada da bir sürü Müslüman kimlikli "terörist"ler varsa ve siz de bu gerçekleri izah edemiyorsanız veya bundan utanıyorsanız, böyle kavramsallaştırmalara başvurmak mecburiyetinde kalırsınız. Oysa "Merhamet Peygamberi" sloganı, bu gerçekleri izah edemez. Bu gerçekleri ancak "Merhametle Yoğrulmuş Adalet Peygamberi" kavramsallaştırması izah eder. Davasını sözlü tebliğ ile yayıp, gönülleri fetheden ve giderek hatırı sayılır bir taraftar kitlesi toplandığında, bu gelişmenin politik uzanımlarını anlayarak önce Müslümanlara karşı "düşmanlık" duygusunu/durumunu yaratanlar, bununla yetinmeyip, zaman ilerledikçe "savaş" durumunu yaratarak Müslümanları boğmaya, engellemeye ve yok etmeye yeltendiler. Allah da Peygamber'e ve müminlere kendilerini korumalarını için savaşa ve cihada izin verdi (22/39). "Silahlı Peygamber", savaşmanın insani kurallarını koyarak (sivil, kadın, çocuk, din adamı öldürmeme, işkence etmeme) savaş raconunun gerek-

tirdiği şekilde düşmanlarıyla savaştı. Merhametin gerektirdiği yerde merhamet, adaletin gerektirdiği yerde adalet gösterdi: "*Onun yanında bulunanlar, kafirlere karşı şiddetli, kendi aralarında merhametlidirler.*" (48/29). Kur'an'da ikinci kez Hz. Muhammed'in sıfatı olarak geçen "merhamet" (rahim, 9/128) de yine müminlere karşı gösterilmesi gereken bir tutumdur. Gayrimüslümlere karşı ise, Kur'an'ın başından sonuna kadar tavsiye edilen tutum ve sıfat "adalet"tir (5/8, 6/152, 4/58, 16/90). Genel geçer gerçekçi yolun "adalet" olması, istisnai, bireysel ve olağanüstü durumlarda adaletin terk edilerek koşulsuz affın/merhametin tercih edilemeyeceği anlamına gelmez: "*İyilik ile kötülük birbirine eşit değildir; sen, kötülüğe iyilikle mukabele et, o zaman (bakarsın ki), seninle arasında düşmanlık bulunan kimse, sanki sıcak bir dost oluvermiş.*" (41/34). Sufi eğilimli birisi dehşete düşse bile, Hz. Muhammed, aralarındaki anlaşmayı ihlal edip müşriklerle işbirliği yapan "Beni Kureyza" Yahudilerini kuşatıp mağlup ettikten sonra, kendi liderlerinin (Sa'd b. Muaz) razı olduğu eli silah tutan tüm yetişkinlerin kılıçtan geçirilmesini onayladı.[1] Diğer taraftan Mekke'yi fethettiğinde de düşmanlarını kılıçtan geçirme gücüne sahip olduğu halde onları affedebildi. O halde, beş "N" bir "K" ahlakta da geçerlidir. Aristo üstadımız bunu *Nikomakhos'a Etik*'te yazmıştı.

İslam tarihindeki şiddet ve savaşlara gelince, Dört Halife döneminin sonuna doğru patlak veren iç savaş (Cemel-Sıffın Savaşı, halifelerin öldürülmesi...), Kur'an'ın ve Hz. Muhammed'in bütün ortadan kaldırma çabasına, İslam'a rağmen, "hamiyyetü'l-cahiliyye"nin yani "kabile asabiyetinin" tekrar hortlamasının ürünüdür. İmparatorlukların giriştiği "fütuhât" ise, çağın ruhuna/imparatorluk raconuna "cihad" ın ortak koşulmasıdır. Allah, "Savaşla dininizi yayın." diye bir emir vermedi.

Günümüzdeki "İslami Terör"e gelecek olursak, İsrail devletinin önceleri Rusya ve Almanya'nın desteği ile İslam coğrafyasının göbeğinde kurulması; 1948'den sonra da, İngiltere ve

1 Buharî, Cihad/168, Meğazi/30-31.

ABD'nin koşulsuz desteği ile bu "terörist" devletin Filistinlileri yüzlerce yıldan beri oturdukları yurtlarından, evlerinden sökmesi/sürmesi, Araplarda Yahudilere karşı bir "kin" doğurdu. ABD ve İngiltere'nin koşulsuz olarak İsrail'in güvenliğinin bekçiliğine soyunmaları ve seksenlerden sonra da –Çin'in yükselmesine paralel olarak- petrol ve doğalgaz kaynaklarının ve koridorlarının kontrolü için ABD ve İngiltere'nin önce Irak'ı işgal etmesi, ardından Afganistan'ı işgali; Avrupa'nın göbeğinde Bosna katliamına Avrupa'nın seyirci kalması; Rusya'nın Çeçenistan katliamı ve bütün bunların devlet, diplomasi, ordu, medya ve kontrollerinde olan uluslararası "hukuk" kuruluşlarının desteğiyle yapılması; İslam dünyasının ise buna –zayıflığından dolayı- aynı araçlarla mukabelede bulunamaması, onuru/izzeti/şerefi/haysiyeti ve namusu olan gençleri "azimet"i seçerek "asimetrik savaş"a sürükledi: "Kediyi köşeye sıkıştırırsan, üzerine atlar, yüzünü tırmalar." Hayatının baharında bir çok genç kız ve delikanlının yaşayacak daha çok şeyi varken, bedenlerini havaya uçuracak "intihar bombacısı" haline gelmesinin koşulları üzerinde düşünmeden; Üsame Bin Ladin'in neden Kur'an'daki "cihad" ayetleri ile bugün İslam dünyasının içinde bulunduğu koşullar arasında kolayca irtibatlar kurabildiğini anlamadan, "İslam ve terör" arasında kolayca özdeşleştirmeler yapmak dürüstlükle, namuslulukla bağdaşmaz. Müslüman öznelerin "apologetik" psikolojiye düşmeleri de anlaşılmaz. Hele bu durumları yaratanlarla aynı dili konuşan Müslümanların durumu hiç anlaşılmaz.

Bu özel koşulların dışında, dini "bağnazlık" dolayısıyla şiddete başvurmaya diğer dinlerin müntesipleri ne kadar meyyal ve müheyya ise, "Müslümanlar" da ancak o kadar müheyya ve meyyaldir; ne eksik, ne fazla. Çünkü sonuç itibariyle bu, bir bireysel eğitim ve karakter/psikoloji sorunudur.

Diğer taraftan, uzun süreden beri ülkemizde bir "bidat-i hasene" olarak tekrar edilen "Kutlu Doğum" etkinliklerinin toplam hasılası ile de bir şeyler söylemek istiyorum. Hz. Muhammed'in çağında yaşayan insanlara canlı "örnek"liği ile, onun "sünnet"inin veya "siret"inin sonraki nesiller için örnek-

liği arasında fark vardır. Yahya b. Hüseyin'in dediği gibi: "Dirinin örnekliği, ölünün örnekliğinden daha etkindir." Ayrıca, Hz. Muhammed'in Araplar için örnekliği ile, Arap olmayanlar için örnekliği arasında kültürel kodların ve sosyal psikolojinin aynılığı ve farklılığı açısından da fark vardır. Türkler, "veliyyullah"ı dünyevi yardımından dolayı; Hz. Muhammed'i de daha çok "şefaat"inden dolayı severler. Bu da son tahlilde "menfaat" meselesidir. Diğer taraftan Türkler, kamu sorumluluğu yüklenmiş yöneticilerinin, devlet büyüklerinin, içlerinden birinin örnekliğini takip etmeye daha yatkınlardır: "Kılavuzu karga olanın burnu çöplükten çıkmaz.", "Balık, baştan kokar.", "İmam yellenirse, cemaat ne yapmaz ki?", "Sarığı olanın, sırığı olmaz.", "Tuz kokarsa, her şey bozulur."...vs. gibi ata sözleri, bu gerçeği ifade eder. Bundan dolayı, kendisiyle aramızda 1400 senelik mesafe olan ve teolojik olarak gökyüzü ile yeryüzü arasında "Ay" gibi bir yere yerleştirilmiş, yarı kutsal ve hatasız (ismet) bir varlığın, Avrupa Birliği'ne girmeye azmetmiş, uluslararası ekonomik sisteme eklemlenmeye çalışan, üretim ve tüketim kalıpları kapitalizme ayarlanmış Türkiye insanına nasıl "örnek" olacağı problematiktir. Kutlu Doğum haftasındaki etkinliklerin toplam hasılasının maddi/manevi neticesini merak ediyorum. Toplu halde olmanın psikolojik geçici coşkusunun ardında kalan ahlaki/şuursal "etkilenim" ne kadardır? Böylesine taklit ve öykünmelerle yapılan "kutlama" ve "tören"ler yerine, "içimizden birilerini" siyasilerden, bürokratlardan, işadamlarından, analardan, babalardan, ablalardan, ağabeylerden, komşulardan... "vicdan abideleri" bulup, bunları "Ahlak Kahramanları" olarak topluma "örnek" göstermek –ve gerekirse de ödüllendirmek- yoluyla Kur'an'ın ve Sünnetin toplam öğretisinin özü olan "Din"in aslının her bir insan tekinde potansiyel olarak mevcut olan "vicdan"ının diriltilmeye çalışılması: vicdan diriltme faaliyetlerinin yapılması, isteyenin de bunu canlı "iman"a dönüştürmesi, akıbetimiz ve selametimiz açısından daha doğrudur gibi geliyor bana.

Türkiye'de Kimlik Tartışmalarında "Aynilik" ve "Farklılık" Vurgularının "Ölçü" Sorunu

Avrupa'da palazlanan burjuvazinin ideolojisi olarak gelişen milliyetçilik ve onun siyasal yansıması olan "ulus-devlet" formunun temeli, Machiavelli'nin, siyaseti üzerine oturttuğu "çıkar" ve egoizme dayandığı bilinmektedir. Teknik ve ekonomik açıdan güçlü ve de sömürgeleri olan Avrupalı kavimler, hakimiyetleri altında olan topraklar üzerinde zorla "ulus=nation" yaratmayı başardılar. Azınlıkları asimile ettiler, direnenleri de temizlediler. Anglo-sakson (WASP) ağırlıklı göçmenler/gasıpların kurduğu ABD ise, kendi aralarında ve İngilizlere karşı giriştikleri uzun bir savaş döneminden sonra bir "yurt-vatan-ülke" kavramından ziyade, -çünkü, orası Kızılderililerin yurdu, ülkesi ve vatanıydı- bir "çiftlik" veya "anonim şirket" halinde "fırsatlar mekanı" olarak gasp edildi/kuruldu. Onun için, bayrak ve çıkarın dışında "ortak" bir şey yoktur bu coğrafyada.

Osmanlı İmparatorluğu'nun Birinci Dünya Savaşı'nda parçalanmasından sonra, işgallerden kurtarılan topraklar (Anadolu/Türkiye) üzerinde kurulan devlet, "ulus-devlet" formunu takip etti. Çünkü, o tarihlerde geçerli başka form yoktu. Bunun için de, bu topraklardaki gayrimüslimlerden arındırılarak (mubadele/tehcir) İslam kültürü bağlamında homojenleştirildi. İmparatorluğun kaybedilen bölgelerinden göç eden ahali ve burada yaşayan Türk ve Kürtlerle birlikte, anayasal olarak birbirine eşit; fakat, ulus-devlet mantığı gereği, ahalisinin adına "Türk" denen, resmi dili "Türkçe" olan bir devlet kuruldu. Bu ismin başat oluşunun tarihi -Selçuklu ve Osmanlı devletlerinin kurucu unsuru olma- ve mevcut demografinin çoğunluğu olması hasebiyle de pratik bir nedeni vardı. Kürtlerin dışındaki farklı etnik kökenden gelen-

ler, birincisi az oldukları; ikincisi de, yurtsuzluğun ne demek olduğunu yaşayarak bildikleri için, "Türk" kimliğine itiraz etmeden kabul ettiler. Ancak, Kürt Aleviler (Dersim) ve Şafii Kürtler (Şeyh Said), yeni kurulan devletin Türk ve laik otoritesine etnik ve dini saiklerle baş kaldırdılar. Bu isyanlar kanlı bir şekilde bastırıldı.

1980'lerden sonra dünyadaki gelişmelere paralel olarak, Sünni muhafazakârlar ve Aleviler, dini veya mezhebi inançlarını özgürce yaşayamadıklarından, Kürtler de dillerini ve kültürlerini serbestçe ifade edemediklerinden dolayı baskı altında olduklarını iddia ederek hak talebinde bulunmaya başladılar. Sünniler ve Aleviler, demokratik mücadele yöntemini benimserken; Kürtler silahlı (PKK) mücadeleye başvurdular. Mağduriyetleri ve maduniyetleri Kürtlerle hemen hemen aynı olan Sünni/dindar Türkler ve Aleviler, devletin uyguladığı şiddet ve baskıya karşı demokratik mücadeleyi benimserken; Kürtlerin asker-sivil ayrımı yapmaksızın, otuz yıldan beri silahlı mücadeleyi sürdürmeleri, ayrıca calib-i dikkattir. Bütün bu tartışmalarda devlet (askeri ve sivil bürokrasi) ve Milliyetçiler (CHP-MHP), teslim edilmesi gereken bazı dini-kültürel farklılıkları inkar ederek sürekli "aynılığa" vurgu yaparken; Aleviler ve Kürtler, Sünni Türkler ile mevcut ortak tarihi ve kültürel bağları ve aynılıkları atlayarak "farklılığa" vurgu yapıyorlar.

Ulus-devletin kimlik tanımı (Alman, Fransız, İngiliz.. vs.) ve resmi dil belirlemesi, çoğunluğun "gücüne" bağlı olarak şekillenirken; Amerika'nın kimlik tanımı da kurucu babaların gücüne (WASP) ve birliğe katılanların (göçmenlerin) çıkarına dayandırılmıştır. İnsan hakları, demokrasi, laiklik, hukuk devleti, oluşan bu dengeyi koruyan aparatlardır. Türkiye gibi zayıf ve geç kurulan ulus-devletlerin sorunu, bu işi onlarla aynı zamanda ve aynı güçle (zorla) –istemiş olmasına rağmen- yapamamış olmalarıdır.

Aslında Türkiye kendi tarihine ve pratiğine bakacak olsaydı, Avrupa'daki maceradan farklı olarak, kendi aynilikleri ve farklılıklarını farklı bir dinamik ve racon (rejon de ta)

üzerine kurabilirdi ve halen de bunu başarabilir. Şöyle ki, Alevilerin sorunu, insan hakları, demokrasi, laiklik ve hukuk devleti ilkeleriyle halledilebilir. Şehirli, sekülerleşmiş ve Türkmen kökenli Alevi yurttaşların devlet ile ciddi herhangi bir sorunu ve talebi yoktur. Köy-Kürt kökenli ve dindar Alevilerin "Cemevi" ve mevcut din dersinden muaf olma veya alternatif din dersi talepleri de haklarıdır. Devlet bunları teslim etmeli. Laik devletin, Alevileri Sünnileştirme gibi bir amacı olamaz.

Kürtlere gelince, 1924 Anayasası'ndaki hukuki vatandaşlık ve eşitlik ilkesi, zaten bir çok sorunu halletmiş durumda. Anayasadaki "Türk" tanımı, muhtevası "ümmet", fakat adı yanlışlıkla -bilinçli olarak- "Türk" olarak konulmuş bir tanımdır. Sorunun büyük bir bölümü, tarihi süreç içinde devletin Kürtlere karşı uyguladığı politikalardan kaynaklanmıştır. Kürtler ile Türklerin kültürlerinin tarih, coğrafya ve dinden gelen kültürel ortak paydaları neredeyse yüzde seksendir. Toplumlar arasındaki gerçek kültürel farklılık, cenazelerini defin törenlerinde ortaya çıkar. Türkler ile Kürtler arasında milim bile fark yoktur bu konuda. İslam kardeşliği veya "ümmet" deyince gözleri dönen Türk ve Kürt laik aydın ve siyasetçileri, otuz yıldır dine itibar etmeyen milliyetçi/bölücü terör ve milliyetçi/otoriter bastırma çabasına rağmen, iki halk arasındaki kardeşliğin tahrip edilememesini hâlâ anlamış değiller. Bin yıl boyunca Anadolu ve Mezopotamya'nın harcı İslam kültürü ile karılmıştır.

> Din dediğimiz sırlı yaşayış, bütün öteki toplum kurumlarını var etmekle kalmamış, onların yaratıcı özü olarak onların içinde kalmıştır. Toplumun dini onun ahlakından, hukukundan, dilinden, bilgisinden, san'atından, varlık felsefesinden apayrı bir varlık değildir. Bütün bunların sonu şuraya varıyor: din kişiliği olmadan milli kişilik olmuyor.[1]

Baltacıoğlu, bu makalesinde Cumhuriyet kadrolarının, dinden bağımsız bir "ulus" kişiliği kurma teşebbüslerini eleştirmiştir. İslam, bu coğrafyada dini, mezhebi, dili ve ırkı ne olursa olsun, tümünün üzerinde ortak bir maya çalmış-

1 İ. Hakkı Baltacıoğlu, "Dine Doğru", *AÜİF Dergisi*, Cilt: 1-4, 1957, s. 57.

tır. İslam, düşman "öteki"liği, "gayrimüslim"likten çıkararak, nominal anlamda "Müslüman" olsa da, ahlaki anlamda "gavur"luğa indirgemiştir. Yanlış olan, gavurluk etmek veya gavur kayırıcılığı yapmaktır.

Yirminci yüzyıldaki uluslaşma ve uygarlaşma süreci, zımnen veya alenen dinden boşanma ve içgüdülerin serbest kalması şeklinde sonuçları iki dünya savaşı olarak ortadadır. Bunun bizdeki yansıması Ermeni ayaklanması/tehciri, Dersim isyanı/katliamı ve Kürt isyanları ve bastırılmalarıdır. Oysa, dinin bütün talepleri, aslında toplumsal ilişkiler ağını korumaya yönelik savunma faaliyetleridir. Hz. Musa'nın "On Emri" ve bunların ilki olan "Öldürmeyeceksin!", bunu vaaz ettiği gibi; Hz. İsa'nın "Dağdaki Vaazı" da, Hz. Muhammed'in bütün mesajı ve son Veda Haccı'nda verdiği "Hutbe" de, aynı amaca yöneliktir. Bu coğrafyanın etnik ve dini/mezhebi bağırsakları "milliyetçilik" ile karından dışarı çıkarılmıştır. Bu toprakların ruhu "Ne mutlu Türküm diyene" sloganı -etnik olarak Türklerin hoşuna gitse de- değil; "İstiklal Marşı"dır bu toprakların ruhu: Burada "millet" olmanın raconu ırk veya dil değil; "Hakka tapmak"tır. Yazarı, Arnavut'tur; ama, kimsenin aklına (şuura) gelmez. O, Mehmet Akif'tir. Kurtuluş Savaşı şairi veya nam-ı diğer "İslam Şairi." Şırnaklı bir Kürt ile Egeli bir Türk arasındaki fark, Karadenizli bir laz ile Akdenizli bir yörük arasındaki farktan fazla değildir. Çanakkale Şehitliği, bunun dünkü şahididir. Bugünkü şahidi ise, "Türkçü" ve "Kürtçü"lerin dışındaki herkestir. Kürt şairi Ahmet Arif'in bir şiirinde dediği gibi:

.....
Kirveyiz, kardeşiz, kanla bağlıyız,
Karşı yaka köyler, obalarıyla,
Kız alıp, kız vermişiz yüzyıllar boyu,
Komşuyuz, yaka yakaya,
Birbirine karışmış tavuklarımız.
.....

Burası Amerika gibi bir "çıkar" birliği veya İngiltere gibi "çok kültürlü" bir coğrafya değildir; temeli İslam ile yoğrul-

muş veya mayalanmış olan bir kültür/ruh birliğidir. Üzerinde yaşayanlar için "Şüheda fışkıracak, toprağı sıksan, şüheda" bir "yurt", "vatan" ve "yuva"dır: "Urfalıyam ezelden..." Bu birliği, vaktiyle Arap kabilelerin arasında İslam kardeşliği gerçekleştirdiği gibi; Sünni Müslümanlık da, birbiriyle bin yıldır iç-içe yaşayan bu iki halkı birleştirmiştir: Nitekim, Kur'an şöyle der: "*Tüm yeryüzündekileri harcasan bile onların kalplerini birleştiremezdin; fakat, Allah onların kalplerini birleştirdi.*" (8/63). Türkler ve Kürtler tarih boyu ırkçı-milliyetçi olmamaları sebebiyle, kolayca birbirleriyle evlenerek akraba, hısım olmuşlardır. Annesi ve babası farklı etnisitelerde, melez yüzbinlerce insan var bu topraklarda. Altmışlardan sonra kırsaldan kentlere göç başlayınca, Güneydoğu Anadolu'da yaşayan Kürtlerden hatırı sayılır bir kütle, Anadolu'nun her kentine göç edip orada yerleşebilmişlerdir. Kimsenin aklına da "Bunların burada ne işi var?" sorusu gelmemiştir.

Kürtlerin kültürel "kimlik" talepleri ancak dil, yani Kürtçe bazında anlamlı olabilir. Resmi dilin Türkçe olmasına (çoğunluğun dili olduğu için) Kürtlerin itirazı bana çok anlamlı gözükmüyor.. Çünkü maslahat gereği, resmi dilin bir tane ve çoğunluğun dili olması normaldir. Kürtler çoğunlukta olsalardı, onların dilini konuşacaktık. Kürtçenin eğitim dili olması talebi de, Kürtleri dünyadan ve ekonomik süreçlerden izole edeceği için onlar açısından anlamsızdır. Kürtçe Üniversite eğitimini almış bir gencin bölge dışında iş bulma imkanı ortadan kalkmış olmayacak mı? İngilizceyi yabancı dil olarak iyi öğrenmemiş Türk çocukları bile iş bulamıyorlar. Kürtçenin eğitim dili ve resmi dil olmasını isteyenler, bağımsız bir ulus-devlet kurmak iştahına ve de iğvasına kapılmış ayrılıkçı Kürtlerdir. Oysa, daha önce belirttiğimiz gibi, bütün sorunlar, mevcut ulus-devlet mantığından kaynaklanmaktadır. Bu iki talebin dışında Kürtçenin her alanda serbest olması (adlandırma, müzik, yayın vs.) haklarıdır. Anayasadaki ulus-devlet mantığı ile yapılmış "Türk" tanımının da değişmesi gerekiyor. "Türkiye halkı" genel bir isim olabilir. Halk bunu kendi arasında "Yurdum insanı" olarak zaten kullanmaktadır. Etnik

olarak kim kendini ne hissediyorsa ve kendini nasıl tanımlıyorsa odur. Etnik kökeni ve dili farklı olan insanlara "Türk" demek, -her ne kadar "Türk" sıfatının doğuşu ve tarihsel kullanılışı etnik bir imleme taşımasa da- ahlaki ve mantıki değildir. Türkiye vatandaşlığı ve Anadoluluk, tarihsel, kültürel mirasın aynılığı –dil dışında- bu ülkede yaşayan insanları birleştirmektedir. Bu bağlamda, bu kadar aynılığa rağmen, dil ve etnik köken ayrılığını ırkçılık ve milliyetçilik olarak öne çıkarmak suretiyle, ülkeyi kan gölüne çevirmek ve bölünmeyi talep etmek, akılsız ve ahlaksız siyasi kadroların işidir.

Kimlik Tartışmaları Bağlamında "Aynılık" ve "Farklılık"ın Sınırları ve Meşruiyeti

1. Aynılık ve Farklılık Bağlamında Kimlik

Bir şeyin kendi ile aynılığına "özdeşlik", varlık özleri farklı olan şeylerin formel/şekli özelliklerinin yüzde yüz "benzer"liğine "aynı"lık, benzersizlikler için ise "farklılık" tabirleri kullanılır. Örneğin, tek yumurta ikizlerinden birisi kendi ile özdeş, diğer ikizi ile aynı, üçüncü kardeşinden ise farklıdır. Aynı şekilde bir sigara paketinin içindeki sigaralardan biri kendi ile özdeş, aynı paketteki diğer sigaralar ile aynı, başka paketlerdeki sigaralardan ise farklıdır.

Bir insan yavrusu doğduğu andan itibaren farklı bir fert olarak ne biyolojik ne de ruhsal olarak kendi ile özdeş veya aynı kalamaz. Yaşam dediğimiz olgu dinamik bir süreçtir. Büyüme ve ihtiyarlama olguları, hem biyolojik olarak hem de psikolojik olarak dinamik süreçlerdir. Adın değişmemesi ile birlikte belli bir yaştan sonra boyun ve yüzün nispeten değişmemesi, bedenin hücrelerinin sürekli yenilenmesini ve dinamik ruhsal, zihinsel süreçlerden oluşan bireysel kimliğin değişmediği anlamına gelmez. Aslında "kim?"liğin değişmesi veya değişmemesi kendi başına bir değer/kıymet ifade etmez. Önemli olan, hangi değerlere göre değişip değişmediğidir. Üzerinde nisbi de olsa uzlaşma sağlanan evrensel ahlaki değerler, zenginlik, asalet/soyluluk, güzellik/yakışıklılık, zenginlik ve sağlık gibi nitelikler, çoğu insanın kendinde olmasını istediği niteliklerdir. Bunlardan ötesi zamana, zemine ve nesillere göre değişiklik gösterir.

"Kim"liğin zarfını oluşturan "isim", kendine konduğu bir insanı diğerlerinden ayırmak içindir. Ancak, isim bireyde yaşamı boyunca meydana gelen biyolojik ve psikolojik-kültürel değişmeleri de örter. Kimliğin dış maddi kurucu/sabit un-

surları beden, cinsiyet, aile/akrabalık, etnisite/ırk ve dildir. Bunlar "verili"dir. Fakat karakter, seciye, kişilik ve kültürel benlik anlamında kimlik, çevre (aile, toplum) etkisi ile birlikte kişinin kendi iradesinin de etkin olabileceği bir süreçte şekillenir. Türkiye'de bazılarının tarih, toplum ve aileden alınan dinsel/mezhebi kimliği de "verili" kimlik kategorisi olarak sunmaları/saymaları, tam bir cehalet örneğidir. Ayrıca toplumsal "rol"ler ile kültürel kimlikleri bir birine karıştırmamak gerekir. Baba, oğul, anne, amca... gibi akrabalık ilişkileri veya işçi, memur, müdür, bakan, doktor, tüccar... vs. gibi meslekler, dernek üyelikleri...vs. toplumsal rollerdir; ancak kültürel kimliğimizin de bir parçasıdır. Biz bu yazıda kültürel kimliğin meslek dışı bölümü üzerinde duracağız.

2. Modern Kimlik Stratejisi

Kültürel kimlik, kişinin genellikle içine doğduğu aile ve toplumda eğitilme veya taklit yolu ile aldığı dünya görüşü, ahlak anlayışı, daha ilerde kendinin edindiği politik tutum, müzik, sanat anlayışı, görgü ve hobilerden oluşur. Dinler, kadim dönemlerden beri en yaygın kültürel kimlik stratejileridir. On altıncı yüzyıldan itibaren Kıta Avrupası'nda ortaya çıkan ve giderek önce kuzey yarım küreyi etkileyen, daha sonra da bilim ve teknolojiyi yedeğine alarak bütün dünyada etkin olan dünya görüşü ve ahlaki değerler bağlamında *aydınlanma* değerleri, *modernite* veya kimi filozofların adlandırması ile *duyumcul, kahraman, Prometheusçu, seküler* üst kültür, şimdilerde en yaygın kültürel üst-kimlik stratejisidir. 19 ve 20. yüzyıllardaki "pozitivist" tekleştirici ulus-devlet aşamasında hakim etnisite/ırk ve dil çerçevesinde ırkçılık ve milliyetçilik, dinsel kimliğin yerine ikame edilen temel kimlik kurucu stratejiler iken; 20. yüzyılın sonlarından itibaren "postmodernist" aşamada "çoğulcu" bir kimlik stratejisi egemen durumda. Postmodernizmin gelişmesiyle seküler hümanizm üst kurucu kimlik olma özelliğini korumakla birlikte, liberal, kültürel çoğulculuk başat değer olmaya başladı. Yani kültürel bağlamda postmodernitenin dışındaki totalleştirici, aynileştirici, tekleştirici kimlik stratejileri, özellikle dinler ve makro milliyetçi-

likler "ölümcül kimlikler" olarak görülüp daha alt düzeydeki dinsel mezhep ve cemaatler, newage spritual topluluklar, cinsel tercihler ve etnik kabile kimlikleri –mikro-milliyetçiliklerhepsi eşit değerde, denk ve fakat liberal/kapitalist üst yaşam tarzı ve pratiğinde birleştirilmeye çalışılıyor.

Demokrasi ve liberalizm, modern toplumların dinî, ahlakî değerler ve etnik köken, dil açısından çoğul olduğu gerçeğinden kalkarak devletin bu gruplara karşı nötr ve eşit olmasını savunur. Devlet-kimlik ilişkisi açısından bu tutum doğrudur. Ancak, son dört yüz yıldır Kıta Avrupası'ndan kaynaklanıp önce kuzey yarımküreyi, daha sonra da bütün dünyaya kültürel bir üst kimlik olarak yayılan hümanizm/sekülerizm olgusunu, dünya görüşünü, ahlak anlayışını görmezlikten gelemeyiz. Bu kültürel hegemonya altında, bilim ve teknoloji aracılığıyla insanlığın giderek yaşam hakkındaki duygu, düşünce ve tüketim kalıpları-araçları vasıtası ile aynileştirildiğini, birbirine benzeştirildiğini görüyoruz.

Oysa modern bilim ve teknoloji, aslında dünyaya, varlığa ve hayata bir tür bakışın yani bir "dünya görüşü"nün ürünüdür. Bir tür metafiziğin mücessem hale gelmiş biçimidir. Özü itibariyle kültürel bir kategoridir. Hayatın ve varlığın anlamının neliğine ilişkin insanlığın tarihte geliştirdiği diğer bakış açılarının zuhur etmesini engellediği gibi, onları aynı zamanda örtmektedir. Çünkü o şimdilerde her yerdedir. Ve kendisini olması gereken olarak, zorunluluk olarak dayatmaktadır. Kültürün en önemli katları olan neyin üretileceğini, neyin tüketileceğini, nasıl üretileceğini, nasıl tüketileceğini, insanlar arasındaki iletişimi ve yerleşim şekillerini, mimari üslupları (modern şehirler, metropoller) bir bakış açısından, seküler hümanizm'in bakış açısından kalkarak tekno-ekonomikleştirmektedir.

3. İslami Bağlamda Kimlik

Alternatif olarak İslam dini, insanların kişisel karakter, seciye ve kişilik özelliklerinden ayrı olarak, onların etnik/ırki, dilsel ve cinsel kimliklerinin farklılığını kabul ederek

aynı dünya görüşü ve ahlakî değerler sistemi etrafında aynileştirmeye (kardeşlik) çalışan totalleştirici, tekleştirici bir kimlik stratejisidir (Tevhid). Bu strateji, tarihte yayıldığı coğrafyaların yerel kültürel etkileri ve İslam alimlerinin yorum farklarından dolayı "mezhep"lere ayrılmıştır. Haricilik, Şia ve Sünnilik, politik ve kültürel temelli ayrışmalar iken; Hanefi, Şafii, Maliki, Hanbeli, Zahiri, Caferi, Mutezili, Eş'ari ve Maturidi gibi farklılaşmalar, yorum farkından kaynaklanmıştır. Ayrıca, "Selefiyye", temel kurucu metinlere lafzi olarak bağlı, "Haricilik" ve "Mutezile" ise ahlaki bağlamda daha sıkı birer kimlik tanımlamasını ifade ederken; "Mürciilik/Sünnilik" daha gevşek bir "Müslüman" tanımlaması girişimidir. Ancak bu ayrılıklar "Kıble ehli" üst kimliğinde tekrar tekleştirilmiştir. İslam, köken itibariyle kendisiyle aynı geleneğe ait olan Yahudi ve Hıristiyanları "Ehl-i Kitap" üst kimliğinde kendine yakın ve diğer dinlerden ayrı olarak teolojik ve hukuki bir statü vermiştir. Bunlar, dinlerini tarihi süreç içinde mitolojiler ile karıştırarak veya arzularına uyarak "tahrif" etmeden önce de "Müslim" olarak isimlendirilmiştir (22/78). Ayrıca Hz. İbrahim'in öncülüğünü yaptığı (3/67, 4/125, 30/30) "Haniflik", hiçbir vahiy/peygamber geleneğine bağlı olmayan ve fakat özünde "monoteist" dini evrensel kurtuluşu/doğruluğu ifade eder.

Klasik İslam literatüründe dinî kimliğe sıkı sıkıya bağlı olma "azîmet ehli", daha gevşek bağlanma ise "ruhsat ehli" olarak kavramsallaştırılmıştır. Müslümanlar hakkındaki çağdaş isimlendirmelerden "radikal" ve "fundamentalist" kavramları, ABD ve AB'nin politik ve ekonomik çıkarları ile çelişen politk oluşumları ima ettiği kadar, klasik kavramsallaştırmadaki "azîmet ehli"ne denk düşerken; "ılımlı" veya "hoşgörülü" Müslüman nitelemeleri ise, bahsi geçen çevrelerin politik ve ekonomik çıkarları ile uyumlu politik oluşumları imlediği kadar, geleneksel kavramsallaştırmadaki "ruhsat ehli"ne denk düşer. Modern öncesi dönemlerde "tasavvuf", bu ikinci nitelemeyi ifade eder. Yine çağdaş nitelemelerden "yobazlık" ve "bağnazlık" yaftaları, klasik kavramsallaştırmada "cahillik" ve

"taassub"a tekabül eder. İslam'a göre her iki nitelik de kötüdür; bilgi ve sabırla aşılması gerekir. Ayrıca "Sünni" ortodoxi, temel kurucu metinlerin dilsel/gramatik yorumunu-haklı olarak- esas kabul ederek, bu metinleri keyfi olarak yorumlayan "batini" dinsel grupları "zındık", "batıl", "rafizi", "gulat"…. vs. heteredoxi olarak ilan etmiştir.

İslam dinine göre "dünya görüşü" ve ahlak bağlamında kendisi en doğru kimlik stratejisidir. İslam "hakk", diğer dinler ise "batıl"dır. "mümin", "müslim"ve "muttaki" sıfatları kimlik bağlamında hem en doğru "dünya görüşü"nü, hem de ahlaki bağlamda en doğru ahlaki davranışlar setini ifade eder. Yardım severlik (infak), iyilik severlik (muhsin), adil olma (muksit), temiz olama (mutatahhir), dürüst olama (mustakim)… Kur'an'daki övülen bazı ahlakilik nitelikleridir. Bu bağlamda bütün insanlığı hak dine (İslam'a) çağırmak (tebliğ) her Müslümanın sorumluluğudur. Bu çağrı, şiddet ve zorlama ile değil; "güzel bir tartışma üslubu ve tutarlı örneklerle" olmalıdır (16/125). Gayrimüslimler, "dünya görüşü" olarak batıl; fakat ahlaken doğru davranabilirler (3/75). Onlarla insanlığın ortak ahlaki sorunlarını çözmede işbirliği yapılabilir (2/148). Zalimler ise zulmettikleri müddetçe, Müslümanların "düşman"ıdırlar (2/193). Gayrimüslimler, İslam'ın etkisindeki siyasal gövdelerde (imparatorluklarda) *"Zimmetullahi ve Resûlihi*: Allah'ın ve Resulü'nün koruması altındakiler" veya "*Vedaî-i Halik-i Kibriyâ*: Yüce Yaratıcının emanetleri" olarak görülmüştür. İslam imparatorluklarında gayrimüslimlerin canı, malı, dini, dili ve namusu koruma altına alınmıştır. Merkezî otoriteye vergi-hizmet bağı ile bağlı olmuşlardır. Kültürel asimilasyona ve jenoside asla izin verilmemiştir.

Sonuç olarak, kültürel kimlik bağlamında aynilığı veya farklılığı, çoğulluğu ve ötekileştirmeyi bizatihi olarak savunmak bir değer değildir. Sorulması gereken soru, "hangi aynilik?" ve "hangi farklılık?" sorusudur.

Lider Kültü, Karizma, Erdoğan ve Demokrasi

Adına "Doğu despotizmi" denen siyasal tutumun kökleri, tarihin derinliklerine giden İran, Mısır, Asur, Babil, Sümer, Japon, Çin, Hint dini geleneklerinde "Tanrı-Kral"; Sami-Semitik, İbrani-Arap dini geleneğinde ise "Peygamber"lere uzanan bir arkaplanı olduğu malumdur. Weber, bu siyasi kişilikleri, doğa üstü/tanrısal güçlerle ilişkisinden dolayı "karizma" kavramı ile izah etmişti.

Eski Yunan'da böyle bir şey olmadığı halde, Pagan Roma krallarının da Doğu'dan etkilenerek kendilerini Tanrı-Kral olarak lanse ettikleri malumdur. Platon, filozofların kral olması gerektiğini savunurken, Aristo demokrasiden yana idi. Hıristiyanlıkla birlikte ise, Tanrı'nın yeryüzündeki tezahürü olan Hz. İsa'nın bedeni ve Roma devlet yapısının taklidi olarak Kilise ve Papa; Bizans krallarını kutsayarak onlara meşruiyet tanıyordu. İslam geleneğinde Sünnilik, Peygamber'in ölümünden sonra kadim kabile (Kureyş) şefliğine/şeyhliğine dini bir sosla ("hilafet" adı ile)geri dönerken; Şiilik, Peygamber'in karizmasını "imamet" kurumu ile 12 imamda devam ettirdi. Haricilik, Ku'ran'ın özüne sadık olarak "şura" ilkesine daha bağlı kalmasına rağmen, onu kurumsal bir yapıya kavuşturamadığı için –kendi seçtikleri imamlarını dahi öldürerek- dağılıp gitti. Hz. Ebubekir, Hz. Ömer ve Hz. Ali'nin kişisel dini hamiyetlerine (raşid) dayanan hilafet, otuz yıl sonra Osman'ın başlattığı yoğun kabilecilik üzerinden Muaviye'nin politik "lider"liğinde bir isyan ile "saltanat"a dönüştü. Tarihi süreç içinde Abbasiler, "hilafet" kavramına geri dönerek kendilerine dini kavramsallaştırmalarla karizmamsı bir nitelik vermeye çalıştılar ise de (Zıllullah-ı filard, Kaim biemrillah, Adudullah, Muiz lidinillah…), fazla etkili olamadı. Selçuklu ve Osmanlı İmparatorluklarında ise "sultan"lar, eski Türk geleneklerine (şaman-hakan) yakın olarak daha dünyevi bir konuma sahiplerdi.

Osmanlı'nın devlet yapısının prebendel (himaye-yanaşma) bir yapı olduğunu söyleyebiliriz. Dini otorite, biraz Bizans kilise geleneğinden, biraz da eski Türk geleneğinden etkilenerek "Şeyhulislam"lık olarak yarı seküler-siyasi otoriteye bağlı ve onu meşrulaştırmaya yarayan bir kurum olarak kaldı. Cumhuriyet döneminde ise "Diyanet" aynı işleve sahiptir.

16. yüzyıldan sonra Avrupa'da burjuvazinin yükselmesi ile birlikte, Rönesans, Reform ve Aydınlanma'nın gerilettiği Kilise ve dinin yerini alan milliyetçilik ve ulus devletin politik formu totaliter ve otoriter olarak şekillendi. Ancak ikinci dünya savaşından sonra bu yapılar acılı ve yıkıcı uzun deneyimlerden sonra "toplum sözleşmesi" kurgusuna dayalı olarak insan hakları, hukuk devleti, demokrasi ve laiklik ile donatılmış bir hale gelebildi.

Doğu toplumlarında modernitenin nüfuzu ve dinlerin/geleneksel yapıların gerilemesi sonucu buralardaki siyasal yapılar, Batı'nın İkinci Dünya Savaşı öncesindeki seküler totaliter/otoriter yapılara dönüştü. Dinsel açıdan baktığımızda sadece Suudi Arabistan'ın kuruluşunda (M.B. Abdulvahhab), Hindistan'ın bağımsızlığını kazanmasında (Gandi) ve İran Devrimi'nde (Humeyni) "karizma"nın etkisinden söz edilebilir. Diğerleri -Nelson Mandale dahil- normal milliyetçilik ve ulus devlet motivasyonu ile olan gelişmelerdir. Bunların içinde sadece Bosna Devlet Başkanı Aliya İzzet Begoviç, Platon'un önerdiği "bilge-kral" tipine uygun biriydi.

Türkiye Cumhuriyeti de Batılı toplumlarda olduğu gibi bir burjuva sınıfı oluşmadığı için, asker-sivil bürokrasi (İttihad ve Terakki artığı) tarafından milliyetçilik ve ulus devlet formatında kurulmuş totaliter bir devletti. Mustafa Kemal ise, Batı'da ve Doğu'daki örneklerinde olduğu gibi, tipik otokrat bir lider idi. Daha sonraları o "Atatürk" sıfatı ile bir "totem-tabu" haline dönüştürülmüştür. İsmet İnönü'nün de aynı otokrat karakterde olduğu bilinir.

Doğulu bir toplum oluşumuz hasebi ile, siyasi ilişkiler Doğu'da olduğu gibi bizde de "çoban-sürü" ilişkisine benzer.

Eski Yunan'da bu ilişki "kaptan-gemi" ilişkisi gibidir. İkinci Dünya Savaşı sonunda Batı'nın döndüğü yer burasıdır (demokrasi). Lider kültünün dayandığı yer, "kaptan" değil, "çoban" imgesidir. 1950'lerden sonra dış etkilerin zorlaması ile sözde-demokrasiye geçişle birlikte Menderes, Demirel, Ecevit, Erbakan ve Türkeş, devrimlerle yasaklanan halkın dini-geleneksel değerlerine sempatiyle baktıkları ve toplumsal şuuraltındaki "padişah" veya "şeyh" imgeleri henüz yok olmadığı için, halkın "güçsüz gözde"leri olarak görülebilir. Bunların arasında Erbakan'ın dine daha fazla atıf yaptığı için taraftarları nezdinde "halife"yi çağrıştıran "karizmaması" bir sıfatının olduğunu söyleyebiliriz. Bunlar "güçsüz"dür, çünkü gerçek siyasi aktör, Atatürk'ün seküler/totaliter "lider"liğinin sembolik mirasını 1950'lerden itibaren -aynı kurumdan geldiği için- kurumsal olarak devralan TSK'dır. Daha sonra gelen Özal, ülkenin kapılarını Batı'ya doğru daha fazla açarak ve diğerleri gibi halkın yanında durarak "gözde"ler sınıfına –biraz daha etkin bir sıfatla- katıldı. Bu arada otuzlu yıllar ile altmışlı yıllar arasında halkın dini değerlerini diriltmeye çalışan Said Nursi ile, aynı işi daha çağdaş ve profesyonel yöntemlerle seksenlerden sonra yapmaya çalışan Fetullah Gülen ise -Gandi ve Humeyni'nin siyasi karizmalarına nispetle- sempatizanlarının nezdinde birer "mistik karizma" olarak görülebilir. Gelelim Recep Tayyip Erdoğan'a.

İkibinli yıllardan itibaren uluslar arası konjöktürün uygun olması başta olmak üzere, Türkiye'deki iç dengelerin değişmesi, halkın farklı talepleri, ABD'nin joker (asker) değiştirerek sivillerle iş tutma politikası sonucu onu desteklemeleri ve ABD de konuşlanmış Fetullah Gülen ekibinin verdiği lojisktik destek ile Erdoğan, askeri ve işbirlikçisi hukuki vesayeti (bürokratik oligarşi) geriletme imkânı elde etti. Böylece o, geçmişin güçsüz gözdelerden farklı olarak siyasi ve ekonomik bir güç elde etti. Kasımpaşalılığı ile birlikte yaşadığı mağduriyetten bir "Zaloğlu Rüstem" veya "Kadir İnanır" rolü üretti. Totaliter kişiliği bağlamında hocası Erbakan'dan geri kalır yanı olmadığı halde, hocanın "halifelik" misyonunu ter-

cih etmesi yerine, o zamanın ruhuna uygun olarak seküler "liderlik" misyonunu tercih etti. Onun iktidar yıllarında muhalefetin zayıflığı, bu rolü tahkim etti. "Gömleğini çıkarması" ise, onun yerli burjuvazi ve Batı nezdindeki güvenirliliğini sağladı. Daha sonra yerli burjuvaziyi de büyük ölçüde dize getirmeyi başardı. Rant transferi ile kendi burjuvazisini yaratma peşinde. Liderliğin güç kullanma pratiği onda disiplin, düzen ve birlik gibi pozitif idealar üzerinden işlemektedir: "Bir olalım, dirlik olalım, diri olalım." "Özümüz bir, sözümüz bir, ülkümüz bir." ... Bu 'tevhid' eğiliminin, özü 'şirk'e dayanan demokrasi, insan hakları ve hukuk devleti ideaları ile çelişik olduğu ortadadır.

Lacancı bir analizle, geçmişinin ezikliği, gücü ele geçirince onu tahakkümcü bir çizgiye itti. Tayyip'in otoritesinin kaynağı sanıldığı gibi "karizma" değildir. Arkasındaki gücün, içerde yüzde elli oy desteği ile halk, dışarıda ise ta işin başında ayaklarına giderek bilinçli olarak anlaştığı Amerika olduğunu herkes biliyor. Yaşlı muhafazakâr tabanın bir kısmı ise Allah'ın ona yardım ettiğine inanıyor. Türkiye'de iktidar olmanın Amerika'nın onayından geçmeden olmadığını muhafazakâr halk da gayet iyi bildiği için, arkasında Amerika onayı olmayana oy vermiyor. Türkiye'de muhafazakârlık, öteden beri Amerika ile Allah arasında bir çelişki değil, bir "ortak cephe" birliğinin olduğuna inanç besler. Said Nursi'nin "Risaleler"indeki pozitif Amerika atıfları, Fetullah Hoca'nın zor zamanlarda (28 Şubat) oraya hicreti, Doların üzerindeki "Biz Allah'a inanıyoruz." yazısı, 1950'lerden itibaren Komünizm belasından korunmak için devlet ve millet olarak NATO şemsiyesi ile himayelerine girişimiz ve son olarak Amerikalıların Dr. Mehmet O/Öz'ü sevmeye başlamaları bunun göstergeleridir. Erdoğan'ın otoritesini oluşturan şey, arkasındaki halk ve Amerika desteği ile birlikte mücadele ettiği yerli güç odaklarına karşı aldığı "risk"tir. Risk, "efendi"nin otoritesinin de kaynağıdır. Mücadele ettiği kişi karşısında ölümü veya yaralanmayı göze alan efendi olur; alamayan ise köle (mahpus). Rakipleri-düşmanları karşısında risk alan ve toplumun kade-

riyle oynayabilen ise "lider"olur. Erdoğan'ın koruma ordusunun kalabalıklığı (1500 kişi olduğu söyleniyor), düşmanlarının çokluğu ile orantılı.

Karşısındaki "Ergenekon" adlı illegal örgütlenme, onun – her iktidar taliplisinin yaptığı gibi- kitabına uydurarak ekonomik güç elde etmesini ve siyasi gücünü rakiplerine karşı kullanmasını kitleler nezdinde meşrulaştırıyor. Ekonomisinin temeli "üretim" değil "rant"transferine dayanan bu ülkede o, İstanbul Belediye Başkanı iken ranta ulaşmanın raconunu öğrendi. Siyasette de onu başarıyla uyguluyor. O, taşranın, mağdur muhafazakârların merkeze "fetih" için gönderdiği son atlı. O, bir "Köroğlu"; hem mücahid, hem müteahhid. Lisanslı değil, Karadeniz/laz müteahhidi. TOKİ, onun eseri. İkinci dünya savaşından sonra özellikle Doğu bloku ülkelerinin baş vurduğu çok katlı sosyal/insan "silo"ları üretiyor. Kule hastası. İstanbul'u Newyork, Honkong ve Dubai'ye çevirmeyi kafasına koymuş. Delikanlılığı/Kasımpaşalılığı, dobralığı ve dindarlığı halkta takdir topluyor. Onun için de yaptığı hatalar, halk tarafından kolayca hoş görülebiliyor. Savaşmak durumunda kaldığı düşmanlarla ilişkilerinde "Harp hiledir" fehvasınca amel ediyor. Bu süreçte vicdanını kandırma kapasitesinin hocası gibi "akçeli" konularda son derece yüksek olduğu gözlemleniyor. Hocasından öğrendiği gibi bu işleri kitabına uydurarak sofistike ve dolaylı yollardan yapıyor. Sünni halkımızın gizli rüşvete "Bal tutan parmağını yalar." ve "Harmana koşulan öküzün önünden sap/alaf esirgenmez." atasözleriyle ve daha da dobra bir deyimle "Çalıyor ama çalışıyor." diyerek onay verdiğini o da bu toplumun bir ferdi olarak biliyor. Bu da nihai tahlilde gelir ülkenin toplam ekonomik üretim ve ahlaki vicdan kapasitelerine, bunları aktüalleştirme katsayısına dayanır. Kapitalist zeminde yakartallar gibi avını kendin yaratırsın; ya da avcılık/üretim kapasiten zayıfsa başkalarının avını aparmaya çalışırsın (rant ekonomisi). Şimdi o "Çoban Sülü" gibi güçsüz bir gözde veya yanaşma değil; sahici anlamda "çoban". "Küllüküm rain (çoban) ve küllüküm mesulün an raiyyetihi." hadis-i şerifini bilir.

İsrail'in haydutluğunu dünya kamuoyu nezdinde yüksek "ses"le "dil"e getirmesi, Müslüman halklar nezdinde onu şimdilik "kahraman" yapmaya yetiyor. O, şu anda Balkanların ve Orta Doğu'nun kahramanı; ancak PKK'ya karşı bu kahramanlığı sökmüyor. Anadolu'nun kınalı kuzularını PKK'nın kartallarına Güneydoğu'nun dağlarında avlatmayı engelleyemiyor. Parti içinde "mutlak" güç kullanmasını her ne kadar genel olarak ülke siyasetinde kullanamasa da, bu yönde bir eğiliminin olduğu gayet açık. Daha şimdiden bazıları ona Türklerin ikinci "ata"sı demeye başladı bile. Carl Schmitt'in totalitarizm ile hukuku birleştiren meşhur cümlesi "Egemen, olağan üstü hale (istisna hali) karar verendir." fehvasınca kanun (hukuk) hükmünde "kararname"ler ile yönetim alışkanlığı, bu bağlamda pek hayra alamet değil. Demokrasi ve hukuk devletinin esası olan yetkileri devretme (subsidiarty) eğilimi yerine, onları toplamayı tercih ettiği ve bundan hoşlandığı ortada. Ben, en temel iki insani eğilim olarak kamu işlerinde yetke/i'yi, otoriteyi hukuk ve ahlak çerçevesinde paylaşmanın ahlaki bir eğilim; bunu tekleştirmenin, tanrısal bir tutum olarak insanlar için ahlaksızlık (tekebbür, kibir, istiğna, tuğyan...) olduğu kanaatindeyim. Bu durumda devletin 'üst' kademelerine gelen 'büyük(!)'ler, kendilerinde her türlü ahlaksızlık ve ahmaklık yapma hakkı görüyor. "Devlet" denen metafizik, magic ve manevi kendinde güç sayıtlısı ile Doğu'da siyasi ve bürokratik elitler kendilerini kolayca dolayımlayabiliyorlar.

Çoban-sürü ilişkisi, diyalektik bir ilişkidir. İkisi birbirini besler. Türkiye toplumunun Batılı anlamda insan hakları, hukuk devleti ve demokrasi talepleri hayli zayıf olduğu, yani "sürü" refleksi hayli güçlü olduğu için bu böyle. Sürü, içinden uzun boylu ve çatal yürekli olan birine "sensin" diyerek onu kendi yerine ileri iter. Sonra da onu iştehalarının simsarı olarak kovalar. Kendisi risk almaz. Bu ilişkide "karizmatik" liderlerin bağlıları ile oluşturduğu "sadakat" ilişkisi yoktur. Tüketim kalıpları kapitalist toplumlarla aynı ve fakat üretimi hayli zayıf olan bir toplumsal vasatta "Al oyu, ver parayı" gizli muvadaası daha makul bir izahtır.

Parti(?!)sinde ondan başka hiç kimsenin özgül bir ağırlığı yoktur. İlişkiler, Osmanlı devlet yapısında olduğu gibi prebendeldir (hami-yanaşma). Otoritesinin kaynağı pratikte çıkar dağıtma, statü verme, güç kullanmadır . Bütün bakanlar, milletvekilleri ve bürokratlar aynı (memur) seviyede ve hepsi "onundur". Davutoğlu ve Gül'ün rol çalma çabalarını dışarıda tutalım.

Gücü yettiği oranda kendini her şeyin "sahibi" olarak görüyor. Bunu, konuşmalarındaki "Benim bakanım, benim millet vekilim, benim halkım ..." ifadelerinden, muhalefete karşı kullandığı dilin hakaretamizliğinden ve yaratılan hizmetleri -sadaka ekonomisi başta olmak üzere, hızlı trenin makinistliğine soyunmasına kadar- devlet ve hükümet kategorilerini atlayarak/gizleyerek kendinin "lütfu" olarak takdiminden anlamak kolaydır. Ortada demokrasi görünümlü otoriter-totaliter bir eğilim mevcut (direktuvar).

Tarihsel perspektiften bakıldığında ne Erdoğan'a ne de halkımıza fazla kızma hakkına sahibiz. Bu coğrafyada/tarihsel-toplumsal aşamada/kesitte bu türkü ancak böyle söylenebiliyor. "Kel başa şimşir tarak." Peygamber'in deyimi ile: "Siz nasıl iseniz, öyle idare olunursunuz." Kişilerin ve toplumların kaderlerini bir kişinin kayıtsız iradesine bağlamaları veya ardılları tarafından bu kişinin "at" veya "araç" olarak görülmesi, olumlu bir ahlaki pozisyon değildir. Ardılları tarafından takip mi ediliyor yoksa kovalanıyor mu veya ikisi birden mi belli değil.

Ben, siyasal ilişkiler bağlamında Avrupa'da yaratılan hukuk devleti, insan hakları ve demokrasinin –her ne kadar üretilme saikleri İslami bağlamda "hakkaniyet" değil "çıkar" olsa da-, "*Emruhum şura beynehum=Onların işleri aralarında şura iledir.*" (42/38) ayetine daha uygun olduğuna inanıyorum. "Emr" kavramı, burada kamu işlerine; "hum" zamiri, toplumun tümüne; "şura" kavramı ise, kişi tapınımına değil; kamusal/kurumsal ortak akla delalet eder. Bunun dışında "bilge-kral"lığın, 'karizma' ve 'lider' kültüne oranla daha gelişmiş bir toplumsal şuur düzeyine tekabül ettiğine inanıyorum.

Ayrıca "*Emanetleri, ehline tevdi edin*" (4/58) buyruğu, ima yoluyla kuvvetler ayrılığını, kurumlaşmayı gerektirir. "Tek-adam"lığı veya despotizmi değil. Bu seviyeye gelmek için de halkımızın "sürü" seviyesinden uzaklaşarak sorumluluğunu müdrik "kişi" olması ve kişi tapınımına dayanan "lider" kültünü terk etmesi lazımdır. Bu da çok kolay bir şey olmasa gerektir.

Mevcut Mücadelenin Teolojik Röntgeni

Türkiye'de Altmış darbesinden sonra oluşturulan "devlet" yapısı, askeri bürokrasiyi salt gücünden (silah) dolayı "la yüs'el" mutlak politik özne, iradesini yani ideolojini de (Atatürkçülük) –gerek iç politika, gerekse dış politika olarak- Anayasa Mahkemesi, Danıştay, Yargıtay ve HSYK gibi "yargı" ve "hukuk" kurumlarıyla korumaya aldı. Böylece, halka dayanan zayıf siyasetin ve demokrasinin devletin yapısını etkileme, değiştirme ve dönüştürme işlevi sıfırlanmış oldu. Seksen darbesi, bu devlet yapısının yıpranmasını tamir ettiği gibi, MGK ile de askeri bürokrasinin vesayetini tahkim etti.

Bu yapı, Sünniliğin (Eş'ariliğin) "tanrı" tasavvuru ve bu Tanrı'nın insanla olan ilişkisini düzenleyen "kader" anlayışı ile hayli paralellikler göstermektedir. Şöyle ki: Bu teoride Tanrı, "Hikmetinden sual olunmaz." Yani, gücünden dolayı yarattığı insana ettiklerinde bizim anladığımız anlamda hiçbir ahlaki ve hukuki kurala bağlı olmayan; insana yaptıklarına ve emirlerine bir açıklama ve gerekçe getirmeyendir. İnsanın dünya ve ahiretteki akıbetini önceden Tanrı belirlemiştir (kader). Her iki pozisyonda da ortak olan unsur, insanın ve halkın ilişkiye girdiği büyük "öteki"nin kadir-i mutlak oluşu ve ilişkinin ahlaki ve hukuki bir zemine oturmayışıdır. Ayrılan nokta ise, birinin dinsel, ötekinin ise sözümona "seküler" oluşudur.

Bir kelamcı (teolog) olarak, bundan 15-20 yıl önce *Allah'ın Ahlakiliği Sorunu* adlı bir kitap yazarak bu Tanrı ve kader tasavvurunu (teorisini) sorunsallaştırdığım, eleştirdiğim için, geleneksel muhafazakâr müminler ve hatta ilahiyatçılar tarafından hayli tepki almıştım. İtiraz edenler, az önce değindiğim tasavvurun "normal" ve olması gereken olduğunu; başka türlü "Allah" olamayacağını söylüyorlardı. Taklide (dogma) dayanan bu tepkileri ben de normal karşıladım.

Son dönemde "Ergenekon" operasyonuyla yapılanlar, benim yaptığım eleştiriye hayli benzemektedir. Ben eleştirimde Kur'an'daki Tanrı'nın (Mutezile ve Maturidi ekollerinde olduğu gibi) kendini, mutlak kudretini ahlak ile sınırlandırdığını (hikmet ve adalet) ve insanlarla olan münasebetinin "kader" değil, "Sünnetullah" kavramında olduğu gibi, ahlaki kurallara bağlı olduğunu ifade ettim. "Ergenekon" operasyonu ile başlayan süreç, mutlak öznenin (askeri bürokrasi) hukuk dışı davranışlarını hukukun kaydı altına alma çabasıdır. Hatırlanacağı gibi, Anayasa Mahkemesi'nin 367 kararında ve Yargıtay'ın YÖK'ün düzenlediği katsayıyı ısrarla bozan kararlarında olduğu gibi, HSYK'nın son tasarrufu ile de "yargı"nın aslında bu mutlak öznenin iradesinin yansıması olduğu bilinci ve bilgisi apaçık netleşti. Yargının önemli unsurları (Anayasa Mahkemesi, Danıştay, Yargıtay ve HSYK), mutlak özne ile büyük oranda aynı irade ve ideolojiyi paylaştıkları için, onun hakimiyetinin, iradesinin "hukuk" zarfında yansımasından ibaretti. Oysa, şimdi karşı taraf, yani mevcut siyasal iktidar, iktidarı siyaset ve demokrasi mücadelesiyle halka, asıl özneye transfer etmeye çalışırken; bir taraftan da süregelen bürokratik iktidarın gayri hukuki özünü (Ergenekon) ve onun "hukuki" yüzünü deşifre etmeye çalışıyor. Şu andaki mücadelede siyasetin dışında bağımsız, tarafsız bir "hukuk" yok. Hukuku kalkan yapan siyasi bir mücadele sürüyor. Bu da Türkiye'deki bütün politik ve ideolojik grupların saygı duyacağı otorite anlamında siyasetten bağımsız, ahlak ve derin düşünceye (hukuk felsefesi-hukuk bilimi) dayanan evrensel bir "hukuk"un yaratılamadığını gösteriyor. Tıpkı Anayasamızın da şimdiye kadar bir "toplum sözleşmesi" olma yerine; askeri bürokrasinin iradesi olduğu gibi. Toplum, demokrasi ve hukuku içselleştirerek onu benimsemeye çalışırken; bürokrasi, politik hakimiyetini kaybetme korkusuyla canhıraş direniyor.

Muhafazakârların Emlak Rantı ile İmtihanı

1960'lardan itibaren Türkiye'nin doğusundan görece daha modernleşmiş ve sanayileşmiş Batı'daki şehirlerine (İstanbul, İzmir, Bursa, Mersin, Adana, Ankara, Antep vs.) bir göç dalgasının başladığı bilinmektedir. Göçün yöneldiği şehirlerde plansızlık yüzünden büyük bir gecekondulaşma ve emlak rantı yaratıldı. Gecekondulaşmanın kendisi, kamuya ait arazinin göçmenler tarafından "gasp" edilmesi; oralara başta tapu olmak üzere altyapı hizmetlerinin götürülmesi ise muhafazakâr-sağ siyasetçilerin oy kaygısı ile seçmene verdiği "rüşvet"ti. Mecelle'nin hukukun genel ilkeleri olarak saydığı ilk yüz maddenin 32.si: "*Izdırar, gayrin hakkını iptal etmez.*" der. Bu ilkeye göre "gecekondu" sahipleri, Türkiye'de gecekondu yapmayan dürüst vatandaşlara olan borçları ve "gasp" pozisyonları kıyamete kadar devam edecektir. Şahsen benim hakkım, başta politikacılar ve bürokratlar olmak üzere tümüne zıkkım olsun. O gasp, bugünkü "TOKİ" denen ve "mahalle"yi katleden garabeti doğurdu. Ruhu, mimarî karakteri ve güzelliği olan şehirlerde yaşamak, her Allah'ın kulunun hakkıdır. Şehirler insan ruhu yaratırlar. Bugünkü modern şehirlerimiz bir sürü çakal, sırtlan, domuz, tilki, kurt, kartal, aslan, akrep, yılan....ruhlu insan müsveddeleri yaratıyor. Bir Rus düşünürün dediği gibi "Eğer bir şehrin nüfusu yüz bini geçmiş ise, orada insanlık olamaz."

Biz bu yazıda asıl 1960'lardan itibaren merkez ve yerel yönetimlerde (belediyelerde) sağ siyasetçi ve bürokratların emlak rantı ile nasıl şeytan ile kol kola girdikleri üzerinde duracağız. Altmışlardan beri sağ-muhafazakâr siyasetçi, belediye başkanı ve bürokratların büyük bir bölümü, yine Mecelle'nin genel ilkelerinden 58. ilkesi olan: "*Yöneticilerin, teba/reaye (vatandaşlar) üzerindeki tasarrufları/icraatları onların maslahatı ile haklılık kazanır, gerekçelendirilir (men'uttur).*" prensibi

göz önünde bulundurduğumuzda, TCK'nın 202. maddesi gereğince "ihtilas" yolu ile zimmet suçu işlemektedirler. Madde suçluyu şöyle tanımlıyor: *"Kendisine tevdi edilen veya vazifesi dolayısıyla muhafaza, murakabe veya mesuliyeti altında bulunan para veya para hükmündeki evrakları, senetleri vesair malları zimmetine geçiren veya mal edinen memur."*

Bu suçu belediye başkanları başta olmak üzere belediye meclis üyeleri ve sağ-muhafazakâr partili siyasetçi ve bürokratlar- çünkü 60'lardan itibaren çoğunlukla onlar iktidardalar- şöyle işlediler. Şehrin hangi yöne doğru genişlemesi gerektiğine onlar karar verdikleri için, planlamayı yapıp gerçekleştirmeden önce o yöredeki vatandaşların tarlalarını, arazilerini ya kendileri ya da akrabaları ve tanıdıkları aracılığı ile satın aldılar. Sonra da imar planlarını açıkladılar. O yöredeki arazi ve tarlalar bir "imza" ile "arsa"ya dönüşerek bire on, yirmi ... yüz değerlendi. Vatandaşın cebine gitmesi gereken para bunların cebine gitti. Medine pazarına gelen malları şehrin dışında karşılayarak onları satın alıp getirip Medine pazarında daha pahalı satan tüccarları Hz. Muhammed'in engellediği bilinmektedir.[1] İkincisi, "kat irtifaı" izni. Belediye başkanları ve meclis üyeleri çoğu zaman kamuya ait olan şehrin tavanını-ufkunu, görüş alanını mimari (deprem, silüet, ufuk, güneş ...) kaygılardan uzak, keyfi bir şekilde "irtifa hakkı" olarak istediği mülk sahiplerine vererek onlardan rüşvet alıp zengin oldular. Örneğin, baş harfi "A" ile başlayan bir Büyükşehir Belediye başkanının mal varlıklarının (gayri menkullerinin) hesabını -Allah bilir- kendisi bile bilemiyor. Vaktiyle İstanbul Belediye Başkanlarından ikisi de elde ettikleri ranttan biri parti kurup başbakan oldu, diğeri de aynı hesaplar içine girdi, büyük rantlar elde etti fakat, başbakanlık hesapları tutmadı. Üçüncü rant elde etme yöntemi, arsaların "Emsal değeri" (birim metre karede ne kadar bina yapılacağı) ile keyfi olarak oynayıp arsanın değerini birden on katına, yirmi katına çıkararak arsa sahibinden rüşvet iktisap etmek. Orman arazilerinin (meşhur 2B) imara açılması, "sit

1 İbn Mace, *Sünen*, II, 728-29.

alanları"nın emlak ve arsaya dönüştürülmesinde de benzer hilelere başvurdular. Bu şehircilik sürecini bilge mimar Turgut Cansever şöyle özetlemektedir:

> Bu yeni şehircilik anlayışı, Türk toplumunu en yaygın şekilde ahlaki değerlerin dışına iten rüşveti, her türlü suistimali en ücra köşelere kadar götürdü. İnsanların birine iki kat yapı hakkı verirken diğerine 8, ötekine 10 kat vermek topraktan farklı şekilde yararlanmaya müsaade etmek, şehirlerden toplanan vergi ile vücuda getirilen altyapıdan kimisine 2 kat ölçeğinde, kimisine 30 kat ölçeğinde imkan vermek, hasedin doğmasına, hasedin arkasından "Ben de aynı şeyi neden yapmayayım?" diye düşünerek şeytanla kol kola giren bir toplumun ortaya çıkmasına sebep olacağı aşikardır. Ticaret kesiminde 2.5 milyon insan çalışırken, yaklaşık 15 milyon insan inşa ettiği ve edeceği evle ilgili olarak rüşvetle karşı karşıya geldi. İnsanlar şeytanla bir arada yaşamaya mahkum edildi. Sonra her yapının tasarımı bir gösterişçilik haline geldi. 30 katlı binayı yapıp bütün daireleri satarak oradan ayrılmak isteyenler ise, yaptıkları tanıtım kampanyalarıyla dünyanın en modern siteleri şeklinde yalanlar söylüyorlar.[1]

Ellili yıllarda Menderes/DP'den başlayarak şimdiye (Erdoğan/AKP) kadar sağcı-muhafazakârların iktidarları dönemlerinde bürokrat ve siyaset esnafının yaptığı emek, alınteri, kafa patlatma, ticaret/risk, miras....vs. şeklindeki İslam'da "meşru" olan kazanç yollarının dışında, genellikle kamusal yetkiyi/nüfuzu/sorumluluğu kullanarak "imza" ile, "tiyo" ile, "ihale" aracılığı ile beleşten para kazanmak, yukarıda işaret ettiğimiz gibi aslında "ihtilas" yoluyla hırsızlık yapmak ve haram yemektir. Ancak muhafazakârlık, doğası gereği biraz böyle bir şeydir. Bina-beton tutkusudur. Hile-i şeriyyedir. Kitabına uydurmadır. Vicdanını kandırmadır. Ne şiş yansın ne kebaptır. Hem giderim hem ağlarımdır. Dünya da benim ahiret de benimdir. İki yüzlülüktür. Karıncaya tecavüz edip belini incitmemektir. Bal tutanın parmağını yalamasıdır. Harmana koşulan öküzün önünden alafı esirgememektir...

1 Turgut Cansever, *Kubbeyi Yere Koymamak*, İst. 2002, 140.

Türkiye'de Askeri Bürokrasi ya da Efendinin Otoritesi

Söylemekten doğan zarar,
söylememekten doğan zarardan daha büyüktür.

Otorite, özünde bir hakimiyet ve itaat ilişkisidir. Ortaya çıkışı itibariyle ya saygı-gerekçe ve meşruiyete dayanır veya korkutma, güç ve zorlamaya dayanır (totalitarizm). Otorite teorisyenleri otoriteyi tipleştirmişlerdir. Başlıca altı otorite tipi vardır. 1- Baba-oğul arasındaki otorite. Otoritenin kaynağı, babanın çocuğuna varlık vermesi, onu peydahlaması ve korumasıdır. 2- Efendi-köle arasındaki otorite. Bu otoritenin kaynağı, efendinin köle karşısında ölümü ve yarala(n)mayı göze almış olmasıdır (korkutma, zor, güç). 3- Lider-toplum arasındaki otorite. Bu otoriteyi doğuran ise, liderin toplumun geleceği ile ilgili hayırhah öndeyilerde bulunması ve bunları icra etmesidir. 4- Yargıcın otoritesi. Kaynak, yargıcın taraflara ilişkin kararlarında adaleti ve hakkaniyeti gerçekleştirmesidir. 5- Muslukçunun otoritesi. Bu otoriteyi doğuran ise, muslukçunun ehliyeti, liyakati, uzmanlığı ve ustalığıdır. 6- Alimin otoritesi. Burada otoriteyi doğuran, düşünür veya bilim adamının/kadınının olaylar ve olgular hakkında sahip olduğu doğru düşünme ve bilme kabiliyetidir. Bu otorite "tip"leri dış dünyada çoğunlukla çıplak ve yalın halde bulunmazlar. En az ikili, üçlü kombinazonlar halinde bulunurlar. Örneğin, Tanrı otoritesinin dinlerdeki şekillenişi şöyledir: Hıristiyanlıkta Tanrı'nın otoritesi (God), Babanın otoritesidir. Yahudilikte (Yahwe) Efendinin ve Yargıcın, İslam dininde (Allah) ise, Yargıcın ve Babanın otoritelerinin bileşimidir: Adaletle yoğrulmuş merhamet (Rabb). Otorite çeşitlerini niteleyen kavramların aynı zamanda birer "metafor" özelliği taşıdığına dikkat etmek gerekir.

Konumuz siyasi otorite ve askerin bu otorite içindeki yerinin çözümlenmesidir. Az geri giderek Osmanlı'da siyasal otoritenin muhtevasına bakarak Türkiye Cumhuriyeti'ne geleceğiz. Osmanlı toplumunda saltanat ailesinin otorite kaynağı nedir diye sorarsak, Osman Gazi'nin ve oğullarının Kayı boyu ile ilişkisi bağlamında "liderin" otoritesi; halk, ahali ve padişah arasındaki ilişkiyi göz önünde tutarak "babanın" otoritesi; Osmanlı beyliğinin diğer beylikler üzerinde "güç" ile kurduğu hegemonyayı dikkate aldığımızda da, "efendinin" otoritesi ve imparatorluğun İslam dini ile ilişkisi düşünüldüğünde de "yargıcın (şeriat)" otoritesinin karışımı olduğunu söyleyebiliriz. Saltanat, daha derininde bir ailenin "güç" kullanarak iktidarı ele geçirmesi olduğu için, aslında "efendi"nin otoritesi görünmez bir şekilde en dipte yatan otoritedir.

Osmanlı toplumu, sosyolojik bir kavramsallaştırma ile "anlamlı-nedenli" (ideolojik) bir bütünlüktü (entegrasyon). Çöküş dönemine doğru bu bütünlüğün ideolojik olmaktan çıkarak "fonksiyonel (çıkar)" olmaya kaydığını -en azından bürokrasi katında- takip edebiliriz. Osmanlı'nın çöküş döneminde siyasal bürokrasinin (otoritenin) meşruiyetini, darb-ı mesel haline gelmiş şu söz çok güzel ortaya koyar: "Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye'de terfi-i temayüz ilim ve ehliyet ile olmaz. Ya olacak maden-i haz (para), ya olacak kuvvetli iltimas, ya da olacak d... ile temas (damatlık)."

Yeni Türk Devleti, M. Kemal'in önderliğinde (liderliğinde) verilen bir Kurtuluş Savaşı ve ardından yapılan "devrim"lerle kurulduğu için, yeni oluşan siyasal otorite; kurtuluş savaşındaki rolünden dolayı tartışmasız olarak liderin (M. Kemal) otoritesi; aynı zamanda bir çok insan için ve aynı kişiyi ifade eden babanın otoritesi ve halkın büyük bir bölümü için de (dindar halk ve kürtler) efendinin otoritelerinin karışımıydı. Çünkü, devrimlere halkın kahir ekseriyeti gönüllü olarak iştirak etmemiştir. İstiklal Mahkemelerinde kullanılan zoru herkes biliyor. Modern cumhuriyet, Batı'yı taklit etme bağlamında Ahmet Altan'ın teşbihi ile hakiki olmaktan çok bir "naylon çiçek"e benziyordu. Cumhuriyetin öncü kadroları, din yerine

"muasır medeniyet"i koyarak yeni bir "anlamlı-nedenli" toplumsal entegrasyon oluşturmaya çalıştılar. Ancak bu çiçek (naylon olduğu için), doğru-dürüst tutmadı; ne de soldu. "Atatürkçülük" denen bu ideoloji, zamanla yerini sağlıklı bir şekilde fonksiyonel toplumsal entegrasyona bile bırakamadı. Çünkü fonksiyonel entegrasyon, Modern Batı toplumlarında olduğu gibi, çıkar birliğine, sınıfsal mutabakatlara, gelirin rasyonel bir paylaşımına dayanır. Bizde devlet eli ve korumasıyla asaleti olmayan bir burjuvazi yaratıldı. Bu burjuvazinin sınıfsal temeli olmadığı için, doğru dürüst bir adabı ve ahlakı da oluşamadı. Bizimkilere "rantiyeci" deniyor.

Çağdaş demokratik bir hukuk devletinde siyasal otorite, halkın yetkilendirdiği bir sivil "yargıcın otoritesi" ise (parlemento), bizim siyasal otorite tarihimizi ve bunun içinde askeri bürokrasinin siyasal otoritesinin yerini otorite tipleri açısından nasıl tasvir edebiliriz?

Mustafa Kemal'in ölümüne kadar Onun şahsında devletin otoritesi, devrimleri benimsemişler için (CHP) "liderin" otoritesi (Ebedi Şef) ve yeni devletin kurucusu olarak "babanın" otoritesi idi. Ancak, halkın hatırı sayılır muhafazakâr kesimleri ve kürtler için "efendinin otoritesi" idi. M. Kemal'in ölümünden sonra Onun taşımış olduğu efendilik otoritesi, içinden çıkmış olduğu TSK'ya ve kırklı yılların sonuna kadar İsmet İnönü'ye (Milli Şef) transfer oldu. Altmış ihtilalinden sorma da mutlak olarak asker-sivil bürokrasiye geçti. Ellilerden itibaren köleler (muhafazakâr halk) yeni bir lider yaratarak (A. Menderes) onunla efendinin baskısından kurtulmak istedi. Ancak efendi, halkın bu kararına karşı, çıkarılan bu lideri asarak cevap verdi. Köleler, efendiden korktuğu için efendinin bu tasarrufuna suskunlukla cevap verdiler. Halk yeni bir lider müsveddesi (S. Demirel) çıkardı. Bu şahıs efendinin emrinde kölelerin gönlünü alarak durumu efendi adına idare etti. Köleler, efendiye baş kaldırmasa da, kendilerini kandıran lider müsveddesi gibi olmasın diye, ikinci bir lider (N. Erbakan) daha çıkardı. Bu da direniyormuş gibi yaparak mevcut kölelik durumunu biraz daha idare etti. Bu arada efendiler

sınıfından biri de (A. Türkeş), liderliğe (Başbuğ) soyundu; fakat halk fazla itibar etmedi. Ecevit ve Baykal figürleri ise, İnönü'ye kıyasla, efendinin biraz daha parlatılmış, onlar tarafından devşirilmiş halk yüzünü oluşturuyordu. Seksenlere geldiğimizde Özal, ülkenin kapılarını dünyaya açarak halka siyasal otoritenin iç yüzünü görme imkanı tanıdı. İnsanlar, Avrupa'da bu otorite oyununun kurallarını gördüler ve madem Avrupalılaşıyoruz, o zaman gerçek çiçek talebinde bulunmaya başladılar. Diğer deyimle, "efendinin" otoritesi yerine "yargıcın" otoritesini talep etmeye başladılar. Kölelerin bir kısmı (Kürtlerin bir kısmı) da kendi liderlerini yaratarak bu talebi silahla ortaya koydular (PKK). T. Erdoğan, kölelerin dördüncü lideri. Kasımpaşalı. Avrupa ve ABD'yi arkasına alarak efendiye karşı kölelerin mücadelesini veriyor. Bu bağlamda "Ergenekon" olayı, Efendi'nin küreselleşme karşısında efendilik bilincinin sarsılmaya/yaralanmaya başladığını gösteriyor. Başbuğ'un bahsettiği "asimetrik" savaş ve "yıpratma" kampanyaları, aslında bu "efendi"lik konumuyla ilgilidir ve doğrudur. AKP ve Tayyip Erdoğan figürü, sosyolojik bağlamda aynı zamanda anlamlı-nedenli toplumsal entegrasyon ile fonksiyonel bütünleşme modelinin bir karışımını ifade eder. Mücadeleyi zorlaştıran, yine Ahmet Altan'ın teşbihi ile kölelerin (dindarlar, Kürtler, Aleviler, solcular) içinden çıkan "devşirme"ler. Zaman ilerledikçe efendinin siyaset stratejileri de değişiyor. Artık kölelere tokat (darbe) at(a)mıyor; ancak medyada, üniversitede, bürokraside, siyasette ve iş dünyasında (TÜSİAD) iktidar ve prestijini paylaştığı epeyce devşirme mevcut. Mücadele devam ediyor. Sonucu, kölelerin özgürlük aşkının estetiği, yoğunluğu ve efendinin naylon çiçek sevdasından vazgeçip, halkın kendi iklimine uygun gerçek bir çiçek yetiştirmesine engel olmadan, siyasal otorite (demokratik hukuk devleti) oyununun icad edilip gerçek kurallarıyla oynandığı Avrupa'dan ibret/görgü alarak köleliğe son verme ve kendi asli görevine (devleti/ülkeyi halka karşı değil, dışa karşı koruma) dönmeye karar verip vermeyeceği belirleyecek.

Politik Bir "Miting" Olarak "Cuma (Toplanma) Günü"

Cuma günü, Yahudilerin Cumartesi'yi " Yevmu's-Sebt (istirahat/ibadet)" günü, Hıristiyanların ise "ibadet" günü olarak belirledikleri Pazar gününe alternatif olarak, Hz. Muhammed ve arkadaşları tarafından ictihad ile icad edilmiş sembolik kapital değeri olan bir gündür. Yalnız, Cuma gününün, Yahudilerin Cumartesi, Hıristiyanların Pazar gününden farkı, ne bütün bir "ibadet" günü olması; ne de bütün bir "istirahat" günü olmasıdır. "Cuma", adından da anlaşılacağı gibi, Müslümanların yaşadığı yerleşim merkezlerinden (köy, kasaba ve şehir) mümkün olan oranda öğle namazı vakti. 1- Cuma namazı kılmak, 2- imamın, devlet başkanının, valinin Müslümanların toplumsal ve ahlakî sorunları hakkında yapacağı tahlilleri ve tavsiyeleri (hutbe) dinlemek için toplanmalarıdır. "Namaz kılındıktan sonra da yeryüzüne dağılıp Allah'ın fazlından rızıklarını aramaları" (62/10) gerekir. Dolayısıyla Cuma günü, ne bir ibadet günü, ne de bir tatil günüdür. Eski Yunan'da polis (şehir)in merkezi olan "agora"larda olanlar ve yapılanlar ile, Cuma günü mescidde yapılanlar (ibadet, politik konuşma, toplanma..) ve mescidin hemen dışında olup bitenler (örneğin ticaret, 62/11) birbirine daha fazla benzemektedir. Bundan dolayı, bir "kutsal" gün iması taşıyan: "Cumanız *mübarek* olsun" temennisi, doğru değildir. Doğru olan temenni: "Allah ibadetinizi (namazınızı-duanızı kabul etsin."dir. Yapılan eylemler veya nesneler İslam'da "kutsal-profan" diye ayrılmaz; "manevi (manalı-dini-ahlaki)- malayani (manasız)" diye ayrılır. İslam hukuku da "celb-menafi' ve def-i mefasid" üzerine kuruludur.

Cuma namazının şehir ve büyük kasaba merkezlerinde, mümkünse tek camide kılınması ve kıldıracak kişinin de Hz.

Muhammed'in halefi olarak halîfe, emir, valî ... vs. olması, bu toplanmanın politik içeriğini yansıtır. Yani Cuma günü namaz ile hutbenin birleştirilmesi politikanın ibadet ile yan yana getirilmesidir. Hz. Ömer, hutbe okurken cemaatten dul bir kadının itirazda bulunabilmesi, sembolik olarak hutbenin hem iktidara, hem de muhalefete eşit uzaklıkta açık ve eleştirel bir kürsü olduğu anlamına gelir. Ancak, tarihsel süreçte bu devam ettirilememiştir.

Emeviler döneminde Cuma hutbeleri, sultanlara kendi politikalarını kitlelere dayatmanın bir aracına dönüştürüldü. Bazı muhalif alimlerin (örneğin Ebu Hanife) camiye/Cuma'ya zorla götürüldüğü ve hutbenin ikindiye kadar sürdüğü rivayetleri vardır. Çünkü, Cuma'ya gitmemek, siyasi otoritenin meşruiyetini kabul etmeme anlamına geliyordu. O tarihten itibaren Cuma hutbeleri iktidarı pekiştirmenin, muhalefete sövmenin veya onları eleştirmenin bir aracı olarak kullanıldı. Tâ ki İran Devrimi'nin arefesine kadar. Humeynî, Cuma hutbelerini kendi düşüncelerini halka açıklamanın ve halkı iktidara karşı örgütlemenin bir platformu olarak kullandı. Ve milyonların katıldığı Cuma mitingleriyle sonunda Şah rejimini devirdi. Bundan sonra da Cuma hutbeleri, Mollalar/Ayetullahlar rejiminin kendi politikalarını halka anlattıkları ve dayattıkları bir platforma dönüştü. Emevilerden itibaren iktidarların meşrulaştırma aracı olan "Cuma", İran Devrimi'yle birlikte muhalefetin de kendini ifade etme ve iktidarı zorlama zemini olmaya dönüştü.

Bugünlerde Orta Doğu'da Cuma günleri (ve hutbeler), mevcut despotik rejimleri devirmek için kitlelerin birer protesto mitinglerine dönüşmüş durumda (yevmu'l-ğadap). Bu durum, genel olarak Cuma'nın teorik ve teolojik çerçevesiyle çelişmeyen bir şeydir. Türkiye'de ise, Cumhuriyet'ten beri Cuma hutbeleri, Diyanet kanalıyla devletin veya siyasal iktidarların kendi iktidarını pekiştirmenin bir aracı olarak kullanıldı. Bundan dolayı da İslami hassasiyeti olan bazı radikal muhalifler, Cuma namazını "politik simgeselliği"nden dolayı kılmadılar: "Cumasızlar". Muhafazakâr halkın büyük bir kıs-

mı ise, alimlerin o günlerde verdiği bir fetva ile camilerde kılınan Cuma namazının kabul olmayabileceği şüphesiyle "zuhr-i ahir" adıyla öğle namazı kılınmaya devam edegelmiştir. Bu alimler, Cuma namazının edası, hutbenin İslami-politik simgeselliği ile rejimin değişimi arasında sıkı bir ilişki görmüş olmalılar. Bugün de -anlamının ne olduğunu bilmeden- bu namaz kılınmaya devam etmektedir. Şimdilerde Kürtler, Orta Doğu halklarından etkilenerek Cuma namazlarını camilerde değil de dışarıda kılarak merkezi otoriteye karşı bir tür "sivil-itaatsizlik" eylemi aracı olarak kullanmaya başladılar. Ancak, Cuma imamının Bodrum resimleri medyada yayınlanınca hiçbir sahiciliği ve ciddiyeti kalmadı. Türkiye'de Sünnî Müslümanlar, Cuma namazının bu "politik" içeriğini külliyen unuttuğu veya anlamadığı/bilmediği için, Kürtlerin cami dışında Cuma namazı kılmalarını "dinin politikaya alet edilmesi" olarak görüyor. Oysa, Cuma günü ve Cuma hutbesi her zaman böyleydi. "Alet edilme" veya "doğru ikame etme" ise, iktidar veya muhalefette olmaya göre değişiyor.

"Doğu" veya "Asya" denince, kültür/din merkezleri olarak akla Çin (Konfiçyüscülük, Taoizm), Hindistan (Budizm/Hinduizm), İran (Zerdüştlük-Maniheizm) gelir. Rusya, coğrafi açıdan Asya ile Avrupa'nın arasında "Avrasya" olarak, kültürel açıdan Ortodoxluk ve Avrupa kültürünün etkilediği ayrı bir kategoridir. "Batı" dendiğinde de, Judeu-Grek kökenli (Yunan felsefesi ve Roma Kilisesi) olarak, daha sonraları da Rönesans, Reform, Aydınlanma ve teknoloji/endüstri devrimi ile birlikte bugünkü Avrupa (AB) ve ABD akla gelir. Ayrıca "Doğu", genel olarak Hegel'in dediği gibi dizginsiz, başı boş hayal gücünün kavramsız idealizmi, düş görmekte olan ruh, evrensel panteizm, sürekli bir uyuşukluk, narkoz ve despotizm demektir. "Batı" denince de sarışın yabanıllık, kahramanlık, kavram, güç istenci (tuğyan), sebeplilik, duyumculuk ve felsefe akla gelir.

"Doğu Akdeniz" veya "Orta Doğu" dendiğinde de, kadim kültür merkezleri olarak Mezopotamya, Mısır, Kudüs (Filistin) ve Mekke akla gelir. Burası genel olarak ne "Doğu"dur, ne de "Batı"dır. Doğu ve Batı'nın bir sentezi de değildir. Özellikle Kudüs ve Mekke'de insan ruhu Tanrı tarafından akıl ile çerçeve içine alınmıştır (İbrahimi monoteist vahy ve peygamber geleneği). Bu bağlamda kültürel olarak "yüzünü doğuya veya batıya dönmenin bir erdem olmadığı" (2/177) gibi, coğrafi olarak "*Doğu da, batı da Allah'ındır.*" (2/115) Kudüs ve Mekke, Atina'nın ontolojiyi ilk felsefe olarak koyma girişimine karşı, ahlakı ilk felsefe olarak koyma girişimidir; ancak, Doğu gibi ontoloji ile teolojiyi birbirine yedirerek mezcetmiş (panteizm) değildir. Tanrı'nın hakkı Tanrı'ya, insanın hakkı insana verilir.

Sekizinci yüzyıldan sonra Müslüman İran, kadim Pers dini geleneğinin (Zerdüştlük ve Maniheizm) Mekke ile (İslam) bir sentezidir (Şiilik). Uzun yıllar Uzak Doğu'da Moğollar ile kom-

şu veya iç içe yaşamış tek tanrı inancına sahip Şaman Türkler (Hunlar ve Oğuzlar), göçebe bir kavim olarak yine göçebe ve daha savaşçı Moğollardan kaçarak batıya yöneldikten sonra 9. yüzyıldan itibaren İslam'ın mistik yorumu üzerinden (Ahmet Yesevi) Müslüman oldular. Bu bağlamda Selçuklu İmparatorluğu, şaman-mistik, İran (batinilik) ve Sünni/Arap etkisinin (Nizamiye Medreseleri) bir sentezidir. Osmanlı İmparatorluğu, Selçuklu-Anadolu sentezine biraz Bizans/Balkan (İstanbul) katkısı ile yapılmış ikinci bir sentezdir. Türkiye Cumhuriyeti, bu sentezin çökmesinden arda kalan etnik-kültürel öğeye jakoben bir elit grup tarafından biraz Batı aşısı yapılarak elde edilmiş başka bir sentezdir. Bu son yapı, biraz "kestaneden çıkıp kabuğuna tükürme" hadisesidir. Şerif Mardin'in dediği gibi, Kemalizm, kültürün kimlik/kişilik yaratan katında yeni bir anlam dünyası yaratamamıştır.

Son dönemlerde Türk politik elitlerinin "modellik" sevdasıyla dillerine pelesenk ettikleri "Türkiye hem Doğu(lu) hem de Batı(lı)dır." iddiası, bu çerçevede doğru değildir. Külliyen tarihsel, kültürel mesnetten yoksun bir iddiadır. Türkiye, kendine has bilinçli ve halkının iradi katkısı ile kimlik sentezi yapmış bir ülke değildir. Doğu ile Batı arasında üzerinden kültürel, ekonomik ve politik olarak geçilen pasif "köprü" metaforu, Türkiye'yi izah etmeye daha uygundur. Daha doğrusu Türkiye, fiilen kimlik bunalımı yaşayan bir ülkedir. Bundan dolayı, Türkiye'deki başlıca kimlik iddialarını milliyetçilik bağlamında Türk-Kürt, dinsel bağlamda Alevi-Sünni ve politik bağlamda muhafazakâr-seküler/laik bölünmeleri anlamak kolaydır. Tarihsel/kültürel olarak yıpranmış bir kimliğe körü körüne yapılan bir yabancı aşı toplumu toparlayamadı.

Benim kimlik talebim, yeryüzünün en son dini olan Müslümanlığın bir üst-kültürel kimlik-kurucu olarak metafizik ve ahlak bağlamında –kitabi/teolojik olarak- bilinçli bir şekilde benimsenmesi (sıbğatullah: Allah'ın boyası, 2/138) ve eğitim olarak Batı'dan aklı kullanmayı/düşünce ve bilim üretmeyi öğrenmektir. Ancak o zaman, öğünülebilecek ayrı bir şahsiyetimiz, tutarlı bir kimliğimiz olur.

Şefaat ve Rüşvet

Sünni dünyada "kamu" fikrinin gelişmediği, kamuyu temsil eden "kul hakkı"nı kamu hukuku ile koruma yerine, bireylerin vicdanına bırakıldığı bilinmektedir: "Allah demiş ki, kul hakkı ile gelme de hangi günahla gelirsen gel, affedebilirim." Sözü, halk arasında yaygın olmasına rağmen, halkımız, kılı kırpırdamadan kamu malı/kul hakkını çalıyor. Devlet veya onun sahibi olarak saltanat/hilafet; şimdilerde kral, kaid, ordu, tek parti, ülkenin sahibi olduğu gibi, hazinelerinin de sahibidir. "Devletlu" kavramı, Osmanlıcada hem devlet bürokratı-siyasi kişilik, hem de zengin anlamına gelir. Bu kişiler, devletin mülkiyeti üzerinde istediği gibi tasarrufta bulunabilir. Kur'an'ın özel "mülkiyet" anlayışının orta çağların tarım imparatorluklarının mülkiyet anlayışı (has-tımar-zeamet) ile örtüşmediği bir gerçektir. Toprak/coğrafya anlamında "ülke" ve toplumun tümü adına hukuki ve fiziki güç kullanma ve tasarruflarda bulunma yetkisini ve tekelini elinde bulunduran "devlet", bir ailenin, sınıfın veya Tanrı adına hareket ettiğini iddia eden birilerinin (halife) mülkiyeti/memaliki/mülkü değildir. Ancak, bu ayrı bir araştırma konusudur.

Ben, bu yazıda Kur'an'ın merhametle yoğrulmuş "adil kral"a veya "adil yargıç/hâkim"e benzetilen (teşbih) Allah anlayışının, bir kamu hukuku geliştirmeye müsait olduğu halde; Sünnilikte (Eş'arilik/tasavvuf) bu tasavvur "despot kral"a veya insanlığın tanrı tasavvurunda oldukça erken dönemlerine tekabül eden "koşulsuz merhametli"/"anne" figürüne dönüştürülmesi sonucu insanlarla ilişkisinin dünyada "ezeli kader" ve ahirette Hz. Peygamber'e atfedilen "şefaat" ile bahsi geçen "kamu hukuku"nu kurmayı nasıl engellediği üzerinde duracağım. Fakihler, "şeriat"ı sivil olarak geliştirdiler; fakat siyaset, sürekli kendini ondan müstağni görmeye devam etti. Kitleler ise, şeriattan ziyade siyasetten ve tasavvuftan etkilendiler.

Mutezile mezhebi, Kur'an'ın ahlakî metafiziğini beş temel ilke (usul-i hamse) üzerine kurmuştur: 1- Tevhid, 2- Adalet, 3- Mead (ahiret), 4- el-Menziletü beyne'l-Menzileteyn, 5- el-Emr-i bi'l-ma'ruf ve nehy-i ani'l-münker. Üçüncü ilke olan "mead" (el-va'd ve'l-vaîd) ikinci ilke olan "adalet"in bir uzantısıdır. Eğer Allah "adil" ise, ahirette herkese "hak ettiğini (istihkak)" verecektir. Bu nedenle "istihkak" temel bir kavramdır. Allah'ın merhametinin genişliği, "istihkakı" ortadan kaldırmaz. Bundan dolayı da Mu'tezile, Allah'ın merhametini doğal olarak kabul ederken, Hz. Muhammed'in "şefaat" yetkisini kabul etmez.

Bu sorunun aslı "Allah" kavramını "adalet" ve "hikmet" sıfatlarını temele alarak mı tavsif etmek; yoksa, "kudret" ve "irade" sıfatlarını temel alarak mı tavsif etmek gerektiği ile ilgilidir. Sünnilik, ikinci tercihi yaparak (Mürcie, Eş'arilik ve tasavvuf) "kadercilik" ile birlikte Allah'ın merhametini bir taraftan şartsızlaştırırken; diğer taraftan da bunun bir uzantısı olarak Hz. Muhammed'e ahirette "şefaat" yetkisi vermiştir. Sünnilik, her ne kadar bu olayı Hz. Muhammed'in "*şereflendirilmesi*" olarak yorumlasa da, olayın ceza muhakemesi usul hukuku açısından mantığı şudur: Allah "adaleti" gereği bir hüküm veriyor (bu hüküm kişinin aleyhine, onu cezalandırma şeklinde olmalı); Hz. Muhammed, Allah'ın sevgilisi olarak araya girip hükmü kişinin lehine yumuşatıyor; Allah, Hz. Muhammed'i kırmayarak birinci hükmünü değiştiriyor. Bunun mantıkî uzanımı ise şu demektir: Hz. Muhammed, Allah'tan daha merhametli; çünkü, Hz. Muhammed devreye girmese, birinci hüküm geçerli olacaktı. Şefaat düşüncesini Hz. Muhammed'in taltif edilmesine bağlama da anlamsız görünüyor. Onun Allah nezdindeki yeri zaten kıymetli; bunu bir oyun ile göstermeye gerek yok ki. Bu iddia, 23 Nisan Bayramlarında çocuklara değer verdiğimizi göstermek için onları Başbakan koltuğuna oturtup bakanlara emirler vermelerini isteme seramonisine benziyor.

Oysa, Kur'an'daki şefaatle ilgili ayetleri tarihsel ve semantik bağlamları içerisinde anlamaya çalışan bir araştırma,[1]

1 Doç. Dr. Yaşar Düzenli, "Üslup ve Semantik Açısından Kur'an'da Şefaat Kavramı", İst. 2008.

Kur'an'ın bu soruna müşrik Arapların putlarını Allah'ın nezdinde birer "şefaatçi" olarak algılamalarını eleştirmek bağlamında değindiği; yoksa, Allah'tan başkasına böyle bir yetki verildiğinden bahsetmediğini ortaya koymaktadır. Bu inancın asıl kaynağının hadisler olduğu bilinmektedir.

Bu düşünce, ahiretteki yargılamanın Allah'ın adaletine değil; merhametine bağlı olarak gerçekleşeceği; O'nun merhametinin ise "sınırsız" olması hasebiyle Hz. Muhammed'in müminlerin lehine aracılığı dolayısıyla müminlerin "cehennem"den korkmaması gerektiği sonucuna götürdü. Allah ve ahiretin böyle algılanması, dünyevî ilişkilerde "hukuk"a dayalı bir toplumsal ilişki ve kurumsal yapı kurmayı kitleler nezdinde doğal olarak zorlaştırır. İslam hukukçuları, her ne kadar, ahiret ile dünyevî ilişkileri birbirinden ayırarak dünyevî ilişkileri "adalet" idesine bağlı olarak çözmeye çalışsalar da; kitleler bu ayrımı kolay ve net yapamamıştır. İslam dünyasında tarih boyu hukuka dayalı kurumsal yapılar kurma yerine, kişiye dayalı patrimonyal saltanatların kurulmasının arkasında bahsi geçen metafizik anlayışın payı yok mudur? Peygamberin şefaati inancı, kralların/sultanların/halifelerin şefaatini, krallara, yöneticilere yaklaşmak için aracılar bulma, aracılar bulamayınca da rüşvetle işleri halletmeye meydan vermemiş midir? "Sık sık eden nalçadır, işi bitiren akçedir.", "Varsa pulun, olurum kulun, yoksa pulun, kapıdır yolun.", "Bal tutan, parmağını yalar."...gibi atasözleri, bu gerçeği ifade eder. Rüşvet ile şefaati birleştiren ortak nokta "hukuksuzluk"tur. Birinin sözde ahlakî, diğerinin ahlaksızlık olması tâli ve kişilere bağlıdır. Şefaatin sadece Hz. Muhammed'e hasredilmesine razı olmayan kitleler, onu velilere, çocuklara, hafızlara...kadar genişletmiştir.

Şefaat düşüncesi, daha derinde insanın bildiği ve tanıdığı bütün varlık çeşitlerinden münezzeh olan, bambaşka, apayrı, sonsuz Tanrı'yı hakkıyla kavrayamayan, ondan korkan insanın kendinin dokunabildiği bir "put"un aracılık etmesini istemesi (10/18) veya kendi cinsinden birini Tanrı'ya karşı yardıma çağırmasıdır. Nitekim, Hıristiyanların Hz. İsa'yı Tanrı'nın

inkarnasyonu (bedenlenmesi) ve O'nun rahmetinin tecellisi olarak görmeleri; bununla da yetinmeyerek, onun ölümünü, insanlığın taşıdığına inandıkları "asli günah"ı affettirmek için bir "keffaret" olarak yorumlamaları bu gerçeği ortaya koyar.

Oysa, Allah'ın "rahmâniyeti", zenginliğinin ve cömertliğinin bir tecellisi olarak dünyada mümin-kafir herkese eşit tecelli ederken; "rahimiyyeti" esas olarak dini bağlamda ve anlamda "denenme"de ve ahirette tecelli edecektir. Merhameti tetikleyen, insanın ahlaki zayıflığıdır. Aslında "merhamet"i insaf ve nesâfet olarak, kişilerin her birinin özel durumlarını göz önünde bulundurarak genel olan "kural"ın; "hukuk"un ve "adalet"in "istisnası" olarak; ama daha derinde ve dipte yine "adaletin tecellisi" olarak görmek gerekir. Onu kuralsızlık, keyfîlik ve raconsuzluk olarak sadece Tanrı'nın "gücüne" bağlamak, Tanrı'yı ahlaksız olarak nitelemektir. "Merhametten maraz doğar." sözü, bu gerçeği ifade eder. Dünya hayatı bir denenme ise; "ahiret" hayatı, zorunlu olarak "adalet" idesine dayanmak mecburiyetindedir. "Yargı günü (yevmu'l-mahkeme)" de bundan dolayı vardır. Eğer sınırsız "merhamet" esas olsaydı, hayat dini anlamda "denenme" olmazdı ve yargı günü ve ahiret de anlamsız olurdu. Özetle Allah'ın adalet ve merhameti yetmiyormuş gibi, ahiretteki hesaplaşmaya bir de Hz. Muhammed'in "şefaat"inin sokulması, müminlerin dünya hayatında hukuka dayalı bir sosyal-siyasal yapı kurmalarını hayli gevşetmiştir.

Şimdiye kadar İslam ülkelerinin "hukukun üstünlüğü"nü, "insan hakları"nı tesis edememelerinin, her birinde "hikmetinden sual edilemeyen", "hikmet-i hükümet" ile icraatta bulunan birer despot krallık/tek parti yönetimi bulunmasının ve devlet dairelerinde işi olanların sürekli bir "tanıdık bulma"ya çalışmalarının, birbirlerine "adamın var mı?" sorusunu sormalarının "şefaat" inancıyla bir alakasının olması gerekiyor gibi geliyor bana.

1. Mahiyet Sorunu

Bu başlık, N. Hamid Ebu Zeyd'in Almanca yayınlanan bir kitabının ismidir. Kanaatimce bu ifade, Kur'an'ı en doğru tanımlayan bir ifadedir. Mutezile, Sünniliğin "*Kelam-ı Kadîm*" teorisine karşılık olarak vahyi, Allah'ın Cebrail vasıtasıyla Hz. Muhammed'in kalbinde yarattığı mana olarak tanımlar. Ben de Kur'ân'ı, Allah'ın insan aklı, insan dili (Arapça) ve insan aracılığı (Hz. Muhammed) ile insanlara (Araplara) hitabı olarak tanımlıyorum.

Ebu Zeyd, vahyi Allah'ın "insan sözü" olarak tanımlamasını *Nakdu'l-Hitâbi'd-Dinî*[1] adlı kitabında şöyle temellendirir:

> Cebrail Hz. Meryem'e ve Hz. Muhammed'e insan şeklinde görünerek Hz. Meryem'in rahmine, Hz. Muhammed'in ise kalbine "Allah'ın kelimesini" ilka etmiştir. Müslümanlar, nasıl ki Hz. Meryem'den doğan Hz. İsa'nın tabiatının pür insan olduğunu kabul ediyor ve Hıristiyanların Hz. İsa'nın *ilahi* tabiatlı olduğu inancını reddediyorlarsa; aynı şekilde, Hz. Muhammed'den sadır olan Kur'an'da pür insan sözüdür. Diğer insani metinlerin boyun eğdiği kurallara boyun eğer.[2]

Bu açıklamalardan şu iki pratik sonuç çıkar. 1. Kur'an'ın sözlü muhatapları Araplardır. Şu Kur'an ayetleri bu fikri destekler: "*Bu kitabı sana ataları uyarılmamış bir kavmi (Arapları) uyarman için indirdik.*" (36/6) "*Bu kitabı, şehirlerin anası (Mekke) ve havalisindekileri (Arapları) uyarman için indirdik.*" (42/7) 2. Elimizdeki Kur'an metni, te'lifi Allah'a ait bir insan sözüdür. Bunun anlamı ise, bu metin Arapların dil kabiliyeti, kültür kapasitesi ve sağduyularıyla çerçevelenmiştir. Onda

1 Türkçeye *Dini Söylemin Eleştirisi* adıyla çevrilmiştir. Kitabiyat Yay. Ankara 2002.

2 bkz. Ebu Zeyd, *Dinsel Söylemin Eleştirisi*, s. 184-185.

komşu milletlerin (İranlılar, Hintliler, Kuzey Afrikalılar ve Suriyeliler) kendilerine has dinsel, sosyal, kültürel, ahlaki... vs. problemleri ve onların çözümleri yoktur. İnsan olmanın ortak paydasında ortak sorunların çözümü olabilir. Eğer bu açıklamalar doğru ise, buradan da şu iki sonuç çıkar: 1- Kur'an'ın anlam zenginliğinin kapasitesi, Allah'ın mutlaklığı veya büyüklüğü ile doğru orantılı değil; Arapçanın ifade kabiliyeti ve alfabesinin mükemmelliği ile doğru orantılıdır. 2- Bu kitabın "fikir dünyası" Arapların sağduyusu ile kültür kapasitesi ile sınırlıdır. Tabir caiz ise Allah, bu sağduyu ve bu kapasite içinde "dava"sını ortaya koymuştur. Gelelim bu davanın içeriğine ve evrenselliğine.

Bu dava, kendini önceki peygamberlerde olduğu gibi evrensel, cihanşümul bir "hakk din"in kendini bir kavmin toplumsal pratiği içinde bir "şeriat" olarak ortaya koymasıdır. Din sabittir. Şeriat ise dinamiktir. Çünkü dinin şeriat olarak tezahür etmesi tarihsel bir yerde ve zamanda olur. Evrensel, sabit bir ruh, tarihsel bir momentte ete kemiğe bürünür, şeriat olarak görünür. Toplumsal varlığın antropolojik olarak yerelliği, zamansallığı ve dinamikliği şeriatı yıpratır, eskitir. Bu nedenle onun "ictihad" ile sürekli yenilenmesi lazımdır (sürekli devrim). Şeriatların birbirini *nesh* etmesinin temel dinamiği, sadece tahrif edilmeleri değil, aynı zamanda zamanın bu yıpratıcılığıdır.

Sabit olan din, muhtevası itibariyle iman, ibadet ve ahlaktan oluşur. Şeriat ise, toplumsal bir nizam olarak hukuk ve siyasettir. Sünnilik, yanlışlıkla Kur'an ve sünnetteki şeriatı -Bu iki pratiği "kaynak" olarak kutsallaştırıp dondurarak- "din" gibi mutlak sanarak dogmalaştırmıştır. Yani, Sünnilik din ile şeriat arasındaki ayrımı görememiştir: "Mevrid-i nassda içtihada mesağ yoktur." dogmatik (itikad) ilkesi, bu gerçeği dile getirir. Her ikisinin birlikteki adının "İslam" olduğu doğrudur. Ancak, Molla Sadra'nın ontolojik manada kullandığı "Hareket-i Cevher" kavramını ödünç alırsak; İslam, bir "hareketli öz"dür. Hz. Muhammed'in "uyarıcı ve müjdeleyici" olarak "bütün insanlara" (34/28) gönderilmesi, onun da komşu

devletlere elçiler göndermesi, İslam'ın cihanşümul "din" davasıdır. Bu davayı insanlığa yayma sorumluluğu ilk halka olarak Araplara yüklenmiştir: "*Böylece sizi dengeli ve ölçülü bir toplum (ümmeten vasatan) olmanızı istedik ki, tüm insanlığın huzurunda hakikatin şahitleri olasınız ve elçi de size şahit (örnek) olsun.*" (2/143). Daha sonra da doğal olarak bu halkaya katılan herkes (ümmet) bu sorumluluğun altına girer.

2. Yorum Sorunu

Birinci bölümde vardığımız vahyin "insan sözü" olması iddiası, onun doğru anlaşılması için Arap dilinin gramer ve belagat kurallarını bilmeyi gerektirdiği gibi; sözün vuku bulduğu toplumsal konteksi de bilmeyi gerekli kılar (esbab-ı nuzûl). Bu durumda sözün vuku bulduğu bağlamı ve Arapçayı iyi bilmeyen bazı sahabilerin bazı ayetleri anlamamış olması normaldir. Ancak, Kur'an'ın ifade üslubunun muhtemel muhataplarının tümünün kolayca anlaması için özel bir gayretle kurulduğu da bir gerçektir. Onun üslubunun "mubîn" ve "mufassal" olmasının anlamı da budur: "*Onu senin dilinde kolaylaştırdık ki muttaki olanları müjdeleyip, direnenleri de uyarasın*" (19/97, ayrıca bkz. 54/17, 22, 32). Araya zaman fasılası ve dil duvarı girdikçe metnin anlaşılmasının zorlaşacağı gayet açıktır.

Kur'an, ulemanın toplamı tarafından -batıni yorum hariç- doğru anlaşılmıştır. Ancak Sünniliğin "Kelam-ı Kadim" teorisi yüzünden metin haddinden fazla istismar edilmiştir. Metin "insan sözü" değil de, Allah'ın büyüklüğü oranında "derin" ve "sonsuz" olarak görüldüğü için, ayetler birer maden ocağına, okyanusa veya güneşe benzetilerek sürekli istismar edilmiştir. Fıkıh'ta "kıyas", Kelam'da ve Tefsir'de "muhkem-müteşabih", Tasavvuf'ta "zahir-batın" bu istismarın kavramsal araçlardır. Oysa kıyas yerine "istihsan" benimsenseydi; Al-i İmran 7'deki müteşabih kavramının anlamı "anlamı kapalı ayet" değil de; gaybın (Allah, ahiret, melek vs.) teşbihle insan zihnine yaklaştırılması (Zemahşeri) olduğu gerçeği benimsenerek ayetteki durakla oynanmasaydı ve zahir-batın bataklığına batılmasaydı bu teşevvüş olmayacaktı. O zaman

da marifet, tefsir yazmak değil; altı yüz sayfayı altmış sayfada özetleyip, Allah'ın muradını anladıktan sonra, oturup adam gibi olup-biteni, olayları, olguları, yani hayatı bu altmış sayfaya (asıl, evvel) göre "te'vil" edeceklerdi. Yani Allah gibi kitap te'lif edeceklerdi. Heyhat! İstismar hâlâ devam ediyor.

Ordu'yu Yipratma

Altmış ihtilalinde sivil siyasetin başını (Adnan Menderes) sembolik olarak kopardıkdan sonra, bir takım anayasal yetkilerle (İç hizmet kanununun 35. Mad, Milli Güvenlik Kurumu vs.) TSK'nın halkın kaderini (kim olmak ve ne yapmak isteyeceğini) tayin etme hakkını, yani "velayet"ini parlamento ve siyasi erkten ele geçirdiğini söyleyebiliriz. Bu tarihden itibaren Osmanlı Politik iktisadının kalbini oluşturan "Hami-Yanaşma" sistemi uygulamaya kondu. Görünürde parlemento açıktır; ancak, gerçek siyasal özne ordudur. Demirel figürü, "yanaşma"lığı otuz yıl boyunca başarıyla yerine getirmiştir. Ordu, bu velayet yetkisini, başta bir "karşı devrim" veya nam-ı diğer "irtica" korkusu ve bölücülük/yıkıcılık tehlikelerine karşı rejimin "bekçiliği" olarak konuşlandırmıştır. Bunu da, büyük bir sembolik-kültürel kapital olan Mustafa Kemal Atatürk'ün halk nezdindeki saygınlığını; halkın, kurtuluş savaşındaki müstesna rolünden dolayı ona medyun-u şükran oluşunu ve onun da bir 'asker' olduğunu kullanarak, TSK'nın tabir caiz ise, Atatürk'ün 'Ehl-i Beyt'i olduğu üzerine kurdu. Ondan beri de halkın kendi başına reşit olmadığı ön kabulünden kalkarak, bir genç kız/oğlan babası edası ile kızına/oğluna (halka) davulcuya/zurnacıya, zilliye/şıllığa gönül verdiği gerekçesiyle dört beş defa tokat (darbe) attığı bilinmektedir.

Demokrasi, halkın reşit olduğu, kültürel ve politik anlamda kime ve nereye gideceğine, kim ve ne olmak istediğine kendinin temsili sistemle karar verdiği rejimin adıdır. Altmışlardan beri de halk, rüştünü ispatlamaya ve bu "Babalık"ına direkt cepheden olmamak kaydıyla, oyuyla karşı gelmeye çalışıyor. Babanın velayetini, otoriterliğini kabul eden evde kalmış bir kız kurusu/müzmin bekar oğlu daha var. Maksimum %30 oy alabilen CHP. Bu kız kurusu/müzmin bekar oğlan, velayet yetkisi konusunda babalığını/velayetini kabul ettiği kurmay

heyet ile aynı kanaatte olduğu için, genç oğul/kızın (%70'lik muhafazakâr kesim) rüşd iddialarına karşı babası ile hemfikirlik yapıyordu. Babanın tokat (darbe)larını alkışlıyordu.

En son "Ergenekon" yapılanması, babanın içinde yuvalanmış bir cunta veya çetenin, genç kıza/oğlana yeni bir darbe daha vurma planıydı. Ancak babanın mahremine sızmış kız/oğlanın gizli kulakları, içeriden gizli bilgileri (planları) dışarı sızdırdıkça, baba, saygınlığının zedelenmesi öfkesiyle otoritesinin, yaygın deyimle "güvenirliliğinin" yıpratılmaya çalışıldığını söylüyor. Ne yapalım. Artık sahiden yerin kulağı var. İnternet ve dinleme aletleri icat oldu, gizlilik bozuldu. Şimdi mertlik zamanı.

TSK'nın kurmay heyetinin artık şunu kabul etmesi gerekiyor ki, orduya olan "güven" artık onu politik bir aktör olarak görme güveni değildir. Ordunun, şimdiye kadar halkın ona "güvenlik" kaygısından doğan "güveni"ni, sivil siyasetin alternatifi "politik" bir güven olarak göstermesi yanlıştı. Son yirmi-otuz yılda bu, medya vasıtasıyla sürekli gündemde tutuldu; istatistikler yayınlandı. Halk, artık orduya bir dış güvenlik örgütü olarak görmek ve "güven" duymak istiyor. Politik bir aktör rolü ile artık evde kalmış kız/oğlan (CHP) bile onu görmek ve güvenmek istemiyor. Çünkü, evde kalışının gerçek nedeni bu. Kendisi halkın "güveni"ni kazanmak istiyorsa, ordunun politik güvenilirliğine karşı çıkmak zorunda. Laiklik, benimsendiği ve oturduğu için, artık ordunun kendi kendine, laikliği, kendi icad ettiği mevhum düşmanlarından korumak için durumdan "vazife çıkarma" teşebbüslerini kimse yemiyor. Haklı olarak halk, bu iddianın arkasında makam, mevki, prestij ve çıkar güdüleri görüyor. Ordu yıpranıyor; doğru. Ancak, ordunun "orduluk", askerlik vazifesi veya rolü, rolünden dolayı yıpranmıyor; politik rolünden dolayı, politik rolü yıpranıyor. Politik otorite olma rolünün yıpranması gerekiyor. İyi de oluyor. Batılı bir diplomatın İ. Sabri Çağlayangil'e dediği gibi, "Ordusunu(n politik arzularını) yenemeyen millet, onuru hakkedemez." Bundan sonra akl-ı selîm ile gelişmiş her demokratik hukuk devletlerinde olduğu gibi olabildiğince

a-politik, profesyonel, güçlü bir ordu yapılanması ve imgesi yaratmamız gerekiyor. Ordunun bu süreçte ömrünün uzun bir dönemini "babalık" rolü ile geçirmiş ve eğitimini öyle almış kurmaylarının bu rolü benimsemeleri kolay olmayacaktır. Öncelikle kurmay heyetin babalık rolünün bittiğine, devrin değiştiğine karar vererek iç-mesleki eğitim sisteminin değişmesi gerekiyor. Sonra da bir rehabilitasyon sürecinden geçerek yeni, çağdaş ve profesyonellik rolünün benimsenmesi ve içselleştirilmesi gerekiyor. Sivillerin de bu konuda onlara yardım etmesi ve destek olması gerekiyor. Ancak, reşit doğmamış veya hâlâ reşit olmamış bir çok sivil aydın, siyasetçi, bürokrat ve gazeteci "yanaşması" ordunun velayet yetkisi ve rolünü savunmaya devam ediyor. En sonunda bu bir rüşdiyet, karakter, kişilik ve onur/haysiyet meselesi.

İnsaf ve Adalete Çağrı

Simplex sıgillum veri: Hakikatın alamet-i farikası yalınlıktır.

Kur'an'daki Hucurat (49) Suresi'nin 9-13 ayetleri, kulak vermek isteyenlere, karşı karşıya olduğumuz Devlet-PKK veya Türk-Kürt... sorununu çözmek için hakkaniyet ve sağduyu içeren tavsiyelerle doludur. Kur'an'ın salt uhreviyat ve maneviyattan bahseden kutsal bir kitap olduğunu sanıp, onun kapağını bir kere olsun açmamış olan nobran aydınlarınız, ne demek istediğimizi anlamayacaklardır. Onlar, Kur'an'ın Ramazanda "hatim", cenazede ve kabristanda "dua" olarak okunduğunu bilirler. Oysa Kur'an, asıl hayatın kallavi konuları üzerinde durur. Örneğin, politik alanda Makyavelizmin karşıtı olarak, politikayı Aristo'nun tanımladığı gibi pratik ahlak olarak görür. Derin ve yüksek bir politik gözle baktığımızda, 13. ayet, insan olarak aslımızın bir olduğunu; fakat, kimlik, kişilik ve benlik oluşturalım diye dil aracılığı ile kabile, ırk, etnisite ve milletlere ayrıldığımızı; ancak, Allah indinde değerli olmanın ölçütünün dindarlık, ahlak yani "takva" olduğunu belirtir. 9. ayet, iki Müslüman grup şayet herhangi bir nedenle birbiriyle çatışırsa, derhal aralarının bulunup barıştırılmasını talep eder. 10. ayette müminlerin birbirlerinin kardeşi olduğu, birbirleriyle kavgalı olanların aralarının düzeltilip barıştırılması öğütleniyor. 11. ayette mümin/müslim grupların diğer insanları alaya alma, küçümseme, aşağılama ve kötü lakaplar takmaktan (örneğin: birilerine "*Kıro*"demek) kaçınmalarını ve insanlara kendilerine davranılmasını istedikleri gibi eşit davranmaları öğütleniyor. 12. ayette ise insanların veya grupların birbirleri hakkında tahmin, vehim ve bilgiye dayanmayan yorumda bulunmaktan, diğer deyimle "zann"dan kaçınmaları, dedi-kodu, gıybet etmemeleri istenmektedir. Yani sorunların yüz-yüze, gerekçeli ve dürüstçe konuşarak halledilmesi isteniyor.

30 yıldır Türkiye'nin içinde bir "kardeş kavgası" sürüyor. Aslına bakılırsa, ihtilaf ve niza Cumhuriyet'le yaşıttır. İhtilafın temel sebebi, aynı coğrafyada yüzyıllarca berber yaşamış, aynı dini -hatta mezhebi- paylaşan, evliliklerle birbiriyle akrabalaşmış etnik/dil gruplarından biri (Kürtler), diğeri (Türkler) ile 1924'te kurulan yeni devletin kuruluş anında anayasal olarak eşit ve aynı haklara sahip olmadığı iddiasıdır. Devletin bir kısım asker-sivil bürokrat ve siyasi ekibi, şimdiye kadar devletin kuruluş mantığında bir eşitsizliğin/adaletsizliğin olmadığını iddia ederek karşı tarafı haksız ve bağı, isyankar olarak nitelendiriyordu. Fiiliyatta da örgütlü güç kullanma tekeli olan "devlet"e karşı baş kaldıran kişi veya grup, bağı, eşkıya veya "terörist"tir. Oysa karşı grubun hatırı sayılır bir kesimi (DTP), kendini böyle görmediği gibi, silahlı kanadı (PKK) da kendilerini "özgürlük savaşçısı" ve ikisi birlikte Devleti "haksız" olarak nitelendiriyor. Sonuç olarak, Türklerin ve Kürtlerin hatırı sayılır bir oranında iki ayrı "haklılık" ve "vicdan" muhtevası/kriteri oluşmuş durumda. Böyle bir durumda sorunu çözecek gerçek "hakem" heyeti dışarıdan değil de, bu niza ve savaşın genel taraflarından oluşacağı için; kendi sorunumuzu kendimiz çözeceğimiz için, durum son derece nazik, riskli ve tehlikelidir. Türk tarafı artık şunu kavramaya başladı ki, devlet kurulurken Kürtlerin hakları demokratik anlamda "eşit" olarak verilmemişti. Çünkü, zamanın ruhuna uyarak yeni devlet, "Türk Milliyetçiliği"ne dayanarak bir "ulus-devlet" olarak tasarlanmıştı. Bu da, otomatik olarak Kürtleri diğer etnik azınlıklar gibi ya asimile edilecek veya Türkleştirilmeseler de anayasal olarak "Türk" addedilecek ve esameleri (kimlik) okunmayacaktı. Çünkü bütün dünyada bu böyle oldu. Bu başarılamadı. Şimdi Kürtler, Türkler ile "eşit" statüde olmayı istiyorlar. İsyanlarının, dağa çıkmalarının temel nedeni bu. Türklerin (halkın) bu konuda bir problemi olduğu kanaatinde değilim. Türkler, Osmanlı imparatorluğunun hakim etnisitesi olmaları ve İslamiyet'ten kaynaklanan etki dolayısıyla ırkçı değildir. Irkçılık yapanlar karar pozisyonunda olan, siyasi ve bürokratik elitlerdir. Çünkü problemi yaratan onlardı. Şimdi siyasi irade, CHP'nin seküler, MHP'nin muhafazakâr milliyet-

çi muhalefetine rağmen, dış konjonktürün müsait olması ile birlikte "hakem" rolünü üstlenerek sorunu çözmeyi (açılım) deniyor. Karşı taraf da bu meyanda adımlar atıyor. 30 yıl gibi uzun müddet kanlı bir şekilde sürmüş ve belli ölçülerde taraflarda kin, nefret, acılar ve düşmanlık duygularının oluşmuş ve derinleşmiş olduğu bir süreci idare etmek/rehabilite etmek ve ayette dendiği gibi "insaf ve adalet"i bulmak ve elden bırakmamak kolay değildir. Bundan dolayı, söz söyleme ve sorumluluk makamında bulunan herkesin titizlikle insaf ve adalet duygularıyla hareket etmesi, teenniyi elden bırakmaması gerekiyor. Şairin dediği gibi: "Ahlak yolu dardır, tetik bas önü yardır." Böyle durumlarda taraflara "yenilgi" veya "zafer" duyguları yaşatmak lükstür ve yanlıştır. Çözüm olarak beklenen adalet, insaf ve hakkaniyet durumları da, bütün bu olup bitenden sonra artık apaçık, orada duran, nesnel ve "yalın" şeyler değildir. Sadece süreci yönlendirmesi gereken olmazsa olmaz ahlaki tutumlardır. Sonuç, zanla, ithamla, kibirle, kurnazlıkla değil; ancak argümanla, hakkaniyatle, konuşarak, ikna ederek-olarak hasıl olur.

1. Ahlakın İslami Metafiziği

Metafiziğin en temel sorusu olan "Niçin hiçlik var değil de varlık var?" sorusuna insanlık tarihinde başlıca üç cevap verilmiştir: 1- Varlık/evren, varoluş kaynağı olarak 'Büyük Patlama' olsa da kendindendir. 2- Varlık çok katlı fakat özünde bir bütün olan tanrısallıktır. 3- Varlık, mahiyeti varlıktan başka türlü olan bir "Tanrı" tarafından yaratılmış/verilmiştir. Yunan felsefesi ve 16. yüzyıldan sonra bu felsefeyi tekrar işleyen Batı felsefesi birinci çözümü, Uzak Doğu felsefesi ve dinleri ikinci çözümü, Semitik peygamberlik geleneği ise üçüncü cevabı işlemişlerdir. Bu üçüncü cevaba göre hiçliğin sessizliği yerine varlığın bolluğu ve çeşitliliği, Tanrı'nın yaratıcılığının ve cömertliğinin bir gereği olarak rahmettir, inayettir, lütuftur. Bu cevabın toplumsal sorumluluk ilkelerini, bu geleneğin son halkasını oluşturan Kur'an ve O'nun yorumlarına dayanarak ortaya koymaya çalışacağız. Öncelikle bu cevapta "insan"ın anlamının "ne"liğine bakalım.

Bu cevaba göre Tanrı, insanı kendine benzer olarak başta özgürlük olmak üzere kendinin bazı sıfatlarıyla donatarak (15/29) onu bazı ahlaki hedefleri gerçekleştirmek üzere yeryüzünde denemektedir. Denemenin ahlaki zemini şudur: Başta insanın kendisi olmak üzere içinde yaşadığı güneş sistemi, dünya ve dünyanın içinde hayatını devam ettirmek üzere ihtiyaç duyduğu her şey Tanrı tarafından daha önce değindiğimiz gibi rahmet, lütuf, armağan, ikram, nimet ve rızık olarak "verilmiş"tir. Bunlar Kur'an'da Tanrı'nın varlığının ve rahmaniyetinin işareti (ayet) olarak kavramsallaştırılmıştır. İnsandan beklenen, kendisine yaratılışında verilmiş olan ahlaki kapasitesi ile (91/7-10) özgürce düşünerek (nazar) bu nimetler/rızıklar karşılığı olarak bunları verene (Tanrı'ya) şükran duymak (iman etmek), nankörlük (küfr) etmemek ve

hemcinslerine karşı dürüst olmak, hoyratlık yapmamaktır (salih amel).[1] Denenmenin gerilimi, insanın hayvanlarla ortak paydası olan içgüdüleri ve bunların ifadesi olan refah içinde yaşama ve güç sahibi olma şeklindeki egoizminin (heva), daha derininde (fıtrat) olan ahlaki/vicdani (lübb) doğası ile çelişik olmasından doğar. Denenmeyi "emanet" olarak kavramsallaştıran Kur'an, bu teklifin zorluğunu "yerin ve dağların üstlenmekten kaçınması" olarak ifade eder (33/72). Bu gerilimin kolay aşılabilmesi için Tanrı denenmenin sonuna "ödül" ve "ceza" olarak (ahireti) tecil edilmiş bir ahlaki ekonomi de koymuştur. Ahiret, Tanrı'nın rahmaniyetinin ve adaletinin bir tecellisidir. Allah'ın razı olacağı ahlaki fazileti (erdemi/salih ameli) ortaya koymanın üç saiki olabilir: Doğuştan fıtratımıza konulmuş şükran duyma ve hemcinsimize merhamet (sempati) hissi ve ahirette karşılaşmayı umduğumuz ödül ve korktuğumuz ceza (tecil edilmiş fayda/ücret ve zarar/hüsran).

2. Bir Denenme Süreci Olarak Toplumsal Sorumluluk

İnsan teki başta olmak üzere (17/70), aile (30/21), kabile/millet (30/22, 49/13) ve ümmet (3/103) halindeki hayat/yaşama katmanları Allah'ın rahmetinin tecelli yerleridir. Peygamberliğin amacını teşkil eden üçüncü kat yani iman kardeşliği olarak "ümmet" oluşturmanın amacı Fazlur Rahman'ın dediği gibi: "Hakikatı bulma yeteneğinin kaybolmasına fırsat vermemek ve ahlaki sorumluluk duygusu (takva)nun keskinliğini canlı tutmaktır."[2] Kendilerinin mutlak 'seçilmiş' olduklarına inanan Yahudiler ve mutlak "kurtulmuş" olduklarına inanan Hıristiyanlar (ifrat ve tefrit) arasında "orta bir ümmet" olarak Müslümanlar (2/143), insanlık için çıkarılmış dini/ahlaki "örnek" bir toplum (2/43) olma sorumluluğuna haizdirler. Bu sorumluluğun içeriği iyiliğin, hidayetin, adaletin ayakta tutulması ve fesadın, sapkınlığın ve zulmün engellenmesidir (Emr-i bilmaruf ve nehyi anil munker-3/104, 110, 9/71). Bu ahlaki/örnek toplum oluşturma sorumlulu-

1 Abdulcabbar b. Ahmet, *Şerhu'l-Usuli'l-Hamse*, Kahira 1988, s. 79-87.

2 Fazlur Rahman, *Ana Konuları ile Kur'an*, çev: A. Açıkgenç, Ank. 2003, s. 104.

ğu Kur'an'da Allah yolunda malı ve canı ile gayret gösterme anlamında "cihad" (9/41) olarak isimlendirilmiştir. "Şeriat" kavramının Kur'an'da kullanılan (5/48, 45/18) ve daha sonra İslam düşüncesinde bir "ıstılah" haline getirilen anlamı, bu sorumluluk ve talebin (din) siyaset, hukuk ve ekonomi de dahil olmak üzere imkanlar dahilinde Müslümanlar tarafından hayatın bütün alanlarında dinamik olarak ifa ve icrasını ifade eder.

Bu sorumlulukların yerine getirilmesi için –modern anlamda devlete karşı bireyi korumak için geliştirilmiş olmasa da- insanın dokunulmazlığı anlamında temel "hakları" vardır. Fakat bu "hakk" kavramının, Arapça kökeninin aynı zamanda "sorumluluğu" da içerdiği[1] ve Kur'an söz konusu olduğunda, Allah'ın ismi olan "hakk" ile (10/32, 20/114), varlığı ve insanı "bilhakk" ile yaratmasıyla, dolayısıyla "hukukullah" ile "hukukul-ibad" birbiriyle ilişki içindedir[2]. Haklar ile sorumluluklar bir paranın iki yüzü (yazı-tura) gibi birbirinden ayrılamaz. İnsanın diğer canlılar arasındaki kapasite 'üstünlüğü' (17/70, 95/4), denenmesi için verilmiştir. İnsan yavrusunun doğuştan dokunulmazlık anlamında (masuniyet) temel haklara sahip olması, ondan beklenen denenme sorumluluğu "için"dir; velev ki bu sorumluluğu yerine getirmesin. Bunlar, geleneksel İslam fıkhında "makasiduşşeria" olarak Malın, canın, ırzın (onurun), aklın ve dinin korunması şeklinde özetlenmiştir. Bu haklar, Kant'ın sandığı gibi insanın salt "insan" olmasından dolayı totolojik olarak sahip olduğu onur/saygınlık/haysiyet/şereften dolayı değildir.[3] İnsanın insan olmasından dolayı "hakları" olduğu iddiası, MacIntyre'ın dediği gibi büyücülere ve tek boynuzlu atın varlığına inanmak gibidir.[4] Bunlar, ancak sorumluluklarını yerine getiren insanların kazanacağı payelerdir. Tanrı'ya karşı sorumluluklarını

1 İbn Manzur, Cemaluddin, *Lisanu'l-Arap*, Kahire 1954, C. 10, s. 51.
2 Cabiri, Muhammed Abid, *ed-Demokratiyye ve Hukuku'l-İnsan*, Beyrut 2004, s. 256.
3 Krş. Kant, İmmanuel, *Ahlak Metafiziğinin Temellendirilmesi*, çev: İonna, Kuçuradi, Ank. 1982, 46.
4 MacIntyre, Alasdair, *Erdem Peşinde*, çev: M. Özcan, İst. 2000 s. 111.

yerine getirenler Tanrı karşısında; insana karşı sorumluluklarını yerine getirenler insan karşısında bu payeleri alabilirler.

3. Seküler Ahlakın Metafiziği ve Psikolojisi

Başlangıçta sorduğumuz metafizik soruya "varlık kendiliğinden niçinsiz olarak vardır" ve hakikat beş duyu ile insanın kavradığından ibarettir cevabını veren "duyumcul"[1] felsefe, kültür ve dünya görüşü, insanı kendinde bir amaç olarak koyar (hümanizm). Tanrı ve ahiret ilkelerinin olmadığı bu dünya görüşünde ölüm, hiçliğe karışmanın kapısı olduğu için, faydacılık ve pragmatizm zorunlu ahlak felsefeleridir. Böyle bir kültürün egemenlik çağlarında Kant'ın formel ödev ahlakı (alturizm) taraftar bulamayacaktır. Kant'tan alınacak olan, insanın her şeyin ölçüsü olduğu veya kendi kendisinin amacı olduğu ilkesidir. İnsana Tanrı ve ahiret gibi insanı ve içinde yaşadığı dünyayı aşan bir amaç, gaye ve telos (...uğrunda-

1 Sorakin, P. Alexandrovic, *Bir Bunalım Çağında Toplum Felsefeleri*, çev: M. Tuncay, İst. 1972, s. 174. Sorokin, duyumcul kültür veya üst-sistemin ana karakter özelliklerini şöyle niteler: *" Onaltıcı yüzyıldan yirminci yüzyıla kadar toptan Avrupa kültürü, bize tamamiyle farklı bir tablo sunmaktadır. O dönemde yıkılmış düşünsel üst-sistemden çok duyucul üstsistem Avrupa kültürüne egemen olmuştur. Son dört yüzyıldır Avrupa kültürünün bütün kesimlerinin büyük bölümleri "nihai gerçeklik ve değer, duyumcul niteliktedir." diyen nihai (metafizik cevap) önermeyi işlemişlerdir. Din ve teolojinin nüfüz ve itibarları azalmıştır. Dinle ilgisiz, hatta bazen dinsiz, duyumsal (tecrübî) bilim en üstün, nesnel (objektif) doğru olmuştur. Artık gerçek doğru amprik olarak algılanan ve sınanan duyumların doğrusudur. Duyumcul felsefe (mataryalizm, amprizm, skeptisizm, prağmatizm vb.) duyumcul edebiyat, müzik, resim, heykel, mimarlık ve tiyatro (drama), dinsel Orta Çağ güzel sanatlarının geniş ölçüde yerini almışlardır. Duyumcul, faydacı, hazcı, göreli insan doğası, hukuk ve ahlak orta çağların Düşünsel/dinsel, mutlak Tanrı'nın vahiyle açıkladığı hukuk ve ahlakının yerini almıştır. Maddi değer, servet, fiziki rahatlık, zevk, güç, ün ve popülerlik modern duyumcul insanın uğrunda döğüştüğü ve mücadele ettiği esas değerler olmuşlardır. Tanrı ve din büsbütün elden çıkmışlardır. Tanrı Krallığı'nın değerleriyle birlikte bunlara da dudakta kalan bir bağlılık gösterilmeye devam edilmiş; fakat, gerçekte önemli olmaktan çıkmışlardır. Kişilerin, yaşam tarzlarının ve kurumların ağır basan tipi de egemen bir biçimde duyumcul nitelikli olmuştur. Kısaca Modern Batı kültürünün büyük bölümü gerçekten duyumcul üstsistemin (paradigma, dünya görüşü, insan tipi) egemenliği altına girmiştir."* s. 175-176.

lık) konulamadığından dolayı, ancak insan hayatı (ömrü) ile sınırlı fayda ve yararlar (...için) konulabilir. Yarar ise, Hannah Arendt'in dediği gibi 'yarar olma sıfatı ile sadece bizatihi kullanıcının yani insanın bitip tükenmeyen bu amaç-araç zincirine son veren nihai amaç haline geldiği, tümüyle insan merkezci bir dünyada anlamlılığın itibarına nail olur. Ancak trajedi şuradadır ki, homo faber (iş-adamı/insanı) kendi etkinliğini yerine getiriyormuş göründüğü anda aklı ile ellerinin nihai/amaç ürünü olan şeyler dünyasını değersizleştirmeye başlar. Şayet faydalanan/kullanan kimliğindeki insan, en yüksek amaç ise, her şeyin ölçüsü ise, o zaman homo faber'in işine dayanağını veren doğa neredeyse salt "değersiz bir malzeme" gibi muamele görmekle kalmaz; "değerli" şeylerin kendileri de kendi asli "değer"lerini yitirerek salt araçlar haline gelir. Homo faber'in insan merkezci yararcılığı, en gelişkin ifadesini Kant'ın "İnsan asla (başka bir İ.G) amaç için araç haline gelmemelidir. Her insan varlığı kendinde bir amaçtır." formülünde bulmuştur'.[1]

Ölümün mutlak hiçliğe batış noktası olduğu inancının bilinçte hazır olduğu bir kültürde hayata dört elle sarılmak, ondan kopmamak, onu dolu dolu yaşamak, boş geçirmemek, hayatı hazla taçlandırmak temel amaçtır. Teknoloji yaratmanın temel saiki de budur. Bunların gerçekleşmemesi ise "korku" olarak bilince saplanır. Akıl da bu korkuyu radikalleştirir. Çünkü söz konusu olan sınırlı sürenin "boş" geçmesidir. Akıl bu "boşa geçme"nin nedeni/engeli olarak "öteki"ni görür. Çünkü hayatı "dolu" yaşamak için gerekli olan nimetler doğada sınırlıdır ve herkes bunlara taliptir. "Bu olasılık karşısında insanın duyduğu korku onu vahşice korunma stratejilerine: "Ya ben ya onlar" stratejisine, her şeyi kendi eline geçirme, her şeye sahip olma stratejisine götürür. Yani kötülüğün mekanizmasının içine iter."[2] Böyle bir toplumda kötülüğün kaynağı artık içgüdüler veya fanatik dinsel duygular değil-

1 Arendt, Hannah, *İnsanlık Durum-1*, çev. B. S. Şener, İst. 2006, s. 230.
2 Bucher, Alexius, J., "Yitirdiğimiz Suçsuzluğumuz ya da Özgürlüğün Saldırgan Gücü Üzerine", *Yüzyılımızda İnsan Felsefesi*, haz. İonna Kuçuradi, Ankara 1997, s. 219.

dir. İçgüdülerden veya dinsel bağnazlıklardan kaynaklanan saldırganlıklar/kötülükler bu tür kötülüğün yanında devede kulak mesabesindedir. Pagan Roma'nın gücünün doruğunda olduğu zamanlarda olanlar ile 16. yüzyıldan sonra aynı dünya görüşünün/kültürün işlendiği çağlarda olanların birbirine benzer oluşu tesadüf değildir. 16. yüzyıldan sonra dünyanın büyük bir bölümü Avrupa tarafından kolonileştirilmiştir. Faşizm, komünizm ve kapitalizm (Amerikanizm), Heidegger'in teşhis ettiği gibi aynı metafiziğin ürünü olan kötülük üreten sistemlerdir.[1] İki dünya savaşı yine aynı kültür ve insan tarafından çıkarılmıştır.

4. İki Toplumsal Ahlakın Mukayesesi

Teori ile pratik arasında her zaman diyalektik bir ilişki vardır. Bu bağlamda her eylem az veya çok teori/teoloji yüklü ve bireyin metafizik inanç ve kavramlarının taşıyıcısı ve ifadesidir. Tersi de doğrudur: Birey inançlarını somut politik ve ahlaki koşullar (praxis) içinde oluşturur. Entelektüel çekirdeğini Aristotolesci düşüncenin (daha sonra Yahudi, Hıristiyan ve Müslümanlarca değişik bir tarzda sürdürülen) oluşturduğu "teleolojik" ahlak geleneği onbeşinci yüzyılda başlayıp onyedinci yüzyıl boyunca devam eden bir geçiş dönemi boyunca "duygucu-emotiv" teoriler tarafından reddedilmiş olduğundan, ahlaklılığa yeni rasyonel-laik bir temel bulma yönünde yeni bir proje geliştirilmiştir.[2] 'Elbette ki ahlaksal karakter (sosyal karakter) ile politik topluluk arasındaki ilişkinin liberal bireyci modernliğin bakış açısından tasavvur edilmesi ile, Orta Çağın (teleolojik) ahlak geleneği arasında can alıcı bir fark vardır. Liberal bireyciliğe göre topluluk sadece her bireyin kendi seçimi olan iyi yaşam tasarımının peşinde koştuğu bir arenadır. Politik kurumlar ise bu kendi kendini belirlemiş eylemi olanaklı kılacak asayiş düzenini sağlamak için vardır. İktidar ve yasa liberal görüşe göre birbirine rakip insani "iyi" yaşam tasarımları konusunda nötrdür, ya da nötr olmalıdır.

1 Gillispie, Micheal, "Heidegger ve Modernlik Meselesi", çev: M. Özel, *Kayıtlar Dergisi*, S. 19 (Mayıs 1992), s. 43.

2 MacIntyre, *Erdem Peşinde*, s. 178.

Ve dolayısıyla da yasaya itaati sağlamak iktidarın görevleri arasında olduğu halde; herhangi bir ahlaki anlayış aşılamak iktidarın yasal görev ve işlevinin dışındadır. Oysa orta çağların teleolojik ahlaki görüşüne göre ise politik toplum, yalnızca kendisinin sürekliliği için erdemlerin hayata geçirilmesini gerçekleştirmekle kalmaz, aynı zamanda ebeveynin otoritesinin görevlerinden birisi de çocukların erdemli olarak yetişmesini sağlamaktır'.[1] Politik örgütlenmesi "liberal" olan modern kültürün ekonomik örgütlenmesi Fromm'un teşhis ettiği gibi "sahip olmak" duygusuna dayalı olarak "kapitalist"tir. O, bu toplumu şöyle tasvir ediyor: "Varlığı özel mülkiyet, kâr ve iktidar üzerine kurulu bir toplumda yaşadığımız için düşünce ve değer yargılarımız önceden belirlenmiştir. Bu nedenle endüstri toplumlarındaki bireylerin en kutsal ve doğal haklarının kazanç, mal-mülk sahibi olmak ve kazanç için çalışmak olduğunu söyleyebiliriz... Mülkiyetimi nereden elde ettiğim ayrıca onu nasıl kullandığım kimseyi ilgilendirmez. Yasalara karşı gelmediğim sürece haklarım mutlak ve sınırsızdır."[2] Bu toplumda kişilerin sosyal karakteri ise "pazar karakteri"dir; çağdaş toplumlarda bireyler kendilerini birer "mal" gibi görmeye ve kendi değerlerini "kullanım değeri" (veya geleneksel deyimle "kıymet") olarak değil de, diğer mallarla "değişim değeri" olarak algılamaya başlarlar... Pazar karakterinin en üst hedefi, kişilik pazarında her koşulda "başarılı" ve aranılır olmayı sağlayacak olan "kayıtsız şartsız bir uyumu" sağlamaktır. Bu tipleme içindeki bir insanda tutunacağı, değişmeyen ve kendinin sayabileceği bir ego, bir benlik bile yoktur. Çünkü pazarda her an yeni bir benliğe bürünmek zorunluluğu doğabilir. Ana ilke: "Ben, bana sahip olmak istediğin gibiyim." sözüdür.[3]

İnsanı ahlaki bir vatandaş olarak görme yerine, onu kişisel menfaatlerinin peşinde mücerret ve münferit bir birey olarak tasavvur eden liberal düşünürler, bu bireyin diğer insanlarla

1 MacIntyre, *age*, s. 288-89.
2 Fromm, Erich, *Sahip Olmak Ya da Olmak*, çev: A. Arıtan, İst. 1990, s. 105.
3 Fromm, *age*, s. 210.

canlı bir ahlaki olgunlaşma ve etkileşimini imkansız görürler. Bu bireyin diğer insanlarla ahlaki bir ilişkisi olmadığı gibi, kamu menfaatini düşünmesi de mümkün değildir. Bireysel haklar ve hukukla birbirlerinden ayrılmış bireylerin sayısınca farklı ahlak var demektir.[1] Sonuç olarak "insani birliğin ve mutlak değerleri kabul etmenin tek aşkın dayanağı olan Tanrı inancı reddedilmiş olduğu için, geriye sadece bireylerin, grupların ve milletlerin hakimiyet hırslarının, zevk ihtiraslarının ve büyüme tutkularının vahşice, gaddarca ve kanunsuzca birbirleriyle çarpışmaları kalıyor."[2]

İslami bağlamda toplum metafiziğine gelince, Allah'ın rahmetinin/rahmaniyetinin bir tecellisi olarak farklı dil ve ırk (renk) toplulukları 'Allah'ın ailesi (iyalullah)';[3] iman kardeşliği üzerine kurulmuş müminler topluluğu (ümmet) ise 'örnek' toplumdur. Müminler topluluğu içinde yaşayan gayrimüslimler, Allah'ın ve Resülü'nün koruma güvencesi altındadırlar (zımmi). İslam ümmeti ile aralarında düşmanlık ilişkisi bulunanlar ise ancak zalimlerdir (2/193[4]).

1 Abdurrahman, Taha, *Ruhu'l-Hadase*, Beyrut 2006, 219 vd.

2 Ganaudy, Roger, *İslam ve İnsanlığın Geleceği*. çev: C. Aydın, İst. 1990, s.108.

3 Ebu'l-Hasan Ali b. Ahmet, *Tenzihu'l-Enbiya*, Beyrut 1990, s. 134.

4 Teolog ve aynı zamanda Tarih Felsefecisi olan Alman düşünür Walter Schubart, Doğu düşüncesini kendi içinde ikiye ayırarak insanlığın dünyaya karşı tutumları açısından varlığı anlamlandırmasını veya girişte bahsettiğimiz Metafiziğin temel sorusunu cevaplamasını dörtlü olarak tasnif eder: 1- Dünyayla uyumlu (Budizm), 2- Dünya üzerinde zorla egemenlik kurma, (Yunan-Roma ve Modern Batı'nın 'Kahraman' kültürü) 3- Dünyadan kaçış (Hinduizm) ve 4- Dünyanın kutsanması (Mesihçi). Schubart, Hıristiyan olması hasebiyle, Semitik Peygamberlik geleneğinin Hıristiyan (Mesihçi) versiyonunu esas alarak bu dünya görüşünü şöyle özetler: - İslam ile olan paralelliklerin görülmesi açısından önemlidir- "*Mesihçi kültür zihniyeti ve insan tipi, kendilerini tasarısını anlatılamıyacak bir biçimde içlerinde taşıdıkları üstün Tanrısal düzeni gerçekleştirme görevine çağrılmış hissederler. Mesihçi insan, kendi içinde hissettiği uyumu çevresinde de yeniden kurmak ister. Dünyayı olduğu gibi kabul etmek istemez; Kahramanlık insanı gibi, o da dünyayı değiştirmek ister; ama, kendi benlik iradesi veya benlik doyumu için değil; ona Tanrı tarafından verilen ödevi yerine getirmek için değiştirmek ister. Uyumlu insan gibi o da dünyayı sever; fakat, olduğu gibi değil, olması gerektiği gibi. Uyumlu insanın ereğine (amaç, gaye) erişilmiştir; Mesihçi insanın ereği ise çok uzakta, gelecektedir. Ancak,*

İnsanı Tanrı'dan/dinden, tabiattan/çevreden, tarihten/gelenekten ve nihayet toplumdan koparan seküler liberal/kapitalist toplum projesinin karşıtı olarak İslam toplumu (ümmet), tevhid, mead ve nübüvvet imanının/ilkelerinin toplumsal ahlak, siyaset ve ekonomi ilkeleri şöyledir:

A. Toplumsal Düzeyde

1. İnsanın biyo-psişik bir gerçekliği olan rekabet etme duygusuna eşlik edecek bir rahmet/merhamet hissi.
2. İhtiras ile birlikte ihlas.
3. Kişisel fayda/haz ile birlikte toplumsal dayanışma ve paylaşma.
4. Bireysel "insan hakları" ile birlikte ötekine karşı "insan sorumlulukları".

B. Siyaset Düzeyinde

1. Zulüm ve baskı yerine adalet ve özgürlük.
2. Ekonominin ve teknolojinin tiranlığı yerine sözün ve idealin/umudun/ütopyanın yaratıcılığına dayanan siyasetin önceliği.
3. Siyasal faaliyetin Macyavelli'nin teorileştirdiği gibi ne pahasına olursa olsun "çıkar" veya "başarı" maksimi yerine; Davut, Süleyman, Aristo ve Muhammed'in teorileştirdiği gibi en yüksek insani/ahlaki faaliyet olarak görülmesi: "Tanrı insanın elinin dolu olup olmadığına bakmaz; Tanrı insanın elinin temiz olup olmadığına bakar."

Zahit insanın tersine, o bu ereğe ulaşılabileceğine kesinlikle inanmaktadır. Mesihçi insan, erk tutkusuyla değil, uzlaşma duygusu ve sevgi ile esinlenir. Yönetmek için bölmez, bölünenleri bir bütünlük içinde birleştirmek amacıyla onları arar. Kuşku ve nefretle değil, asıl gerçekliğe derin bir güvenle hareket eder. İnsanları düşman diye değil, kardeş olarak görür. Dünyaya yağmalanacak bir ganimet diye değil, aydınlatılması, soylulaştırılması ve kutsallaştırılması gereken kaba malzeme olarak bakar. Ayrılmış olanı birleştirmek, uyumsuz düşene uyum kazandırmak, bu gezegende 'Tanrı Krallığı'nı gözle görülür kılmak yolunda bir çeşit evrensel tutku benliğini sarmıştır. Mesihçi insan, bu en yüksek ülkünün burada, yeryüzünde gerçekleşmesi için çalışır." Sorokin, *Bir Bunalım Çağında Toplum Felsefeleri*, 117-118.

4. Kişilerin, ailelerin, sınıfların, zümrelerin despotizmi yerine toplumun tümünün kamusal sorunların çözümüne aktif katılması (şura, demokrasi).
5. Siyaset, bir tanımı ile dost ve düşman (biz ve öteki) ayrımı yapmak ise; bu ayrımın kriteri olarak çıkar, ırk-dil, inanç/din ve toprağı değil, ahlakı (adalet ve zulüm) benimsemek.

C. Ekonomik Düzeyde

1. 'Mutlak' mülkiyet anlayışı yerine mülkiyeti Tanrı'nın bir 'emaneti' olarak koymak ve onu meşru/hukuki/helal yollardan elde etmek: "Tanrı, insanın elinin dolu olup-olmadığına bakmaz; temiz olup-olmadığına bakar."
2. İsrafı Allah'a, topluma ve doğaya karşı bir hırsızlık olarak algılamak: Sınırsız üretim-sınırsız tüketim yerine bütün insanlığın ihtiyaçlarının karşılanmasının hiyerarşik bir skalasını (zaruriyyet, haciyyat, tahsiniyyat) oluşturmak.
3. 'Sahip' olmak yerine 'olma'yı yani ötekinin maddi ihtiyaçlarını kendinin manevi ihtiyaçları olarak algılamak.
4. Nimetlerin "özel mülkiyet" olarak elde edilmesi için fırsat eşitliğine dayanan bir sistemin oluşturulması, buna rağmen yoksul kalanlara zenginlerin mallarından infak etmeleri (acil ekonomi ile birlikte, tecil edilmiş ahiret ekonomisi).

Bu ilkeler bağlamında İslami toplum önerisinin mevcut kapitalist ve komünist/sosyalist toplum projeleri (ifrat ve tefrit) arasındaki yeri şöyledir: Sosyalist toplum projesi – ki üretimdeki kapasitesizliği yetmiş yıllık tecrübe ile tescillenmiştir- ekonomik değerlerin toplumun bütününe adil olarak bölüştürülmesi bağlamında İslam ile sadece ilkesel bir paralellik gösterir. Metafizik bağlamda bu siyasi-ekonomik örgütlenme, duyumcul kültür ve paradigmanın bir alt versiyonudur. Ancak bu ahlaki (adalet) amacın gerçekleştirilmesinde sosyalizm devletin bürokratik gücünü aşırı kullanmayı önerirken; İslam,

devlete haksızlıkları denetleme, haksız mağduriyeti önleme ve kazancı vergilendirme (zekat) görevi verir. Gerisini bireylerin ahlaki sorumluluğuna ve sivil kurumlara verir (vakıf gibi).

Diğer taraftan, İnsanlığın tarih boyu uzun tecrübelerle biriktirmiş olduğu özel mülkiyet, aile, devlet, para ve pazar/piyasa kurumlarını kabul etmekte liberal kapitalizm ile paralellik göstermesine rağmen; mülkiyetin "mutlak" değil "emanet" olduğu, mal biriktirme/istifçilik tekelcilik veya bu duygunun tam tersi olan savurganlık/israfın (sınırsız üretim-sınırsız tüketim) onaylanmaması ile kapitalizmden ayrılır. Bu bağlamda İslam, bahsi geçen "sistem"ler gibi bir sistemin muadili değil; bu sistemlere vücut veren paradigma/dünya görüşü, kültürel üst-sistemin maudilidir. Bugün karşı karşıya bulunduğumuz sorun, temelde bir ekonomik veya siyasal "sistem" sorunu değil; bu tür sosyal sistemlerin temelinde yatan bir paradigma, dünya görüşü yani metafizik/iman ve kültürel üst-sistem sorunudur.

Kültür Devrimine Maruz Kalmış İki Ülkenin (Türkiye ve Çin) Kader Ortaklıkları

Kurtuluş Savaşı'nın mümtaz önderi M. Kemal Atatürk, halkın tümünün dişi ve tırnağı ile katıldığı Kurtuluş Savaşı'nın kazanılmasından sonra milletin kahir ekseriyetinin katılmadığı bir dizi kültürel devrim yaptı. Bu devrimleri, "Muasır Medeniyet" (Avrupa Toplumları) ile Türk toplumunun arasındaki tarihsel "geriliği" kapatmak için yaptı. Aynı işi Çin'de 1944'te Mao bir kısım köylüleri yedeğine alarak eski rejimi yıktıktan sonra yaptı (kültür devrimi).

Heidegger, bir toplumun ihtiyaç duyduğu kültürel bir yaratım veya yeniliğin ancak toplumun kültürel kökleri ile kurulacak yeni bir ilişki/yorum ile başarılabileceğini; bu bağlamda bir yere (toprağa) ve köke bağlı olmanın gerektiğini; boşlukta/uzayda böyle bir şeyin başarılamayacağını, bunun imkansız olduğunu söyler. Hannah Arendt ise, "Hafıza ile derinlik aynıdır; hatırlama olmadan insan derine dalamaz." der. Bir toplumun kültürel hayatında kilitlenmeler, donmalar ve kurumalar olabilir. Bundan kurtulmanın yolu, kültürden kopmak veya kültür devrimi değil; kültürel kökler ile yenilikçi bir temas yanında, başka kültürlerle etkileşime ve alışverişe girmektir. Bu da parçabaşı, ıslah ve evrimle organik olarak olmalıdır. Tarihte bunu en iyi başaran toplum İngilizlerdir. Çünkü, tarih bilinci, köklülük duygusu, asalet hissi, kimlik duygusu yaralanmış bir toplum, orijinal bir şey yaratamaz. Sadece taklit edebilir. Necip Fazıl'ın dediği gibi: "Bir şapka, bir eldiven, bir maymun ve inkilab." Bu bağlamda kültürel "devrim" bana çılgınlık gibi gelir. Böyle bir teşebbüs, -girişenler iyi niyetli de olsa- sonuçlarından bağımsız olarak, ahlaki açıdan problemlidir. Bir kişi veya birkaç kişi, bir toplumun yaşam tarzını veya yordamını belirleme, kimlik ve geleceğini

etkileme konusunda kendilerini hangi haklarla yetkili görebilirler? Demokrasi, laiklik, hukuk devleti ve insan hakları kavramları, tam da böyle bir akıl almaz toplum mühendisliği teşebbüsünün tam karşıtı şeyler değil midir?

Çin'in son günlerde Doğu Türkistan (S(ş)incan)'da uyguladığı baskı, bana iki ülkeyi benzerlikler açısından mukayese etmeyi hatırlattı. İki ülke de "Kestaneden çıkıp kabuğuna tükürme" anlamında kültür devrimi yaparak birer ulus-devlet kurmuştur. Türkiye, tarihi geçmişi olan ve bazı unsurları hayli eskimiş İslam kültüründen nisbi koparak Avrupa kültürü ile; Çin ise Budist-Konfüçyanist kültürden koparak komünist kültürle reenkarne (ruh-göçü) olmaya çalışmıştır. Bu bağlamda benzerlikleri maddeler halinde şöyle sıralayabiliriz:

1. Her iki devlet de birer ulus devlet projesi olarak etnik-dini azınlıkların haklarını yok sayarak onları eritme politikası gütmüş; Fakat, birer geç modernleşme projesi olarak bunu başaramadıkları için, seksenlerden sonra bunları entegre etme problemleri yaşamaktalar.
2. İki millet de eski kültürlerinde/uygarlıklarında parlak başarılar ortaya koymuştur. Çinliler söz konusu olduğunda: Konfüçyanizm/Taoizm felsefesi, bir çok bilimsel keşif (matbaa, barut vs.) ipek dokumacılığı, estetik sanatlar ve mimari –bu arada Çin Seddi- vs. Türkler söz konusu olduğunda da: İslam kültürüne, mimarisine, siyasi yönetime (Selçuklu-Osmanlı) bir çok katkı söz konusudur.
3. Devrimlerden sonra ne Türkler ne Çinliler, kültürel ve bilimsel alanlarda yaratıcı bir yenilik ve katkı ortaya koyamamışlardır. Bir tekerleme vardır: Almanlar bir şeyi sağlam, İngilizler ekonomik, Fransızlar estetik, Amerikalılar büyük, Japonlar küçük, Çinliler fason ve çok, Türkler de "gibi" yaparlar. Çin'in seksenlerden sonra ekonomik alanda vahşi kapitalizmi benimsedikten sonra ortaya koyduğu ürünler ortada. Sağlık, estetik ve dayanıklılık (kalite) açısından sıfır. İşçileri (daha doğrusu bütün halkı) köle gibi çalıştırdıkları için

"ucuz"a mal ediyorlar. İnsanlar da –Batılıların kulakları çınlasın- utanmadan bu malları tüketiyorlar. Bizim ürettiğimiz malların da Çin mallarından pek farkı yok. Kayserilinin eşeği boyayıp babasına satması, iş yapma ahlakımızı yansıtır. Yüzünü cilalayıp içini ihmal etmek, tipik Türk davranış tarzıdır. Japonlar ve Güney Koreliler "iyi" taklit ediyorlar. Çinliler ve Türkler ise, kötü taklit ediyorlar.

4. Kültür devriminden sonra eski rejimin sembolik kapitalleri yeni dönemde "müze"ye çevriliyor. Çin'de "Yasak Şehir", Türkiye'de "Topkapı Sarayı ve Ayasofya" bunun örnekleridir.
5. Her iki ülke de kurucu liderlerinden (Atatürk, Mao) sonra ikinci bir lidere ihtiyaç duymuşlardır (İnönü, Deng Xio Ping). İkinci liderlerden sonra ancak lider karizması ve tapınımı tedrici olarak zayıflamaya başlıyor.
6. Her iki ülke de bugünkü demokrasi ve insan hakları anlayışı açısından kendi azınlıklarıyla sorunlarını şiddete başvurmadan çözemiyorlar. Her ikisi de AB ve ABD'nin ülkelerini parçalamak istediğini söylüyorlar. Demokrasi deneyimi açısından iki ülke elbette karşılaştırılamaz. Çin, bir tek-parti diktatörlüğüdür.
7. İki toplum da Doğulu ve duygusal, soyut/rasyonel düşünce yerine mistik/şamanist bir ruhları var. Pratik ve duygusal zekaya sahipler.

Sonuç olarak, aramızda şöyle de büyük iki fark var: Onlar, tarih boyunca hiç yurtlarından dışarı çıkmadılar; fakat biz göçebe zamanlarımızda adamların analarını ağlatıp (Çin Seddi), Orhun Yazıtlarına göre, kızlarını da güldürmüşüz; sonra da evimizi/yurdumuzu terkederek basıp ta buralara ve Avrupa'nın kapılarına dayanmışız. İkincisi ise, Çinlilerin acımasızlığı, Türklerin ise merhametinin büyüklüğü birbirine eşittir.

Dinde ve Siyasette İki Otorite Tarzı

Din, özü itibariyle Tanrı fikrine ve O'nun insanlar üzerindeki otoritesine dayanır. Hint ve Çin dinlerinde şahsiyeti/kimliği, zatiyeti, sıfatları belirgin/net bir "Tanrı" fikri olmadığı için dışarıda tutuyoruz. İbrahimî monoteist dinlere geldiğimizde, bunların kökeni olan Yahudilikte Tanrı Yahwe'nin insanlar üzerindeki otoritesi gerekçesiz, salt güç olmaktan kaynaklanan totaliter bir otorite tarzıdır. Bunu Tevrat'ın her sayfasında görmek mümkündür. Hıristiyanlıkta Tanrı'nın insanlıkla olan ilişkisi merhamet ve sevgi üzerinden kurulur. Hz. İsa, Baba Tanrı'nın insanlığa olan sevgi ve merhametinin tecessüm (incarnation) etmiş halidir. İslam'da ise Tanrı'yla insan arasındaki ilişkide Tanrı'nın otoritesi, O'nun insana olan merhameti/inayeti-adaleti ve insanın da iman ve salih amel (adalet) sorumluluğu çerçevesinde bir ahid, akid ve misak (sözleşme) üzerine kurulur. Yani Tanrı'nın otoritesi, salt O'nun her şeye kadir, mutlak güç oluşundan değil; aynı zamanda bu gücünü çerçeveleyen ahlakından (adalet, hikmet, merhamet) doğar. Herhangi bir ilişkide ilişkinin salt güce dayanması, zayıf tarafı ezer. Zira güç tehlikedir, mutlak güç mutlak tehlikedir. Kur'an'da Allah ile insan arasındaki ilişkinin ahlaki/hukuki sabit, değişmez bir antlaşmaya (ahid/misak) dayanması, yani Tanrı'nın mutlak kudretini ahlak ile icra etmesi, mukayyed hale getirmesi, "Sünnetullah: Allah'ın sabit davranış tarzı" kavramı ile ifade edilir. Ayrıca bu davranış tarzının ana niteliklerinin ne olduğu da tarihsel "kıssa"lar ile örnek olarak insanlara anlatılır. Yani bu davranış tarzı, bilinebilir bir şeydir. Sevgi ilişkisinde tarafları bağlayacak sabit "kurallar" yoktur. Dolayısıyla bu tarz bir ilişkiyi özü itibariyle "otorite" ilişkisi olarak tavsif etmek mümkün değildir. Sevgi ilişkisinde taraflardan biri (Tanrı) de facto güçlü ve hep veren ise; güçsüz tarafın ilişkiyi bir tür "boşvermişlik", "yaltaklan-

ma" ve "yalakalık" ilişkisine çevirmesi kuvvetle muhtemeldir. "Merhametten maraz doğar." sözü, bu gerçeği ifade eder. Ayrıca, ahlak ve hukuk olmaksızın, salt "sevgi" söyleminin insan realitesini kotaramadığının iyi bir örneği Kilise'nin Orta Çağda yarattığı şiddettir. O halde biri kayıtsız güce, diğeri ahlak ve hukuka (gerekçe/rıza) bağlı olmak üzere iki tür otorite ilişkisi mevcuttur.

İslam tarihinde mezheplerden Hanefilik, Malikilik, Mutezile, Maturidilik, daha ziyade ahlak/hukuk temelli (adalet-hikmet) bir din/otorite-itaat yorumuna sahiptirler; Haricilik, Şia, Şafiilik, Hanbelilik ve Eş'arilik ise Allah ile insan arasındaki ilişkiyi Tanrı'nın "Kadir-i Mutlak" ve "Mürid-i Mutlak" olduğu vurgusuyla salt "güç" temelli totaliter bir otorite/itaat-teslimiyet ilişkisi olan bir din/otorite yorumuna sahiptirler. Tasavvuf ise, Hıristiyanlığa benzer bir "sevgi" ilişkisi olarak yorumlad dini/oteriteyi.

Türklerin "sözde" Hanefi ve Maturidi oluşu ile tarihsel praksis arasında büyük bir çelişki vardır. Bu iki mezhebin teolojisi, kurucu alimlerinin (Ebu Hanife ve Maturidi) ifade ettiği haliyle geç dönem Anadolu Türk Müslümanlığına ve siyasal aklına yansımamıştır.

Devlet örgütlenmesi ve siyaset alanında da orta çağlarda monarşi, aristokrasi ve tiranlık, modern dönemlerde ise Komünizm ve Faşizm kayıtsız, mutlak "güç" merkezli devlet örgütlenmeleri; yöneticilerini yasal bir prosedür çerçevesinde hür seçimler ile seçme, onaylama ve hesap sorma ilkelerine dayanan cumhuriyet ve demokrasi ise hukuk ve ahlak temelli yapılardır. Türkiye Cumhuriyeti, "cumhuriyet" vurgusuna rağmen, uzun yıllar saydığımız ilkelerden yoksun olarak tek parti diktatörlüğü ile yönetildi. 1950'li yıllardan itibaren demokrasiye geçmeye başladı. Ancak, dinsel bilinci yüzyıllar boyu, ahlak ve hukuka dayalı bir ilişkiden daha ziyade, mutlak güce boyun eğme (kader) veya ona yaltaklanma tarzında siyal ilişki tarzı da yüzyıllar boyunca saltanat/monarşi tarzında olmuş Türkiye toplumu, demokrasiyi bir "hukuk devleti" olarak kurmakta zorlanmaktadır. Bürokratik ve politik

erk, devletin "kanuni" gücünü, TSK ise askeri (silah) gücünü kullanarak veya ona yaslanarak hukuk dışına (Askeri Ceza Yasasının 148. maddesi) kolayca çıkabildiği gibi; vatandaşlar da bu tasarrufları "normal" olarak algılıyorlar. Baskın Oran'ın geçen haftaki yazısında (Radikal İki, 4 Ekim) değindiği gibi, tıpkı bir zamanlar halkımızın şehirler arası otobüslerde sigara içmesi ve içilmesine ses çıkarmaması gibi. Bunun bir sebebi, toplumsal şuuraltında ve üstünde her şeye kadir ve de her türlü ahlaki kuraldan kayıtsız (zira, ahlak ve kayıt, bizim gibi fanilere mahsustur) bir Tanrı imgesinin, hazır ve nazır olmasıdır. Geçenlerde Mardin'de bir genç kız, Genelkurmay Başkanı Başbuğ'dan bir talepte bulununca, Başbuğ'un valiye dönüp "Vali, bunu takip et." tarzında emir vermesi ve adeta siyasi bir özneymiş gibi her konuda fikir beyan etme yetkisini kendinde görmesi, sembolik olarak askeri gücün, (yani salt gücün)siyasi/hukuki erke karşı tutumunu ele vermesi bakımından son derece önemlidir. Demokrasilerde Askeri güç, hukuki olarak siyasal erke bağlı bir güvenlik örgütüdür. Oysa Türkiye'de TSK, 1950'lerden beri (CHP'nin zayıflaması süreci) "güç"ünden dolayı siyasi erk olma sevdasında bir yapıdır. Siyasi partilerin örgütlenme tarzı ve liderlerin parti üzerindeki gücü de aynı genetiğin değişik bir yansımasıdır.

Hasılı, ilişkileri "güce" bağlı olarak totaliter bir tarzda kurmak veya ahlaka ve hukuka bağlı olarak kurmak dinde de siyasette de iki ayrı seviye meselesidir. İkincisine "medenilik" diyebileceğiniz gibi, "Doğru dindarlık" da diyebilirsiniz.

-Simge Fetişizminin Gölgesinde Muhtevanın Kayboluşu-

Nasreddin Hoca'nın halkın hakikat ve muhteva yerine, şekil ve dış görünüme önem vermesini "Ye kürküm, ye" harika yorumu, "Türk'ün/Kürt'ün gözü al'dadır." veya "Beş kuruş pahalı olsun, kırmızı olsun." sözleri, Anadolu insanının muhteva, kalite ve içerikten daha ziyade şekle, dış görünüşe/gösterişe önem verdiğini ortaya koyar. Son yıllarda dünyada da küreselleşme, teknolojileşme ve postmodernizmin yarattığı kitleselleşme ve kültürün sığlaşmasıyla paralel olarak düşünce, değer ve derinlik yerine, simgelerin önemi ve yaygınlığı giderek artıyor.

İslam dini, dinde simgelerin kolayca paganizm yaratmaya müsait olduğundan dolayı heykel ve resmi başlangıçta yasaklamıştır. Hz. Ömer de halifeliği döneminde halkın Hz. Muhammed'i hatırlatan bazı yerleri, şeyleri kutsallaştırma girişimlerini şiddetle reddettiği ve bastırdığı bilinmektedir. Simgelerin tehlikesi, zamanla simgeledikleri şeyin yerine geçmeleri ve muhtevayı örtmeleri, yok etmeleridir. Katolikliğin Tanrı'yı Hz. İsa'da, Onu da 'Haç'ta simgeleştirmesi, bunun iyi bir örneğidir. Bilindiği gibi Protestanlık, Katoliklikteki bu aşırı ikonografiye bir tepki olarak ortaya çıkmıştır. Benzer bir tepkiyi İslam dünyasında Vahhabilik göstermiştir.

Son otuz yıldır Türkiye'de tartışılan "başörtüsü" veya kimilerinin isimlendirmesi ile "türban" tartışması veya sorunu da statükocu, Kemalist, laik, çağdaş merkez iktidar ile muhafazakâr, taşra veya çevre arasındaki politik kavganın sembolik bir aracı/enstürmanı durumuna sokuldu. İslam'ın erken döneminde *Mutezile* ile *Hadis Ehli* arasında benzer bir politik çekişme ve iktidar mücadelesi de 'Halkul Kur'an' tartışması üzerinden yapılmıştı. İktidar (Mutezile), Kur'an'ın yaratılmış olduğunu; muhalefet (hadis taraftarları) ise, yaratıl-

mamış olduğunu savunuyordu. Sorun aslında fazla önemli olmayan teolojik bir detay sorundu. Fakat toplumsal/siyasal yapının parçalanmışlığı, onu kolayca büyütebildi ve kavganın simgesi haline getirdi. Marks da öyle söyler, çoğu zaman iktisadi kavgalar dinsel simgeselleştirmeler üzerinden yürütülür.

Geçmişte dindarların din özgürlüğü bağlamındaki masum taleplerini "irtica" kavramıyla tezyif eden merkez iktidar çevreleri, seksenlerden itibaren taşranın, çevrenin merkeze gelmesini ve orada yerleşmesini engelleme mücadelesini başörtülü/türbanlı üniversite öğrencilerini üniversiteye sokmama üzerinden yürüttü. Bunun için de başörtüsü veya türbana "siyasal simge" anlamını kasıtlı olarak kendiler atfetti/yükledi. Muhafazakâr veya milliyetçi siyaset erbabı da, güçlerini ispat etmek için mücadelelerini bunun üzerinden yürüttüler. Erbakan'ın "Rektörler selam duracak" özdeyişi veya MHP'nin "Erkek-ürkek" tartışmaları, AKP'nin sekiz yıllık iktidarına rağmen sorunu bu günlere kadar ertelemesi bunu ifade ediyor. Binaenaleyh, sorun bu gün de hâlâ –dini olmaktan çok- bir 'iktidar'ı bırakmama veya muktedir olma sorunudur. Parlementoda 411 milletvekilinin onayladığı Başörtüsü yasası yürürlüğe konamadı ise, bunun anlamı son derece açıktır.

Bu politik bilek güreşinde saf almadan türbana/başörtüsüne "teferruat" deyip geçerek yol alan Fetullah Gülen hoca oldu. Şu anda bu sorun, hakikaten Türkiye'deki politik güç odaklarının gücünü ölçen politik bir simgedir. Geçen zaman içerisinde türbanın yüklendiği politik semantik, onun ilk bağlanmaya başlandığı tarihlerdeki masum dini semantiği kat kat aşmış durumda. Merkezin daha önceleri "irtica" kavramı ile oluşturduğu ve büyük bir bölümü vehme dayanan korkuyu, seksenlerden itibaren türbana yüklemelerini hak etmiyordu. Bir sürü sosyolojik araştırma ortaya koydu ki bu örtü, şehre göç eden muhafazakâr, taşralı Anadolu insanının geleneksel değerlerine bağlı kalarak modernleşmesini simgeliyordu. Hâlâ da takan/örten kızlar açısında aynı masumiyeti koruduğuna inanıyorum. Ancak, politik taraflar için bu söylenemez. Menderes'in Ezan'ı Arapça aslına çevirmesinin

partisine on yıllık iktidar olmayı kazandırması gibi, seksenlerden sonra da başörtüsü sorunu sağ/muhafazakâr politik aktörlere iktidar olma yolunu açıyor. Çözme vaadi oy almaya yetiyor, başka ciddi ekonomik ve politik programlar oluşturmayı ve bunları çözmekle uğraşmayı gerektirmiyor. Bu sorun aynı zamanda yasakçıların akıl tutulmasını/dogmatikliklerini göstermesi bakımından da ilginçtir.

Peki başı örtmenin, genç kadınların cinsel caziba uyandıracak yerlerini örtmeleri anlamındaki "tesettür"ün bütün anlamını zaman içerisinde temellük etmesini, gasp etmesini nasıl izah edeceğiz? Başı örtmenin bütün orta çağlar boyunca Müslüman, Hıristiyan, Yahudi toplumlarında kadının örtünmesinin yani tesettürün bir parçası olduğu müsellemdir. Modernitenin dini değerleri reddederek kadını vücudunun cinselliğini sergilemesine teşvik ettiği de bilinmektedir. Bütün bu olup biten tarihi maceradan sonra, kanaatimce bugün bütün dinler adına savunulması gereken, insanlığın geleceği bakımından her zaman gerekli olan aile değerleri bağlamında namus ve iffeti korumanın zorunlu araçsal/işlevsel (elbise) bir değeri olan "tesettür"dür. Yani genç kadınların asgari olarak boyun, dirsek ve diz altına kadar dökümlü ve transparan olmayan giyim tarzıdır. Burada Freud veya postmodernizme sığınarak hangi kültürde kimin kadının neresinden tahrik olabileceği veya insanların bireysel fetiş noktalarının değişik olabileceği itirazı yapılabilir. Dogmatik olunmadığı takdirde, bu itirazın İslam kültürünün tarihte şekillendiği hakim patrimonyal yapıya da yapılabileceği unutulmamalı. Ben, bu konuda ve diğer evrensel ahlaki değerler konusunda ortalama bir insanlık sağduyusunun olduğuna inananlardanım. Bugün dünya ortalaması da sağduyu olarak örtünme konusunda yukarıda çizdiğim sınırlardadır. Kadının saçlarını örtmesi orta çağlarda –kanaatimce- Tanrı'nın değil,[1] ataerkil, geleneksel toplum yapılarının bir ürünüdür. Kadın saçını, Allah'ın kadına verdiği *güzelliğin* bir parçası (zinet) olarak görme yerine, onu cinselliğin 'tahrik'

1 Kur'an'daki örtünmeye ilişkin atıfların yorumunu daha önce başka bir yerde yapmıştım. 'Peçe ve Çarşaf Neyi Örtüyor'. *Direniş Teolojisi*. 2010. s. 121.

edici bir unsuru olarak görmek akla, mantığa ve sağduyuya terstir. Dinine aklı/düşünceyi karıştırmayan dogmatik bir müminin buna karşı çıkmasını anlarım da; dininin akıl/düşünce ve sağduyu dini olduğunu söyleyen bir Müslümanın karşı çıkmasını anlayamam. Basit bir soru: Kadın saçı -başörtüsü bağlama gibi-, güzelliğin/şıklığın değil de, cinselliğin konusu olarak 'tahrik' edici ise, erkeklerin saçları da kadınlar için aynı duyguların aracı olması ve erkeklerin de başlarını bağlamaları gerekmez mi? Cinselliği belirleyen, saçın/kılın uzun olması veya kadın başında olması mıdır? Bu inanç, kadınların cinsel bakımdan kışkırtıcı olduklarının bilinç altındaki aşırılaştırılmış bir saplantısıdır. Ayrıca bu bakış açısı, erkeğin bir 'insan' olarak hiçbir ahlaki/iradi güce sahip olmadığı, kadın saçından bile kolayca 'tahrik' olabilecek hayvansı bir doğaya sahip olduğu aşağılayıcı inancına dayanır.

Ancak işin teolojik mahiyetinin böyle olduğu kanaatinde olmam, başı örtmenin dini bir vecibe olduğuna inanarak başını örtenlere karşı olduğum, onların başlarını örterek üniversiteye devam etmeleri, hatta psikolojik olarak toplum hazır olduğu takdirde ilerde kamu görevlisi olarak memur olma haklarının temel bir insan hakkı olduğuna karşı çıkmam anlamına gelmiyor. Duru bir vicdana sahip olanlar için bu apaçık böyledir. Bunlara karşı olanların, totaliter bir zihin yapısına sahip oldukları yine apaçıktır. Seküler laiklerin "irtica" kavramında topladıkları dinin Orta Çağdaki bazı olumsuz içeriklerini "başörtüsü/türban"a yüklemeleri; muhafazakârların da dinin esaslı/aslî bir değeri olan iffetin korunmasında ikinci (*li ğayri zatihi*) bir değer olan "tesettür"ü yine neredeyse bütünüyle bu simgeye indirgemeleri (zira, başını zorla açan bir çok genç kadın kendini 'çıplak' hissettiğini söylemektedir. Ve üniversitede sıraya kazınmış bir yazı: 'Başımızı veririz; Başörtümüzü vermeyiz.'), bu ülkedeki akıl, izan, muhteva, içerik ve nitelik aramanın ne kadar zayıf ve sığ olduğunun bir göstergesidir. Peşinen şunu söyleyeyim: Bu yazıya yapılacak 'çağdaş', 'ilerici', 'aydınlanmış' veya 'hain', 'reformist', 'işbirlikçi .. vs.' ithamlarının da –kendimi savunma refleksi ile söylemiyorum- aynı zaafların ürünü olduğunu düşünüyorum.

Çağdaş 'Harici' Bir Söylem: "Allah İle Aldatmak"

La tenhe 'an hulukin ve te'tiye mislehu,
Arun aleyk, iza fealte azimun.
Kendi yaptığından insanları men etmeye kalkışma;
Hele daha büyüğünü yapıyorsan, yazıklar olsun sana.
el-Maarri.

1. Giriş

Bütün tarih boyu samimi dindarların yanı sıra din adamları/din bilginleri ve o dine inananlar içinden bir grup da dinin sembolik kapitallerini, simgelerini, değerlerini kişisel çıkarları için kullanmışlardır. "Din istismarı" denen olgu, dinler tarihi kadar eski ve yaygın bir gerçektir. Bu tip, hem kurnaz hem de bağnazdır. Daha önceleri Yahudilikte oluşan bu tipin bağnazlığını Hz. İsa şöyle ortaya koymuştu: "İki yüzlüler! Tek bir kişiyi dininize döndürmek için denizleri ve kıtaları dolaşırsınız; fakat, dininize döneni de (mümini) kendinizden iki kat daha cehennemlik yaparsınız" (Matta 23/15). Ünlü Fransız tiyatro yazarı Moliere "Tartuffe" adlı oyununda samimi dindar ve din istismarcısını şöyle tasvir eder:

> Kimisi yalandan kahramansa kimisi de yalandan dindardır. Nasıl gerçek kahramanlar yaptıklarını orada burada anlatıp duranlar değilse, peşlerinden gitmemiz gereken hakiki dindarlar da her şeye yüzünü ekşiten yobazlar değildir ve yani, artık gerçek iman ile iki yüzlülük arasında fark göz etmeyecek miyiz? İkisi için de aynı dili kullanacaksınız. Yüze de maskeye de aynı değeri vereceksiniz. Samimiyetle yapmacığı bir tutacaksınız, görüntüyle gerçeği birbirine karıştırıp gölgelere gerçek adam gibi değer vereceksiniz. Sahte parayla gerçeğini ayırt etmeyeceksiniz, artık öyle mi?...Dünyada inançlı olmaktan daha büyük bir erdem, dindarlık gayretinden daha güzel, daha soylu bir şey düşünemiyorum. Bu yüzdendir ki yalancı inançlarıyla göz boyayanlardan, dine saygısızlıkları ve iki yüzlülükleriyle insanların en kutsal şeylerini istismar eden inanç taklitçilerinden daha aşağılık bir şey de düşünemiyorum. Ah o menfaat düşkünü, iki

> yüzlü inanç tacirleri yok mu, onlar, mevki ve itibar satın alırlar sahte inançlarıyla. Bu adamlar öte dünya için çabalar gözüküp asıl bu dünyada ceplerini doldururlar. Müthiş bir ağır başlılık ve yapmacılıkla insanlara dünya nimetlerinden uzak durmayı öğütler, kendileri ise saraylarda yaşarlar. Kendi kusurlarını da çok güzel kitabına uydururlar. Fırsatçıdırlar, kinci, imansız, yapmacıktırlar. Birinin ayağını kaydırmak için kendi kinlerini din perdesi ardına gizlerler utanıp sıkılmadan. Bir hışımla en değer verdiğimiz şeyleri bize karşı silah olarak kullanırlar ki en tehlikeli yanları da budur. Herkes onların erdeminden kuşku duymadığından, hak yolunda adeta kutsal bir kılıçla kesmiş olurlar bizi. Bu tür sahtekârlara çok sık rastlanır. Gene de hakiki inançlılar bir bakışta ayırt edilir... Bunların gerçek dindar olduklarını kimse inkar edemez. Hiç biri de öyle gösteriş meraklısı değildir. Bunlar da o çekilmez kibirlilikten eser yoktur. İnançları insancıldır, ılımlıdır. Her hareketimizi tenkit etmezler, onlara göre bu ukalalıktır. Dinle ilgili gevezelik etmeyi başkalarına bırakıp sadece davranışlarıyla bizlere örnek olurlar. Kötü görüntülere önem vermezler, başkaları için daima iyilik düşünürler. Hile, entrika yoktur onlarda; kendi işlerine bakarlar. Kimsenin tepesine binmezler günah işledi diye. Nefret ettikleri günahın kendisidir ancak. Allah'ın menfaatini korumakta sanki Allah'tan fazla gayret gösterecekmiş gibi hareket etmezler.[1]

Büyük İslam filozofu el-Kindi ise bu tipi benzer şekilde çok önceden şöyle tasvir etmişti:

> Saldırgan ve zalim bir düşmanlık psikolojisinde olan bunlar, haksız yere işgal ettikleri kürsüleri (makamları, itibarları) korumak için elde edemedikleri ve çok uzağında bulundukları insani faziletlere sahip olanları aşağılarlar. Amaçları (politik veya bürokratik) riyaset ve din tacirliğidir. Oysa kendileri dinden yoksundur. Çünkü bir şeyin ticaretini yapan onu satar, sattığı ise artık kendisinin değildir. Kim din tacirliği yaparsa onun dini yoktur.[2]

"Allah ile aldatma" söylemini gerçek "anlamda" anlayabilmemiz için, Nietzscheci anlamda "bilgi-güç istenci" arasındaki ilişkiye dikkat etmemiz gerekir: "Bir şeyin anlamı, o şeyi

1 Moliere, *Tartuffe*, çev. M. Fatih Gençkal, İst. 2008, s 28-29.
2 Kindi, *Felsefi Risaleler*, çev. Mahmut Kaya, İst. 1994, s. 4-5.

kendine mal eden, onu sömüren, onu sahiplenen ve anlamı onun içinde açıklanan güce (iradeye) referansta bulunmaksızın bilinemez. Zira, herhangi bir fenomen (örneğin Allah ile Aldatma söylemi) ideal olanın görüntüsü veya hayaleti değil; anlamını, var olan bir gücün içinde bulan bir semptom anlamında bir işarettir."[1] Veya Foucaultcu anlamda "Nesne (örneğin Allah ile aldatma söylemi) her zaman bir nesneleştirme sürecinin peşi sıra beliren bir kurgu olarak kalır; bu yüzden de nesneye uygunluk, bu nesnenin kurulduğu tarihsel kipliklere (güç ilişkileri) uygunluktan ibarettir. Bu anlamda hakikat, elbette dar anlamıyla var değildir; ama onun yerine "hakikat oyunları" vardır.[2] Özetle bir söylem, onu kuranın güç ilişkilerinden bağımsız olarak ele alınamaz.

2. İslam Tarihinde Din istismarının İki Tipi: Kurnazlık (Muaviyeizm/Makyavelizm ve Bağnazlık (Haricilik)

Bilindiği gibi Muaviye iktidarı ele geçirmek için dördüncü halife Hz. Ali ile giriştiği Sıffın Savaşı'nda karşı tarafı çözmek için askerlerinin süngüleri ucuna Kur'an yaprakları taktırarak karşı tarafa "aramızda Kur'an hakem olsun" hilesini uydurdu ve başarılı oldu. Hariciler ise bağnazlığın, fanatikliğin, dogmatikliğin örnek prototipidir. Onlar da "La hükme illalillah: Allah'tan başka hüküm veren/koyan yoktur." diyerek Hz. Ali'yi tekfir ettiler ve korkunç bir şiddete başvurdular. Bu iki kronik ve kadim tip, bütün dinlerin ve İslamiyet'in de ezeli sorunu olmuştur. Siyasette ve ticarette bu iki tip çehre, saf halk yığınlarını sömürmüşlerdir ve sömürüye devam etmektedirler. Bundan dolayı reel/günlük siyasette ve ticarette dince kutsal kabul edilen simge, sembol, değer ve kavramlara (örneğin Allah, Kur'an, İslam, din, şeriat, Hz. Muhammed, sünnet, Kabe, cami, ezan vs.) sözlü ve yazılı olarak aleni yer verilmemelidir. Bunların yeri sivil toplum olmalı. Yani din, toplumun kültürel hayatında (bilim, düşünce, eğitim, medya, cemaat vs.) yer almalı. Bu önerinin sebebi gayet basittir. Birincisi, dinsel söylemi kullanan kişinin samimiyetinden veya

1 Küçükalp, Kasım, *Heidegger ve Derrida*, İst. 2008, s. 94.
2 Revel, Judith, *Michel Foucault*, çev. Kemal Atakay. İst. 2005, s. 97.

kurnazlığından kolayca emin olamayız. Çoğu zaman mağdur olduktan sonra bunu öğreniriz (Muaviye ve holding olaylarında olduğu gibi). İstismarcıyı yüzünden tanıyabilmek için biraz feraset sahibi olmak gerekiyor.

İkincisi, bağnaz ve fanatik hep dogmatik olduğu için samimiyetle veya Allah rızası için kolayca şiddete, baskıya ve zora başvurabilir (örneğin Hariciler, Kilise ve Türkiye'deki Hizbullah olayı). Söylem düzeyinde de kendisi gibi düşünmeyenler kolayca "tekfir" edilir, aşağılanır ve bağnaz kolayca kendini Allah'ın iradesi, hakikat, İslam ve Kur'an'ın yerine koyar.

Bu öneriyi yaparken siyaset ve ticaretin felsefi anlamda seküler olan kişilerin iddia ettiği gibi ontolojik olarak dinden bağımsız olması gerektiğini söylemiyoruz. İslamiyet'i bilenler -oryantalistler bile- toplumsal hayatın (bu arada siyaset ve ticaretin de) adalet ve hakkaniyet ile düzenlenmesinin İslam'ın ana sorunlarından biri olduğunu bilir. Siyaset ve ticaret, adalet ve hakkaniyetin tenfizi bağlamında İslam'ın "salih amel" ve "emr-i bil ma'ruf ve nahye ani'l munker" ilkelerinin alanlarıdır. Binaenaleyh, buralardaki dil, dini değil; makul ve ahlaki bir dil olmalı. Zira, İslami olan ile makul ve ahlaki olan arasında bir çelişki yoktur. Çünkü İslam, tabii bir dindir. En azından siyasette ve ticarette din istismarının önüne geçmenin bundan başka yolu yoktur. Ahmet Altan'ın dediği gibi:

> Din bu toplumun varoluş temellerinden biri ve belki de en önemlisi. Onun için biz bunu (reel) siyasetin dışına çıkartıp sosyolojik ve kültürel olarak aldığımız vakit tekrardan kent dindarlığı doğar. Oysa Türkiye'de din, sosyolojik ve kültürel bir mesele olmaktan ziyade siyasi bir mesele olarak algılanıyor. Kışla ile cami arasında kavganın unsuru olarak algılanıyor. O zaman yozlaştırılıyor, derinliğini kaybediyor, sığlaşıyor ve tutunamayanların hayata tutunma aracı oluyor. Halbuki din bunların çok dışında bir şey... Bu kadar sığ, yoz ve küçük rant peşinde koşmaya yönelik bir peynir fareliği yapmak için kullanılabilen bir araç olmanın çok ötesinde bir durum. Aynı zamanda toplumun kültürü, duruşu.[1]

1 Altan, Ahmet, *Moral Dünyası*, S. 10, Yıl: 2008, s. 9.

3. Yaşar Nuri Vakası ve "Allah ile Aldatma" Söylemi

Yaşar Nuri, öncelikle bir ilahiyatçı (din bilimci) ve aynı zamanda da "Halkın Yükselişi Partisi"nin genel başkanı olarak politik bir figürdür. Reel politik arenada dini dil ile politik dili mezcetmiş olarak konuşmaktadır. Daha önce katıldığı CHP'den bu tutumundan dolayı ayrılmak zorunda bırakılmıştır. Çünkü CHP laik bir parti olarak bu karışık dile tahammül edememiştir. Partide iken peygamberlerin getirdiği mesajın özünün 'sosyal demokrasi' olduğunu iddia eden Yaşar Nuri, partiden ayrıldıktan sonra bu kesimi üstü kapalı olarak 'inkar-istismar tulumbasının inkar cephesi' olarak niteleyip 'Allah ile aldatanlar' cephesine katmıştır (*Allah ile Aldatmak*, s. 317). Yaşar Nuri, aktif politikaya girdikten sonra din dilini kullanmaya devam edişini bir "vatan evladı" ve "bir Kur'an mü'mini" olarak halkı aydınlatma olarak görmektedir. Ele alacağımız *Allah ile Aldatma* kitabını da bu bağlamda kaleme aldığını iddia etmektedir. Müellif kitabında din bilimci ve politikacı kimliği ile ithamlarının, yaftalarının, delaletlerini mahsusen öylesine geniş, daha doğrusu "sığ" bırakmaktadır ki, neredeyse kendinden başka "Allah" diyen herkes "Allah ile aldatan" konumuna düşmektedir. Türkiye'de Allah ile aldatma konumundan istisna edilecek tek kişi, Atatürk ve tek kurum da TSK'dır. Ele alacağımız söylem analizinde politik bir figür olarak dini söyleme baş vurmasının bir "kurnazlık" (Muaviye), yani mal, mülk, para, güç, çıkar, itibar içerip-içermediğini halkın irfanına, Yaşar Nuri'nin de vicdanına bırakıyorum. Ancak, bu söylemin açık bir bağnazlık (Haricilik) içerdiğini aşağıda göstermeye çalışacağım.

4. Dolaylı Tekfir

Yazar, genel olarak söyleminde Muhammed Mustafa ile Mustafa Kemal'i kalkan; TSK'yı ise arkasını yaslayacağı bir güç odağı olarak kullanmaktadır. Kitaptaki üslubunda tıpkı Haricilerde olduğu gibi, kendi aklı ve yorum gücü ile Kur'an-İslam ve Allah arasına bir milim bile mesafe bırakmadan yüzde yüz örtüştürmektedir. Nitekim, tv konuşmalarında ve yazılarında sık sık kullandığı: "Ben söylemiyorum; Kur'an söylü-

yor." ifadesi ve kitaplarından birinin ismi (Kur'an'daki İslam bu tutumu ele vermektedir. Geriye kalan her şey ve herkes ise -hadisler, alimler ve herkes- hak ettiği oranda uydurmacılıktan, sapıklıktan, kahpelikten, karadulluktan, hainlikten müşriklikten, istismarcılıktan vs. pay almaktadır veya kendi fikirleriyle örtüştüğü oranda da ondan övgü almaktadır. Yazar açıktan Hariciler gibi kimseyi "tekfir" etmemekle birlikte Kur'an'da kafirler için kullanılan birçok ifadeyi Türkiye'deki Müslümanları itham etmek için kullanmakta bir beis görmemektedir. Bu bağlamda Haricilerin 'La hukme illa lillah' şeklindeki ibareyi slogan haline getirip ortalığı kasıp kavurmalarıyla, Yaşar Nuri'nin 'Allah ile aldatma' ifadesini slogan laştırarak neredeyse bütün muhafazakârları 'mürşit kılıklı müşrik', 'İdris kılıklı iblis'. 'Şeytan evliyası'... haline getirmesi arasında hiçbir fark yoktur. Bunu biraz sonra göstereceğim. Önce sloganlaştırılan ifadenin Kur'an'daki bağlamından başlayalım.

a. "Allah ile Aldatma" İfadesinin Kur'ani Bağlamı

İfadenin Arapça aslı şöyle: "Vela yağurrannekum billahil ğarur" (31/33; 35/5; 57/14). Türkçesi: "*Aldatıcı sizi Allah ile aldatmasın*" Taberi'ye göre 'ğarur (aldatıcı)', kişiyi manevi/ahlaki anlamda saptıran herhangi bir şeydir. Bu şeytan, insan veya bir kavram olabilir. Zemahşeri'ye göre ise 'ğarur' şeytandır. Türkçeye "Allah ile" diye çevrilen "billahi" ifadesini ise Taberi, Bağavi ve Zemahşeri "kasıtlı olarak bir günah işlemesi halinde Allah'ın affedeceği şeklindeki avutucu düşünceler olarak anlamışlardır.[1] Dolayısıyla, bu uyarının asıl muhatabı, dini inancı olduğu halde dindar olmayan insanlardır. İfadenin gerçek anlamının bu olması, dindar kılıklı insanların veya kimi din bilginlerinin/din adamlarının Allah dahil, ahiret, Kur'an, İslam vs.yi kullanarak din istismarı yapmadıkları anlamına gelmiyor. Kitaptaki iddiaların tümüne katılmıyor değiliz. Üzerinde durduğumuz konu Yaşar Nuri'nin çağdaş Harici/bağnaz, dogmatik zihtiyeti.

1 Esed, Muhammed, *Kur'an Mesajı*, çev. C. Koytak, A. Ertürk, İst. 2000, s. 840.

b. Allah ile Aldatanların Türkiye'deki Kapsamı

Allah ile aldatmanın uluslararası tezgahı "Dinlerarası Diyalog, Ilımlı İslam, Halifecilik, Osmanlıcılık ve Rum Ortodoksların Ekümeniklik iddiası ise (s 267-307); Türkiye'deki aktörleri, öncüleri ve uygulayıcıları kimlerdir? Yaşar Nuri'ye göre "Allah ile aldatmanın değişik maskeler kullanan çok çeşitli destek kuruluşları vardır... Bunların ortak özelliği din söylemini kullanmalarıdır. Örneğin, Milli Görüş, Fetullahçılar, Süleymancılar, Radikal İslamcı örgütler, Allah ile aldatmayı en ileri boyutta kullanan AKP, Diyanet, 700 civarındaki İmam-Hatip okulu, 30 civarındaki ilahiyat fakültesi, 100 bin civarındaki Cami de Allah ile aldatma hareketini şöyle veya böyle az veya çok kullanılmaktadır." (s 49-50). El-insaf, dinle şu ya da bu şekilde ilgilenenlerden dışarda Yaşar Nuri'den başka kim kaldı? Yaşar Nuri, 1950'lerden itibaren Türkiye'nin demokratikleşmesine paralel olarak İslam'ın köylerden (göçle) çıkarak şehirlerde kültürel ve politik hayatta görünür hale gelmesini alabildiğine fanatik ve basmakalıp bir ifade ile (Allah ile aldatma) yaftalamaktadır. Kitapta aklı başında her müminin karşı çıkacağı dini-ahlaki bir suç/günah olan "din istismarı"nın çerçevesi efradını cami ve ağyarını mani bir şekilde çizilmediği için sap ile saman, istismar ile dindarlık, dini özgürlüklerin genişletilmesi talebi ile politik rant birbirine kasıtlı olarak karıştırılmıştır.

c. Allah ile Aldatanlar ve Küfür Yaftaları

Bütün bu yukarıdaki zümreler Yaşar Nuri'ye göre Kur'an'ın ifadeleriyle "Şeytan'ın Evliyası" (7/27, 30) "Şeytan'ın Orduları" (42/95), Evliya patentli din tüccarları, Şeytanın özel ekibi (Hizbuşşeytan, 58/19), Hz. İdris kisvesine bürünmüş İblisler, Kahpe Karadul (Örümcek, 29/41) ve Mürşit lakaplı Müşriklerdir (s. 28-32).

Medine'de Bizans'la işbirliği yapan münafıkların yaptırdığı bir mescid vardı. Tevbe suresinin 107-109 ayetlerinde bu münafıklar eleştirilir ve yaptıkları mescid " Mescid-i Dırar" diye anılır. Yaşar Nuri'ye göre bugün Türkiye'deki bütün camiler "Mescid-i Dırar"dır. Şöyle diyor:

> Mescitte oraya devam etmeyenlerden (Alevi ve ateistleri kastediyor) alınan paralarla (vergilerle) hizmet verilmesi de mescidi "Dırar mescidi"ne çevirir. Bugün Türkiye'de camileri dırar mescidine çeviren bir numaralı sebep budur. Tüm toplumun verdiği paralardan maaş alan insanlar, mescitlere gelen bazı insanlara hizmet vermekte ve bu o mescitleri bazı insanlara zarar veren mescide dönüştürmektedir. Oralarda yapılan ibadetler İslam fıkhına göre fasittir (s. 178).

Burada insanın aklına hemen şu geliyor: Devlete her vergi veren insan devletin her maaşlı memurundan hizmet alabiliyor mu? ve almak durumunda mıdır? Örneğin, Anadolu insanının yüzde kaçı devletin turizm teşvik fonlarından verilen paralardan faydalanıyor? Buna benzer yüzlerce örnek verilebilir. Alevi vatandaşlarımızdan alınan vergilerden camilerin finanse edilmesi ahlaki bağlamda tartışılabilir. Bu, ayrı bir mevzudur. Yaşar Nuri'nin sorumsuzca, Harici bir mantıkla yaptığı ise, Türkiye'deki bütün camileri Medine'deki münafıkların inşa ettiği 'Mescid-i Dırar'la aynileştirmesidir.

d. Harici Mantık

Sünnilik, dinde "hüküm koyma" otoritesi (hiyerarşisi) ve kaynaklarını dört olarak koymuştur (edille-i şer'iyye, edille-i erbaa): 1. Kitap, 2. Sünnet, 3. İcma, 4. Akıl (kıyas). Mutezile, bu kaynakları: 1. Kitap, 2. Akıl olarak temellendirir. Hariciler ise: "la hukme illalillah=Allah'tan başka hüküm (teşri) kaynağı yok" diyerek aslında kendi fanatik, kıt ve dogmatik akıllarıyla yaptıkları yorumları "Allah'ın hükmü/Kur'an'ın hükmü" olarak görüyorlardı. Yaşar Nuri'nin mantığı tam da bu Harici mantığıdır. Şöyle diyor: "Ancak, işlenen günah Allah'ın yetkilerini kullanmak, dinde buyruk makamı gibi davranmak, dine (Kur'an'a) hükümler eklemek, kısacası dinde tesrii yetkisini kullanmaktan kaynaklanıyorsa, bunun adı sadece günah değil, Allah'a iftiradır ki, zulüm ve şirkin en lanetli türüdür" (s. 52). Müellif, bu fikirlerine Enam suresinde iki kez tekrarlanan (93, 144) "Allah'a iftira etmek" ifadesini ilgisiz olarak mesned ediniyor. Oysa Musa Carullah'ın dediği gibi, birçok Kur'an hükmü Hz. Muhammed'in ve arkadaşlarının önce-

ki içtihadlarına istinaden gelmiştir. "Muvafakat-ı Ömer: Hz. Ömer'i onaylayan ayetler" tabiri bunu ifade eder. İslam düşünce tarihinde Haricilerden başka 'Din yalnızca Kur'an'dır, ondan başka kaynak yoktur.' diyen kimse çıkmamıştır. Vahhabiler bile 'Sünnet'i İslam'ın ikinci hüküm kaynağı olarak kabul ederler.

e. Sonuç

Sonuç olarak, CHP, daha önce Yaşar Nuri'nin din dili ile reel politikanın ihtiras dolu günlük dilini mezceden üslubunun doğurabileceği tehlikeleri görerek, yaşayarak onu partiden ayrılmak zorunda bıraktı. Bugün muhafazakârlara karşı istihdam edilen bu Harici üsluptan hoşlanan kesimler şunu iyi bilmelidirler ki, bu insafsız üslup ve dil, CHP'yi affetmediği gibi kendilerini de affetmeyecektir. Çünkü Hariciler, önce komutanları olan Hz. Ali'yi öldürmüşlerdi.

DÜNYA

1. Siyah Afrika'nın Kara Kaderinin Kökeni

Verimli Nil deltasını dışarıda tutarsak, sahil şeridinin hemen arkasının, Afrika'nın kuzeyinin nispeten çöl olması, daha yağmurlu ve yeşil olan güneyine girmeyi engelleyen doğal bir bariyerdir. Etrafının bütünüyle okyanuslarla, kuzeyden ise Akdeniz ile çevrilmesi, bu büyük kıtayı eski dünyadan veya dünyanın gerisinden hayli izole etmiştir. Çölün bittiği yerden itibaren başlayan platolarda, ormanlarda yaşam kabileler halinde toplayıcılık ve avcılık olarak uzun süre güçlük çekmeden devam ettirilebilmiştir. Bu coğrafi ve iklim koşulları, Afrikalı insanı Kuzey Avrupalılar gibi hayatı kolaylaştırmak için teknoloji arayışına itmemiştir. Afrika'da yaşayan insanların yaşam koşullarının kolaylığı yüzünden toplanarak toplum oluşturma ihtiyacı duyma yerine, dağınık kabileler halinde yaşamaları, onların dinlerinin de, dillerinin de gelişerek büyümesini engelleyerek daha ilkel kalmalarına zemin hazırlamış olabilir.

Kültürün dinsel katında Doğu Akdeniz'in peygamberlik geleneğinde veya Çin-Hint hattındaki gibi yarı felsefi, yarı dini kutsal geleneklerin ortaya çıkamaması; Akdeniz havzasında ortaya çıkan kadim felsefelerin daha sonraları Kıta Avrupası'nda yaşayan beyaz kavimlerin elinde bilim, teknoloji ve giderek de Ekonomiye dönüşmesi ile, Afrika'nın siyah derili insanına otomatik olarak –Webster sözlüğünde- kabalık, karanlık, kirlilik-pislik, ilkellik ve kötülük sıfatları yapıştırıldı.

Kıtanın kuzeyinin 8. yüzyıldan itibaren Arap-Müslümanlar tarafında işgal/istila/fethedilmesi ile kültürel, etnik ve dilsel olarak Araplaştırıldığı-Müslümanlaştırıldığı bilinmektedir. Bu dönüşüm, buralarda yaşayan insanların Afrika içlerine ve güneyine oranla daha medenileştirilmesini, görece daha mü-

reffeh hale gelmesini sağlamıştır. Kuzey Afrika halkları, bu dönüşümden –çölün güneyine nispetle- yarar görmüş, zarar görmemiştir. 18. yüzyıldan itibaren Osmanlı'nın zayıflamasına paralel olarak, Afrika'nın içleri bir taraftan Kilise'nin ve misyonerlerin boy hedefi haline geldiği gibi; aynı zamanda Avrupa'daki endüstri/sanayi devrimi ile birlikte de kıtanın bütününün hem hammadde kaynaklarının, hem de insan potansiyelinin (kölelik) Avrupa'nın sömürü ufkuna girdiği bilinmektedir. Afrikalı bir köylünün söylediği o meşhur söz, Kilise ile emperyalizm arasındaki ilişkiyi açıkça ortaya koyar: "Papazlar buraya geldiğinde onların elinde İncil, bizim de tarlalarımız vardı; onlar giderken bizim elimizde İncil, onların da tarlaları vardı." Bundan dolayı, J. H. Cone, Robert Deotis, Cohen Seng Song.... gibi temsilcileri olan *Black Teoloji*[1] akımının yapması gereken şey, kendi sömürgecilerinin dini olan Hıristiyanlık ile Afrika'nın kara talihini mazur göstermek değil; Afrika'nın köklü-evrensel bir dine ve kültüre geç kalışının, kendini koruma mekanizmalarını geliştiremeyişinin genolojisini dürüstçe yapmaktır.

Kültürel hayatın zayıf oluşu ile birlikte dillerin ve dinlerin –İslam ve Hıristiyan bölgeler hariç- kabile çerçevesinde kalışı, 19 ve 20. yüzyıllardaki milliyetçilik ve ulus-devletin yükselişi dönemlerinde güçlü siyasal gövdelerin/devletlerin ortaya çıkmasını engellemiştir. Bugünkü Afrika'daki "devlet"lerin sınırlarının kolonyalistlerin irade ve çıkarlarının ötesinde her hangi bir kültürel-sosyolojik bir anlamının olmadığı bilinmektedir. Afrika'nın güney ucunun İngilizler tarafından fiili işgali ve uzun yıllar süren ırkçı politikaları ile birlikte, kıtanın Avrupa ve Amerika tarafından fiili sömürüsü günümüze kadar devam etmiştir. Son yıllarda Çin'in kıtaya bariz emperyalist olmayan ekonomik, Türkiye'nin ise kültürel-ekonomik ilgisi gözlemlenmektedir.

1 Edward Antonio, "Siyahi Teoloji", ed: Christopher Rowland, (*Kurtuluş Teolojisi*, çev: Fatih Karakaya, Seviç Altınçekiç, İstanbul 2011 içinde), 81 vd.

2. Afrika Boynuzundaki Kıtlık/Kuraklık ve İnsanlığın/Müslümanların Boynunun Borcu

Bu bölgedeki uzun süren kuraklıktan kaynaklanan kıtlık ve açlık, bölgede bir taraftan iç savaş, diğer taraftan da ABD'nin yerel güçler ile savaşması nedeni ile iyice ağırlaşmakta ve giderek bir drama ve trajediye dönüşmüş durumda. ABD ve AB, pazar tek-tanrıcılığın dini olan ekonominin hışmına uğrayıp "*kriz*" içinde oldukları için, o bölgede yaşanan dramı, trajediyi, insanlık felaketini pek fark etmiyorlar. Afrika'nın kuzeyindeki Araplaşmış Müslüman devletler ise "devrim" fırtınasına tutuldukları için dönüp bakamıyorlar. Kızıl Denizin hemen ötesindeki petro-dolar Arap milyarderlerine gelince, kazanmadıkları, alın teri dökmedikleri, Allah'ın altlarına koyduğu petrol gelirinin değil zekâtını, binde birini verseler (ihtiyaç duyulan toplam paranın 40 milyar dolar olduğu söyleniyor), sorun kökten çözülür. Körfezdekiler ise "kule/burç" dikme ve jaguar koleksiyonu yapma sevdası içinde oyalanıyorlar. Bu bölgede krizden, kıtlıktan ve devrim fırtınasından şimdilik azade yaşayanların nasıl bir bela (denenme) ile deneneceklerini merak ediyorum.

O kara derili karagözlü sefil çocukların sesini, iniltisini yine Anadolu'nun masum insanları duydu ve yardım seferberliği için girdi.

"*...Ölüm tehlikesi, açlık, mal ve can kaybı ile denenme...*" (2/155); diğer deyimleri ile "*şerr*" veya "*musibet*" ile denenme yani "*kötülük=teodise*", Kur'an'a göre "din"in bir parçasıdır. Nimet gibi, külfet de herkesin her yerde her zaman karşılaşabileceği denenme durumlarıdır; bugün bana, yarın sana. Ancak, Allah tarafından kasd-ı mahsus olmak üzere filanca kişi veya topluma hedef alınmaksızın. Pakistan'da, Avustralya'da... Sel/su baskını, Endonozya'da, Japonya'da tsunami, Amerika'da kasırga/hortum, Haiti'de deprem, Doğu Afrika'da kıtlık...

Musibet durumlarında musibete uğrayanlar "sabır" ile deneniyorsa, diğerleri de vicdanlarının diri olup olmadığı ile yani

yardıma koşup koşmamak ile deneniyorlar. Bugün insanlık ve Müslümanlar "kör, sağır ve dilsiz" (2/18) olup-olmamakla deneniyor. Bu felaket karşısında Afrika'yı sömürerek bu hale düşüren Amerika ve Avrupa'dan yardım beklemek anlamsızdır.

Ey kare yapılı, kara örtülü Kâbe'yi kıble edinip *Hacc* ibadetinde etrafında tavaf eden/dönen Müslümanlar, O yaptığınız ibadetle hâsıl olması beklenen bir şey varsa o da Müslümanlar arasında birlik, dayanışma, kardeşlik ve yardımdır. İşte bunu gösterme zamanı. Kara derili, kara saçlı, kara gözlü o sefil aç-biilaç çocukların göz göre göre ölüme gidişleri, o bakışları içinizi parçalamıyorsa, Kızıl Deniz'in hemen ötesindeki o "kara" örtülü yapının "put" olmanın dışında başka bir anlamı kalmamıştır, hemen hep beraber orayı yıkalım. Çünkü o artık vicdan diriltmiyor, vicdan karartıyor demektir.

Modern Kentlerde Dinin yaşanma İmkânı

Mehmet Altan'ın yazmış olduğu *Kent Dindarlığı* kitabında 57 Müslüman ülkenin toplam üretiminin yıllık sadece Almanya'nın üretimine eşit olduğu; Türkiye'deki dindarların da İslami felsefi bilimsel soyutlama ve estetik inceltme kabiliyetlerinin yoksunluğundan dolayı şehirdeki yoksun/yoksulluklarını örtmenin bir manivelası/aracı olarak kullandıklarını söyledi. Bu görüşe katılan İstanbul Müftüsü Prof. Dr. M. Çağrıcı ise yazdığı yazılarda İslam'ın aslında, özünde bir şehirli dini olduğu; bugün bu performansı gösteremediğinden şikayet etti.

Bu tartışmanın, İslam'ın Orta Çağ tarım imparatorluklarında kendine özgü şehir yaratmış olmasına rağmen, aynı çağlarda entelektüel, ekonomik ve siyasi nedenlerle bu yeteneğini giderek kaybetmiş olmasından dolayı, modernitenin (teknoloji ve endüstri devrimi) yükselişe geçmesinden sonra yaratılan modern şehirlerin dayandığı metafizik ve mimari yapılarının oldukça birbirinden ayrı olduğu, modern teknoloji ve mimarinin yarattığı modern şehirlerde dinin yaşanma imkânının olup olmadığı sorusunu atladığı kanaatindeyim. Ayrıca İslam'ın şehir, mimari, bilim/teknik (uygarlık) yaratma kapasitesini Orta Çağın ortalarından itibaren tamamladığı, on altıncı yüzyıldan itibaren Avrupa'da gerçekleşen büyük dönüşümün neden Osmanlı coğrafyasında gerçekleşmesinin mümkün olmadığını tartışmadan, modernite tarafından yaratılmış şehirlerde geri gelen 'ikinci dinselliği' tartışmak bana anlamsız geliyor. Örneğin kültürlerin son "uygarlık" aşamasında yarattıkları 'megalopolis' şehirleri (ki bugün Batı uygarlığının ürünü olan binlercesine sahibiz) O. Spengler şöyle tasvir eder: Bu şehirler: "...tamamıyla inceleşmiş zekanın canavarca sembolü ve içinde barındığı kap(dır). Kültürlerin, kendi kendilerine dönerek içinde yaşam devrelerini sona er-

dirdikleri megalopolis. Bu gibi dünya merkezlerinden bir avucu, bütün anavatanı değersizleştirir ve kendi dışlarında kalan yerleri aşağılık ve önemsiz 'taşra bölgeleri' haline getirir. Babil, Thebes, İskenderiye, Roma, İstanbul, Pataliputra, Bağdat, Uxmal ilk dünya şehirlerinin örnekleridir. Paris, Londra Berlin ve özellikle New York (şimdilerde Türkiye'den bir düzine yeni "büyük şehir" ve dünyadan bunlara eklenen Moskova, Honkong, Pekin, Yeni Delhi, Kalküta, Karaçi, Kahira, Las Vegas, Frankfurt ...vs.)... Bu şehirler, tümüyle zekâdır. Ruhsuzluğun sembolü olan satranç tahtası biçimini amaç edinirler (Türkiye'dekiler hariç tabii. Bizimkiler, satranç tahtasından daha ziyade kanser tümörünü andırır. İ.G). "Yuva" değildirler buralar. Bu şehirler, doğum ve büyümeleri ile zenginlik ve yoksulluk karşıtlıklarıyla, yarattıkları yaşam sıkıntılarıyla, (yarattıkları yapay uyarımlarıyla İ.G) ve nihayet megalopolis insanının gittikçe artan kısırlıklarıyla ölümlerini gerektirir. "Dünya şehri", ölüme doğru metafizik bir dönüşü gösterir. Megalopolisin insanı artık yaşamak istememektedir: Köylü kadını her şeyden önce ve her şeyden çok bir "ana" (idi). Megalopolis kadını ise, ister Paris'te, isterse New York'ta olsun, İster Lao-tzu Çin'inde ya da Çarvaka Hindistan'ında olsun (artık) çocuksuz bir İbsen kadınıdır; bir Nora ya da Nana'dır (ya da Nataşa İ.G)... (Modern) Şehrin yükselişi ile zekâ, para ve burjuvazi, önderlik rolünü devralır. Toplumsal tabakanın (zümrenin) yerine "parti" boy gösterir. Başlıca parti de para ve zihin partisidir, "liberal" megalopolis partisi. Tamamlanmış (bitmiş İ.G) kültürde aristokrasi ile budala kozmopolit uygarlıkta demokrasi, Sezarizmle batıncaya kadar birbirlerine karşıt dururlar. Yönetici azınlığın içine girdiği biçimler, toplumsal tabaka aşamasından –parti üzerinden- diktatör bireyin (Kaesar'ın) izleyiciliğine doğru düzenli olarak gelişir. Toplumsal (üst) tabakanın güdüleri, partinin programı (vardır); fakat, izleyicilerin (halkın) efendisi vardır.... Bugün onca makine tekniği olan Batılı "dünya şehirleri"nde bizler, büyük bir kültürün (Batı kültürünün İ.G) tragedyasının son perdesini hem seyrediyor, hem de oynuyoruz. Dünyanın efendisi Nordik insan, makinanın kölesi oluyor (oldu İ.G). Dünyanın

makinalaşması, yüksek derecede tehlikeli bir aşırı-gerilim aşamasına girmiştir. Bütün organik şeyler, bu megalopolis makine örgütünün pençesinde can vermektedir. Hatta kendi ekonomik uygulamasıyla bile çelişmektedir. Makine, sonunda kendi amacını yenmektedir: Büyük şehirlerde otomobil, sayı çokluğundan dolayı kendi amacını yıkmıştır, yayan daha hızlı gitmektedir. Dünya şehirlerininin taş (beton, cam İ.G) ve çelik kafesinde Faustçu insan, makinalardan ve uygarlıktan usanmaya ve yaşamın daha yalın biçimlerine, doğaya daha yakın olmaya başlamıştır. (Tanrı'nın "ölümü"nden-*Nietzsche*-veya O'nun "Tutulma"sından-*Buber*-sonra İ.G) falcılık (occultism) ve tinselcilik (spirtualism), Hint felsefeleri ve Hıristiyan ya da başka biçimler altında (örneğin İslami tasavvuf: Mevlana furyası) metafizik gnostiklik (Mehmet Altan'ın ideal tipi olarak Şeyh Galip) canlanır. "İkinci dinsellik" dalgası hazırlanmaktadır. Doğuştan önder (Nordik insan)in makinadan kaçışı başlamıştır. Sömürülen koloni halkları megalopolisin Beyaz adamına (Türkiye'de Beyaz Türklere karşı İ.G) ayaklanmaktadır. Bu makine tekniği, kendisini yıkmaya başlamıştır ve bir gün ...demir yollarımız ve buharlı gemilerimiz, Roma yolları ve Çin Seddi kadar ölü, dev şehirlerimiz ve "gökdelenlerimiz" eski Mephis ve Babil gibi yıkıntı halinde, parça parça, unutulmuş yatacaktır. Megalopolis makine tekniğinin tarihi, hızla kaçınılmaz sonuna yaklaşmaktadır. Her kültür ve bütün büyük kültür biçimleri gibi "içinden" yenecektir"...[1] Spengler, yirminci yüzyılın başlarında Batı uygarlığına/kültürüne eleştiri yöneltmiş bir düzine tarih felsefecisi, düşünce ve uygarlık tarihçisi, Batılıların 'pesimist' olarak niteledikleri düşünürlerden biridir.

Oysa çoğunun nüfüsu hiçbir zaman elli bini geçmeyen İslam ve Osmanlı orta çağ şehirleri, İslami dünya görüşünün ürünü olan hayat, varlık ve yaradılış gerçeğine uygun olarak var olmuştur. "İslam ve Hıristiyan orta çağ kültürlerinin sanat ve mimari ürünleri birbirlerinden farklı olsalar da tez-

1 Sorokin. P. Alexandroviç. *Bir Bunalım Çağında Toplum Felsefeleri*, çev. M. Tuncay. Ank. 1972. s. 100-101.

yini bütünlükler gösterir. Bu tezyini bütünlük, her birinde bütün bir transandantal vizyonun objektif dünyaya yansımasıyla gerçekleşir. Yani affedici, koruyan Allah fikri, dünyayı güzelleştirmekle mükellef insanın tavrına dönüşüyor ve (her türlü) ürün de böylece trajik-dramatik olmak yerine, gerçek ve tezyini oluyordu.[1] Bu genel 'teistik' metafizik arkaplan üzerinde İslami mimarinin bir ürünü olan Osmanlı şehri ise "topoğrafyanın insan gücüyle değiştirilmesinin anlamsızlığını müdrik olarak, realiteyi göz önünde tutarak vücuda getirilmiştir. Bu, çok önemli bir şeydir, topoğrafyanın biçiminde onu yaratan ilahi iradenin tezahürü vardır. İslami düşünce 'her şart altında Allah'ın emrine kayıtsız, şartsız uymak' diye tarif eder bunu. Yine İslam inancına göre 'varlığın her veçhesinde Allah'ın tezahür ettiği' de biliniyor. Yani bir bakıma, Uzak Doğu 'Tao' telakkisi gibi 'gökte olan- yerde olan' ayırımı yoktur."[2]

Cumhuriyet döneminde Batıcı elitlerin gerçekleştirdikleri kültür devrimi ile Osmanlı'dan ciddi bir kopuşu göze aldıkları ve hayatın her alanında körü körüne bir Batı taklitçiliğinin ortaya çıktığı malumdur. Bu öykünmenin mimari alanda yarattığı tahribatı bilge mimar Turgut Cansever şöyle tasvir eder:

> İnsanın bilinçlenerek ve sorumluluk yüklenerek dünyanın oluşmasına, gelişme ve güzelleşmesine katılmasını sağlayacak bir (geleneksel mimari) çevre, yüzyıllardır despot Avrupa Krallarının, aristokratlarının, sömürgeci (burjuva) bezirganların kültürünün ve bunların aleti olan teknolojinin insanları şaşırtan, uyuşturan, kabaca eğlendiren gösterişçi, temaşacı, kültür türlerinin hakimiyeti altına düşmüştür. Bu ortamda mimarlık, çeşitli spekülasyonların, sorumsuz faydacılığın aleti olarak kullanılmış ve mimariye kültür hayatında ve başka herhangi bir alanda ve şekilde varolma imkanı bırakılmamıştır. Türk şehirlerinin sefaleti, konut sorunu ve mimari seviyesizlik karşısındaki kayıtsızlık ve duyarsızlık, gerçek çözümle-

1 Cansever, Turgut, *Kubbbeyi Yere Koymamak*, haz. M. Arımağan, İst. 2002, s. 30.

2 Cansever, *Osmanlı Şehri*, İst. 2010, s. 96.

> me ve gerçek bilginin yol göstericiliği yerine şekilcilerin egemenliğinin tercih edilmesi bütün Türk halkını kaba, sahte, seviyesiz ve çirkin bir biçim dünyasında yaşamaya mahkum ederken; çok küçük azınlıkların yabancı, taklitçi, pahalı ve gösterişçi sözde sanat ve kültür faaliyetlerinin desteklenmesi hakim kılınmaya çalışılması kabul edilemez bir yanılgıdır.[1]

1950'lerden itibaren modernleşmeye paralel olarak kırsal kesimden/köylerden-kasabalardan büyük şehirlere doğru bir göçün başladığı bilinmektedir: "Gecekondu" dönemi... Aynı tarihlerden itibaren de çoğunlukla sağ/muhafazakâr iktidarlar (DP, AP, DYP, ANAP ve AKP) iş başında olmuştur. Ancak bu siyasi elitlerin de zihinleri tarihten/Osmanlı'dan kopmuş olduğu için, bunların iktidarları dönemindeki şehircilik anlayışı "Türk toplumunu en yaygın şekilde ahlaki değerlerin dışına iten rüşveti, her türlü suistimali (rantı) en ücra köşelere kadar götürdü. İnsanların birine 2 kat yapı hakkı verirken, diğerine 8 ötekine 10 kat vermek, topraktan farklı şekilde yararlanmaya müsaade etmek, şehirliden toplanan vergi ile vücuda getirilen alt yapıdan kimisine 2 kat ölçeğinde kimisine 30 kat ölçeğinde imkan vermek hasedin doğmasına, hasedin arkasından: "Ben de aynı şeyi neden yapmayayım?" diye düşünerek şeytanla kol kola giren bir toplumun ortaya çıkmasına sebep olacağı açıktır. Ticaret kesiminde 2, 5 milyon insan çalışırken; yaklaşık 15 milyon insan, inşa ettiği ve edeceği evle ilgili olarak rüşvetle karşı karşıya geldi. (Yıllarca oy karşılığı gecekondu tapusu dağıtan Demirel'in kulakları çınlasın İ.G) İnsanlar şeytanla birlikte yaşamaya mahkum edildi. Sonra her yapının tasarımı bir gösterişcilik haline geldi. 30 katlı binayı yapıp bütün dairelerini satarak oradan ayrılmak isteyenler ise, yaptıkları tanıtım kampanyalarıyla dünyanın en modern siteleri şeklinde yalanlar söylüyorlar. Ve bu yalanları sizin tekzip etme imkanınız yok."[2] Bilge mimar T. Cansever'in önerilerine kulak asmayan son muhafazakâr iktidar, konut ihtiyacını TOKİ'nin insan-siloları/toplu konut/site ile çözmeye çalışırken; büyük kentlerde de New York/Dubai'yi örnek ala-

1 Cansever, *age*, s. 95.
2 Cansever, *age*, s. 140.

rak 'cam kuleler/kazıklar', dev 'AVM'ler, 'Towelandr'lar inşa ediyor. Medeni/dini bir sosyal yapı/birim olan 'mahalle'nin namusu ile birlikte yok edildiği, mahalledeki sosyal/ahlaki kontrolün 'baskı' olarak algılandığı bu kozmopolit kentlerde sahici anlamda "dindarlık"ı geçin, genel anlamda 'insanlık' bile olamaz; olsa olsa Mehmet Altan'ın şikayet ettiği "arabesk" dindarlıkla birlikte kendinin özendiği, fakat Spengler'in eleştirdiği occultizmin ve spirtualizmin İslami (tasavvuf) versiyonları, Budist ve Hıristiyan versiyonları ile birlikte "ikinci dinsellik" olarak geri gelebilir. "Nüfusu yüz bini geçen şehirlerde insanlık bitmiştir." demişti bir Rus düşünür. Hayata tutunma veya rant elde etme güdüleriyle birçok şehrini -yüz bini geçin- milyonu aşan kansere çevirmiş bir ülkeyiz. Nüfus artışını ve ona paralel olarak şehirleşmeyi kendine özgü bir mimari sitil ile oluşturamamış; halkının kamu arazisi çalarak kurduğu "gecekondu"yu, yirmi sene sonra her katında dört-beş daireli dört-beş katlı "apartman"lara dönüştürmüş, şimdilerde ise 20-30 katlı kibrit kutusu benzeri 'insan-silolarına/sitelere' çevirmeyi marifet/kâr sanan bir toplumuz. Şehirlerin içindeki yeşil alanın toplam miktarı binde ikilerden ancak yüzde beşlere varabilen, göçebelikten yerleşikliğe geçerken ormandan 'tarla' açma alışkanlığından dolayı, şimdilerde de şehirleşirken tarlaları 'arsa'laştıran, ticari emtia üretemediği için 'turizm'den para kazanmak için kıyılarını yağmaya açan bir ülke burası. Hasılı, "temel içgüdü"lerin egemenliğinde "büyümüş" bu şehirlerde geleneksel İslam kültürünün, tarihsel mimarinin korunması zor olduğu gibi, onun en ince katı olan "dindarlığın" korunması ve geliştirilmesi daha da zordur. Binaenaleyh, "kent dindarlığı"nı tartışmadan önce, oturup adam gibi 'eskişehir'lerimizi dönüştürdüğümüz modern "yeni-kent"lerimizi tartışmamız gerekiyor. Necip Fazıl, bahsettiğimiz gelişmeyi boşuna: "*Bu toprak çirkef oldu/bu gökyüzü bodrum.*" dememişti. Gazetelerin üçüncü sayfalarını dolduran akıl almaz cinayetler, televizyon haberlerinde hiç eksik olmayan 'çete'ler, nasıl bir sosyal mekânın ürünüdür? Önce bunu tartışalım.

Küfür/Nihilizm ve Şükür/İman Bağlamında Modernite

1. Dini Zemin

İnsanın tarih boyu kendinin ve dünyanın ontik olarak "ne?"olduğu değil de, ahlaki olarak anlamının "niçin?" olduğu üzerine Kur'an'a göre başlıca iki tutumu olmuştur: *Küfür* ve *Şükür*. "*İnsanı yumurtaya katışmış spermden yarattık, onu denemekteyiz, ona işitme ve görme yetenekleri verdik, doğru yolu da gösterdik. O, ya şükreder, ya da küfreder.*" (76/2-3). Küfür, nankörlük; şükür ise bahşedilen, ikram edilen nimete, ihsana, rahmete, lütufa karşı minnet duymaktır. Izutsu'nun tespit ettiği gibi,[1] Kur'an'da iman ile şükür çoğu yerde aynı anlamda kullanılır. Küfrün/nankörlüğün kaynağı ya umursamazlık, vurdumduymazlık ya da Şeytan örneğinde olduğu gibi istiğna ve istikbârdır. Bu varoluşsal (existansiyel) şuur durumunun insanlıktaki ifadesi, tümüyle bir rahmet, inayet, ikram ve lütuf olan insanın ve dünyanın içindekiler ile birlikte Allah'ın birer "ayet"i olarak görülmemesidir.[2] Bunların "verilmiş" değil de, tersine "kendiliğinden" olduklarının sanılmamasıdır. İnsanı bu duruma düşüren temel etken, "dünya hayatı"nın ayartıcılığı (ğarra) (6/70, 7/51...) veya diğer deyimle insanın dünyaya/hayat karşı şiddetli arzularında gark olmasıdır (heva) (7/176, 18/28, 45/23...). Bu yaşam tarzı veya hayat algısı, insanın bir misyonu olmadığı ve içinde yaşadığı dünyanın teleolojik anlamda bir başlangıç ve sonunun olmadığı; tersine kendiliğinden oldukları tarzında "nihilist" bir bakış açısıdır. Bu tip insanın hayata, kendine ve hemcinslerine karşı ahlaki tavrı Eski Yunanlıların *Prometheus* tanrısının

1 Izutsu, Toshihiko, *Kur'an'da Allah ve İnsan*, çev. Prof. Dr. Süleyman Ateş, Ankara 1980, s. 219.

2 Izutsu, *age*, 126.

eylemlerinde kavramsallaştırılmış haliyle kahramanlık (heroik)/trajedi, Kur'an'ın kavramsallaştırması ile de *tağut* veya *Şeytan*'ın eylemlerinde kristalleşen istiğna, istikbar, zulüm, tuğyan (haddi aşma), israf, fesad, fücur... vs.dir. Bu yaşam tarzını benimsemiş olanlar, bir sosyal grup olarak *"Şeytanın taraftarları (Hizbuşşeytan)"* (5/65, 58/19)dırlar ve nihai olarak ta "kaybeden (hüsran)"lerdir (103/1-2).

2. Küfür/Nihilizm Olarak Modern Durum

Şu anda egemenliği altında yaşadığımız Batı kültürü ve uygarlığı, tam tamına Kur'an'ın tasvir ettiği özellikleri taşımaktadır. Bunu, biri Alman, diğeri Rus kökenli Amerikalı iki düşünüre dayanarak iddia edeceğim. İnsanlığın şimdiye kadar dünyayı, hayatı yorumlayan dört büyük kültürel prototip (insan) ürettiğini söyleyen Walter Schubart, bunları 1- Dünya ile uyumlu: Konfüçyus/Çin (Budizm), 2- Kahraman: Yunan, Pagan Roma ve Modern Batı, 3- Zahit: Hindistan (Hinduizm), 4- Mesihçi: Monoteizm (peygamber/vahy)/Doğu Akdeniz şeklinde sıraladıktan sonra bunlardan "kahraman" prototipi şöyle tanımlar: "Kahraman kültür-zihniyeti ve insanı, dünyayı örgütçü çabasıyla düzene sokması gereken bir kargaşa olarak görür. Kahraman insan, dünyayla barışçıl olarak geçinmez, var olan biçimi altında ona karşı çıkar. Benlik güvenciyle, benlik gururu ile ve erk tutkusu ile doludur. Dünyaya bir köleye bakar gibi bakar; ona efendilik etmek, egemen olmak ve onu kendi planlarına göre kalıplamak ister. Dünyaya kahraman insanın belirlediği amaçlar verilir. Bu insan, gözlerini yukarıya kaldırıp gökyüzüne saygı ile bakmaz; tersine, erk tutkusu ve gururla dolu olduğu için, aşağıya doğru, düşman ve kıskanç gözlerle yeryüzüne bakar. Tanrı'dan git gide daha çok uzaklaşır ve deneysel şeylerin dünyasına git gide daha çok gömülür. Laikleşme (sekülerizm) onun kaderidir, 'kahramanlık' başlıca yaşam-duygusu, tragedya da sonu/amacı. Böyle bir dünyada, özellikle böyle bir kültür ve insanda her şey dinamiktir. Kahraman evrende hiçbir şey statik değildir. Prometheus gibi, kahraman insan her güce ve her tanrıya meydan okur. Etkindir, gergindir ve alabildiğine enerjiktir.

Buna uygun olarak Kahramanlık ya da Prometheusçuluk çağları özellikle dinamik, hareketli ve etkindir. Roma erkinin doruğunda Roma dünyası kendini böyle hissetmiştir; on altıncı yüzyıldan sonraki Germen Roma batısında (Avrupa) da bu prototip egemen olmuştur. Son dört yüzyılın Prometheusçu Batı kültürü ve insanı bu prototipin iyi bir örneğidir."[1]

Rusya kökenli Amerikalı ünlü sosyolog Sorokin ise, Schubart'ın tasnifindeki "Uyumlu (Çin)" ve "Zahid (Hint)" prototipleri birleştirerek üçlü bir tasnif yapar: 1. Duyumcul (kahraman), 2. Düşünsel (Mesihçi), 3. Ülkücü (zahit/uyumlu). Sorokin orta çağlar boyu Akdeniz havzası ve Avrupa'ya egemen olan düşünsel prototipin (Hıristiyan/Kilise) çökmesinden (ve Akdeniz havzasına egemen İslam/şeriat'ın gerilemesinden İ.G) sonra 16. yüzyıldan başlamak üzere yükselişe geçen "duyumcul" kültürün niteliklerini şöyle tasvir ediyor: "On altıncıdan sonra ve yirminci yüzyıla kadar toptan Avrupa kültürü bize tamamıyla farklı bir tablo sunmaktadır. O dönemde, yıkılmış 'düşünsel' üst-sistemden çok 'duyumcul' üst-sistem Avrupa kültürüne egemen olmuştur. Son dört yüzyıldır Avrupa kültürünün bütün kesimlerinin büyük bölümleri "nihaî gerçeklik (hakikat) ve değer, 'duyumcul' niteliklidir" diyen nihaî önermeyi (öncülü/mukaddimeyi) işlemişlerdir. Din ve teolojinin nüfuz ve itibarları azalmıştır. Dinle ilgisiz, hatta dinsiz duyumsal bilim en üstün, nesnel doğru olmuştur. Artık gerçek doğru (hakikat), amprik olarak algılanan ve sınanan duyumların doğrusudur. Duyumcul felsefe (materyalizm, amprizm, skeptisizm, pragmatizm vb), duyumcul edebiyat, müzik, resim, heykel, mimari ve tiyatro (drama), dinsel (düşünsel) Orta Çağ güzel sanatlarının geniş ölçüde yerlerini almışlardır. Duyumcul, faydacı, hazcı, göreli (relativist) insan-yapısı, hukuk ve ahlak orta çağların 'düşünsel' kayda ve şarta bağlı olmayan (mutlak) Tanrı'nın vahiyle açıkladığı hukuk ve ahlakının yerini almıştır. Maddi değer, servet, fiziki rahatlık, zevk, erk, ün ve popülerlik modern duyumcul

1 Sorokin, Pıtırım Alexandroviç, *Bir Bunalım Çağında Toplum Felsefeleri*. çev. M. Tuncay, Ank. 1972, s. 117.

insanın uğrunda dövüştüğü ve mücadele ettiği esaslar olmuş-tur. Tanrı ve din (Kilise) büsbütün elden çıkmışlardır. 'Tanrı Kırallığı'nın değerleriyle birlikte bunlar da dudakta kalan (sözde) bir bağlılık gösterilmeye devam edilmiş; fakat, gerçekte önemli olmaktan çıkmışlardır. Kişilerin yaşam yollarının ve kurumların ağır basan tipi de egemen bir biçimde duyumcu nitelikli olmuştur. Kısaca, Modern Batı kültürünün büyük bölümü gerçekten duyumcul üst-sistemin egemenliği altına girmiştir."[1]

Nietzsche, dünyanın düşünsel/dinsel (mesihçi) ve ülkücü (zahit ve uyumlu) kültür ve prototipten duyumcul tipin egemenliğine geçişinin ortalarında düşünsel ve ülkücü kültürlerin giderek azalan egemenlik alanlarını bir "vaha" olarak kavramsallaştırıp vahaya sıkışıp orada yaşayan Doğululara Zerdüşt'ün ağzından dizdirdiği bir türküde: "*Çöl büyüyor: Vaha haline çöl gizleyenin*!" demişti.[2] Çöl (duyumcul/kahraman/seküler/Prometheusçu kültür) bugün büyüdü ve o Batı/Avrupa dışındaki "vaha"ları da büyük ölçüde çölleştirdi. Sadece İslam dünyasında kalan 'yeşillik' bu çölleşmeye karşı direnmeye çalışıyor.

3. Küresel Küfür Araçları Olarak Bilim-Teknik ve Ekonomi

Heidegger, "Varlığın (hiçlikten çıkagelmenin, oluşun Kur'an'ın deyimi ile Tanrı'nın yaratıcı inayet, rahmet, ikram ve cömertliğinin tecellileri olan "ayet"lerin) unutulması" olarak iki bin yıllık Batı metafiziğinin (bir var-olanlar felsefesi) son aşamasının "bilim ve teknik" olarak mücessem hale geldiğini söyler. Bu düşüncede "...var-olanların manidar "verilmişliği" hiçbir soruyu davet etmez. Aksine, tek kaygı, zaten öylesine mevcut bulunan var-olanların bilgisinin ve onlar üzerinde hakimiyetin nasıl elde edileceğidir.[3] Oysa, insanın

1 Sorokin. *age*, s. 175-6.

2 Nietzsche, Frederik, *Böyle Buyurdu Zerdüşt*, çev. T. Oflazoğlu, İst. 1997, s. 358.

3 Duman, Musa, "Heidegger, Nietzsche, Nihilizm", *Kutadgu Bilig*, S. 16, 2009, s. 22.

içinde bulunduğu ahlaki niyet/irade (hal) ve zihinsel farkındalık onun varlığa bakışını/anlamlandırmasını direkt etkiler. Varlık hakkındaki umumi/külli/tümel hükmü belirleyen husus, kişinin içinde bulunduğu ahlaki durumdur. Ancak cüzî, bilimsel önermeler (nesnelerin ve ilişkilerinin tasviri), bunun dışındadır. Varlığı (oluşu) ibretle gözleyen, varoluşu önceleyen, kendini ona dayatmadan önce onu buyur eden, ona rıza gösteren, onun verilmişliğine karşı şükran duyan, 'ayet'lerin konuşmasına, hikmetin verilmesine, ilhamın doğmasına, kalbin açılmasına müsaade eden, bir düşünme yerine; varlığa saldıran ve O'nu tahakkum altına almaya (episteme) çalışan Batı düşüncesini, Platon ve Aristo'dan başlayarak Descartes ve Nietzsche ile birlikte yeniden "varlık" ile rasyonellik arasında ve bilinen nesne ile bilen özne arasında bulunduğunu tayin ettiği biçimsel bağlantıların sadece bir yorumu olarak görebiliriz.[1]

Platon, Varlık'a matematik rasyonellik vasfını vererek O'nun aklın ışığı (matematik) ile hesaplanabileceğini ileri sürdü. Aristo, mantık ve kategoriler ile bunu destekledi. Dekart, özneyi bu sürecin içine sokarak felsefeyi Platonlaştırdı. Nietzsche ise Varlık'ın tabiatını belirleyen şeyin insan iradesi olduğunu ileri sürdü (güç istenci). Nietzsche, görünüşte Platon'a saldırsa da, aslında Platon'un düşüncesinin özü olan beşeri öznenin ontolojik saldırganlığını teyit eder ve kemale eriştirir.[2] Temeli matematik ve fizik olan modern bilim, hakikatı uzay-zaman düzleminde sayı ve taneciğe indirgemiş durumda. Bunları aşan bir şey "yok"tur.

Bu bağlamda Batı bilimi ve teknolojisi varlıkların kendilerini oldukları haliyle ifşa etmelerine izin vermemekte, aksine varlıkların insan tarafından üretilmesinde yani tahakküm altına alınmasında ısrar etmektedir (teknoloji). Ancak, teknolojinin teknoloji olarak kavranışında her zaman gizli tutulan şey, -teknisyen teknolojiyi amaç-araç ilişkisinde bir "araç"

1 Alderman, Herold, "Heidegger'in Bilim ve Teknoloji Eleştirisi", çev. M. Özel, *Kayıtlar Dergisi*, S. 23-24 (Eylül- Ekim) 1992, s. 43.

2 Alderman, agm. 44.

olarak gördüğü için- bu ilişkinin içinde bir "Varlık" öğretis barındırdığıdır... Teknoloji, bu bakımdan sadece modern bi limin uygulamasından çok daha fazla bir şeydir. "Tabiat"ı in sanın ihtiyaç duyup talep ettiği şeyleri vermeye kışkırtan şey varlıkları ifşa etmenin yegâne tarzıdır. Bu kışkırtmada ifşa edilen Varlık'ın "Varlığı" (anlamı, niçinliği, Kur'an'ın kavram sallaştırması ile "ayet" oluşu İ.G) insanın ondan elde ettiğidi sadece.[1] Bugün artık makine kendini ortalama insanın (ava mın) kalbinin ve beyninin hakimi yapmıştır... Teknik, perfor mans tekniğidir. Önemli olan daha yükseğe, daha hızlı git mektir. Performansın amacı az bir anlam taşır. Hareket kend başına yeterlidir. Modern insan sadece rakamlarla düşünebi lir. Rakamlar ne kadar büyük olursa onun tatmini o derece fazla olur. Tekniğin sürmeye zorladığı hayatın sebep olduğu baskıları telafi etmek amacıyla tekniğin ona tanıdığı şahane kaçış mekanizmasının ötesinde bir şey aramaz.[2] O, bu sü reçte bir hiçliğe indirgenir. Montaj hattındaki bir işçi değilse bile, onun özerklik payı ve bireysel girişim giderek küçülür Kendisi dışında ve ona empoze edilen her şeyi yiyip bitiren bi gerçeklik tarafından düşüncede ve eylemde sınırlanır, bask altına alınır. Bundan böyle hiçbir kişisel güç sergilemesine imkân tanınmaz. Tekniğin artık insan kontrolünden çıkışın J. Ellul şöyle ifade ediyor:

> Teknik, ne zaman "doğal" bir engelle karşılaşırsa genellikle canlı organizmayı (örneğin insanı) bir makine ile değiştirerek ya da organizmayı (canlıyı) artık hiçbir spesifik organik reaksiyon veremeyecek şekilde değiştirerek o engeli (!) aşmaktadır.[3]

Her şeyi bilme tutkusunun konfor ve haz alma arzusu il birleşmesi, insanın sınırsız ihtiyaçlarını (ihtiraslarını) karşıla mak için emtia üretimini, tekniği icat etti ve bunun toplumsa ve uluslararası değiş-tokuşu, alım-satımı ise "ekonomidir" Tekniğin hegemonyası ile ekonominin hegemonyası hemen hemen aynı ve birbirine koşuttur. Modernite yi "homo fabe

1 Alderman, agm, *Kayıtlar Dergisi*, S. 22 (Ağustos), s. 42 vd.
2 Ellul, Jacques, *Teknoloji Toplumu*, çev. M. Ceylan, İst. 2003, s. 317.
3 Ellul, *age*, 316.

(alet/iş-adamı/insanı)"in ve faydacılığın egemenlik çağı olarak Hannah Arendt şöyle tasvir ediyor:

> Elbette burada söz konusu olan bir amaca ulaşmak için araçların kullanılması sıfatıyla araçsallık değildir. Daha ziyade, kullanımın ve yararın, yaşam ve insanların dünyası açısından nihai ölçütleri oluşturduğu üretim deneyiminin genelleştirilmesidir. İmalatta mevcut haliyle amaç ve araçlarla ilgili deneyim, ürünün bitmesiyle ortadan kalkmayıp, tersine ürünün bir nesne ürün olarak hizmet göreceği yere kadar uzandığı için, bu genelleşme homo Faber'in etkinliğine içkin bir özelliktir. Bütün dünyanın ve yeryüzünün araçsallaşması, verili olan her şeyin bu sınırsız değer kaybı, her amacın bir araca dönüştüğü ve sadece insanın kendini bütün şeylerin tanrısı ve efendisi yapmak suretiyle durdurabildiği gittikçe büyüyen bu "anlamsızlık" süreci, doğrudan imalat sürecinden doğmaz; zira, nasıl ki Kant'ın siyasi felsefesinde "insan kendinde bir amaçtır"; aynı şekilde, imalat açısından bakıldığında bitmiş ürün kendinde bir amaç, masumiyeti kendine ait olan bağımsız, daimi bir kendiliktir. Hayat, şeylere el koyup onları kendi hedefleri için kullanmak olduğu ölçüde, imalatın üretkenliği ve sınırsız araçsallığı, mevcut her şeyin sınırsız araçsallaştırılmasına dönüşür.[1]

Habermas'ın dediği gibi modernite artık sırtımıza (dışımıza) bir deri olarak yapışıktır. Kahraman/duyumcul/Prometheusçu/seküler/nihilist kültür ve insan prototipi, Heidegger'in *dasein* tahlili olarak 'hergünkü herkeslik' ve fakat aynı zamanda 'hiç-kimselik' olarak her yerde egemen. İnsanların artık "ağırlığı (onur/şeref)" kalmadı. Bu kültür, aşırı derecede "zuhur" ettiği/her yerde olduğu için özünü göremiyoruz. Artık olan, olması gereken olarak algılanıyor. Prometheusçu metafizik bilim, teknik ve ekonomi olarak mücessem; geçen yüzyılda faşizm ve komünizm, şimdilerde ise kapitalizm olarak da siyasal hale gelmiştir. Oysa bu kültüre tarihsel perspektiften bakıldığında, insanlığın ürettiği kültürlerden sadece biridir; bugün küreselleşmiş olsa bile, köken itibarıyla lokal ve tarihseldir. Yunan, Roma (Avrupa) menşelidir ve son aktüalleşmesi 16. yüzyıldan itibaren olduğu unutulmuş durumda.

1 Arendt, Hannah, *İnsanlık Durumu*, cev: B.S. Şener, İst. 2006. s. 232.

Teknoloji ve ekonomi bugün yarattığı yaşam tarzı ile (kapitalizm/Amerikanizm) hakikatı yani Tanrı'yı, derin/dip vicdanı, hakkaniyeti, adaleti, dayanışmayı, yüce değerler "... uğrunda" eylemde bulunmayı tamamen örtmüştür (küfür). Artık teleolojik ahlaklar (Aristo'nun dünyevi de olsa sitenin tümünü göz önünde bulunduran mutluluk ahlakı ve teistik dinlerin -Yahudilik, Hıristiyanlık ve İslam- Tanrı rızası veya ahiret umudu) yerine duygucu-emotiv teoriler (faydacılık, pragmatizm) egemen. İnsanı ve dünyayı aşan (aşkın/transandantal) başka, diğer/ahir (ahiret) bir amaç, gaye, telos veya ... uğrundalık yoktur. Ünlü Fransız sosyolog Alain Touraine'ın teşhis ettiği gibi,[1] artık "toplum"da bitti. Mevcut küresel teknolojik/ekonomik, (liberal/kapitalist) sistem, öyle bir raddeye geldi ki, artık kontrol edilemiyor. Geçen yüzyılda toplumsal/politik hareketler (sol-sağ, işçi sınıfı-burjuvazi, dinsel hareketler, milliyetçilikler...vs.) vardı ve bunlar toplumsal yapıları değiştiriyordu; devrimler yapıyordu. Artık bunlar bitti. Zira, metropollerde devasa/gigantic bir teknik/ekonomik "küresel" sistemin/kafesin esirleriyiz. Hazzın (arzu/şehvet) ve hızın duvarlarını oluşturduğu bu hapishanenin kapısını açacak yegâne anahtar, nankörlüğü (küfrü) terk edip tekrar ahlaki bir şuur/huşu ve şükran duygusu ile"*la ilahe illallah*", "*el-Hamdudulillah*", "*Allah'a Şükür*" veya "*Allahu Ekber*" diyebilmekten başka bir şey değildir; gerisi ondan sonra gelecektir. Ancak insanlık, birer makine-örgüte dönüşen metropolleri terk etmedikçe veya onlar bir 'deprem'le yıkılıp, insanlar tekrar doğaya dönmedikçe de dine dönemeyecek. Yani '*la ilahe illallah, el-Hamdulillah, "Allah'a Şükür" ve Allahu ekber*' diyemeyecektir. Zira, "*Herkes yaptığının (bima kesebet eydihim) rehinidir.*" (74/38) ve "*Herkes yapılışına (şakiletihi) göre davranır.*" (17/84).

1 Kürşad Oğuz'un 1.11.2010. Habertürk.com, koguz@habertürk.comda yayınlanan röportajı.

Makyavelizmin Doğu'da ve Batı'da Değişik Halleri Olarak Siyaset

Avrupa'da ve ABD'de "Makyavelizm" anlamındaki "politika" ("Ahlaklı gibi gözük; fakat, ahlaklı olma.") genellikle "dış politika"dır. İç politika "honorial duty" anlamında toplumuna bir şeyler verme ve prestij için yapılır. Ahlaki anlamda hata ve yanlış yapan istifa etmek zorunda kalır. Milletvekili olmanın amacı budur. Sistem, hukuki anlamda (insan hakları-hukuk devleti), siyasi anlamda (demokratik teamüller-laiklik) ve ekonomik düzeyde (vergi sistemi-sınıflı yapı) oturduğu için, siyasetin işi ve alanı fazla büyük/geniş değildir.

Liberal kapitalizmin ana coğrafyasının dışındaki ülkelerde, özellikle Doğu ülkelerinde-Orta Doğu'da devlet ve totalitarizm egemen oldu için "Makyavelizm" anlamında siyaset "İç politika" olarak gerçekleşir. Avrupa'da ve ABD'de siyaset "yurtta barış, dünyada savaş" ilkesine dayanırken; Doğu'da "yurtta savaş, dünyada barış" ilkesine dayanır. Bunun temel sebebi, ekonomik üretim ve kaynakların kıt/sınırlı, nüfusun fazla olması nedeniyle ve devletin alanının ve imkanlarının geniş olması hasebiyle herkesin gözünü oraya dikmesidir. Özetle, bu ülkelerde siyaset esnafı cin olup adam çarpamadıkları için (sömürü, operasyon, manipülasyon..), şeytan olup çocuklarına tecavüz ediyorlar.

Kapitalist ülkelerdeki finansal kapital 16. yüzyıldan itibaren yükselen dört güç unsuruna dayanır. Felsefe, onun doğurduğu bilim, onun doğurduğu teknoloji, onun doğurduğu endüstri-sanayi ve bunun doğurduğu finansal kapital. Aynı tarihsel süreç içinde yaşanan din savaşları, ırkçılık savaşları ve çıkar-sınıf iç savaşları, sonuç olarak demokrasi, insan hakları, hukuk devleti ve laikliği doğurdu. İlk dört aparat ile "zengin" oldular; son dört aparat ile de iç barışı ve dengeyi ya-

rattılar. ABD ve AB'nin dışındaki ülkelerde bunların hiçbirisi böyle gelişmedi.

Türkiye'yi ele alalım. Cumhuriyet, asker-sivil bürokrasi/Jön Türkler/İttihad ve Terakki tarafından bir "devrim" ile Batı'ya öykünerek totaliter-laik bir ulus-devlet olarak kuruldu. Ekonomik üretim ve kaynakları hayli zayıftı. Finans kapitali yaratan güç unsurlarından hiç birisi olmadığı gibi, milliyetçiliği ve laikliği de ithal olarak aldı. Her ne kadar M. Kemal, "Yurtta barış, dünyada barış" dedi ise de, fiiliyatta "Yurtta savaş, dünyada barış" süreci yaşandı. Şu anda da durum aynıyla devam ediyor. İç siyaset, bu ülkede devlete ve onun ekonomik imkânlarına erişmek için hile-hurda, komplo, kurnazlık, kumpas, savaş, puştluk, iki yüzlülük, yalan, kitabına uydurma, hile-i şeriyye, çıkar elde etme, tahakküm yani Makyavelizm olarak icra olunuyor. Seküler/laikçiler, milliyetçiler ve muhafazakârlar bu ortak paydalarda buluşuyor. Bal tutanlar, sadece parmağını yalamıyor; bu kadar rüşveti halk zaten avans olarak siyasetçilere vermiş. Onlar, -teşbihte hata olmaz- ayı gibi kovandaki balın bütününü yemeye/çalmaya çalışıyorlar. Murathan Mungan, Türkiye'deki bu toplumsal-ahlaki dekadansı "Türkiye'de her şey olabilirsiniz; ancak rezil olamazsınız." sözleriyle ifade etmiştir.

İslami açıdan olaya bakacak olursak, Hz. Muhammed ve üç halife (Hz. Ömer, Hz. Ebubekir ve Hz. Ali), siyaseti adalet ve hakkaniyet davası olarak icra etmeye çalıştılar. Ancak, İslam toplumu, henüz rüşdüne ermemiş olması hasebiyle yaşamış olduğu büyük iç savaştan (fitnetü'l-kübra) sonra Emevioğullarının (Muaviye'nin) Makyavelizmine teslim oldu. O günden beri saltanat ideolojisi, -İslam'ın ahlaki bir toplum oluşturma davasına rağmen- siyaseti genellikle bir tahakküm ve çıkar mekanizması olarak icra etti. Peygamberlik mesleği, yeryüzünde adalete/hakkaniyete dayalı bir toplum oluşturma anlamında bir siyaset mesleğidir. Hz. Musa'nın Firavun'a karşı verdiği mücadele, Davut ve Süleyman'ın Yahudi kralları olarak ve Hz. Muhammed'in mücadelesi bunu ortaya koyar. Maverdi'nin dediği gibi: onlar, "melik olarak yaşadılar, melik

olarak öldüler=âşû meliken ve mâtû meliken." Firavunların, Kayzerlerin, Kisraların politikaları ise günümüzde ABD ve AB de "dış politika", Doğu despotizmlerinde ise "iç politika"da "Makyavelizm" olarak devam ediyor. Makyavelistler siyasetin doğasını "Makyavelizm" olarak ontolojikleştirirken ("siyasetin doğası/tabiatı bu, abi"); Peygamberlik geleneğinin siyasetini sürdürmeye çalışanlar, buna karşı direnmeye çalışıyorlar. Birinciler, siyaseti biyolojik akıl seviyesinde avlanma/av bulma, av olmama seviyesinde hayvanlarla ortak paydamızı vurgulamaya çalışırken; ikinciler, onu bir "insanlık" davası olarak gürüyorlar.

Mimarinin Metafiziği ve Dubai'nin Burcu

Dubai'de uzunluğu neredeyse 1 km (828 m.) olan dünyanın en yüksek binası, burcu, kulesi yapıldı. Petro-dolar zengini olan bu Arap Krallığı, küçücük ülkeyi dünyanın teknoloji devleri olan şirketler için "serbest bölge" haline getirmiş durumda. Gazze'de yaşayan 1.5 milyon Müslüman Arap aşağılamanın, hor görülmenin, katliamın, açlığın pençesinde adeta açık bir cezaevinde yaşarken; bu kule, milyon dolarlar harcanarak görkemli bir törenle hizmete açıldı. Bu olayı izah etmenin, biri kültürel, diğeri metafizik (dinsel) iki yönü vardır. Kültürel yönünü bir Türk atasözü güzel izah ediyor: "Arap yağı fazla bulunca k...a sürermiş". Biz, asıl metafizik (dinsel) yönü üzerinde duracağız.

Hz. Hud peygamber, halkını uyarırken onlara şöyle diyordu: "*Her tepeye bir kule, bir anıt dikerek hep böyle saçma işlerle mi uğraşacaksınız? Dünyada ebedî kalacağınız kuruntusuyla hep böyle saraylar mı inşa edeceksiniz? Hiçbir hukuk tanımaksızın hep böyle zorbalık mı yapacaksınız?*" (26/128-130). Bu tasvirler bu günkü bu petro-dolar şeyhlerinin yaşadığı hayatı ortaya koymuyor mu?

Dünyaya kazık çakmak veya "gök-delen" kuleler inşa etmek, modern seküler Batı uygarlığının hayat algısını ortaya koyan sembollerdir. "Eyfel Kulesi", bunun iyi bir örneğidir. İstiğnanın, tekebbürün, böbürlenmenin sembolik işaretidir. Orta Çağda dinsel mimarinin örnekleri ola, "minare" ve katedrallerin "kuleleri", Tanrı'ya yönelmenin, O'nu yüceltmenin sembolü olarak gökyüzüne doğru sivriliyorlardı. Oysa bugünkü "gök-delenler", Tanrı'ya meydan okumanın birer sembolüdür. Mimari felsefesi veya estetikle ilgilenenler, mimari tarzı ile metafizik arasındaki kopmaz bağı bilirler. Mimari ve teknoloji, Heidegger'in dediği gibi varlığı ifşa etmenin değişik

tarzlarıdır. Bir çeşit mimari olmadığı gibi, bir çeşit teknoloji de yoktur. Zira insanın ürettiği her şey, düşünce ve inanç kabullerinin yaptığına/ürettiğine yansıması ile şekillenir. Bilge mimar Turgut Cansever'in dediği gibi:

> İslam ve Hıristiyan Orta Çağ kültürlerinin sanat (ve mimari) ürünleri, birbirlerinden farklı olarak tezyinî bütünlükler gösterir. Bu tezyinî bütünlük, bütün bir transandantal vizyonun objektif dünyaya yansımasıyla gerçekleşiyor. Yani, affedici ve koruyan Allah fikri, dünyayı güzelleştirmekle mükellef insanın tavrına dönüşüyor ve ürün de böylece trajik/dramatik (ve de devasa) olmak yerine, gerçek, fakat tezyinî oluyordu.[1]

Bu mimari tarz, ebedilik peşinde koşan Firavunların mimari stili olan piramitleri taklit eden Modern Batı'nın (Eyfel Kulesi, New York vs.) mimari stilinden farklıdır.

Bu stilin örneklerinden biri de -en devasası- bir Müslüman ülkesi olan Dubai'de yapıldı. Yalnız bunun Avrupa'da yapılanlardan bir farkı var. Avrupa'da ve Amerika'daki anıt, kule veya gök-delenleri kendi mimari, teknik stil ve imkanlarıyla yapmışlardır. Oysa Dubai'deki, tamamen -mimari tarz ve teknik imkan olarak- Avrupalı mimarlar ve teknisyenler tarafından yapılmıştır. Avrupalıların -ahlaki anlamda doğru olmasa da- hak ettikleri bir gurur, kibir var; oysa bunlar (Arap şeyhleri), Allah'ın verdiği petrolü satarak, hak etmedikleri yalancı bir gurur ve kibir elde etmeye çalışıyorlar. At, şahin, kız ve Jaguar koleksiyoncusu bu şeyhlerden başka ne beklenebilir ki! Bunların akrabaları olan *Suudîler* ise, Allah'ın evi Kabe'nin olduğu Mekke'yi New York benzeri "*Gök-delen Ormanı*"na çevirmiş durumdalar. Hz. Hud peygamberin eleştirdiği şeylerin aynısını yapan bu insanların "Biz Müslümanız" demelerine hâlâ itibar edecek miyiz? Edecek isek; hangi gerekçeyle? O zaman, Hud peygamberin savunduğu davanın adı nedir? İslam'ın dışa yansıyan bir özü yoksa, sadece bir isim midir?

1 Turgut Cansever, *Kubbeyi Yere Koymamak*, 30.

Modernitenin ve Modernleşmemizin Teolojik Kritiğine Giriş

Nereye Gidiyorsunuz? (82/26)

1. Giriş

Bu soru, ahlaki-dinî anlamda doğru yolu kaybetmiş, yoldan çıkmış Mekkeli müşriklere Allah'ın Kur'an'da sorduğu bir sorudur. İlerlemeci bir tarih, pozitivist bir bilim anlayışına sahip seküler bir insan için Orta Çağın başlarında sorulmuş bu sorunun bugün için hiçbir anlamı yoktur. Kur'an'ı mutlak bir Allah inancı üzerinden mutlak bir söylem (hitap) olarak tarih dışı, zaman üstü okuyan selefî, dogmatik, anakronist, özcü ve kültüralist biri de sorunun muhataplarının dinî kimliklerini ve sorunun o günkü ideolojik-dinî içeriğini olduğu gibi bugüne taşıyarak (o günkü şirk) içine insan doldurmaya çalışır. Oysa, tarihsel içerik değişmekle birlikte insanın ahlaki tabiatı değişmediği için, Kur'an'da gerek tarihsel anlatılarda (kıssalar), gerekse Araplarla girişilen 23 yıllık polemiklerin özündeki ahlaki sorunlar üç aşağı-beş yukarı aynı olduğundan fenomenolojik bir yaklaşımla, Kur'an'ın sorduğu sorular ve verdiği cevaplar hâlâ değerlidir. Firavun'un '*Ben sizin en yüce Rabbinizim.*' (79/24) demesiyle, ABD'nin siyasal aklı, Karun'un: "*Bu serveti kendi tecrübelerimin ve akıllılığımın sonucu elde ettim.*" (28/24) diyen mutlak mülkiyet anlayışı ile uluslararası kapitalizmin mantığı arasında herhangi bir ayırım yoktur. Dolayısıyla bu soruyu ahlaki-dinî bağlamda Batı'nın 16. yüzyıldan sonra girdiği yeni yolu sorgulamak için ve Osmanlı'nın çökmesiyle bazı aydınların zorla Türkiye'yi 'Batılılaştırmaya' ve son olarak da AB'ye tam üyeliğe karar vermelerini sorgulamak için yeniden sorabiliriz: 'Nereye gidiyorsunuz?'

Soruyu biraz daha açmak için, yine Kur'an'da Hz. Muhammed'e sorulan bir soruya Allah'ın verdiği cevaptan kalkarak hareket edebiliriz: "*Sana sarhoşluk veren şeyler ve şans oyunlarını soruyorlar. De ki: "Onların her ikisinde de hem büyük bir kötülük, hem de insanlar için bazı menfaatler vardır. Ancak, yol açtıkları kötülükler sağladıkları menfaatlerden daha büyüktür.*" (2/219). Ayetteki nesnelliğe dikkat edilsin. Biz de aynı yolu takip ederek modernite veya Batı'yı kategorik olarak iyi-kötü olarak değerlendirmeyeceğiz. Son yüzyıldan beri yoğun olarak tartıştığımız "Batılılaşma" ve son elli yıldır da bu süreci hızlandırmak için doğru dürüst tartışmadığımız "AB'ye katılma" sorunumuzu ayetteki iki soruna benzeterek cevabı aynen tekrarlıyorum: "Onların her ikisinde de hem büyük bir kötülük, hem de insanlar için bazı menfaatler vardır. Ancak, yol açtıkları kötülük, sağladıkları menfaatten daha büyüktür." İthamın ve iddianın kimilerine göre ağırlığının farkındayım. Ancak, teşbihte hata olmaz. Menfaatlerine ileride değinmek üzere Batılılaşma ihtirası 'ser-hoşluk'; bir yönüyle cebimizi doldurma ümidimizi ve ihtirasımızı ifade eden AB'ye katılma kararlılığımız da 'şans-oyunu'. O halde nedir bu? Batılılaşmanın ve AB'ye katılmanın zararları ve menfaatleri? Önce, yöneldiğimiz kıbleyi oranın onlara göre 'pesimist' bize göre de dürüst düşünürlerinin eleştirileri ile hatırlayalım. Hepsi de 20. yüzyılda yaşamış. Ortak kaygıları ise: SOS

2. Modernite veya Aydınlanma Sonrası Batı Nedir?

Burada görüşlerine başvuracağımız düşünürler moderniteyi total olarak eleştiren düşünürlerden birkaçıdır. Frankfurt okulunun kapitalizm ve pozitivizm eleştirisine-liberalizmin Marksizm eleştirisine, postmodern düşünürlerin modernite eleştirisine girmeyeceğiz. O. Spengler'den başlayalım:

> ... Paris, Londra, Berlin ve özellikle New York... Bu şehirler "tümüyle zekâ"dır. Ruhsuzluğun sembolü olan satranç tahtası biçimini erek edinirler. "Yuva" değildirler. Bu şehirlerin doğumu, büyümeleriyle, zenginlik ve yoksulluk karşıtlıklarıyla, yapay uyarımlarıyla, yaşam sıkıntılarıyla ve nihayet Megalopolis insanının artan kısırlıklarıyla ölümlerini gerektirir.

Dünya şehri, ölüme doğru metafizik bir dönüş gösterir. ... Bugünün onca makine tekniği olan Batılı dünya şehirlerinde bizler büyük bir kültürün tragedyasının son perdesini hem seyrediyor, hem de oynuyoruz. Dünyanın efendisi Nordik insan makinenin kölesi oluyor. Dünyanın makineleşmesi yüksek derecede tehlikeli bir aşırı-gerilim aşamasına girmiştir. Bütün organik şeyler bu megalopolis makine örgütünün pençesinde can vermektedir... Demokraside 'gerçek' nedir? Basının irade ettiği şeydir. Basının buyrukları istediği gerçekleri ortaya koyar, dönüştürür ve değiştirir. Üç haftalık bir basın çalışması yapılmaya görsün. Herkes 'gerçeği' kabul eder. Kütle eğitimi kütleleri gazetenin erk alanına sürme eğilimindedir. ... Para zekâyı yıktıktan sonra yine para yoluyla demokrasi kendi kendisinin yıkıcısı olur... Bu suretle, Sezarizm, toplumsal, ekonomik ve siyasal örgütlenme alanında (Batı) uygarlığının son perdesi olmaktadır.[1]

Alman tarih felsefecisi Walter Schubar'a kulak verelim:

1450 ile 1550 arasında "gotik-uyumlu" kültür prototipinden "kahraman-Prometheusçu" prototipe bir geçiş meydana geldi. Bu Prometheusçu-Batılı insan Tanrı'ya ve kendi ruhunun kurtuluşuna pek aldırmamış ve bütün dikkatini dünyanın fethi üzerinde toplamıştır. Yeryüzünün efendisi olmak istemiştir. Tutkusu öylesine güçlüydü ki herhangi bir Tanrı'ya ya da kendisinin üstündeki herhangi bir erke kafa tutmaya hazırdı. Beş yüzyıl boyunca Prometheusçu insan fazlasıyla yoğun etkinlikler göstererek yerin yüzünü gerçekten değiştirmeyi ve tutkulu planlarını uzaklara ve yükseklere ulaştırmayı başarmıştır. Kendi imgesine göre gerçekten yeni bir toplumsal-kültürel dünya yaratmıştır.[2]

Rus filozofu Nikolay Bordyaev'in değerlendirmesi ise şöyledir:

Ondan (Orta Çağ-Hıristiyan) sonra Batı kültürünün geniş ölçüde Hıristiyan-olmayan hatta gittikçe daha çok Hıristiyan-düşmanı olan "laik-hümanizm" aşaması gelir. Hümanizm insanı evrenin merkezine yerleştirir, onu her şeyin ölçüsü ve en

1 Sorokin. P. Aleksandrovic. *Bir Bunalım Çağında Toplum Felsefeleri*, çev. M. Tuncay. Ankara 1972. 100 vd.
2 Sorokin, *age*, 119.

yüksek değer yapar. Hümanizmin başlıca işlevi insanın özgür, yaratıcı güçlerini serbest bırakmak ve geliştirmek olmuştur: İnsanın kendi duygu, akıl ve benlik denetiminden başka bir şeyle engellenmeksizin özgürlük içinde denenmesi ve sınanması. Onun içindir ki bu dönem, insanın bütün "insan-üstü" denetimlerden kurtulduğu ve toplaşmış iş güçlerinin yeniden dağıldığı dönemdi. Orta Çağda birikmiş yaratıcı güçleri harcadığı ve orta çağların dinsel merkez değerini terkettiği dönemdi. Laikleşme ve dış özgürlük dönemiydi. Bu ödevler altı yüzyıl kadar süren bir zaman boyunca gerçekleşti. ... Hümanist aşamanın bunalımı ve sonu daha ondokuzuncu yüzyılda açıkça belli olmuştu. İnsanın tarihsel varoluşuna makinenin ve teknolojinin girmesi hümanizme öldürücü bir darbe indirmiştir. İnsan ırkının makine yapısı evreni üstünde insanın denetiminin gitgide kaybolması, insandaki aşağı hayvan niteliklerin üstünde egemenliğin ve benlik-denetiminin azalması, gerçek bir hümanist insan imgesinin hümanist insandan öylesine farklı bir morali çökük insan mekanizması ve insan hayvanı yönünde gittikçe bozulması... bütün bunlar, hümanist aşamanın sonunun geldiğini gösteren bazı işaretlerdir.[1]

Ahlak filozofu Albert Schweitzer'in eleştirisi ise ahlaki bağlamdadır:

Bu sallantılı yapıya yeni bir (ahlaki) temel kazandırmak için Kant'ın, Goethe'nin, Schiller'in, Fichte'nin, Hegel'in ve başkalarının yaptıkları girişimler, onların da dünya-görüşleri açık verdiği için başarısız olmuşlardır. Sonuç olarak uygarlığın dayandığı ahlak fikirleri yeryüzünde yoksulluğa uğramış ve yurtsuz kalmış olarak gezip dolaşmaktadır. Bunlara sağlam bir temel verecek hiçbir evren kuramı öne sürülmemiştir. Onun içindir ki derin ve güçlü bir dünya ve yaşamı onaylama ruhundan esinlenmek yerine bölük pörçük ve yüzeyde kalan ideolojiler ve verimsiz uygulamalarla oraya buraya sürükleniyoruz. Bir karanlık çağda bir karanlık yolculuğa çıkmış durumdayız.

Bir ahlaki-felsefî temelin yokluğundan çıkan ikincil etkenler de Batı uygarlığının çürüyüşünü artırmıştır. Bunları şöyle sıralayabiliriz: Modern insanın eli ayağı bağlı ekonomik durumu, fazla çalıştırılıyor olması ve kendisini toparlamakta

1 Sorokin, *age*, 130.

yeteneksizliği, düşünce üzerinde yoğunlaşma yetisini gitgide daha çok kaybetmesi, yaratıcı düşünüşte bir azalış... tinsel bağımsızlığın ve insanlığın yokluğu, ahlakçı nihilizm ve akıldışı bir uygarlık anlayışının gelişmesi, uygarlığımızın tinsel bölümünden ziyade, maddî bölümünün daha büyük bir gelişme göstermesi, ahlakça kayıtsız bilgi ve teknolojide hızlı bir ilerleme... bütün bunlar uygarlığımızın intihara sürüklenişine katkıda bulunmuşlardır...[1]

Rus sosyologu ve medeniyet tarihçisi P. Aleksandrovic Sorokin, Batı uygarlığının 16. yüzyıldan sonraki aşamasını değerlendirmesi şöyledir:

Onaltıncıdan sonra ve yirminci yüzyıla kadar toptan Avrupa kültürü, bize tamamıyla farklı bir tablo sunmaktadır. O dönemde, yıkılmış düşünsel üstsistemden (Hıristiyanlık) çok, duyumsal üstsistem Avrupa kültürüne egemen olmuştur. Son dört yüzyıldır, Avrupa kültürünün bütün kesimlerinin büyük bölümleri, "sonul gerçeklik ve değer, duyumcul niteliktedir" diyen sonul önermeyi işlemişlerdir. Din ve teolojinin etki ve sayınmaları (nüfuz ve itibarları) azalmıştır. Dinle ilgisiz, hatta bazen dinsiz, duyumsal bilim en üstün, nesnel (objektif) doğru olmuştur. Artık, gerçek doğru ampirik olarak algılanan ve sınanan duyumların doğrusudur. Duyumcul felsefe (materyalizm, ampirizm, skeptisizm [kuşkuculuk], pragmatizm vb.), duyumcul edebiyat, müzik, resim, heykel, mimarlık ve tiyatro (drama), dinsel Orta Çağ güzel-sanatlarının geniş ölçüde yerlerini almışlardır. Duyumcul, faydacı, hazcı, göreli, insan-yapısı hukuk ve ahlak, orta çağların düşünsel, koşulsuz (kayıt ve şarta bağlı olmayan), Tanrı'nın vahiyle açıkladığı hukuk ve ahlakının yerini almıştır. Maddî değer, servet, fizik rahatlık, zevk, erk, ün ve tanınmışlık (popülerlik), modern duyumcul insanın uğrunda dövüştüğü ve mücadele ettiği esas değerler olmuşlardır. Tanrı ve din büsbütün elden çıkmışlardır. Kişilerin, yaşam yollarının ve kurumların ağır-basan tipi de egemen bir biçimde duyumcul nitelikli olmuştur. Kısacası, Modern Batı kültürünün büyük bölümü gerçekten duyumcul üstsistemin egemenliği altına girmiştir.[2]

1 Sorokin, *age*, 159.
2 Sorokin, *age*, 175-176.

Ernest Gellner, aydınlanma ve modernitenin siyasal alandaki yansımasının sonuçlarını şöyle değerlendirir:

> Bu yeni din dışı imanı siyasal alanda uygulama girişimleri başarısızlığa uğradı. Hem de iki kez. Bu aydınlanma felsefesini uygulamaya, muazzam bir siyasal pratik mantık yürütme işleminin "büyük önermesi" gibi kullanmaya yönelik iki büyük girişimin, Fransa ve Rusya devrimleri sonrasının öyküsüdür (liberal kapitalizm ve komünizm-sosyalizm)... Aydınlanmanın siyasal dile aktarılmasına yönelik ilk denemenin ardından tam iki yüzyıl sonra (1989) bu deneme de felaketle sonuçlandı...[1]

Erich Fromm eleştirilerini ekonominin başatlığı ve sosyal karakter açısından yapmaktadır: Kimilerinin 'pazar tektanrıcılığı' veya 'refah papazlığı' dediği yapıyı Fromm 'endüstriyel din' ve 'sibernetik din' olarak isimlendirmektedir:

> Modern toplumlarda da, yüzeydeki Hıristiyanlık dininin arkasında büyüyen ve toplumun karakter yapısında yer eden bir gizli din, "endüstriyel din" gelişmektedir. Bir din olarak kabul edilmeyen "endüstriyel din" gerçek Hıristiyanlık ile hiçbir biçimde uzlaşamamaktadır. Çünkü bu yeni din insanları, kendi elleriyle yaratmış oldukları ekonominin ve makinelerin kölesi haline sokmaktadır. Ve bu, gerçek dinin özü ile taban tabana zıttır[2].
>
> "Sibernetik din", pazar karakterinin kişilik yapısına çok uygundur. Hıristiyanlık veya uzlaşmazcı bir ön paravananın arkasında kişiler bunu farketmeseler bile, ilkel ve zorba bir din biçimi gizlenmektedir. Varlığını, dışa yansıyan davranışlar ve tutumlardan hissettiğimiz bu dini, diğer dinlerdeki gibi bazı bilinçli düşünce ve dogmalara dayanmadığı için, tanımlamak oldukça güçtür. İlk bakışta dikkati çeken bir özelliği, insanın ulaştığı teknik aşama ile, geleneksel dinlerde Tanrı'nın dünyayı yaratmasına benzer bir biçimde ikinci bir dünya "yaratması" ve kendini Tanrı yerine koymasıdır. Veya "makineye bir tanrısallık veren insanoğlu, kendisi de bu makineyi idare ettiği için, Tanrı katına yükselmiştir" diyebiliriz. Birinci veya ikinci tanımlamayı seçmemiz önemsizdir. Önemli olan,

1 Gellner, Ernest, *Postmodernizm, İslam ve Us*, çev. B. Peker, Ankara 1994, 130.
2 Fromm, Erich, *Sahip Olmak ya da Olmak*, çev. A. Arıtan, İstanbul 1990, 207.

insanlığın en güçsüz ve zayıf anında, kendini teknik ve bilimsel gelişmelere kaptırıp en güçlüymüş gibi sanması yanılgısını farkedebilmektedir.[1]

Alasdair MacIntyre Eski Yunan (Aristoteles), Müslüman, Musevi ve Hıristiyanlarca benimsenmiş olan "teleolojik" ahlak teorisini reddederek "duygucu" ahlak teorilerini ileri sürmüş aydınlanmacı filozofların liberal-kapitalizmin arkasında yatan felsefelerini şiddetle eleştirir:

Felsefî ve tarihî argümanlar bir araya getirildiğinde açığa çıkan şudur: Ya Aydınlanma projesinin değişik biçimlerinin özlem ve hüsranının arkasından gitmeye, ta ki elimizde yalnızca Nietzscheci teşhis veya sorunsal kalıncaya kadar devam edilmeli (nihilizm), ya da Aydınlanmacı projenin sadece bir hata değil, ama ilk başta keşke hiç bulaşılmamış olsaydı denilecek bir proje olduğu kabul edilmeli. Üçüncü bir seçenek yoktur. Ve özellikle de çağdaş ahlak felsefesinin basmakalıp müfredat programlarında baş köşeye yerleştirilmiş olan Hume, Kant, Mill gibi düşünürlerin bizlere bahsettiği başka bir seçenek yoktur. Dolayısıyla da etik öğreniminin, günümüzde öğrencilerin zihninde bıraktığı yıkıcı ve şüpheci etkilere şaşmamak lazım."[2]

Nietzsche'nin "Tanrı öldü" sözünün "Avrupa düşüncesinin son üç yüzyılda yaptığını dile getirdiğini" söyleyen Heidegger, bunun açılımını şöyle yapar:

Öldürmek, burada kendi başına varolan duyuüstü dünyanın insan eliyle yok edilmesidir. Öldürme bir süreci adlandırır: Bu süreçte, varolan, varolan olarak yok olmaz. Varlığında farklılaşır. Oysa, durum varolanın Varlığı bakımından bütün bütün başkadır. Şu da var, bu süreçte, her şeyden önce, insan da başka türlü olur, dönüşür. İnsan kendinde varolan anlamında olanı kaldırıp atan olur. Öznellik içinde bu başkaldırmayla, bütün varolan nesneye dönüştürülmüştür. Ancak, bu nesnel olan, göz önüne getirmeyle durdurulandır. Kendinde varolanın giderilmesi, açıkçası Tanrı'nın öldürülmesi, insanın servetini güvenli kılmasında yerine getirilmiştir. İnsan, bu eylemle, özdeksel, gövdesel, tinsel, bilişsel kaynakları kendisi

1 Fromm, *age*, 217.
2 MacIntyre, Alasdair, *Erdem Peşinde*, çev. M. Özcan, İstanbul 2000, 180.

için güvenli kılar. Ne var ki, insan bunu varolanın Varlığıyla, güç istemiyle örtüşmek için –olanak olarak nesnel olan- varolan üzerinde egemen olmak isteyen kendi güvenliği uğruna yapar. Güvenlilik sağlama olarak emin olma, değer koymada temellenir. Değer koyma kendinde var olanların hepsini devirip öldürmüştür. Dolayısıyla onları kendi için şey olarak öldürmüştür. Ölen Tanrı'ya indirilen son darbe metafizikten gelir. Bu darbeyi güç istemi metafiziği olarak değer düşüncesi anlamındaki düşünme vurmuştur.[1]

Ünlü Fransız düşünür Roger Garaudy ise modernitenin ekonomi-politiğini şöyle değerlendirmektedir:

Kapitalizmin teorisi bir uygulamanın haklı çıkarılmasıdır pazarda rekabete ve ferdin çıkarının mutlak önceliğine dayanan bu uygulama, Hıristiyanlığın bozulması sonucunu doğurdu. Yani, insanın bütün etkinliklerinin –hiç değilse prensipte- Allah'ın iradesine göre düzenlendiği bir sistemi çökertti. Bundan böyle (Rönesans hümanizminin örnek olarak yücelttiği) eski putatapar Yunanistan'daki gibi (artık Allah değil de) insan her şeyin merkezi ve ölçüsüdür. İnsanın aşkın boyutunun körelmesi, her türlü mutlak değerin inkârı ile sonuçlandı.

İnsanoğlu, Allah'ın mutlak kudretini Firavunvari ele geçirme iddiası taşır. Bu iddia, Marlow'un "Faust"unda nefis bir şekilde ifade edilir. "İnsanoğlu, güçlü beyninle, bir Tanrı, bütün tabiat güçlerinin sahibi ve efendisi ol." Bir yüzyıl sonra, Descartes insana şu hedefi gösterecektir: "Tabiatın hakimi ve sahibi olmak." Machiavel, menfaati faaliyetimizin bizatihi gayesi yapar, zafere kavuşmaya imkân vermeleri şartıyla bütün çareler mübahtır. İngiltere'de ise Hobbes, "İnsan insanın kurdudur." diyerek böyle bir dünyanın en yüce kanununu verecektir.

Neticede, insanî birliğin ve mutlak değerleri kabul etmenin tek manevî dayanağı olan Tek Bir Allah'a iman reddedilmiş olduğu için, geriye artık sadece fertlerin, grupların ve milletlerin hakimiyet hırslarının, zevk ihtiraslarının ve büyüme tutkularının vahşice, gaddarca ve kanunsuzca birbirleriyle çarpışmaları kalıyor.[2]

1 Heidegger, Martin, *Nietzsche'nin "Tanrı Öldü" Sözü*, çev. L. Özsar, 56-57.
2 Garaudy, Roger, *İslam ve İnsanlığın Geleceği*, çev. Cemal Aydın, İstanbul 1990, 108.

3. Modernitenin Menfaatleri

Moderniteyi orta çağların mitik-dinsel (Hıristiyan) aklına ve o akıl ile kurulan kültürel, sosyal, politik ve iktisadî yapıya başkaldırarak, yeni bir akıl teorisiyle yeni bir sosyal, kültürel, siyasî, ekonomik yapı kurma olarak tanımlayabiliriz. Başlangıçta Kıta Avrupası'nın bir hikayesi (macerası) olarak moderniteyi metafizik ve ahlaki anlamda doğru bir yoldan sapma olarak niteleyemeyiz. İnsanın en doğal duygularını, ihtiyaçlarını inkâr eden, onun irade, akıl ve vicdan gibi kabiliyetlerini bloke eden dinsel (Kilise-Hıristiyanlık) bir 'karanlık'tan bir 'aydınlanma'dır. İslam orta çağına nispetle moderniteyi değerlendirme ayrı bir bahistir.

Kilise dogmalarına karşı aklın aktifleşmesi (rasyonalite), toplumun gölgesinde eritilen bireyin düşünce, irade, ifade ve davranış özgürlüğünün temin edilmesi, devlete karşı birey haklarının anayasal olarak garanti altına alınması, yönetime katılması (demokrasi, insan hakları, hukuk devleti) gibi herkesin paylaşabileceği değerler de bu süreç içinde geliştirildi. İnsan aklının doğa ile girdiği ilişki de doğanın gizlerini aydınlatma (bilim) ve elde edilen bilgilerle yeni eşyalar üretme (teknik)de çok hızlı bir gelişme oldu. Yalnız, doğa üzerinde üretilen bu teknik, doğal olarak dünya ve insan hakkında bir ön yargıya dayandığı için, bu teknik, bu ön yargının (metafiziğin) mücessem hale gelmesidir. Heidegger, bu teknolojinin insanlığın varlığı dinlemesini, köken soruları sormasını ortadan kaldırarak, onun ayağını yerden keserek 'çepe-çevre kuşattığını' söyler:

> Gizinden çıkmış olan şey [teknik] insanı nesne olarak değil de daha çok münhasıran "el altında duran [alet] olarak ilgilendirir ilgilendirmez ve insan nesnesizliğin ortasında yalnızca el altında duranın (tekniğin, aletlerin) düzenleyicisi olur olmaz, insan düşüşün en uç noktasına iner. Yani insan kendisinin el-altında-duran olarak ele alınacağı (eşya) noktaya iner. Bu arada tam da böyle tehdit edilen biri olarak insan kendisini yeryüzünün efendisi konumuna yükseltir..."[1]

1 Heidegger, *Tekniğe Yönelik Soru*, çev. D. Özlem, İstanbul 1997, 86.

Tekniğin işlerimizi 'kolaylaştırma' yanında böylesine 'manevî' bir tehlikesi vardır. Modernite Kilise'yi, Tanrı'yı göz den çıkardıktan, gözden düşürdükten sonra, felsefe ve bili me dayanarak (pozitivizm) kendisi yeni bir dünya-resmi çizdi Kilisenin vadettiği uhrevî hayat ideali inanırlığını yitirdikçe 'cennet' yeryüzünde kurulmaya başladı. Çünkü hayat biri cikti. Dolayısıyla, genel olarak, modernite bir "dünya hayatı projesidir.

Bizi asıl ilgilendiren, modernitenin İbrahimî monoteist din geleneği açısından değeridir. Şimdi bu geleneğin son halkasın oluşturan 'Kur'an' açısından moderniteyi değerlendireceğiz.

4. Kur'an'ın Mihenginde Modernite

a. "Küfr" Kavramının Semantik Anlam İçeriği ve Alanı

Küfür kavramı, Kur'an'da insanın Adem'le başlayan tarih yolculuğunda Tanrı'yla ilişkisinde ona karşı ahlaksızlığını inançsızlığını, nankörlüğünü ifade eden odak bir kavramdır Kur'an'da anlatılan kıssalarda ve Mekke'de müşrik Araplarla girişilen polemiklerde, Medine'de söyleme katılan Yahudi ve Hıristiyanlarla (Ehl-i Kitap) yapılan mücadele de ana kavram sal ikili iman ve küfürdür. Nedir o halde küfrün anlam içe riği? Toshihiko Izutsu, *Kur'an'da Dinî-Ahlakî Kavramlar* adl çalışmasında özet olarak kavramı şöyle tanımlıyor: Kavramın temel anlamı kendine bahşedilen, lütfedilen, elde edilen men faatleri örtmek, onların nereden geldiklerini bilmezlikten gel mek ve nankörlük etmek; bunun sonucu olarak da Allah'ı ve elçilerini inkâr etmek, yalanlamak, inanmamak. Allah'a karş küstahça, hoyratça ve düşüncesizce başkaldırmak, büyük lenmek ve şişinmek. Bu bağlamda küfr kavramının anlam içeriği Kur'an'da, nankörlük, istiğna, istikbar, şirk, isyan dalalet, yalanlamadan oluşur. Kâfirin kalbi ise katı, örtülü paslı, mühürlü ve hastalıklıdır. Bu arada Yahudilerin nan körlük ve gönderilen yeni elçiyi tekzip; Hıristiyanların da 'tes lis' öğretisinin putperestliğin (şirk) tipik bir misali olması ve elçiyi reddetme dolayısıyla 'kâfir' nitelemesinin altına girdiğin belirtelim.

Küfrün dikey olan imansızlık dolayımıyla yatay olarak da insanlara karşı ortaya çıkardığı ahlaksızlık bağlamındaki anlam alanı ise fısk (doğru yoldan sapma), fücur (günah işleme), zulüm (haksızlık) i'tida (saldırganlık), israf (aşırı gitmek)tır. Sonuç olarak küfür dinî-ahlaki anlamda hakikati inkâr etme ve ona göre davranmaktır[1].

Burada önemle belirtilmesi gereken bir husus şudur: Tarih boyu hiçbir 'kâfir' kendinin akılsız, ahlaksız, nankör, yanlış vs. olduğunu düşünmemiştir. Bütün kâfirler doğru yolda olduklarını ve tutarlı olduklarını iddia etmişlerdir. Bazı örnekler verelim:

Onlara: "Ülkede bozgunculuk yapmayın." denildiği zaman, onlar: "Ne münasebet! Biz düzelticileriz" derler (2/11).

Onlar, Allah'ı terkedip şeytanları dost edindikleri halde, yine de kendilerinin doğru yolda olduklarını sanırlar (7/30).

Onlar iyi iş yaptıklarını sandıkları halde dünya hayatına yönelik çabaları boşa gitmiş olan kimselerdir (18/104).

Kâfirlere yaptıkları yanlış, ahlaksız ve kötü davranışları 'güzel' görünmüştür (6/122, 10/12, 13/33, 35/8, 40/37, 48/12). Onların 'doğru' veya 'iyi' diye ileri sürdükleri söylemleri, ifadeleri, sözleri aslında bireysel arzu, heves ve terbiye edilmemiş içgüdülerinin dışa vurumudur (Heva: 18/28, 25/43, 28/50, 45/18, 30/39, 47/16). Hakikat, onların hevalarına tâbi olacak olsa yer, gökler ve bunlarda bulunanlar bozulup, yok olur giderdi (23/71). Bu münasebetle, özgürlük talebinin nereden itibaren istiğna, istikbar, israf, tuğyan (haddi aşma) ve isyana dönüştüğü; aklı kullanmanın nereden itibaren "hevaya uyma" olduğu İbrahimî monoteist dinin tarih boyu uğraştığı önemli bir sorun olduğunu da belirtelim.

b. Modernite ve Küfür

İbrahimî monoteist dinin ve Kur'an'ın öğretisinin en temel üç ilkesini: (1) Aktif ve 99 sıfatıyla dünyayla ilgilenen bir Tanrı

1 Izutsu, Toshihiko, *Kur'an'da Dinî ve Ahlaki Kavramlar*, çev. S. Ayaz, İstanbul trs., 165 vd.

(Tevhid); (2) İnsanların yeryüzünde 'denenme' için yaratıldığı; bundan dolayı da bir öte dünya (ahiret)nın var olduğu ve son olarak (3) İnsanın hemcinslerine karşı sorumlu olduğu (salih amel, ahlak, adalet)nu göz önünde tutarak modernitenin batılı eleştirmenlerinin söylediklerinin ortak paydasını alıp da Kur'an'ın ortaya koyduğu 'küfür' kavramının anlam içeriği ve anlam alanı ışığında baktığımızda nasıl bir değerlendirme yapabiliriz? Dürüstçe ifade etmek gerekirse modernitenin birçok yönüyle bir istiğna, istikrar, nankörlük, inkâr, insanı Tanrı'nın yerine koyarak (hümanizm)[1] benin ilâhlaştırılması (25/43, 45/23-24) anlamında şirk, israf, fesad, zulüm, tuğyan... vs. olduğunu söylemeliyiz. Modernite Kur'an'ın deyimiyle "te'cil edilmiş hayır (ahiret, cennet) yerine, âcil olanı (dünyayı) tercih etmektir." (17/18, 75/20, 76/27). Bu anlamda modernite dünyadan maksimum düzeyde zevk ve haz alma projesi, mal ve zenginlik elde etme projesidir. Mal ve çocuk sahibi olma, Tanrı katında denenmenin birer vesilesi olmaktan (8/28) çıkmış; kendi başına birer amaç haline gelmiştir (34/35, 63/9). Modernite, sadece dünya "ekinini (hars) tercih etmektir (42/20). Modernite, yeryüzü ekini de tahrip etmektir: "*Onlar, yeryüzünde hakimiyet kurunca fesad çıkarmaya, ekini ve nesli yok etmeye çalışırlar.*" (2/205): Kıta Avrupası'ndan çıkıp Amerika, Afrika, Avustralya, Asya ve Orta Doğu'nun istila edilmesi, iki dünya savaşı, ozon tabakasının delinmesi, çevre kirliliği, ekolojik dengenin bozulması modernitenin yol açtığı olaylardır. Evrensel doğru bir dinin temeli olan 'Tanrı, insanın elinin dolu olup-olmadığına bakmaz; Tanrı insanın elinin temiz olup-olmadığına bakar.' ilkesi açısından baktığımızda, modernite, insanın elini -cebini- doldurma projesidir. Helal-haram demeden sömürerek sürekli mal ve zenginlik biriktirmektir. Mekkeli para babaları ile, uluslararası şirketler arasında zerre kadar fark yoktur: "*Mal toplayıp, onu durmadan sayma ve malının kendisini sü-*

1 'Hümanizma adı, insandan yola çıkarak, bütününde varolan [evreni, dünyayı] insanın durduğu yerden, insana göre açıklayarak, değerlendirerek, insanın felsefî yorumlanışını imler.' Heidegger, *Nietzsche'nin "Tanrı Öldü" Sözü*, 81.

ki kurucu unsurları görecek ve tahlil edebilecek kudretten yoksundu. Osmanlı tarihi boyunca 'gavur' olarak niteledikleri ezeli rakiplerini 'Tanzimat' ve 'Meşrutiyetle' birlikte giderek 'Muasır medeniyet' olarak pozitif bir imgeye dönüştürdüler.

a. Batı ile İlişki Kurmanın Lüzumu

Türklerin Avrupa'da aktüelleşen rasyonaliteye (bilim, teknik) ilgi duymaları normal ve anlaşılır bir husustur. Osmanlı'nın skolastik eğitiminde rasyonalitenin oldukça gerilediği bilinen bir husustur. Monarşik bir saltanat yerine cumhurun reyine başvuran "cumhuriyet" ve giderek de demokrasiyi tercih etmeleri de anlamlı ve makûldur. İnsan hakları ve hukuk devleti idealleri de yeni ve istenir şeylerdir. Ancak, yeni Cumhuriyet'in yönetici elitleri, Türk halkının Müslüman kimliğini koruyarak ihtiyaç duyduğu şeyleri Batı'dan alacağı yerde, Batı uygarlığını evrensel ve her boyutu ile doğru bir kategori olarak görüp, kendi kimliğini terkedip Batı'da gelişen kültür ve yaşam tarzını olduğu gibi taklit etmeye çalışmıştır. Türk aydınları, bürokratları ve siyasetçileri Batı ile 'ortaklık', alış-veriş ve ittifaklar yapma ile 'dostluğu' birbirine karıştırmıştır.

b. İttifak, Kültürel-Ticarî-Alış-Veriş ve Dostluk

Dostluk, aynı kültürü, inancı (dini), yaşam tarzını benimsemiş, ortak tarihî kaderi paylaşmış veya aynı dili konuşan, kimliklerinin ortak paydaları aynı veya fazla olan insanlar, aileler, milletler arasında yaşanır. Bu ortak paydaları olmayan insanlar, aileler. milletler aralarında karşılıklı saygıya, çıkara, hakkaniyete dayanan kültürel, bilimsel, ekonomik, sosyal, siyasal ilişkilere girebilirler. Antlaşmalara sadakat göstermeyi sürekli tekrarlayan Kur'an (2/40, 177; 8/56, 9/4, 23/8) ötekilerle ilişkinin barış ve saygıya dayanması gerektiğini şöyle ifade ediyor: "*Allah dinî gerekçelerle sizinle savaşmayan, sizi yurtlarınızdan kovmayan kimselere iyilik yapmanızı ve onlara karşı adil davranmanızı yasaklamaz. Allah adil olanları sever.*" (60/8).

Fakat, dünya görüşü, ahlak felsefesi ve yaşam tarzı Müslümanlardan ayrı olanlarla samimi-sıcak ilişkiyi (dostluğu) kimlik kaybı ve yabancılaşma kaygısıyla Kur'an mü'minlere yasaklamaktadır. Bazı örnekler verelim:

> İnananlar inananları bırakıp da kâfirleri dost edinmesinler. Kim böyle hareket ederse, artık o Allah ile bütün bağını kesmiştir. Ancak, kendinizi onlardan gelebilecek tehlikelere karşı korumak üzere onlarla ilişkiye girebilirsiniz (3/28).

> Mü'minleri bırakıp hakikati inkâr edenleri dost edinenler, şeref ve onuru (izzeti) onların yanında mı arıyorlar? Unutmayın ki, asıl şeref ve onur Allah'a aittir (4/139).

> Ey iman edenler, hakkın inkârı eğer gönüllerinde imandan daha fazla yer tutuyorsa, babalarınızı ve kardeşlerinizi dost ve yakın bilmeyin, çünkü içinizden kim onlarla dostluk ederse onlar kötülüğü seçen ve işleyen kimselerdir (9/23).

Kur'an'ın bu tutumunu kültürel bir 'entegrizm' olarak yorumlamak yanlıştır. Kur'an, Müslüman veya mü'min kimliğinin temel kurucu unsurları olan iman (dünya görüşü) ve ahlak konusunda kendinin hakikati ifade ettiğini vurgulamaktadır. Dünyevî yaşamın kolaylaştırılması, geliştirilmesi ve estetize edilmesi konularında ötekilerle ilişkiye girilebilir.

Muhammed Esed, yukarıdaki 4/139 nolu ayete yaptığı açıklamada şöyle diyor: "Ancak dostlar" (evliya, tekili velî) terimi bu bağlamda sadece "politik" ittifakları göstermez. Her şeyden daha fazla bariz olarak, hakikati inkâr edenler ile "ahlaki dayanışmaya" işaret eder. Bu da onlar tarafından 'onurlandırılma' veya 'eşit' kabul edilme ümidi ile onların hayat tarzlarını mü'minlerin hayat tarzına tercih etmeyi ifade eder. İnatçı inkârcıların hayat tarzının taklit edilmesi, sahîh inancın talep ettiği ahlaki esaslar ile çatıştığından, bu ilkelerin tedricî olarak terk edilmesine yol açar."[1]

1 Esed, Muhammed, *Kur'an Mesajı*, çev. C. Koytak-A. Ertürk, İstanbul 1997, 178.

6. Sonuç: Tanrı'nın Değerleriyle Tekrar Kurtuluşu Denemek

Osmanlı'nın yıkılmasıyla Müslüman Türkler 'yok olma' tehlikesiyle karşı karşıya kaldıkları için 'güç' elde etmek amacıyla Batı'yla ilişkiye girmelerini 3/28 ayetin son cümlesinin bağlamına yerleştirebiliriz. Bundan sonra yapmaları gereken şey, kimliklerinin, kültürlerinin kırılan, yaralanan, yıpranan, eskiyen bölümlerini tamir etmek için kendine ufuk çizerek Nietzsche'nin deyimi ile kendi 'plastik gücü' ile kendi dışındaki kültürlerle ilişkiye girip seçmeci bir tavır ile neyi alıp, neyi almayacağına karar vermekti. Yıkılış dönemi Osmanlı aydınlarının, tarihî süreç içinde yoğurarak oluşturmaları gereken bu 'plastik güç', zayıf olduğu için aşağılık kompleksine kapılıp kendinden, geçmişinden nefret ederek 'Batılı' gibi olmaya çalıştı, toplumu da o tarihten beri Batılılaştırmaya çalışıyor. AB'ye girme arzusu, birçok Türk'ün karnını doyurma, cebini doldurma isteğinin yanında birçok Türk aydınının da onlar gibi olma arzusudur. Türkiye'de Batı'yı 'dost' olarak benimsemiş hatırı sayılır okumuş-yazmış bir insan kitlesi bulunmaktadır. Dinî-teolojik bağlamda bu arzu kanımca bir 'heva'dır, dalâlettir.

Ancak, oradaki iyi şeyleri, örneğin, eleştirel akılcılık, üreticilik, bilim yapma tutkusu, yaratıcılık bireyin -ilâhlaştırılmadan- önemi, demokrasi, hukuk devleti, insan hakları vs. almak ve bunları 'Müslüman' kimlik değerlerimizle (Allah'a ve ahirete iman, yardımseverlik, dayanışma, merhamet, müsrif olmama, hakkaniyet, adalet, sömürmeme... vs.) sentezlemek Türklerin yapacağı doğru davranıştır. Oysa, yüz seneden fazla bir süredir devam ettirdiğimiz ve bugünlerde iyice hızlandırdığımız Batı'ya gidiş tarzımız iyi bir gidiş değildir. Onlar gibi biz de yeryüzünde bulunma ve denenme sorumluluğunu (dinî) büyük ölçüde hafife aldık, birçoğumuzu dünyayı maksimum hazla yaşamaya karar verdi. Millî politikamızın belirleyici motivasyonu giderek 'hakkaniyet' olmaktan çıkarak (yurtta sulh, cihanda sulh), salt güçlü olmak haline dönüşüyor. Güç, hakkaniyetle, adaletle güzeldir; diğer türlü, son

dört yüzyıldır Avrupa'nın yaptığı gibi en vahşi hayvandan da beter saldırıların, istilaların, sömürülerin adı 'politika' oluyor. Türklerin orta çağlar boyu İslam dünyasını 'koruma' misyonundan vazgeçip kurtlar[1] sofrasına (Davos) katılma arzusu ahlaki anlamda onur kırıcıdır. Dünya nüfusunun dörtte üçünü temsil eden Porto Allegradaki 'Dünya Sosyal Konseyi'nin sesine ve çağrısına kulaklarını tıkayan bu kurtların yanında onur aramak onur kırıcıdır. Türklerin önce kendileri İslam'ın evrensel, insanlığı kurtarıcı değerlerini yeniden keşfetmesi, hatırlaması, sonra da onları Batı'ya göstermesi (hidayet) gerekir. Onlardan öğrendiğimiz şeyler olduğu gibi; onlara örnek olacağımız şeyler de vardır. "*İyiliğin karşılığı iyilikten başka nedir ki?*" (55/60). Âdem'den beri gerçek izzet, onur, ahlakta, hakkaniyette, merhamette ve dayanışmadadır. Onuru salt güçlü olmada aramak ise her zaman birilerinin acı çekmesi, ezilmesi ve yok olmasına mal olan sürece göz yummak ve bunu onaylamak anlamına gelir. Erich Fromm'un deyimiyle birincisi "olmak"; ikincisi "sahip olmak"tır. Batı'dan çıkıp modernite yoluyla bütün dünyaya yayılan bu anlayış gezegeni tehlikelere sürüklüyor. Yaklaşık yüz yıldır bu tehlikeyi haber veren yüzlerce insan çıktı. Ancak, modernitenin yarattığı caf caf ve gürültüden dolayı bu sesler pek duyulmuyor. Yine de insanlıktan umudunu kesmeyenlerin var gücüyle bağırması gerekiyor: "Durun kalabalıklar! (Nereye gidiyorsunuz?) Bu cadde çıkmaz sokak!"

1 "İnsan insanın kurdudur." (Hobbes).

İslam'ın İnsanlığa Vaad Ettikleri...

İlhami hocam, İslam'ın insanlığa vaat ettikleri konusunu konuşmak istiyoruz. Çok geniş bir başlık olduğunun farkında olmakla birlikte konunun önemli birkaç yönünü ön plana çıkartarak konuya dikkat çekmeyi hedefleyeceğiz. Mesela bunlardan bazıları; Allah'ın dünyada insana vaadinin mahiyeti... İman hakikati, ibadet anlayışı ve ibadetin dünyanın Müslümanlarca imarıyla olan ilişkisi... Bu konudaki yanlış telakkiler... Tevhidin dünyayı dizayn etme hususundaki işlevselliği... İslam'ın insanlığa vaadi olarak cennet, cennet nimetleri, sevab, huriler, ahirette köşklerin vs. değerlendirilmesi... Tüm beklenti ve umudunu bu mükâfatlara bağlamış olma üzerinden kurulan hayat telakkisi... Bu ve benzeri konularla konumuza açıklık getirmeye çalışacağız sizlerle... Siz ki İslam'ın direnen damarını, anti-emperyalist söylemini ve siyasi-politik yönünü, hakkaniyet-adalet üzerine kurulu bir dünyayı metinden ziyade madmunu esas alan bir okuma biçimini öneriyor ve sürekli vurguluyorsunuz yazılarınızda.

- İman... Kimine göre teorik felsefenin bir mevzusu kimine göre irfani bir tecrübe kimilerine göreyse amelin bizzat kendisi... Bu tartışmalara girmek değil niyetimiz. İslam'ın insan için mevzu bahsettiği iman nedir?

İman, kesin/yakin tastikten sonra başlayan ve Allah'a karşı saygı/huşu, korku/haşyet, güvenme/tevekkül, sevgi olarak değişik seviyelerde artan ve eksilen kalp fiilleridir. İman, sıcak suya benzer, artınca kaynar ve amel-enerji doğurur. Azalınca da soğur ve hatta donar (itikad/dogma). İman, canlı insana benzer; iş- amel doğurur-yapar. Ölünce de cenaze olur. Cenaze, canlı olan ile aynı insandır; ancak, hiçbir şey yapamaz. İmanı olanın ameli olur. Amel, imanın parçası değil, ancak sonucudur. Aralarında nedensellik-zorunluluk, sebep-sonuç ilişkisi vardır. Küpün içinde ne varsa dışına o sızar. Ateş olmayan yerden duman çıkmaz. İtikadınız olduğu

halde imanınız olmayabilir. Hucurat suresinin 14-15. ayetleri bu gerçeği ifade eder. Bu insanlara "mümin" denmez. Mutezile'nin geliştirdiği "el-menziletü beynel menzileteyn" kavramı bunlar için daha doğrudur. İman, elde edinilecek bir şeydir. Kimde olduğu, kimde olmadığı da "sır" değildir; aksine gayet net bir şekilde görülebilecek bir şeydir. Sahabe birbirlerine: "Gelin oturup bir saat (bir müddet) iman edelim." derlermiş. Her insan, kendinde imanın seviyesini bilir. İmanlı veya imansız olduğunu da, yani imanının ölü itikada dönüştüğünü de bilir. Körü körüne teslimiyet, dogmatiklik (kocakarı imanı) bir marifet değildir. Bu görüş, samimiyeti vurgular, fakat aynı zamanda cehaleti/kör inancı da ödüllendirir. Hindu, Budist, Şaman, ... Kocakarıların imanlarını da onaylar. Neye inandığını izan ve idrâk ile bilmek, İslam'ın ayırt ediciliğidir. Allah, Yahudilere: "*Eğer inanıyorsanız, imanınız size ne kötü şeyi emrediyor.*" (2/93) diyor. Hariciliğin, ameli imanın parçası olarak algılamaları, onların yarattığı şiddeti doğurmuştu. Ancak, Mürcie'nin (daha sonra Sünniliğin teorisi oldu) icad ettiği "irca" doktrini ise, iman ile amel arasındaki zorunlu bağı koparark ahlaki duyarlılığı gevşeten light bir Müslüman kimliğinin ortaya çıkmasına zemin hazırladı. Ahlak zayi oldu. İslam'ın özü canlı iman ve ahlak iken (iman ve salih amel), daha sonraları itikad ve ibadete dönüştü (Amentü ve İslam'ın beş şartı). Birincisi, ezberden okunan bir şey; ikincisi ise sayılan bir şey. Müslümanlık, bir şey olmayı veya bir şey yapmayı zorunlu olarak gerektirmiyor. Gavur parasının/dövizin yüzde biri eksik olunca onu kabul etmeyen, onun geçmediğine inanan Müslüman, Müslümanlığın yüzde birini, tam Müslümanlık olarak kolayca kabul edebiliyor.

> - İmanı kelime-i şehadet getirmek ve belki dogmatik diyebileceğimiz bir şekilde bir takım ön-kabullere sahip olduğunu ikrar etmekle eş-değer gören bir kültürel platoya sahip Müslümanların kâhir ekserisi... Bu kabule bakışınız nedir?

Kelime-i şehadet, Müslümanların ağzından bugün mermer aslan heykelin ağzından suyun akması gibi çıkıyor. Oysa doğuş döneminde bu cümle müminlerin ağzından ateş çıkar gibi çıkıyordu. Şehadet, kalbin ve idrakin/izanın, imanın bir

ifadesi idi. Kelime-i şehadet, artık iradenin kasdi bir fiili değil, hafızanın, ezberin ve alışkanlığın bir tekrarı.

- Peki, imanı dahi şekil ve form üzerinden anlama biçimi dini referanslarını nereden tedarik ediyor? Nasıl bir din anlayışı, nasıl bir ilahiyat algı biçiminin sonucudur?

Tarih ve zaman öldürücüdür. Aradan 1400 sene geçmiş, dile kolay. Allah, daha vahy indirdiği dönemin insanlarına "*İnanalar için hâlâ vakit gelmedi mi ki, kalpleri Allah'ın zikrine ve inen hakka saygı duysun ve bundan önce kendilerine kitap verilmiş, sonra aradan uzun zaman geçmekle kalpleri katılaşmış, çoğu da yoldan çıkmış kimseler gibi olmasınlar?*" (57/16) demişti. Tekrar eden aynı şey. Hakikat, ahlaki doğru ve doğru iman ile "zorluk"; yanlış, ahlaksızlık ve dogmatik inanç ile "kolaylık" arasında hermenötik bir ilişki sözkonusudur. İnsan da doğası itibari ile "zayıf" yaratıldığı için (4/28) daima ikincisini seçiyor.

- 'Sahih bir iman' veya 'tevhid'in insanlığa sosyal ve siyasal anlamda bir vaadi söz konusu mudur? Yani içtimai evrene etki eden boyutu nedir? Yoksa sosyal ve siyasal düzlem, farklı parametreler ve kaideleri olan bir alan mıdır?

Kur'an'ın amacı, müminlere yüklediği sorumluluk ile yeryüzünde ahlaki ilkelere dayanan sosyo-kültürel, politik bir yapı kurmak ve bir toplum oluşturmaktır. Bunun birinci aşaması elbetteki bireylerin kalbi üzerinden Allah ile bir iman ilişkisi kurmaktır. Ancak, "takva" kavramı, zorunlu olarak bu imanın dışarıda toplumsal bir praxis olarak somutlaşmasını zorunlu kılar. Sosyal veya siyasal alanları Allah'tan kaçırmaya çalışmak, oraların kendine has raconu olduğunu iddia etmek, Allah'ı -haşa- kandırmaya yönelik bir hinliktir. Büyük sevapların ve büyük günahların işlenebileceği alanları Allah'tan ve dinden boşandırmaya çalışmak, istiğnadır. Eskiden bu işi gavurlar yapıyordu. Şimdi "müminim" diyenler de savunmaya başladı. Bunun Batı için haklı bir gerekçesi vardı. Kilise ve onun Allah ve din adına yaptıkları. Bu doğru. Ancak Müslümanların tarihinde "Kilise" yoktu. Onlar, başka bir çözüm bulmak mecburiyetindedirler. Kanaatimce demokrasi,

insan hakları ve hukuk devleti, İslami bir metafizik (tevhid ve mead=ahiret) ve ahlak ile işletilebilir.

- Bir entelektüel der ki: "Artık tevhid savunusu, tevhidi, yer (dünya) ile ilişkilendirmek suretiyle yerine gelir ki bugünkü sıkıntımız da budur". İlk olarak bu tespit hakkında neler söylemek istersiniz? (katılıyor musunuz) ne demektir tevhidi yerle ilişkilendirmek!

M. İkbal, bir şiirinde "Tevhid, önceleri yeryüzünde hayatın dinamosu iken, sonraları kelam ilminin bir konusu haline geldi." der. Kur'an da: "*O, hem göklerin ilahıdır, hem de yeryüzünün.*" (43/83), "*O, hem göklerin Rabbidir, hem de yeryüzünün.*" (37/5). Yeryüzünde İnsan yaşamının İlahi buyruklar doğrultusunda düzenlenmesi, inananların temel sorunudur. Buna soyunan kişilerin, orta çağlarda insanlığa nasıl büyük acılar yaşattığı gözden uzak tutulmamak kaydıyla bu davaya girişmek gerekir. İç savaş, totalitarizm ve din sömürüsü din-siyaset ilişkilerinin halledilemeyen kronik sorunlarıdır. Bunları aşmak için, siyaseti iman ve ahlak saiki ile yapmak, fakat real politikada dinsel sembolik kapitallere-değerlere atıf yapmamak, bana bir çözüm gibi geliyor. Akli, ahlaki kritik bir dille siyaset yapmak.

- Tarihi bir saptamayla sekülerizm, Kilise'nin imanına bir tepki olarak beliren sonradan kendi iman ve kutsallarını üreten bir anlayış, telakki... Sekülerizmin Hıristiyan/Kilise imanı üzerindeki etkisiyle Müslüman imanı üzerindeki etkisini karşılaştırarak şu soruya cevap arayacak olsak; sekülerizmin Müslüman imanına müdahalesi nasıl olmuştur?

Kilise'nin yarattığı zulme bir aksulamel olarak sekülerizmin insani saiklerini anlamak mümkündür. Ancak sekülerizm, çocuğun içinde yıkandığı leğendeki kirli suyu atarken, çocuğu da kirli su ile birlikte attı. Yani Nietzsche'nin dediği gibi "Tanrı'yı öldürdü." Bu, pireye kızıp yorgan yakmaya benzer. İslam'ın tarım ve imparatorluk toplumları boyunca kurmuş olduğu uygarlık son sınırlarına gelip dayanarak bitti. Orta çağlarda Müslüman toplumların bireysel dünyalarını ve toplumsal mekanlarını tanzim eden hilafet, şeriat ve tari-

kat çöktü. Batı'nın meydan okumasına mukabelede bulunamayarak çöktü (Osmanlı'nın çöküşü). Özgüvenini kaybeden Müslüman kuşaklar, Batı'nın ürettiği kültür başta olmak üzere, teknoloji-bilim, laiklik, demokrasi, hukuk ve liberalizmi-kapitalizmi aldı. Yani "ister-istemez" Batılılaştı/sekülerleşti.

- Devam edelim, Kilise imanından kopan Batı bir 'maddiyat toplumu' inşa etti. Kendilerini İslam'a nispet edenlerse maneviyat toplumu olarak kaldı!? Doğu maneviyatını tamamlamış maddede eksik kalmış, Batı ise maddiyatını halletmesine karşın manevi buhran/inanç krizi içerisinde kıvranmakta mıdır?

Bu ironi doğru. Batılılar, maddiyat toplumu oluşturdular; ancak, Müslümanlar ve Doğuluların manevi-dini-ahlaki kaldıkları doğru değil. Onlar da geç kaldıkları maddiyata ulaşmak için çırpınıyorlar; fakat ulaşamıyorlar. Çünkü Batı bu işe en az 400 yıl önce başlamıştı. Şu güç unsurları ile: Felsefe, felsefenin doğurduğu bilim, bilimin doğurduğu teknoloji, teknolojinin doğurduğu endüstri-sanayi ve bunun doğurduğu finans kapital (para). Doğu veya Müslümanlar, çalışarak-üreterek maddiyata ulaşma yerine mafya, çete, rant ekonomisi, fason üretim, eroin kaçakçılığı... vs. ile ulaşmaya çalışıyorlar. Akşam haberlerine bakın, gün geçmiyor ki bir "şebeke" veya "çete" ortaya çıkarılmasın. Bu kaçınılmaz bir şeydir. Yani kendi bedeninin etini yiyerek yaşamaya çalışıyorlar.

- İslam'ın toplum öngörüsü nedir?

Ahlaki değerlere, hakkaniyete, adalete, dayanışmaya, paylaşmaya ve ötekinden sorumlu olmaya dayalı bir toplum. Kur'an'a göre, müminlerin kardeşliğinden oluşan topluma "millet", ahlaki temele dayalı toplum sözleşmesi ile oluşan ve gayrimüslimleri de barındırabilen topluma ise "ümmet" denir. Liberal toplum projesi, birbiri ile ilişkisi olmayan ve yan yana duran kum taneciklerinden oluşan bir "çöl"ü andırırken; İslam ümmeti, birbiri ile ilişkisi ve uyumu olan bir "bahçe"yi veya tropikal bir "orman"ı andırır. Komünizm/sosyalizmin toplum projesi ise Garaudy'nin benzetmesi ile "beyaz karıncalar kolonisi" veya G. Orwell'in benzetmesi ile "hayvanlar çiftliği"ni andırır.

- Peki, ümmet ile hakikat arasındaki perde ne olmuştur sizce?

Müminlerin kardeşliğinden oluşan topluma "millet", müminlerin gayri Müslimlerin de dahil olabileceği ahlaki ilkelere bağlı olarak kuracakları toplum ise (Daru'l-İslam) "ümmet"dir. Müminler topluluğu zorunlu olarak kafirleri "düşman" olarak görmek mecburiyetinde değildir (Daru'l-Harp). Zorunlu düşman olanlar, zalimlerdir. Mazlumun dini sorulmaz. Zulmetmek ve zulme uğramak, insanlara zarar vermek ve zarara uğramak yoktur. İnsanlık, i'yalullah olarak (Allah'ın ailesi) yeryüzünde Müslümanlara emanet edilmiştir (emri bi'l-maruf ve nehyi ani'l-münker, cihad ve istihlaf). Bugün, bütün uluslar arası mahkemelerin, tahkim kurullarının Avrupa'da olması, Müslümanlar için bir utanç ve ironidir. Bu, düpedüz, kediye ciğer teslim etmeye benzer. Makyavelizmin bugün geldiği nokta "yurtta barış, dünyada savaş"tır. Oysa "yurtta barış ve dünyada barış" bir Osmanlı subayının (M. Kemal) ağzından çıkabilmiştir.

- İslam'ın insanlığa vaadi konusunda en önemli başlıklardan biri de İslam'ın insanlık ve toplum için *'büyüme'*, *'ilerleme'*, *'denge'*, *'gelişme'* anlamında nasıl bir toplumsal yaşam öngörüsüne sahip olduğu... Toplumlar bu kavramlara göre *geri*, *ileri*, *ilerlemekte olan* gibi vasıflar kazanıyor... Bu ve bunlar gibi kavramlara karşı nasıl bir anlayışa sahip olunmalıdır ki İslam'ın perspektifi seküler sistem içerisinde erimemiş olsun? Bunları açıklamadan/konuşmadan İslam'ın Batı'yı ve insanlığı huzura kavuşturacak ideal değerler dünyası olduğuna ikna etmek mümkün müdür?

Şu söz sanırım sizin kaygınızı çözüme kavuşturur: "Tanrı, insanın elinin dolu olup olmadığına bakmaz; Tanrı, insanın elinin temiz olup olmadığına bakar." Ben genel olarak din, özel olarak da İslam'ın amacının bu olduğuna inanıyorum. Kalite/nitelik yerine, kantite/niceliğe dayanan "büyüme" ve "ilerleme" kavramları, nefs-i emmareyi çağrıştırıyor. Bilgide ve teknolojide kümülatif ilerleme olur. Ancak, dinlerin peşinde oldukları şey, ahlaki gelişme ve ilerlemedir. Modernite böyle bir şey değil. Modernite tekasür, tefahür, tekebbür... vs.dir.

- Bu bağlamda mesela İslam'ın, 'kalkınma' argümanları, ilerleme paradigması nedir sizce? Yoksa bunlarla ilgilenmez mi? Tespit edilsin ki, Müslüman anlayışındaki parçalanma ve fikre musallat olan hastalık mikropları görülebilsin.

Bunlar, "insani" amaçlar, gayelerdir. İslam, bu amaç ve gayeler gerçekleştirilirken uyulması gereken ahlaki kuralları vazeder: çalmamak, sömürmemek, kandırmamak, israf etmemek, işini sağlam yapmak...vs.

- Müslüman toplumları küresel ve seküler kavram ve projelere karşı savunmasız ve hazırlıksız kılan etken nedir?

- Begoviç *"İslam, mensuplarının varlığı/niteliği nispetinde var olacak ve hayatta söz sahibi olacaktır."* diyor. Diğer yandansa İslam'ın Allah'ın korumasında bir din olduğu ve onu yüklenenler olmasa da onun var olacağı ve hâkim olacağı kabulü var. Sahip çıkan olmasa da Allah onu koruyacak ve hâkim kılacak mı? Bu Kur'an'dan çıkar mı?

Bu kanaat kesinlikle yanlıştır. İslam, Allah'ın insanlığa karşı olan bir rahmetidir. İnsanlığın bu rahmete iltifat edip etmemesi kendi özgür iradesine kalmıştır. Etmez ise helak olabilir. Deneme, özgür bir süreçtir. İlk Müslümanlar, İslam'ı tebliğ görevini hakkıyla yerine getirmişlerdir. Şimdiki Müslümanlar, onu taşımakta yan çiziyor gibiler. Kendilerine kalmış. Allah, zorla insanları kendi dinine sokmaz. Kim demişti bilmiyorum: "Cennet beleş değil, cehennem dahi boş yere değil." Sekülerizm yani, "dünya hayatının insanları aldatması" (6/70, 7/51) tarihte hiç bu kadar yaygın olmamıştı. Bugün onun zuhurunun şiddetinden dolayı özünü göremiyoruz. Kitleler hep olanı olması gereken olarak algılar. Zorluk burada. Hakikatı dillendirenlerin sesi sinek vızıltısı gibi geliyor modern insanın kulağına. Dünya o kadar teknolojik oyuncak, emtia, ses ve gürültü, imge ve simge ile dolduruldu ki, insanların feleği şaştı. İnsanın her türlü fantezisi, iştahı, hazzı/zevki ve arzusuna tekabul eden ürünler "ihtiyaç" ve "talep" adı altında üretildi ve piyasaya sunuldu. İnsanlar bugün "tüketim manyağı (müsrif)" haline getirildi. Vicdan kapasitesi dumura uğratıldı. "Allah'tan umut kesilmez."; amenna da ben, "insanlıktan

umut kesilmez"i aynı inançla tekrarlayamıyorum. Hiç şakası yok vallahi; helâk olup gideriz. Denenme, ucu açık bir süreçtir. Allah, insana özgürlük vererek büyük bir "risk" almıştır. Bir Fransız filozofun dediği gibi: "Tanrı olmak, özgürlük verebilmektir." Ancak, Allah'ın insanlıktan beklediği performans henüz ortaya konamamıştır: "Hayırrr!, insanlık, henüz O'nun emrettiğini yerine getirmemiştir." (80/23)

- Bu arada *'Batı'nın bir inanç krizi içerisinde olduğu', 'miadını doldurduğu'* ve *'bunun karşısında İslam'ın yegâne "direnç" kaynağı ve yegane "alternatif" olduğu'* söylemini nasıl değerlendiriyorsunuz? Nereye kadar doğrudur bu sizce? Ve İslam (derken İslam anlayışını kastediyoruz) Batı'ya hangi kıstaslar altında bir alternatif olma vasfı kazanır?

Filozof-sosyolog Pıtırım Alexandroviç Sorokin *Bir Bunalım Çağında Toplum Felsefeleri* adlı kitabında Batılıların "pesimist" olarak isimlendirdiği 10'a yakın tarih felsefecisi veya medeniyet tarihcisinin görüşlerini tartışır. Hepsi de Batılı ve hepsi de Batı'nın "medeniyet krizinden" –ekonomik kriz değil- bahsediyorlar. Bu doğru. Fakat İslam'ın buna alternatif olarak ortaya konulması, Müslümanların entelektüel seviyelerini göz önünde tutarak söylersek zor. Çünkü İslam medeniyeti, Batı medeniyetinden en az yüzyıl önce çökmüştü. Çöken medeniyetin küllerinden yeni bir medeniyet yaratmak, slogan atmaya benzemez. Emek ister, düşünce ister, Müslümanlar bundan çok uzakta duruyor. İslam dünyasının yarısı, bu dinin asıl sahibi olan Araplar, petrol gelirlerini nereye sokacaklarını şaşırmış şımarıklar olarak boş oturuyor. Diğer yarısı ise yoksulluk ve totalitarizmle boğuşuyor. Buradan ne çıkar?

- Buradan tekrar birey ve Kur'an'ın birey için dile getirdiği bir kavrama dönelim. İbadet... salih amel... namaz kılmak, oruç tutmak vs... Kur'an'dan öğrendiğimiz 'ibadet' nedir? Salih ameli bugün nasıl te'vil etmeli, anlamalıyız?

Ritüel, ayin anlamında (namaz, hac, oruç) ibadet ile Allah'a itaat etme anlamında genel ibadeti birbirine karıştırmamak gerekir. Bu ritüeller, sosyal boyutlar olmakla birlikte, Allah'a karşı saygıyı-imanı canlı tutmaya matuftur. Salih amel ise, ri-

tüelleri de içerecek şekilde imandan doğan Allah'a ve insanlara karşı yönelen her tür ameli içerir. Toprağı haber götürsün! Gazzali, ilk defa "dini/uhrevi" ve "dünyevi" ayrımını yapmıştı. Oysa Kur'an'da bu ayrımı bulamazsın. Dini olan dünyevidir, dünyevi olan –yapılış tarzına göre- uhrevidir ve dinidir. İktisad itikaddır, ahlaktır ve dindir. Din-dünya, kutsal-kutsal olmayan ayrımları Hıristiyanlığa/Latin dünyasına ve moderniteye ait ayrımlardır.

- Yukarıdaki soruda 'bugün' dedim. 'Din dili' değişken midir? Yani şöyle açayım soruyu, şu ibadet tanımı yetiyordu eskiden ama şu anda yetmiyor denebilir mi? Bu Kur'an'ın tahrifi olur mu?

Kur'an, bundan 1400 sene önceki Arap toplumuna hitap etti. Hitabı tarihsel, mesajının özü ise evrenseldir: "Sabit Din, Dinamik Şeriat". O dili, bu günkü insanın anlayacağı şekilde ve insanlığın karşıkarşıya bulunduğu sorunları çözecek şekilde yorumlayarak insanlığa sunmak, Müslüman alimlerin görevidir. Ancak, bunu bugün hakkı ile yerine getirmiş değiller. Ortazamanların, tarın imparatorluklarının döneminde oluşup, o zamanın problemlerini çözen ve o dönemin epistemesine (kıyas/analoji) dayanan ve giderek katılaşarak kalıplanan/donan skolastik dil, bugün papağan gibi anakronik bir şekilde tekrar ediyor: "et-tekraru ahsen, velev kâne yüzseksen.", "Bizim oğlan "bina" okur, döner döner yine okur." Dinsel düşüncede bu dilde israr edenler, günlük yaşamlarında boğazına kadar dünyeviliğe gömülmüş bir vaziyette yaşıyor, Amerika ile işbirlikçilikten utanmıyor. "iş başka, din başka" diyor. Herşeyi kitabına uyduruyor. Hile-i şeriyye ile sorun çözüyor. Kur'an'ı "hatim" olarak okuyor; *Mesnevi*'yi ise Avrupa'ya-Amerika'ya karşı politika üretmek için yeniden okuyor.

- Kur'an'ın ihbar ettiği cennet, cennet nimetleri, huriler vs. nimetleri... bu vaatleri nasıl anlamalıyız? mesela tüm beklenti ve umudunu bu mükâfatlara bağlamış olma üzerinden kurulan hayat telakkisine itirazınız var mı?

Hayır. İslam ekonomisi, Allah ve ahiret inancına dayalı olarak bir "te'cil=veresiye" ekonomidir. Kapitalizm, âcil bir

ekonomidir; az verip çok kazanmak, cenneti burada, yeryüzünde yaşamak. İslam ekonomisi ise, burada helalinden kazanıp, üretip yemek ve yoksullara vermek, onlarla paylaşmaktır (zekat, sadaka, infak). Ahirette ise karşılığını yediyüz kat (2/261) almak. Burada tefeciliğe benzeyen fazla kazanç, birincisi alış-veriş yaptığımız şahsın zengin olan Allah olması, ikincisi ise, ahirete iman "riski" ve veresiye/vade farkından kaynaklanır. Allah, Kur'an'da Mekke burjuvazisinin kullandığı ticari vocabulariyi olduğu gibi "ahiret ekonomisi"ne tahvil etmiştir (satma, satın alma, ticaret, kâr, zarar, kazanç, hesap, ücret, rehin... vs.), . Bu bağlamda ekonomi –seküler paradigmadan farklı olarak-, hem dünyevi, hem de metafizikle ve ahlak ile iç-içe ve üst-üstedir. "Dünya, ahiretin tarlasıdır."

- Kur'an'ın ileriye dönük yegâne vaadi cennet midir?

Başka ne istiyorsun? Ahlaki kapasiten yüksek ise, bir de "Allah'ın razı" olması. Kur'an, dünyada bilimsel keşif yapmanın veya cebini doldurmanın kılavuzu değildir. Onur/izzet/şeref ve haysiyetin ne olduğunu bilenlerin, bunları elde etmesinin kılavuzudur: "İzzet/onur/haysiyet/şeref, ancak Allah'a, peygambere ve müminlere mahsustur." (63/8).

- İslam'ın bugün gerek yaşadığımız ülke gerekse dünyada direnen damarı ne, nasıl olmalıdır?

Direniş, hayatın doğurduğu meşakkatlerle mücadelede helal dairesinde kalmak, zalimlerin yarattıkları zulmü ortadan kaldırmak için mücadeleyi önce göze almak, sonra da bu mücadele de sebat etmektir (sabır). Dolayısıyla aslında "denenme" direniştir. Yokuş çıkmayı göze almak (90/11) veya dağların azametinden parçalanacağı (59/219) sorumluluk. Müslümanların büyük bir bölümü, bugün "dava"yı bırakarak -hutbeyi dinlemeyi bırakarak kervana hücum eden sahabiler gibi- dünyaya dalmış durumdalar. Kolay değil, dünya artık eski dünya değil. Daha süslü: teknolojik imkânlar, emtia ve oyuncak sayısı daha fazla. Geceleri daha aydınlık. Davranışlar daha serbest (özgürlük). Taşlar bağlı, köpekler serbest. Anlaşılan, iş (denenme) daha zor.

- Mevcut seküler/küresel dünyanın Müslümanlara yaşattığı sorunlar nelerdir?

Denenmeyi daha da zorlaştırmak.

- Ve Müslüman dünyanın çözülemeyen hangi iç sorunları ve bünyesel zaafları seküler dünyaya (ve bu dünyanın efendilerine!) ne gibi kozlar veriyor?

Bünyesel zaaf, iman, ahlak ve düşünce sorunlarıdır. Bunlar, aynı zamanda kimliğin temel sorunlarıdır. Bu sorunlar, aşağılık psikolojisi ve yabancılaşma sorunlarını doğuruyor. Bu da efendilere kolay işbirlikçi devşirme imkânı sunuyor, sonuç olarak tahakküm, baskı ve sömürü kolaylaşıyor.

- Son olarak; bugünkü siyasetin yaşadığı krizler ve hakkaniyetten uzak tavır alışları da dikkate alarak, bugün *"İslam'ın siyaseti"* konuşulacak olsa, ilk elden konuşulması gerekenler nelerdir? Ve bu siyasetin modellemesi sadedinde neler esas alınarak düşünülmeli?

Siyaset, bir toplumun kimliğini ve varlığını koruma ve kollama ise, önce bir kimliğinizin olup olmadığına bakmanız gerekir. Kimliğiniz yoksa, ayrılığınız ve farkınız da yok demektir. Müslüman dünyanın bugün hem "kim?"lik hem de beka/bağımsızlık sorunu var. Bazıları da siyaseti, kârı maksimize etmek, gayri safi milli hasılayı arttırmayı siyasetin ana davası olarak görüyor. Özetle sorun aç Sokrat, doymuş domuz veya mutmain mümin olma meselesi. Hangisini tercih ederseniz, siyasetiniz o doğrultuda olur.

Politik Ekonomi ve 'Din' Olarak İslam

Politikayı, etnik/ırki-dilsel, inanç/kültür, çıkar ve coğrafî (yurt/memleket) etkilerden bir kaçı veya bütünü ile bir toplum/millet oluşturma, oluşan bu toplumun varlığını koruma ve devam ettirmek için girişilen faaliyetlerin bütünü olarak tanımlamak mümkündür. Çıkar unsuru veya "ekonomi", bu faaliyetlerin en önemli unsurlarından biridir. Neo iktisatçılar ve kapitalistlerin iddia ettikleri gibi ekonomi, politikadan bağımsız, fizik, kimya ve matematik gibi bağımsız bir faaliyet değil, politikanın bir parçasıdır. Politik iktisat, Marxist iktisatçıların kullandıkları bir kavram olarak ekonomi ile politikanın belli bir metafizik ve ideolojiye bağlı olarak iç-içeliğini ifade eden doğru bir kavramdır. Son iki yüzyıl, Hannah Arendt'ın söylediği gibi, bir "insanlık durumu" olarak –aynı zamanda "Prometheusçu", "kahraman" veya "duyumcul" üst-kültür, insan tipi veya dünya görüşünün egemenlik çağları olarak- 'homo faber'in egemenlik çağlarıdır. İktisadın politikadan koparak onu tahakkümü altına aldığı çağlardır (homo ekonomicus).

İbrahimî-monoteist, vahiy/peygamber geleneği olarak "din", özü itibariyle bir "dünya görüşü" etrafında yeni bir toplum oluşturma iddiasındadır. Yeni bir toplum oluşturma ve onu koruma da yukarıda iddia ettiğimiz gibi "politik" bir süreçtir. Irk/etnisite-dil, çıkar ve coğrafya (yurt) yerine; bunları kendiliğinden içeren, ama belirleyici olmayan, inanç temeli üzerine kurulan İslam toplumu (müminun/müslimun), kendini korumasını ve devam ettirmesini ahlak (adalet-hakkaniyet) ve hukuk (ahid/akid) üzerine inşa etmiş çoğulcu bir toplumdur (ümmet). Bu bağlamda İbrahimî monoteist dinin ideolojik özünün Allah-ahiret (iman), özgürlük (politika) ve ekmek (ekonomi) olduğunu söyleyebiliriz. Buna göre "ibadet" (Allah'ı tazim) imanın bir tezahürü ve onun beslenmesi, ahlak ise büyük günahlar veya büyük sevaplar olarak politika

ve ekonomide tezahür eder. Din iki katlıdır. Birincisi, her durumda bireysel bir çaba olarak iman, ibadet ve bireysel ahlak; ikincisi ise, müminlerden oluşmuş bir toplum olarak örneklik (22/78) ve önderliktir (2/143). Bu ikinci kategori, zorunlu olarak politik ve ekonomik bir kategoridir. Bu bağlamda tarihi süreç içinde peygamberler göndererek toplumları ikiye bölen ve ilgilendiği toplumların ileri gelen ekonomik azgınlarının (mütref/mele) ve politik despotlarının (zalim/müstekbir) tepelenmesine çalışan ve gerektiğinde de onları yok eden Tanrı, tarihin en büyük politik öznesidir. Dolayısıyla Nietzsche "Tanrı öldü" dediğinde, Roma devlet yapısının devamı olarak Kilise kurumu aracılığı ile -Hz. İsa'dan tevarüsle din adamlarının şahsında- bedenleştirilmiş Batı tarihinin en büyük politik öznesinin öldürülmüş olduğunu ilan etmişti. Bu tarihlerden sonra gezegenin bütün mülkiyeti ve yönetim tümüyle seküler insanın eline geçmiş oldu. Dolayısıyla sekülerlik veya laiklik, Hıristiyanlığın Latin dünyasında politika yapma tarzına karşı başkaldırıyı ifade eden metafizik öncülleri değişmiş karşıt bir politikadır. Özünde Latin dünyasının ve Avrupalı kavimlerin Tanrı ile ilişkilerini ilgilendiren özel bir hikâyedir bu.

Benzer şekilde, yirminci yüzyılın başında "hilafet" makamı lağvedildiğinde, son altı yüzyıl boyunca Akdeniz ve Karadeniz havzasında milyonlarca mümin/müslim ve hatta gayri müslim insanı tesbih imamesi gibi bir politik beden olarak bir arada tutan Tanrı'nın aslında "şura"ya ve "adalet"e dayanan ve insana bir "emanet"olarak yüklenen ahlaki/politik temsilciliği/hilafet (Osmanlı) -her ne kadar çok erken bir dönemde Muaviye ve onuncu asırda da Abbasi hilafetinin yıkılmasından sonra ikinci kez rayından çıkarılarak "Saltanat"a dönüştürülmüş olsa bile-, ortadan kaldırılmıştı. Bu lağvın politik anlamının ve işlevinin büyüklüğünü, politikanın babası olan İngilizler Müslümanlardan daha iyi biliyorlardı. O tarihten itibaren, Müslümanlar çil yavrusu gibi (ulus devletler) darmadağın haldeler. Başı koparılmış bir beden gibi, o tarihten itibaren vücudun üzerinde her türlü operasyon yapılmaktadır.

Bu bağlamda Kur'an'a baktığımızda gerek kıssası anlatılan peygamberlerin mücadeleleri, gerekse Hz. Muhammed'in 610-632 yılları arasında arkadaşları ile verdiği mücadele, tek bir Tanrı ile dikey ve bireysel bir ilişki anlamında iman, ibadet ve bireysel ahlak olarak bir "din", hem de Tanrı'nın iradesi doğrultusunda bir toplum kurma ve onu koruma/sürdürme bağlamında politika-ekonomidir (İstihlaf. 6/165, 10/14). Örnek olarak, Hz. Musa ve kardeşi Harun'un İbrani halkını Mısır'ın o günkü diktatörü olan Firavun'un köleleştirmesinden kurtarma mücadelesi, dinin "politik" boyutunu ortaya koyar: "*Firavun, kendini büyüklük kompleksine kaptırmış ve ülke halkını sınıflara ayırmıştı. Onlardan bir kısmını iyice hor ve güçsüz görmek istiyor; bunun için de erkek çocukları öldürüyor, kadınları sağ bırakıyordu. Çünkü o gerçekten müfsitlerden idi. Biz ise, yeryüzünde hor ve güçsüz bırakılanların hakim konuma geçmelerini ve önder bir toplum olmalarını istiyorduk*" (28/4-5). Firavun, Kur'an'da politik bağlamda kitlelerin özgürlüğünü elinden alan despot-totaliter politik idareyi simgeler: "Firavun, halkını küçümsedi/ezdi. Onlar da yoldan çıkmış bir toplum oldukları için bu baskıya boyun eğdiler/itaat ettiler" (43/54). Dikkat edilirse burada Firavun'un zulmüne başkaldırmayan/direnmeyen halkın politik tutumu da eleştirilmiştir. Doğru yoldan çift taraflı çıkma olmadıkça uzun süreli bir zulüm süreci ve diktatörlük olamaz. Bu bağlamda Müslümanlara din özgürlüğü alanında baskı ve zorlama/işkence (fitne) kalmayıncaya kadar savaşmaları istenmiştir (8/39). Hz. Muhammed, insanların sırtlarındaki ağır yükü kaldırmak ve boyunlarındaki zincirleri kırıp atmakla görevlidir (7/157).

Ekonomik alanda kötülüğün/sömürünün sembolik tipi Kur'an'da "Karun"dur (28/76-83, 29/39, 40/23). Kur'an'ın onu eleştirisi iki noktaya dayanır. Birincisi, malı-mülkü Allah'ın bir ikramı, in'amı, lütfu, bağışı ve rızıklandırması olarak "emanet" şeklinde algılaması yerine, mutlak mülkiyet anlayışı (28/78); ikincisi ise, servetinin bir kısmını yoksullarla gönüllü olarak Tanrı'nın ikramına karşı şükran olsun diye paylaşmamasıdır (28/78-83).

Politika ve ekonominin dinle en temel ilişkisi, her hangi bir toplumun inanç/kültürünün zorunlu olarak din karşıtı veya dinî temel metafizik öncüllere dayanmasıdır. Dünyanın ve insan hayatının nihâî anlamına ilişkin sorulara verilmiş metafizik/dinî cevaplar ile herhangi bir toplumun giriştiği politik-ekonomik faaliyetler ve kültür arasında zorunlu/kopmaz bir bağ mevcuttur. Bundan dolayı aslında siyasî iktisadın din ile kopmaz/derin ilişkisi mevcuttur. Bu bağlamda kapitalist iktisat, bir peşin/acil (dünyevi) ekonomi iken (17/18, 67/27); İslami ekonomi, bir veresiye/borç (ahiret) ekonomisidir (2/245, 5/12, 64/17, 73/20). Bundan dolayı, Mekke burjuva sınıfının kullanmış olduğu ticari kelime dağarı, Kur'an tarafından olduğu gibi "ahiret" bağlamında kullanılır.

Kur'an'ın Hz. İbrahim'den Hz. Muhammed'e gelinceye kadar vahiy/peygamber geleneği ile ortaya konan davanın bir bölümü tevhid mücadelesi anlamında tek Allah'a iman ve O'na ibadet (namaz, oruç, hac) ve bireysel ahlak bağlamında "din" iken; diğer bölümü ise bu değerlere bağlı olan bir toplumun oluşturulması, korunması ve toplumsal düzeninin adalet ölçüsüne göre kurulması bağlamında politik ekonomidir. Kur'an'da geçen istiğna-istikbar, mustadafun (ezilenler), mütref/mele (toplumsal sorumluluk üstlenmeyen zengin tabaka), adalet, zulüm, zekât, ganimet, rızık, nimet, mal-mülk, kenz (stoklama), altın, gümüş, israf, infak, faiz, cihad, kıtal, barış, antlaşma (ahid), borçlanma... kavramları işte bu ikinci bölüm olan politik ekonomi alanına aittir.

İslam'ın kendisinin oluşum süreci (610-632) bizzat bir politik ekonomidir. Kur'an, Kâbe'nin kutsiyetinden Kureyş'in elde ettiği güven ve ekonomik çıkarı ileri sürerek, onların Kâbe'nin Rabbi olan tek Allah'a ibadet etmelerini ve Hz. Muhammed'e iman etmelerini istemiştir. Dikkat edilirse burada dînî talep politik-ekonomik bir kategoriye dayandırılmıştır (106/1-4). Özetle, ayrı bir iman topluluğu olarak başlayan Müslüman/mümin toplum, kendini oluşum sürecinde savaş dahil meşru yollara başvurarak korumuş ve politik bir kategori olarak sonunda başarılı bir toplum/devlet şeklinde doğmuştur. Kur'an'ın ana davasının tevhid (Allah) ile birlikte

ekmek (ekonomi) ve özgürlük (politika) olması, ilk inananların, geçmiş peygamberlerin çağrılarında olduğu gibi (4/27, 26/111) Hz. Muhammed dönemimde de köleler, yoksullar ve yetimler olmuştur (6/52-54, 7/75-76). "Mal ve evlad sahibi" (9/69, 34/35) Mekke oligarşisi (Ümeyyeoğulları) ise sonuna kadar direnmiştir.

Politik iktisat bağlamında İbrahimî-monoteist dinin hakîkî işlevi Allah, ekmek-özgürlük, adalet ve hakkaniyet ilkelerine bağlı bir toplum inşa etme ve bir toplumsal yapı/sistem oluşturmak iken; bu bağlamda üzerinde durulan ikinci bir konu, dinin Firavun ve Karun (despotizm ve sömürü) tarafından kendi sistemlerini tahkim etmek için "muhafazakâr" kitleler aracılığı ile kullanılmasıdır. Bunun Kur'an'daki sembolik ismi, Firavun'u destekleyen rahipler sınıfını niteleyen "Haman" (28/6, 8, 38-29/39-40/24, 36) dır. Yahudilik ve Hıristiyanlıktaki "ahbar" ve "ruhban" sınıfı, insanların mallarını haksız yere yiyen (9/34) ve Tanrı adına ilahlık taslayıp (9/31) hakim diktatörlerle işbirliği yapan hakim zümredir. Ali Şeriatî'nin kavramsallaştırması ile "karşı din" olarak oluşan bu sahte dinsellik, kitleleri uyuşturarak (afyon) siyasal diktatörlüklerin ve ekonomik sömürü düzeninin sürmesini temin eder.

Günümüzde İslam dünyasına baktığımızda siyasal diktatörlüklerin, kitlelerin muhafazakârlığına dayanarak dinsel kurumları yedeklerine aldıklarını görürüz. İran başta olmak üzere Körfez ülkeleri, Suudi Arabistan ve Kuzey Afrika'daki Arap diktatörlükleri hep aynı şeyi yapmaktadır. Örneğin, Mısırda tarikâtları bünyesinde toplayan tasavvuf kurumu, Ezher şeyhi ve Mısır müftüsü, sürekli Hüsnü Mübarek'in diktatörlüğünü desteklemişlerdir. "Müslüman Kardeşler" örgütü başlangıçtaki –bazı selefi yorumsal/metodolojik hatalarına rağmen- Allah, ekmek, özgürlükten oluşan politik-ekonomik ideolojisinden saparak H. Mübarek'in kitlelerde yarattığı acıyı pansuman eden bir yardım örgütüne dönüştü. Onun için de Mısır ayaklanmasında rolü kayda değer olamadı.

Türkiye'de ise muhafazakâr AKP ve destekçisi dinî cemaatler, bir taraftan yerleşik seküler statükoya karşı mü-

cadele ederken, küresel düzeydeki egemen ve fütursuz ekonomik-politik güç odakları ile ilkesiz bir şekilde işbirliğine girmede herhangi bir sakınca görmüyorlar. AKP kitlelerin muhafazakârlığını kendi siyasal ve ekonomik tahakkümü için bir araç olarak kullanırken, ekmek ve özgürlük konusunda alternatif ve fırsat eşitliği yaratacak ileri adımlar atamıyor. Canlı imanın ölü itikada, şuurlu ibadetin rutin ve alışkanlığa dönüştüğü muhafazakâr bir dindarlık algısının üretebildiği şey, uluslararası sisteme eklemlenerek içerdeki statükoyu devralmaktır.

Halkın Sesi Partisi, kuruluş manifestosuyla Allah, ekmek, özgürlük değerlerine eşit derecede ağırlık vererek dini iktidar olmak ve iktidarını sürdürmek için bir araç (karşı din) olarak kullanma yerine, dinden bahsetmeden dinin asıl davalarından biri olan politik ekonomiyi gerçekleştirme azmindedir.

Dini yaşamın özü olan şuur, kritik ve düşünmeyi ihmal ederek sadece "ataların yolu", "tarih" ve "gelenek"e dayanan; genellikle kitlelerin Tanrı'yı kandırma teşebbüsü olarak rutin birkaç ritüele ve şekle, yükte hafif pahada ağır olan bonuslara (kandil geceleri) dayanan kültürel muhafazakârlığın yerine; esas olan, Allah'ın her insana bahşetmiş olduğu vicdan ve akletme kabiliyetlerini bilfiil ortaya çıkarma, onların insan olma onurlarını elde edebilecekleri kimlik, ekmek kazanma ve özgür olma koşullarını, yani her anlamda "fırsat" eşitliğini hazırlamaktır. Her türlü gaspı, baskıyı, ayartmayı ve zulmü engellemektir. Gerisi insanlara kalmıştır ve kendiliğinden gelir: "*Dileyen inansın, dileyen küfretsin.*" (18/29). "*Dinde zorlama yoktur.*" (2/256). "*Allah, rızkın mülkiyete dönüşmesinde kiminizi kiminizden üstün olmasını (müsaade) etti.*" (16/71). Bunun gerekçesi, bazılarının diğer bazılarının emrinde işçi olarak (suhriyyen) çalışması (43/32), işverenlerin de işçilerin emeğinin karşılığını, kendinin müteşebbisliğine denk olacak şekilde (adalet) gönüllü olarak (fehum fihi sevaun-16/71) ödemeleridir. Bu yol, kapitalizmin çakallar veya Sırtlar imparatorluğuna, sosyalizmin ise beyaz karıncalar imparatorluğuna alternatif üçüncü ve zor bir yoldur.

İslam ve Sosyalizm-Kapitalizm Tartışmalarında-Sentezlerinde Gözden Kaçırılan Metafizik Boyut

I. Zuhurunun Şiddetinden Özünü Gizleyen Egemen Prometheusçu/Kahraman Metafizik/Paradigma –Ontik Özne–

İslam dininin pre-modern dönemlerde, geleneksel tarım/ticaret imparatorlukları dönemindeki son bedenlenmesi olan Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılmasından sonra aydınlanma ve Sanayi Devrimi'nin ürünü olan "liberal kapitalizm" ve ona aksülamel olarak ortaya çıkmış olan "bilimsel sosyalizm" siyasi-iktisadi ideolojileri/sistemleri karşısındaki yerinin ne olduğu Batılı bazı oryantalistler ve Müslüman düşünürler tarafından ele alınmıştır. Bu değerlendirmelerden bazıları İslam dininin kurucu metni olan Kur'an'ın ve 1400 senelik tarihsel tecrübenin ideolojik özünün kapitalizme yakın durduğunu iddia ederken, diğer bazıları da sosyalizme yakın durduğunu iddia etmişlerdir. Bu tartışmalarda atlanan önemli bir nokta kapitalizm ve sosyalizmi doğuran aydınlanma düşüncesi ve kaynağı olan Yunan felsefesi (Atina) ile monoteist semitik/Sami-İbrahimi vahy-peygamber geleneği (Kudüs) ve bunun son halkası olan İslam (Mekke) dininin varlık (metafizik), bilgi, insan (özgürlük, ahlak) anlayışlarının birbirleriyle ne dereceye kadar örtüştükleri veya ayrıştıkları noktasıdır. Bunlar ortaya konmadan bu düşünce gövdelerinin önerdikleri toplum (siyaset-iktisat-hukuk) yapılarının benzerliği veya farklılığı üzerine konuşmak son derece yanlıştır.

Bilgi sosyolojisi (wissensoziologie) bağlamında Danilevski, Spengler, Schubart, Northrop ve Sorokin, temelinden farklı her "kültür" ya da "uygarlık" üst-sisteminin kendine has doğruluk (epistemoloji), güzellik (estetik) ve iyilik (ahlak) sistemleri olduğu ve buna bağlı olarak da kendine has bilim, felsefe, resim, müzik, edebiyat, mimarlık, ahlak, iktisat, siyaset ve

hukuk alt-sistemleri ürettiklerinde uzlaşmışlardır.[1] Bu üst sistemlerin (kültür/uygarlık/insan tipi-ruh) insanlık tarihi boyunca sayısı konusunda Danilevski ve Spengler ikili bir ayrıma giderken (Apolloncu – Faustçu/Magici), Sorokin üçlü bir ayrıma (düşünsel, duyumcul ve ülkücü), Schubart ise dörtlü (uyumlu, zahit, kahraman ve mesihçi) bir ayrıma gider

Son dört yüz yılda Avrupa'da gerçekleştirilen/aktualleşen kültür, uygarlık, insan tipi ve üst-sistemini Schubart insan tipi veya ruh olarak "kahraman" diye isimlendirirken, Sorakin onu bilme yolu olarak "duyumcul" diye isimlendirir. Schubart, bu kültür-İnsan tipini şöyle tanımlıyor:

> ... Prometheus gibi kahraman insan da her güce ve her Tanrı'ya meydan okur. Etkindir, gergindir ve alabildiğine enerjiktir... Dünyayla barışçıl olarak geçinmez; varolan biçimi altında ona karşı çıkar. Benlik gururu ve erk tutkusuyla doludur. Dünyaya bir köleye bakar gibi bakar. Ona efendilik etmek ve onu kendi planları doğrultusunda kalıplamak ister... Deneysel şeylerin dünyasına gitgide daha çok gömülür. Laikleşme onun kaderidir; kahramanlık, başlıca yaşam duygusu; tragedya da amacı/sonu.[2]

"Sonul, doğru gerçeklik değeri duyumsaldır." diyen "duyumcul" kültür üst-sistemini Sorakin ise şöyle niteler:

> Maddi değer, servet, fiziki rahatlık, zevk, erk, ün ve tanınmışlık modern duyumcul insanın uğrunda dövüştüğü ve mücadele ettiği esas değerlerdir. Tanrı ve din büsbütün elden çıkmışlardır. Tanrı Krallığı'nın değerleriyle birlikte bunlara da dudakta kalan (sözde/yüzeyde) bir bağlılık gösterilmeye devam eder; fakat, gerçekte önemli olmaktan çıkmışlardır.[3]

Erich Fromm ise, bu kahraman tipi eski (Yunan-Roma) ve yeni (modern) halleri ile şöyle tasvir etmektedir:

> Yunan ve Germen kahramanlarının amacı feth etmek, yenmek, elinden almak ve zaptetmektir. Yaşamlarının temel ni-

1 Sorokin, P. Alexandrovic, *Bir Bunalım Çağında Toplum Felsefeleri*, çev. M. Tuncay, Ankara 1972, s. 255.
2 Sorokin, age., s. 111.
3 Sorokin, age., s. 176.

telikleri ün, şöhret ve güçlülük olan bu kahramanlar için en iyi şey, düşmanı öldürmektir. Bu nedenle Agustinus, Roma tarihini bir soyguncu çetesinin eylemlerine benzetir. Böylesi kahramanlar için bir erkeğin değeri, bedensel güçleri ve iktidara ulaşıp onu koruyabilme yeteneği ile ölçülür. Bunlar için en güzel ölüm, savaş meydanında çarpışarak ölmektir. Homer'in *İlyada*'sı, soyguncu ve yıkıcı kişilerin yaşantılarının şiirsel açıdan olağanüstü bir güzellikle anlatılmasıdır... İçimize dikkatlice bakacak, çevremizdeki insanları ve liderlerimizin davranışlarını inceleyecek olursak iyi, güzel ve değerlinin neler olduğuna ilişkin görüşlerimizin o Eski Yunan ve Germen kahramanları ile tıpa tıp benzediğini görebiliriz. Avrupa ve Kuzey Amerika'nın tarihi, –Hıristiyanlık dininin kabul edilmiş olmasına rağmen– zorbalıkların, fetihlerin ve açgözlülüklerin tarihidir. En yüce değerlerimizi, diğerlerinden güçlü olmak, başkalarını boyunduruk altına almak ve onları sömürmek olarak sıralamak mümkündür.[1]

Heidegger ise, Nietzsche'nin "Tanrı öldü" sözünü ve onun "Güç istenci" metafiziğini "aktif nihilizm" olarak Avrupa'da son dört yüz yılda ne yapıldığının tasviri olarak niteler: "Kendinde varolanın giderilmesi, açıkçası Tanrı'nın öldürülmesi, insanın servetini güvenli kılmasında yerine getirilmiştir. İnsan bu eylemle maddi, bedeni, ruhsal, bilişsel (kognitif) kaynakları kendisi için güvenli kılar... Güvenlik sağlama olarak emin olma, değer koymada temellenir. Değer koyma, kendinde var olanların (mutlak) hepsini devirip öldürmüştür. ... İnsan 'ego cogito'nun benliğinde başkaldırmıştır. Bu ayaklanmada bütün varolan nesneye dönüştürülmüştür. Varolan, nesnel olması bakımından öznelliğin içkinliğinde yutulmuştur.[2]

Heidegger, Batı'da son dört yüz yılda gerçekleşen dönüşümü, asli referansı olan Yunan felsefesine/metafiziğine giderek anlamaya çalışır. Heidegger'e göre Dekart, Kant ve Nietzsche'nin yaptıklarının aslını Eflatun ve Aristo da aramak gerekir. İki bin yıllık Batı düşüncesine damgasını vuran

1 Fromm, Erich, *Sahip Olmak ya da Olmak*, çev. A. Arıtan, İstanbul 1990, s. 200-201.

2 Heidegger, Martin, *Nietzsche'nin "Tanrı Öldü" Sözü*, çev. L. Özşar, Bursa 2001, s. 56-57.

ontolojik, tahakkümcü, avlanmacı, ısrarla saldırgan tutum, Eflatun'un varlığı "iyilik ideası" sınırları içinde boyunduruk altına aldığı, Aristo'nun ise gerçekliğin sınırlarını "çelişki" yasasını esas alarak belirlediği zaman başlamıştır. Gerçek varlığın ancak aklın ışığı (matematik/sayılar) ile kavranabileceği ve insanın "özne" olarak varlığı/nesneyi mutlak tekabuliyet olarak tüketici bir tarzda bilebileceği tutumu, Platon ve Aristo'dan gelmektedir. Nietzsche'nin değerleri (werte), Kant'ın zihnin kategorileri, aslında Aristo'nun "kategoriler"inin uzak torunlarıdır.[1] Platon ve Aristoteles'in onto-teolojilerinde tüm metafizik refleksiyon sürecini yöneten 'episteme' ya da "sophia" ideali, yani şeylerin mutlak bilgisi idealidir. Mutlak bilgi ideali, gerçekte tüm varolanlar üzerine mutlak kontrole yönelik bir "irade"yi yansıtır.

Varlık ve özne merkezli bu düşünce, Pagan Roma döneminde, içine gizlendiği Hıristiyanlık/Kilise döneminde ve son (modernite) döneminde Aristo'nun 'animal retionale'si, Dekart'ın 'subject'i, Nietzsche'nin "ubermensch"i olarak "güç için hiç bir sınır, ölçü, durma ve son söz konusu olamaz". Marx'ın, "kapitalizm" eleştirisi olarak ortaya koyduğunun biraz yüzeysel kaldığı bu süreç, yeryüzünde güce yönelik, yeryüzünün hükümranlığına yönelik, tüm varolanları yağmalamak ve böylece tahrip etmeyi beraberinde getirecek çılgınca bir yarış, sadece kaçınılmaz olmakla kalmaz; kendi tarihi oluşu içinde tümüyle teknolojik bir kimliğe büründüğünde dünya, insan ve varlık için daha da yıkıcı bir karakter kazanmıştır.[2] Bu bağlamda çağdaş bilim ve teknoloji, mücessem hale gelmiş bir metafizik/ontolojidir.

Heidegger'e katılan E. Levinas, modern Prometheusçu, kahraman, duyumcul kültür, insan tipi ve uygarlığın temeli olan Yunan tarzı felsefe/metafizik ve ontolojiyi şöyle değerlendirir: "Yunan modeline göre anlaşılırlık, mevcut kılınabilen

1 Alderman, Harold. "Heidegger'in Bilim ve Teknoloji Eleştirisi", çev. M. Özel, *Kayıtlar Dergisi*, S. 22, Eylül 1992, s. 42 vd.

2 Duman, Musa, "Heidegger, Nietsche ve Nihilizm", *Kutadgu Bilig Dergisi*, S. 16, Ekim 2009, s. 24.

bir şey, ebedi bir "şimdi" ve "burada" içinde temsil edilebilen, perdesi açılabilen, gün yüzüne çıkarılabilen bir şeydir. Hakikati mevcudiyet ile bu şekilde ilişkilendirmek (eleştirmek–İG), bir ilişkinin iki teriminin (örneğin ilahi ve beşeri) sonuç itibariyle ortak ölçüye vurulabilir, eş zamanlılaştırılabilir, özdeş kılınabilir olduklarını söylemektir.[1] Yani Tanrı, örneğin bir karınca gibi üzerine çalışılacak, düşünülecek ve nihayetinde kavranacak bir şeydir.

Levinas'ın haklı olarak eleştirdiği gibi Heidegger, Batı düşüncesini, hiçlikten mevcudiyete geliş-açığa çıkma (aletha) olarak Varlık'ı "unuttuğunu", var olanlara saplanıp kaldığını teşhis etmesi doğru olsa da, kendisi de mahkum ettiği mevcudiyet metafiziğinden kurtulamamaktadır. Onun "dasein" analizi, ontolojik fenomenoloji olarak kalmaktadır. Yani varlığın haklılaştırılması ve insanın başka bir anlamı olarak ilk felsefe olmayı hak eden "ahlak felsefesi"ne geçememektedir.[2]

Horkheimer ve Adorno'nun başını çektiği "Frankfurt Okulu" veya nam-ı diğer "eleştirel teori" taraftarları, aydınlanmanın vadettiği özgürlüğün doğurduğu modern politik despotizm, araçsal akılcılık ve otokratik özne sonuçlarını ve bunun politik uzanımı olarak emperyalizmi eleştirmiş olmakla, ahlaki özne nosyonuna doğru ciddi adımlar atmış olmalarına rağmen, "diyalektik" bir tarzda "kavramın ancak kavram aracılığı ile aşılabileceğini"[3] iddia ederek "materyalist" (ontoloji/mevcudiyet), Yunan karakterli (logo-centric) düşünmeye bağlılıklarını sürdürmektedirler. Ancak, Latin Amerika'da altmışlardan itibaren gelişmeye başlayan "Kurtuluş Teolojisi", kapitalizme karşı Marksist analizleri Katolik Kilisesi'nin öğretileri ile sentezleyerek "düşünsel" üst-kültür sistemine doğru bir dönüş gerçekleştirmiştir.[4]

1 Levinas, Emmanuel, *Sonsuza Tanıklık*, haz: Z. Direk, E. Gökyaran, İstanbul 2002, s. 267.
2 Levinas, *age.*, s. 268.
3 Avar, Adile Arslan, "Frankfurt Okulu ve Epistemolojik Tarih Geleneğinde "Tekno-Bilim" Eleştirisi", *Toplum ve Bilim*, S. 110, (2007), s. 162.
4 Bkz. Editör: Rowland, Christopher, *Kurtuluş Teolojisi*, çev. M. F. Karakaya, S. Altınçekiç, İstanbul 2011.

Özetle, Ernest Gellner'in dediği gibi aydınlanma: "... Kurtuluş dinin din dışı bir biçimini önerdi. Bu, evrensel geçerliliği olan kurtuluşa ilişkin doğalcı bir öğretiydi. Ama bu kez vahyin yerini akıl ve doğa almıştı. ... Bu yeni dindışı imanı siyasal alanda uygulama girişimleri başarısızlığa uğradı. Hem de iki kez. Bu, aydınlanma felsefesini uygulamaya, muazzam bir siyasal pratik mantık yürütme işleminin "büyük önermesi" gibi kullanmaya yönelik iki büyük girişimin, Fransa ve Rusya Devrimleri sonrasının öyküsüdür".[1] Peki, Roma'nın başlangıcından itibaren orta çağların doğa-tanrı ve insanla "uyumlu" ve "mesihçi" Hıristiyan tipiyle verdiği aradan, açtığı parantezden (Schubart) sonra Tanrı'yı öldürerek kaldığı yerden devam eden, Nietzsche'nin deyimiyle bu "sarışın canavarlar"ın[2], Schubart'ın deyimiyle Prometheusçu "kahraman" tipin son dört yüzyılda yeryüzünde giriştiği maceranın –yeryüzünün büyük bir bölümünü kolonileştirmenin, faşizmin, vicdanın isyanı –veya Nietzsche'nin yorumu ile zayıfların isyanı– olarak doğan sosyalizmin "reel" sosyalizmlere dönüşümünün, daha reel kapitalizmin, Amerikanizmin, iki dünya savaşının...-, bu saldırganlığın arkasında yatan saik nedir acaba? Diğer kıtalar, milletler, kültür havzaları büyük ölçüde kendi halinde, yerli yerinde dururken; Avrupa'nın (sarışın canavarların) tuğyanını, avcılığını, emperyalizmini ne ile izah edeceğiz?

Bunun sebebi Derrida, Levinas ve Heidegger'in birlikte itiraf ettikleri iki bin yıldan beri Yunan felsefesinde içkin olan ve aydınlanmayla tekrar eden "ontik özne" nosyonudur. Erich Fromm'un yorumu ile "sahip olmak" güdüsü/ruhu/karakteri/tipidir. Ontik özne nosyonu, varlıktan başka türlü olanı (Tanrı'yı) ve ötekinin farklılığını (ahlak) aynının (kendininvarlığın) bir parçası haline getirerek ortadan kaldırmaktadır. Yunan ve Roma tanrılarının hep insan şeklinde tasavvur edilmesi ve Hz. İsa'nın Latin dünyasında tanrılaştırılması (teslis) ve aydınlanmadan itibaren Tanrı'nın inkâr edilmeye başlanması (ateizm) bunun kanıtıdır.

1 Gellner, Ernest, "Postmodernizm, İslam ve Us", çev. B. Eker, Ankara 1994, s. 130.

2 Nietzsche, F. *Putların Alaca Karanlığı*, çev. İ. Z. Eyüboğlu, İstanbul 2002, s. 58.

Başkası (Tanrı) öldürülüp, başka türlü varolmak da (ahiret) imkânsız görülünce, o zaman ölüm mutlak hiçliğe batmanın kapısı olacaktır. Aydınlanmış akıl bu durumu nasıl karşılayacaktı?:

> Bu akıl, bizi tehdit edilişimizin nedenini öncelikle bir diğer insanda görmeye kışkırtmaktadır. ... Benin yaşam için gereksinim duyduğu korku, insanlar arası ilişkilerimizi hepten saptırmaktadır. ... Herkes yaşamak istemektedir ve hiç kimse başkasını yaşamaya bırakmamaktadır. Çünkü herkes, başkasının kendi yaşamı için duyduğu korkudan karşısındakinin yaşamını engellemek için yapabileceklerinden korkmaktadır. Yaşamı yok etme, kendi yaşamının yok edilmesi korkusundan organize edilmektedir. Kötülük, kendi yaşamı için savaşana ve yaşam kaygısı içindeki insana musallat olmaktadır. ... Akıl, yaşamın sürekli ve kesin bir tehdit altında olduğunu bildiğinden, akıllı bir varlık olarak insana durmadan yaşamı yok eden, yani kötülüğe yönelten saldırgan bir dinamiklik uygun düşer. Ölüm ... eğer o, hâlâ gerçekten yaşanmamış (dolu dolu yaşanmamış) bir hayatın sonunu oluşturuyorsa, daha da korkutucudur. ... Bu olasılık karşısında insanın duyduğu korku, onu vahşice korunma stratejilerine, "ya ben ya onlar" stratejisine, her şeyi kendi eline geçirme, her şeye sahip olma stratejisine götürür. Yani kötülüğün mekanizmasının içine iter".[1] Görüldüğü gibi, insanın içgüdülerinden kaynaklanan kötülük, bu planlı (rasyonel) kötülük karşısında çocuk oyuncağı/kötülük olarak kalmaktadır. Hannah Arent'in "Homo Faber" olarak isimlendirdiği bu tip, hayatın anlamlılığı (...uğrundalık) ile "...için"liği birbirinden ayıramayan faydacı bir tiptir: "Yararcılığın karışıklığı, amaç-araç kategorisini yani yararın kendisini "haklılaştırabilecek" belli bir ilkeye hiçbir zaman ulaşamadan bitip tükenmeyen bir amaç-araç zincirine saplanmış olmasından ileri gelir. "...için", "...uğrunda"nın içeriğine dönüşür; başka bir deyişle "anlam" olarak tesis edilen yarar, anlamsızlığa dönüşür.[2]

1 Bucher, Alexius J., "Yitirdiğimiz Suçluluğumuz Ya da Özgürlüğün Saldırgan Gücü Üzerine", çev. A. Irgat, *Yüz Yılımızda İnsan Felsefesi*, haz: İonna Kuçuradi, Ankara 1997, s. 216, 217, 218.

2 Arendt, Hannah, *İnsanlık Durumu-1*, çev. B. S. Şener, İstanbul 2006, s. 229.

II. İbrahimî/Monoteist (Düşünsel) Metafizik/Paradigma –Etik Özne-

6. yüzyıldan 16. yüzyıla kadar orta çağlar boyunca Avrupa'ya hakim olan kültür, prototip, uygarlık, üst-sistem, Schubart'ın tasnifinde "Mesihçi/Yuhannacı" tip, Sorokin'in tasnifinde ise "düşünsel" üst-sistemdir; yani Hıristiyanlık. İslam, Hıristiyanlıkla aynı epistemolojik (vahy/peygamber) geleneğe bağlı olarak, 7. yüzyılda Arap Yarımadası'nda çıkmış ve Orta Doğu, Hint alt kıtası ve Akdeniz havzasında 19. yüzyılın sonuna kadar Araplar, İranlılar, Türkler, Kuzey Afrikalılar ve Hintliler, Malaylar'ın bir kısmının üst-kültür sistemini oluşturmuştur. Kendi klasik çağında edebiyat, mimari, müzik, bilim, felsefe, ahlak, iktisat, siyaset ve hukuk alanlarında kendi mukaddemlerini incelten-geliştiren İslam, zamanla dinamizmini yitirmiş ve sonunda da Osmanlı İmparatorluğu'nun politik bir beden olarak tasviyesinden, Batı'nın politik-kültürel yükselişinden, istilasından sonra bahsi geçen halkların yaşamında modernitenin etkisine oranla hayli zayıflamış bir kültür kodu olarak hâlâ yaşamaktadır.

Yunan felsefesinin/metafiziğin/ontolojinin ve onun yeniden çiçeklenmesi olarak Aydınlanma/Rönesans, Reform, bilim, teknoloji, sanayi kapitalizmi ve buna kendi içinden bir başkaldırı olarak diyalektik *materyalizm* ve *bilimsel* sosyalizmin ontik özne nosyonuna karşı İbrahimî monoteist vahiy/peygamber geleneği Levinas'ın dediği gibi "ahlaki özne" anlayışı ile ontoloji yerine ahlakı önceler.[1] Yunan tarzı metafiziğin nihilizmi şudur ki "O var olanların bu açıkta bulunuşuna bir kendinden anlaşılırlık meselesi diye bakar ve onları "daimi mevcudiyet" bakımından ele alır. Var olanların manidar verilmişliği hiç bir soruyu davet etmez. Aksine, tek kaygı zaten öylesine (kendiliğinden) mevcut bulunan var olanların bilgisinin ve onlar üzerinde hakimiyetin nasıl elde edileceğidir.[2] Oysa ahlaki özne, varlığın ahlaki anlamda bir "haklılaştırılma" sorunu ile karşı karşıya olduğunu düşünür. Metafiziğin

1 Levinas, "Sonsuza Tanıklık", s. 268.
2 Duman, "Heidegger, Nietsche ve Nihilizm", s. 22.

temel sorusu olan "Neden hiçlik var değil de, varlığın doluluğu ve bolluğu var?" sorusu, Yunanlıların ve Avrupalı "sarışın yabanıllar"ın atladıkları/umursamadıkları, unuttukları gibi kolayca atlanacak bir soru değildir. Aynı şekilde insanın kendi kökenine/mülkiyetine "sahip" olamaması, onun da diğer var-olanlar gibi, üstelik teknik kapasite olarak daha "üstün" olarak "verili" olması, "haklılaştırma"yı bekleyen daha ahlaki bir "soru/n"dur. "Niçin?" sorusuna kahraman insan tarafından verilmiş "cevabı yoktur" nihilist veya cevabı bilinemez "agnostik" cevapları, insanlığın tarihinde sadece bazılarının (Batılıları) bazen (Eski Yunan, Pagan Roma ve Modern Batı) verdiği cevaplardır. Bu sorunun, insanlık tarihinde verilmiş "yanlış" veya "doğru" başka cevapları da vardır. Araçsal-pragmatik-tele-tekno-bilimsel akıl ve ekonominin bugünkü tiranlığı, insanlığın bu cevaplarını gözden düşürmüştür. Hölderlin'in bir şiirinde dediği gibi: "Biz okunmayan bir işaretiz/Acı hissetmiyoruz, kaybettik neredeyse/ Yabancı diyarlarda dilimizi."[1] Zira biz, epey zamandan beri "gerçek olanın, şimdi ve burada olanın tutsağı olmayı, cazibesine kapılmayı, gerçek olanı gerçekliğin kurucu unsuru olarak görmeyi tercih ederiz. Ne var ki, gerçek olanın tutsağı olmakla insan, tam da kendisini ilgilendiren ve kendisine dokunan (hakikatin İG), kendisini geri çekişiyle her halde dikkatinden esrarlı bir kaçma tarzı içinde ona dokunandan (hakikatten İG) mahrum kalabilir. Bu geri çekilme hadisesi, bütün hal-i hazırda olanların içinde en hal-i hazırda olanı olabilir. Ve gerçek olan (aktüalite/realite), her şeyin (asli İG) gerçekliğini sınırsızca aşabilir."[2] Kur'an, bunun sebebini ahlaki bağlamda "baştaki gözlerin değil, kalpteki gözlerin körelmiş olmasına" bağlar (22/46). İnsanın umursamazlığı ve istiğnası karşısında *Hakikat* de misilleme olarak kendini geri çeker: "*Biz onların boyunlarına halkalar geçirdik. O halkalar, çenelerine kadar dayanmıştır; onun için başları dikleşmiştir. Önlerinden bir set ve arkalarından bir set çektik de onları ka-*

1 Heidegger, "Düşünme Ne Demektir?" *Düşüncenin Çağrısı*, çev. A. Aydoğan, İstanbul 2008, s. 68.

2 Heidegger, agm., s. 55.

pattık; artık görmezler. Onları uyarsan da, uyarmasan da birdir, inanmazlar." (36/8-10).

Kitabi gelenek (Tevrat, İncil, Kur'an), varlığın manidar verilmişliğini bir inayet, lütuf, rahmet, ihsan ve ikram olarak (ayet) görerek insanın şükran duygusuyla varlığı aşan bir Tanrı'nın ve insanın dünyadaki yaşamının ahlaki sonucu olarak başka türlü bir varolmanın (ahiret) imkânını tanır. Oysa, Aristo'nun "akıllı hayvan" olarak tanımladığı insanın torunları olan aydınlanmacı Dekart'ın "subject"i, Kant'ın "her şeyin ölçüsü" olan insanı ve Nietzsche'nin "güç istenci" her şeyin merkezidir. Ontik öznenin bu değişik türevleri, varlığa ve dünyaya-insana karşı tahakkümcü, ısrarla saldırgan, kudurgan, avcı ve değer koyan bir karakter arz eder. İbrahimî monoteist vahiy/peygamber geleneğinin ahlaki düşünme tarzı ise, varlık-dünya ve insan karşısında rıza gösterici, sükunetli, insaf sahibi, mütevazi, sabırlı, hakkaniyetli, dinleme kabiliyeti olan, kadir-kıymet bilen, konuksever ve şükran duygusuna sahip, "ruh"u olan ahlaki bir özne vaz eder. Bu düşünce, varlıkların mahiyetlerinin "ne" olduğunu, olayların/olguların "nasıl" olduğunu (sebeplilik/*causalite*) araştıran felsefe ve bilimden önce veya bunlarla birlikte varlıkların ve olayların "niçin"ini, yani başlangıcını ve sonunu, geleceğini, amacını, gayesini, kastını, hikmetini düşünür, bunları idrak ve keşfetmeye çalışır. Bu düşünce, sebeplilik veya etki/tepki den önce, fenomenolojinin teşhis etmiş olduğu gibi, her şuur halinin "yönelmiş" olduğu gerçeğinden kalkarak, her zaman ahlaki anlamda bir "halet-i ruhiye"nin düşünmeyi öncelediğinin farkında olarak, insan ruhuna ahlaki bir "yönelim" önermektedir: "*Ey gözleri olanlar (akıl ve idrak sahipleri), ibret alın.*" (59/2). Bu bağlamda düşünme, ahlaki bir edimdir, mücerred bir "işlem/icraat" değil. Şeylerin ve olguların/olayların sebeplerinden önce veya bunlarla birlikte gayelerini/hikmetlerini, halden önce yöneldikleri makasıdı, geleceği düşünmedir. Bunun aksi, ontik özne nosyonun farkında olmadan –ama yine ahlaki olarak– içinde bulunduğu tavır ya umursamazlık, inat ya da istiğna, istikbar ve kibirdir (küfür).

Bu düşüncenin 7. yüzyılda Arap Yarımadası'nda Hz. Muhammed/Kur'an aracılığı ile kristalleşen "İslam" versiyonuna/fraksiyonuna gelecek olursak, insandan beklenen, varlığın öyle kendiliğin orada olan "abes" bir şey değil (3/191, 38/27, 21/16-17, 23/115, 75/36), bir lütuf, rahmet, inayet, ikram ve ihsan olduğunu idrak ederek şükran duygusuyla bir Tanrı'nın var olduğunu keşfetmektir (İman). İnsan, Tanrı tarafından yaratılmıştır ve dünyada ahlaki bağlamda (iman ve salih amel) denenmektedir. Denenmenin (tevhid ve adalet) ahlaki sonucu "ahiret"tir. Ahlak, -dini de içerecek şekilde– Tanrı'ya karşı minnet/şükran –karşıtı küfran-istiğna-, hem cinsine karşı merhamet-tevazu ve adalet, –karşıtı gaddarlık, kibir ve zulüm– ve kendine karşı menfaattir –karşıtı hüsran/ziyan-. Bu üç saik, modern ahlak felsefelerinde olduğu gibi (alturizm, utulitarizm, pragmatizm, vs.) birbiriyle çelişik olmak zorunda değil, uyum halindedir. Hayat, denenme ise ve denenme de bütünüyle ahlaki bir kategori ise, o zaman hayatın bütün edimleri ahlakidir. Ahlaktan bağımsız hiç bir edim yoktur. İktisat, siyaset ve hukuk ahlakın kallavi ve faturası ağır olanlarıdır/alanlarıdır; pratik ahlaktır. Ekonominin üretim ve dağıtım alanlarının bazı teknik-matematik prosedürler içermesi, bu prosedürleri ahlaki olmaktan çıkaramaz. Başkasına (insan-doğa) zarar (israf) vermediği, tersine, maslahat/menfaat temin ettiği sürece, her üretim-tüketim ve dağıtım faaliyeti (ekonomi) aynı zamanda ahlaki bir faaliyettir (mubah-helal).

İslam, Mekke'de ve Medine'de Müslüman toplumu yok etmek ve boğmak isteyen müşrik-Yahudi koalisyonuna karşı politik bir kategori olarak doğdu. Bir ticaret kenti olan Mekke'de doğmuş olması hasebi ile ekonomik sefalet, haksızlık ve adalet en az iman ve ibadet kadar ana birer tema idi.[1] Mekke'nin ticari kavram dağarcığı toplumsal adaleti sağlamak için olduğu gibi "ahiret"le ilişkilendirildi:[2] Acil/dünyevi ekonomi yerine

1 *"Dini yalanlayanı gördün mü? O, öksüzü iter-kakar, yoksulu doyurmaya ön ayak olmaz. Şu namaz kılanların vay haline ki, onlar, gösteriş yaparak ve en ufak bir yardımı esirgeyerek namazlarıyla çelişkiye düşerler."* (107/1-7)

2 Torrey, Charles C., "The Commercial-Theological Terms in The Koran", Leyden 1892. 7 vd.

tecil edilmiş daha kârlı ve veresiye bir ekonomi. Ahiret, hem ahlaki bağlamda bir "ceza", hem de ekonomik bağlamda bir "ecir/ücret" yani "karşılık" tır. Ancak bu, salt iyilik saikiyle iyilik yapmanızı engellemez: "iyiliğin karşılığı iyilikten başka nedir ki?" (55/60). Ahlak ile ekonominin aynileştirilmesi, Kur'an'da "kesb", "sa'y" ve "amel" fiillerinin maddi-manevi çift anlamlılığı ile ortaya çıktığı gibi (30/41, 2/134, 141, 36/35, 11/15, 2/364, 53/39); "hayır" ve "fazl" kavramlarının mal/servet/menfaat ve ahlaki iyilik, Allah'ın ikramı anlamları ile de tekit edilir (16/71, 35/32, 30/23, 45/12...). Özetle, insan ve dünya (hayat) Allah ve ahiretle sarmalanmıştır. Ahlaki bağlamı ile felah, kurtuluş, saadet, selamet özlemi, ekonomik refah özlemi ile birleştirilmiştir. Vahiy, "...doğru yolu (sırat-ı mustakim), aynı zamanda avantajlı bir "alış-veriş" şeklinde göstermeye çalışır. Ama bazen de ton birden bire yücelmekte ve daha asil duyguları muhatap almaktadır... Her "toplumcu" davranış bir ibadettir... Bu dünyanın asaleti, boş bir iştir. Yoksullara, düşkünlere ve nasipsizlere destek olmak gerekmektedir. O fırtınalı tutkulara, her şeyin unutulduğu ve tenin akla galip geldiği o körce sapkınlıklara yer yoktur hayatta. Sözün kısası, ciddi olmak gerekmektedir hayatta."[1]

Malın/zenginliğin ve nüfusça kalabalık olmanın bizatihi bir değeri yoktur (23/55-56). Bunlar sadece ahlaki bağlamda denenmenin birer araçlarıdır (8/28). Zengin ve kalabalık iken şükretmek, –bunların hakkını hakkaniyetle vermek (ağniya-i şakirin); fakir iken de sabr/direnmek (fukara-i sabirin) denenmeyi kazanmanın yoludur. İmtihan gayesi/davası olmaksızın dünya hayatı, kendinde bir amaç olarak bir "...oyun, eğlence, süs, ün, çoklukla övünmeden başka bir şey değildir." (57/20). Zenginlik ve nüfusça kalabalık olma, ahlaki bağlamda ayartılmaya ve şuurun körelmesine, istiğnaya, istikbara sebebiyet verdiği oranda (Firavun, Karun) imrenilecek bir şey değildir (71/21, 10/88, 9/55, 19/77). "Hesap gününde temiz bir kalple gelmenin dışında ne zenginlik/mal, ne de nüfusça kalabalık olma bir fayda verecektir." (26/88-89). Özetle,

1 Rodinson, Maksime, *Muhammed*, çev. A. Tokatlı, İstanbul 1994, s. 89, 91.

"Zamana yemin olsun ki, iman edip Salih amel işleyen; hakkı (hakikati, hakkaniyeti, hukuku) ve bu uğurda direnişi, sabrı yaygınlaştırmaya çalışanların dışındaki bütün insanlık hüsran/zarar ve ziyandadır." (103/1-3)[1]

Bu metafiziğin (iman) ve ahlaki talebin (adalet) pratiği olarak yasanın (şeriat) tarihteki "macera"sına (nasıl cereyan ettiği) gelecek olursak, bu, insanın ahlaki kapasitesi ile ilgili bir sorudur. Göğün talebi ne kadar güçlü/vurgulu olursa olsun, eğer insan özgür bırakılmış ve de deneniyorsa, onu zorlayamaz. Kaldı ki Kur'an, insanın mal biriktirmeyi çok sevdiğini (89/20, 104/2-3) ve başkalarını düşünmediğini defaatle itiraf etmektedir (107/1-7). Maksim Rodinson'un işaret ettiği gibi "iktisadi bağlamda bir toplum da ahlaki ve ideolojik buyruklar ne olursa olsun, her toplumsal kategorinin paylaşımdaki hakları ve çıkarları "Devlet" de temsil ediliyorsa ve saygı uyandıran bir güce sahipse tam olarak gözetilebilir."[2] İslam toplumlarının bu politik-kurumsal yapıya ne kadar yaklaştıkları tartışma konusudur. Rodinson, biraz aşırı bir genelleme ile tarihi süreç içinde İslam dininin Müslümanların yoksullara ve işlerinde çalıştırdıkları işçilere emeğinin değerini ödeme konusunda bir etkisi olmadığını iddia etmektedir.[3] Ancak, kabul etmek gerekir ki "vakıf" kurumları ve –çarpıtılmış olsa da- "zekat" müessesi, tarih boyunca Müslüman zenginlerin topluma karşı duydukları ahlaki-ekonomik sorumluluğun bir sonucu idi. Tevhid ve ahiret inancının, adalet ve merhamet talebinin Müslüman toplumların bütün hayatlarını 1400 sene boyunca bir kültür, prototip ve üst-sistem olarak etkilediğini söyleyebiliriz.

Kapitalizm, eğer insanın –Tanrı'yı ve ahireti unutarak veya bunları inkâr ederek- mala, menfaate ve dünyaya düş-

1 Kur'an'da mal ve zenginliğin geniş bir değerlendirilmesi için bkz. Hasan Hanefi, "el-Mâl fi'l-Kur'ân", el-Yemin ve'l-Yesar fi Fikri'd-Dini. Kahire 1989, s. 121-163. Türkçe çeviri: çev. S. Buğral "Kur'an'da Mal", *Muhalazakâr Düşünce*. Yıl 7, S. 27, s. 121-142.

2 Rodinson, Maxime. "İslam ve Kapitalizm", çev. F. Topaçoğlu. *Bilim ve Ütopya*, S. 208. Yıl: 17, Ekim 2011, s. 18.

3 Rodinson, agm., s. 21.

günlüğü ile istifçilik, gasp, sömürü, israf, istiğna ve tahakküm ise (Firavunluk ve Karunluk), İslam tarihinde buna yer yer ve zaman zaman rastlanabilir. Ancak, herkesin kabul edeceği gibi, bir ahlaki zaaf ve sapma olarak. Fakat, Hititlerin savaşarak yendikleri kavimlerin tanrılarını da alıp kendi tanrılar panteonuna katarak düşmanlarını kesin umutsuzluğa mahkum ettikleri gibi, Amerika'nın önce kendi dinlerini keyiflerine göre iğdiş ettikten sonra (pragmatizm)[1] şimdilerde de kendilerine "düşman" olarak belledikleri kılçıklı, kemikli "radikal İslam" yerine Mevlana, İbni Arabi ve Yunus Emre gibi tarihsel mistik figürler üzerinden Amerika ile işbirlikçi bir "light/moderate" İslam üretmeye kalkışmaları ve bir sürü Müslüman akademisyeni-mistik eğilimli cemaati bu işe koşmaları ibret vericidir. Mevcut hegemonyayı tahkim etmek için Kur'an'ın "merhametle yoğrulmuş adalet" Tanrı'sı, zalimlere karşı hınç, öfke ve gazap duyan Tanrı'sı (20/81, 3/4, 13/16) yerine, sinirleri alınmış, zararsız, sevecen, koşulsuz merhamet sahibi bir Tanrı üretme çabası manidardır. İslam'ın "silahlı Peygamber"i yerine, postta oturan sarıklı "Mevlana"yı ikame etmeye çalışırken; Savaş içeren "Kur'an" yerine "sevgi" içeren "Mesnevi"yi ikame etmeye çalışmaktadır. Mantıksal pozitivizme dayalı olarak bilim ve teknolojiye hizmet gören, sanayi kompleksi ve iktisadi-teknolojik devasa (*gigantic*) makine örgütü; faydanın, fantezinin ve hazzın (obezite) cenneti-çiftliği, aktif nihilizmin ve Avrupa ruhunun son aşaması olarak "Amerikanizm", bugün bütün dünyayı kendine benzetmektedir.

1 Amerikalıların Hıristiyanlığı kendilerinin çıkarcı ve bencil davranışlarını gizlemekte kullandıkları bir kılıf olduğunu Amerikalı ünlü psikoanalizci düşünür Erich Fromm şöyle tasvir ediyor: "..kendini insanlar için feda eden Tanrı'nın oğlu ve sevgi dolu bir İsa sembolüne inananlar, İsa'nın kendileri için de sevdiğini sanmaktadırlar. Böylece İsa bir put, ona inanmak da kişilerin kendi sevme eylemlerindeki yetersizliklerinin yerini tutmak için bir takviye olmak özelliğini kazanmaktadır. Bu bilinçsiz davranışı: "İsa, sevilmesi gereken şeyi bizim yerimize seviyor; biz o zorba Yunan kahramanları gibi davranmaya devam edelim. İsa'ya olan (yabancılaşmış) imanımız, bizi kurtaracak ve onun yaptığı gibi davranmak zorunluluğundan sıyrılmış olacağız." şeklinde özetlemek mümkündür." Fromm. *Sahip Olmak ya da Olmak*, s. 204-205.

Sosyalizmin aydınlanma felsefesine bağlı metafiziğini (tarihsel materyalizm) ve ontik özne nosyonunu dışarıda tutarak, ahlaki bir saik olarak toplumda adalet, hakkaniyet ve fırsat eşitliği talebi olduğu oranda İslam ile bir yöndeşlik ve paralellik olduğu ortadadır. Ancak bu amaç ve ideallerin nasıl gerçekleştirileceğine gelecek olursak, önerilen araçsal kurumların İslam'ın "macera"sında ve sosyalizmin "realite"sinde farklı olmuştur. Örneğin, iflasa gelinceye kadar reel sosyalizmler/komünizmler, özel mülkiyete kategorik olarak karşı iken, "İslam, hiç şüphe yok ki ilke olarak özel mülkiyeti kabul eder. Ama şu uyarılarda bulunur: Özel mülkiyet, beraberinde ağır toplumsal sorumluluklar getirir. Özel mülkiyet sahipleri, bu sorumlulukları uygun ve –gönüllü İG– bir şekilde yerine getirmezse, devlet, toplumun umumi ihtiyaçlarının gerektirdiği ölçüde özel mülkiyete müdahale etme durumunda kalabilir. Kur'an'ın ilan etmiş olduğu: "*Servet/mal/mülkiyet, sadece belli ellerde dolaşan bir mata olmasın.*" (59/7) genel ilkesince de desteklenen "zekat/vergi" yasasının yerine getirilmesinden beklenen işlev tam da budur."[1] Bugün "ekonomi" olarak kategorize ettiğimiz alanda "üretim"in çeşidi ve teknik prosedürü ile Kur'an ilgilenmez iken, mülkiyetin/malın elde edilmesinde emeğin sömürülmesi, gasp ve çalmayı (karaborsa, ihtikâr, stokçuluk/istifçilik, tefecilik.. vs.); harcamada israf ve cimriliği; dağıtımda zulmü/haksızlığı, adaletsizliği "haram" saydığı bilinmektedir. "Tanrı, insanın elinin dolu olup olmadığına bakmaz; Tanrı, insanın elinin temiz olup olmadığına bakar" sözü, bu gerçeği ifade eder. Bu yaklaşım, ne "bu dünyacı" sekülerizmi-kapitalizmi, ne de "öte dünyacı" münzeviliği/zahitliği onaylar. "Dünya, ahiretin tarlasıdır." sözü/hadisi, ahlak-ekonomi bağlamında daha doğrudur. Politik bağlamda da tiranlığı/totaliterliği/despotizmi temsil eden Firavunluğa/tağuta karşı bütün peygamberlerin muhalif oldukları ve bunlara karşı mücadele verdikleri bilinmektedir. Musa/İsrailoğulları-Firavun mücadelesini Kur'an şöyle yorumlar: "*Biz (Allah) de istiyorduk ki, o ülkedeki (Mısır'da)*

1 Fazlur Rahman, "İslam ve İktisadi Adalet Sorunu", çev. A. Çiftçi, *İslami Yenilenme Makaleler-III*, Ankara 2002, s. 101.

ezilen zayıflara yardım ederek onları önderler yapalım da, ülkeye onlar hakim olsunlar ve Firavun, (baş danışmanı rahip) Haman ve askerlerinin korktukları başlarına gelsin." (28/5-6). Sosyalizmin "reel" tarihini dışarıda tutarsak, teorinin genel ahlaki "dünyevi" telosu ile monoteist peygamberlik geleneğinin genel ahlaki dünyevi-uhrevi telosu arasında bir paralelliğin olduğu dikkatten kaçmamaktadır.

İslam dininin tarihi süreç içinde metne dogmatik sadakati/imanı öneren dogmatik teolojisi (Sünnilik), onu kontexte (tarihsel aşamalara) göre yorumlamayı engellemiştir. Örneğin Mekke ortamında Müslümanlara zorunlu vergi olarak konulmuş "zekat", oranı ve cinsi dondurularak zamanla her türlü ekonomik günahı işleyen Müslüman'ın suçlu vicdanını rahatlatan bir "ibadet"e dönüştürüldü.[1] Kur'an'ın ortaya koyduğu ahlakın, fukaha tarafından ona uygun kurumsal bir hukuki ve siyasal yapıya dönüştürülemediği, kurucu metinlerdeki tarihsel pozitif örneklerin ötesine hakkıyla/gerektiği kadar geçilemediği genel bir hakikattir. Kur'an'ın önerdiği "şura" ilkesinin dört halife döneminde dahi –kurumsallaştırılmasını geç– hakkıyla uygulanmadığı ve kısa bir süre sonra yönetimin "saltanata" dönüştüğü bilinmektedir. Rodinson haklı gibi gözüküyor, yukarının talebi ne kadar ideal olursa olsun, aşağı ahlaki kapasitesine göre hareket edebiliyor. Ne yapalım, ahlaki kapasite olarak Tanrı insanı "zayıf" (4/28) yaratmış.

Söylenmiş ve yapılmışın ilk kurucu örnekliğinden (usve)/Kur'an-Sünnet'ten kalkarak sürekli söz söyleme (retoric) ve amel/praxis ortaya koymak yerine, ilk tecrübenin Sünni ortodoxi tarafından sürekli/ısrarlı tekrarı ve taklidi, tarihi ve yaşamı kontrol etmeyi/dönüştürmeyi politik ve iktisadi bağlamda büyük ölçüde ıskalamıştır. Hakikat, kurucu tecrübenin rehberliğinde tek tek insan vicdanının, aklının/sağduyusunun yoğunlukla toplumsal-insani ilişkilerde/durumlarda keşfedeceği, idrak ve icra edeceği bir şey olarak görülme yerine; 610-632 deki insani-toplumsal süreci yorumlayan söylenmiş kelamın dondurulmuş/mutlaklaştırılmış, ezelileştirilmiş

1 Fazlur Rahman, agm., s. 114.

(Kelam-ı kadim)–ebedileştirilmiş metnin/nassın altından çıkarılmaya çalışıldı (istinbat-istihraç-istismar). Bu metodoloji, olayların birbirine benzediği, tarihin oldukça durgun ve yavaş seyrettiği-değiştiği pre-modern dönemlerde/geleneksel toplumlarda geçmiş misale "kıyas"la belli oranda iş görmüştür. Ancak, tarihin hızlanmaya başladığı 16. yüzyıldan sonra giderek tarih dışı kalmıştır (içtihad kapısının kapanması). Zira, kendinin sadece bir "hidayet – yol gösterici/rehber" olduğunu söyleyen bir metin, bir kere ve bütün zamanlar ve toplumlar için verilmiş bir "mevzuata/şeriata"a dönüştürülmüştü. Oysa Ferit İshak'ın dediği gibi: "*Bizim yolumuzda çaba gösterenleri doğru yolumuza iletiriz.*" (29/69) ayeti, (tarih ve praxis içinde-İG) teoloji (yorum-eylem) "yapmanın" daimi/aktif, doğru yolunu gösterdiği halde; İslam tarihindeki (dogmatik)teolojiler ve diğer bütün dogmatik teolojiler, Hegel'in "felsefe" için söylediğini ifade eder: "O (felsefe), ancak gün batımından sonra yükselir."[1] İşte bu entelektüel zaaftır ki, klasik çağlardan kalma "hilafet", "şura", "faiz yasağı" ve ibadete dönüştürülmüş "zekat"ın dışında bugün İslam'ın toplumsal, politik ve iktisadi tezahürünün ne olabileceğine dair dağarcığında kayda değer bir şey bulamadığı için Müslüman entelektüeller, onu kolayca kahraman/duyumcul kültürün iktisadi-politik uzanımları olan kapitalizm veya reel sosyalizm kategorileriyle yüzeysel sentezlere sokabiliyorlar.

Yapılması gereken, zuhurunun şiddetinden özünü gizleyen Prometheusçu, kahraman, duyumcul kültürün, prototipin, paradigmanın, metafiziğin ve üst-sistemin temellerini, aksiyomlarını, ilk mukaddemlerini sorgulamak, onun politik, ekonomik tecessümlerini sorunsallaştırmak, bilimsel-teknolojik tezahürlerine/sonuçlarına itiraz etmek, ontik öznenin kibrine, istiğnasına karşı durmaktır. "Niçin?" sorusunun Kahraman insan tarafından verilmiş "cevabı bilinemez" agnostik veya "cevabı yoktur" nihilist "duyumcul" araçsal, prağmatik, tele-tekno-bilimsel aklın "modern" cevaplarını reddederek "düşünsel" kültür, prototip ve üst-sisteminin in-

1 Esack, Farid, "Qur'an, Liberation and Pluralism", Oxford 1997, s. 85.

sanlık tarihinde vermiş olduğu cevabı "etik özne" nosyonuyla Levinas'ın Tevrat geleneğine bağlı kalarak yeniden düşünebildiği gibi, Müslüman geleneği içinden de yeniden, yeni bir dille düşünebiliriz. Heidegger gibi biz de Hölderlin'in umuduna sarılabiliriz: "Tehlikenin en yoğun olduğu andadır-kurtuluşun imkânı/umudu/şafağı."[1] Veya Kur'an'ın umuduna: *"Zalimler, nasıl bir yıkımla altüst olacaklarını/çöküşe uğrayacaklarını görecekler."* (26/227). *"Andolsun, Tevrat'tan sonra Zebur'da da: "Yeryüzüne salih/iyi kullarım varis olacaktır."diye yazmıştık."* (21/105).

1 Towarnicki, F. Martin Heidegger, çev. Z. Durukal, İstanbul 2008, s. 45.

Siyasetin Yeniden Formatlanması

Rönesansın başlangıcına kadar kadim dünyada teleolojik/gayeci ahlak teorileri (Aristo, Hıristiyanlık, İslam)nin egemen olduğu asırlarda siyaset Aristo'nun tanımladığı gibi 'pratik ahlak' olarak aynı zamanda bireyi aşan değerler (öteki, toplum, gelenek, Tanrı) uğrunda yapılıyordu. Rönesans, Aydınlanma ve hümanizm ile birlikte 'duygucu-emotivist' ahlak teorilerinin (Kant'ın ödev duygusu başta olmak üzere faydacılık ve pragmatizm) yükselmesine paralel olarak Macyavelli, -her ne kadar Muaviye çok daha önceleri bunu yapmış olsa da- Siyaseti ahlaktan boşandırarak onun temelinin çıkar gözetme ve başarı olması gerektiğini ileri sürdü. Giderek bu yaklaşım Avrupa başta olmak üzere dünyada hakim hale geldi (liberal kapitalizm). Örneğin milli mücadelede Mustafa Kemal başta olmak üzere, savaşa katılanların bütününün hayatlarını kendilerini aşan yüce değerler uğruna ortaya koydukları gün gibi orta da olduğu halde, Mustafa Kemal'in kişisel başarısından bahsederken onun ilkesizlik anlamında 'pragmatik' bir siyasetçi olduğu söylenir. Bence Türk siyasetine pragmatizm çok partili hayata geçtikten (1950'ler) sonra Amerika ile girişilen 'stratejik ortaklık' ilişkisi ile girmeye başlamıştır. Ondan sonra da 'siyaset' deyince insanların aklına hile, desise, yalan, kurnazlık, ayak oyunu, ayak kaydırma, iki yüzlülük, çalma, çırpma, yolsuzluk...vs. gelmeye başlamıştır. Siyasetin yeniden formatlanması vaadi, siyasetin Aristo ve monoteist dinlerin tanımladıkları anlamda insanın en yüksek/yüce eylemliliği olarak ona eski(mez) itibarını iade etmektir. Son yüz yılda 'sol' ideoloji de seküler bir tinsellik olarak siyaseti ahlaki bir muhtevada koymuştur. Bu bağlamda siyasetin yeniden formatlanması şu anlamlara gelir:

1- Siyaseti ne pahasına olursa olsun bir çıkar maksimizasyonu ve tahakküm kurma süreci olarak görme yeri-

ne, onu hakkaniyet, özgürlük ve adalet talebi ve icrası olarak görmek. Zira, -inananlar için- "Tanrı, insanın elinin dolu olup olmadığına bakmaz; Tanrı, insanın elinin temiz olup olmadığına bakar".

2- Demokrasiyi bir grup iktidar ve çıkar tutkunu profesyonelin devlet kurumlarının ve kaynaklarının başına (musluğun başına) geçme imkânını veren seçmenlere "hizmet" adı altında "rüşvet" verme oyunu olmaktan çıkarıp, iktidar olmayı "emanet" üstlenme olarak görüp vatandaşlar arasında fırsat eşitliği yaratmak.

3- Milliyetçiliği politik bir "ideoloji" veya "fikir" olmaktan çıkarıp insanların aile hamiyeti duygularında olduğu gibi, ait olunan dil ve etnisiteye karşı doğal ahlaki bir "duygu" olarak algılayarak anayasal vatandaşlık/eşitlik bağlamında Anadolu'nun bin yıl boyunca karılmış tarihsel ve kültürel birliğini korumak, yeniden kurmak.

4- "İdeolojik devlet" yerine insan haklarına dayalı "hakem devlet", diğer deyimle hukuk devletini inşa etmek. Zira, "ideolojik" olmak siyasal partilere, hükümetlere ve sivil toplum kuruluşlarına has bir şeydir.

5- Bürokraside "Bizden (partili, hemşeri, cemaat, mezhep, etnik köken..vs.) olsun, çamurdan olsun." veya "Uzayan kol bizden olsun." ilkel-çıkarcı anlayış yerine, kamu menfaatini (maslahatını) esas alan ehliyet ve liyakate itibar etmek.

6- Türk siyasal kültürüne ve hafızasına yerleşmiş "ilerici-gerici", "sol-sağ", "liberal-mhafazakâr", "Alevi-Sünni", "Kürt-Türk"...vs. kavram-putları yerine; "ahlaklılar-ahlaksızlar", "namuslular-namussuzlar", "insaflılar insafsızlar"... gibi somut tekâbuliyeti olan maneviyat ikilemlerine itibar eymek. *Maneviyat,* lügat anlamında isim ve yafta yerine evrensel "mana"nın, muhtevanın peşinde olmak demektir. Bu da pratikte insanlığın birikimi olan haklara, sorumluluklara, vicdana, sağduyuya, hakkaniyete dayanmak, bunları açığa çıkarmaya

çalışmaktır; velev ki 'kârlı' olmasınlar. Çağdaş ideolojilerin içlerinin zamanla yukardaki ahlaki ikilemler doğrultusunda nasıl da boşaldıklarını hepimiz gördük.

7- Global olarak "söz"ün değerinin düştüğü, "yüz"ün kaybolduğu küresel siyaset yapma tarzları yerine, söze yaratıcılığını ve güvenmeyi; yüze de utanmayı ve mahcubiyeti/kızarmayı tekrar iade etmek.

8- Ekonominin (homo faber'in) egemenliğine, tiranlığına rağmen siyasetin önceliğine, önemine, gücüne ve yaratıcılığına inanmak. –İnananlar için- 'Real Politik' putuna tapma veya ondan korkma yerine, ahlaki değerlerin merkezi olan Tanrı'ya ve O'nun mutlak yardımına güvenme: "*...Kim kötülüklerden korunmaya çalışırsa/ muttaki olursa, Allah ona bir çıkış yolu açar.*" (65/2)

9- Parti liderliğinde "karizmatik liderlik"ten "bilge adam"lığa geçiş. Zira, karizmadaki cesaret ve efelenme kolayca despotluğa, diktatörlüğe ve mafyalaşmaya müsaittir. Yakın politik tarihte dünyada ve ülkemizde bunun yeterince örneği mevcuttur. Aliya İzzet Begoviç örneğindeki "bilgelik" insiyatif, güven ve onur (izzet) demektir.

Bu ilkeler, siyaset yapmanın oksijeni veya kanı mesabesindedir. Bunlar temin edildikten sonra Türkiye'nin karşı karşıya olduğu iktisadi ve kültürel sorunlar "farklı" bir şekilde çözülecektir.

Çağımızın En Büyük Felaketi: Tanrı Tutulması veya Kalbin Körelmesi

Bildiğimiz gibi ve Kur'an'ın defaatle vurguladığı gibi (2/3, 36/11, 50/33...) Tanrı bir varlık çeşidi olarak ortada yoktur; o kayıptır, gizlidir (ğayb). Monoteist din (ler)e göre varlık, özellikle de güneş sistemi, dünya ve içindekilerle birlikte insan, Tanrı'nın var (mevcut) olduğuna işaret (ayet) eden delillerdir. Kozmolojik, düzen, hüdus ve İnayet delilleri bunu ifade eder. İlkel insan, kavrayış kabiliyetinin zayıflığı yüzünden gezegenleri (güneş, yıldızlar) veya tabiat güçlerini (gök, fırtına, okyanus, yıldırım, yanardağ...vs.), hatta insanı (Tanrı-kral) tanrılaştırdı. Yine bu kavrayış kabiliyetinin zayıflığı yüzünden bir den çok tanrılar yaratıldı. MÖ 3500'lerden itibaren ancak tek Tanrı inancının belirmeye başladığını görüyoruz. Mezopotamya'da tektanrıcılığın babası olarak Hz. İbrahim bilinir (MÖ 2000). Yahudilik, bu inancı iki bin sene boyunca ilke de olsa -Yehowa- Doğu Akdeniz'de ayakta tutmaya çalışmıştır. Daha sonra da Hıristiyanlık zorlanarak (teslis) ve İslam bu tezi hakkıyla (tevhid) koruyup sürdürmüştür. 16. yüzyıldan itibaren Avrupa'da Aydınlanma, Rönesans, modernite, sekülerizm, hümanizm gibi isimler verilen akım, Hıristiyanlığa/Kilise'ye –bazı haklı gerekçelerle- baş kaldırarak dinden/Tanrı'dan uzaklaşmaya başladı. Bu dönem, aynı zamanda bilim ve teknolojinin/Sanayi Devrimi'nin gelişmeye başladığı dönemdir.

Kur'an, defaatle insanın Tanrı'ya/dine karşı umursamazlığından (zalim, cahil, nankör, zayıf...vs.) bahseder. İtibar eden ve umursayanların da doğru dürüst bu işi/ilişkiyi başaramadığından (şirk, mitoloji, hurafe...) söz eder. Peygamberler, bu din ilişkisini düzene koymaya çalışmışlardır; ancak, insanın zayıflığından dolayı fazla başarılı olamamışlardır (80/23). Son

peygamber Hz. Muhammed istisna. Biz bu yazımızda dinin merkezini oluşturan bir Tanrı'ya inanabilmenin (itikad) ve Onunla canlı/dinamik bir ilişki sürdürmenin (iman) son dört yüz yıldaki ahlaki-psikolojik muhtevası üzerinde duracağız.

Şunu öncelikle belirtelim ki, İbrahimî monoteist din(ler), ortada olmayan (ğayb) bir Tanrı'nın var/mevcut olduğunu, onu bulabilmeyi/ona inanabilmeyi dinin ahlaki temeli olarak bir *"denenme"* süreci şeklinde ortaya koyar. İnanma, varlığa "göz-kulak olma" anlamında mantıki gerekçeler ile birlikte asıl başta insanın kendi varlığı olmak üzere bütün varlığın bir ikram, inayet, bahş, lütuf olarak manidar "verilmişliğinin" görülebilmesinin akabinde bir *"şükran"* duygusu olarak (ahlak olarak) belirebilir: *"İyiliğin karşılığı iyilikten başka ne olabilir ki?"* (55/60). Bunun tersi ise *"nankörlük (küfür)"*dür. On altıncı yüzyıldan sonra Batı'da yükselen düşüncenin genel karakteri, mantık (matematik) ve beş duyunun, tecrübenin, deneyin kavrama kapasitesinin dışında bir şeyin mevcut olabileceğini reddetmektir. Sorokin, bu niteliğinden dolayı bu kültürü *"duyumcul kültür"* olarak niteler.[1] Bu sürecin genel niteliği, teolojinin değerden düşerek duyumcul felsefelerin ve duyumcul bilimlerin, nihai bilginin ve doğruluğun, nihai hakikatin yegane kriteri haline gelmesidir. O halde Nietzsche'nin *"Tanrı öldü"* sözünü, Heidegger'in dediği gibi, son üç yüz yılda Batı'da meydana gelen değişmeyi ahlaki ve kültürel düzeyde özetleyen bir motto olarak ele alabiliriz. Çünkü bu sözü söyleyen Nietzsche'nin kaçık adamı ardından: *"Onu biz öldürdük, sizlerle ben! Hepimiz Onun katiliyiz. Ama nasıl yaptık biz bunu? Nasıl içebildik biz bu denizi? Bütün ufku sileceğimiz süngeri bize kim verdi? Yeryüzünü güneşinden (Tanrı'dan) koparırken ne yaptık biz?"*[2] sorularını sorar. Batı'da dinin/Tanrı'nın değer yitimi, mantık ve bilim aracılığı ile insanın istiğna/istikbarı sonucu (ego cogito ergu sum) Tanrı'nın geri çekilmesi ve tutulması sonucunu doğurmuştur. Bu süreç,

1 Sorokin, Pıtırım Alexandroviç, *Bir Bunalım Çağında Toplum Felsefeleri*, çev: M. Tıncay, İst. 1972, s. 175.

2 Heidegger, Martin, *Nietzsche'nin "Tanrı Öldü" Sözü*, çev: Levent Özşar, Bursa 2001, s. 55-56.

daha önce de değindiğimiz gibi tamamen ahlaki bir süreçtir. Şimdi Kur'an'dan bu sürecin nasıl işlediğini takip edelim.

Doğa bilimlerinde kullandığımız beyinsel mantık yeteneğimiz ve matematikten farklı olarak *kalp*, Kur'an'da akıl, içgüdü/arzu ve vicdan/basiret kabiliyetlerinin karmaşık/içiçe geçmiş ruhsal bir toplamını ifade eder. Kalpte Tanrı'nın belirmesi, var olduğuna kanaat getirilmesi, ahlaki bir süreç olarak, insanın konuksever bir halet-i ruhiye ile kalbinin kapısını açık tutması, buyur etmeye ve dinlemeye hazır olması, tevazu sahibi olması ve O'nu aramaya yönelmesi ile olabilir. Tersine eğer insan, gerçek olanın tutsağı olarak varlığa karşı umursamaz, unutkan, mütekebbir, müstağni, nankör, inatçı ise, yani O'na yönelmediği takdirde, Tanrı kendini geri çeker. Sünnetullah (Allah'ın insanlık ile ilişkisinde değişmez ahlaki karakteri) gereği, Tanrı ne pahasına olursa olsun, kendini insanın gözüne ve gönlüne sokmaz. İkramından sonra ilk adımı insanın atmasını bekler: "*Kör Allah'a nasıl bakarsa, Allah da köre öyle bakar.*" Şu Kur'an ayetleri bu gerçeği ifade eder:

> *Onların boyunlarına çenelerine kadar uzayan demir halkalar geçirdik ki kafalarını dik tutmak zorunda kalsınlar; önlerine ve arklarına setler çektik, (gözlerine) perdeler indirdik, artık göremezler. Onları uyarsan da uyarmasan da artık inanmazlar* (36/8-10).
>
> *Hakikatı inkara şartlanmış olanları uyarsan da uyarmasan da inanmazlar. Allah onların kalplerini ve kulaklarını mühürlemiştir ve gözlerinin üzerinde de bir perde vardır...* (2/6-7).
>
> *Kalplerinin üstüne onları hakikati kavramaktan alıkoyan perdeler yerleştirdik; kulaklarına da sağırlık. Hakikatin bütün işaretlerini görselerdi yine de ona inanmazlardı* (6/25, 17/46, 57; 18/57, 41/5).

Özet olarak, bu insanların yeryüzünde Tanrı'nın sayısız işaretlerini (ayât) anlayacak ne kalpleri ne de kulakları vardır. Çünkü onlarda "*kör olan, başlarındaki gözleri değil; kör olan, göğüslerindeki kalpleridir.*" (22/46).

Modern bilim ve teknik, insanı özellikle büyük yerleşim yerleri olan metropollerde çepe-çevre kuşatarak, onun aya-

ğını yerden (tabiattan) keserek, insanın Tanrı'ya yönelmesini engelleyen bir örtü (küfür) vazifesi görmektedir. Gökdelen, asfalt, çarşı, avm, otomobil, internet, stad, müze, bar...vs. modern insanı içgüdülerinin kontrolünde eğlemektedir. Tekniğin yarattığı hız, ruhumuzun dinginliğini ve sabır erdemini bitirdiği gibi, gürültü de kulaklarımızda bir perde gibi Tanrı'nın seslerini (rüzgar, kuş cıvıltısı, böcek vızıltısı...) duymamızı engelliyor. Hasılı, modern insan bir "Tanrı tutulması" yaşıyor. Çünkü: "*İnsan yaptığının rehinidir.*" (52/21, 74/38).

Batı'daki "Öteki" Korkusunun Analizi ve İslam Dünyasında Direnişin "Terör"e Kaymasının Psikanalizi

1. Felsefi/Kültürel Kökler

Batı'nın kendinden farklı olanı/ötekini algılamasında tarih boyu ciddi problemler vardır. "Barbar" nitelemesi, Haçlı Savaşları, anti-semitizm ve ırkçılık bunun göstergeleridir. Heidegger, Levinas ve Derrida gibi Batılı düşünürler bunun sebebini Yunan felsefesindeki "ontolojik özne" nasyonuna dayandırırlar. Bu metafizik dünya görüşü, paradigma, kültür ve insan tipi "öteki"ni kendi ile aynileştirmeden, onu "kendi"ye indirgemeden, dönüştürmeden anlayamaz. Bu bakış açısı bir güç felsefesi olarak daima öteki üzerinde bir şiddet doğurur. Varlığı daima ikili tarzda kurup (doğru-yanlış, siyah-beyaz, köle-efendi, dost-düşman, vahşi-medeni, ileri-geri, doğu-batı...) birini kendi ile özdeş, diğerini kendine indirgemeye veya yok etmeye çalışır.[1]

Aydınlanmadan itibaren bu bakış açısı Batı'da bilim ve teknolojiyi yedeğine alarak yeniden aktüelleşmiştir. Frankfurt okulu, bu bakış açısını (otokratik özne, araçsal akılcılık ve emperyalizm) şiddetle eleştirmiştir.

Nietzsche'nin "sarışın canavar" dediği[2] bu insan tipi son derece etkin, gergin, enerjik ve saldırgandır. Ölüm, bilinemezliğe veya hiçliğe batışın kapısı olduğu için de kaygılıdır. Bu kaygı, hayatı maksimum hazla dolu dolu yaşayamama korkusundan kaynaklanır. Çünkü bu insan, başkası için bir sorumluluk taşımaz. Levinas'ın dediği gibi özgürlük anlayışı "kendisi için insan" kavrayışına dayanır. Bu kaygı onu planlı

1 Küçükalp, Kasım. *Nietzche ve Postmodernizm*. İst. 2003, 141 vd.
2 Nietzsche. *Putların Alacakaranlığı*. çev. İ. Z. Eyüboğlu, 2002, 58

kötülüklerin içine iter. Batı'nın son dört yüz yılının tarihinin saldırı, savaş, gasp, katliam, yağma ve sömürü tarihi olması bundandır.

2. Dini-Teolojik Kökler

Nietzsche ve Erich Fromm, Batı'nın orta çağlarını Yunan ve Roma'nın "kahraman" insan tipinin kendini Kilise ve Hıristiyanlıkta gizlemesi olarak yorumlarlar.[1] Yani, aslında son hakiki Hıristiyan çarmıhta ölmüştü. Protestanlık, Katoliklikteki Meryem/kadın imgesini yok ederek ataerkil kahraman insan imgesini endüstri çağına uyarladı.[2] Kilisenin/Katolikliğin kendini insanların uhrevi kurtuluşlarından sorumlu tutarak onlara şiddet uygulaması (engizisyon, giyotin, din savaşları, insan yakmalar) muhtemelen Hz. İsa'nın sevgi ve merhamet dolu mesajından değil; kendisi Pagan Roma'nın bir kopyası olan Kilise ve onu kuran "sarışın canavarlar"dan geliyordu. Örneğin, Saint Thomas şöyle diyordu:

> *İnsan ruhuna hayat veren imanı ifsat etmek, sadece dünyevi çıkar sağlayan kalpazanlık suçundan daha ağırdır. Kalpazanları öldürmekte tereddüt etmiyorsak, sapıkları evleviyetle öldürürüz.*[3]

Özet olarak, Katolikliğe göre, Hıristiyan olmayan kafir, ya ihtida edecek ya da işkence dahil ölümü hak eder. Saint Bertelemeo Katliamında bir gecede Fransa'da otuz bin Protestan'ın öldürülmesi, düşünür, bilim adamı Bruno'nun yakılması, Galileo'nun tehdit edilmesi bunun örnekleridir. Hıristiyanlığın/Kilise'nin geriletilmesine rağmen akabinde yükselen ırkçılık/milliyetçilik ideolojisi aynı genetiğin yeniden palazlanmasıdır. Yani öteki düşmanlığı Batılı insanın, kültürün, uygarlığın genetiğidir. Uzun bir süre devam eden, din savaşları, ırkçılık savaşları, sınıf/çıkar savaşları sonucunda Batılı toplumlar, çıkarcılığın altın ahlaki denge kuralında bir uzlaşmaya vardılar: "*Sana yapılmasını istemediğin*

1 Heidegger, M. *Nietzsche'nin "Tanrı Öldü" Sözü*, çev: L. Özşar. 2001, 20.
2 Fromm, Erich, *Sahip Olmak ve Olmak*. çev. A. Arıtan, İst. 1990, 105 vd. 201.
3 Saint Thomas, *Summa Thelogia* II.1.quest.11.3

şeyi başkasına yapma." Bu ilkenin üzerine insan hakları, hukuk devleti, demokrasi ve laiklik mekanizmalarını geliştirdiler. Ancak, bu yapılar, "yakın tehlike"nin söz konusu olduğu kendi ülkelerinde geçerlidir. Yani: "Ayağıma basma, ayağına basmayayım." Ancak yakın tehlikenin olmadığı yerlerde ve zamanlarda, yani "dış politika" da bu ilke geçerli değildir. Batı'nın ikiyüzlülüğü/çifte standardı da buradan geliyor.

3. İslam'da Öteki

İslam dini ontolojik özne değil "ahlaki özne" kavramına dayanır. Ötekinin ap-ayrılığı, bam-başkalığı, öp-ötekiliği, daha Tanrı'nın varlığını kabul ile başlar: Tenzih, muhalefetun lilhavadis. Büyük öteki Allah'tır; küçük öteki ise diğer insanlardır. Allah dillerin, dinlerin ve renklerin/milletlerin çoğul olmasını kendisi irade etmiştir (30/22). Müslümanlar, insanlığın zulme uğramaması ile zorunlu olarak sorumludurlar (4/75). Dinlerine karışamazlar, dinde zorlama yoktur. Sadece doğru yola/hidayete güzel öğütle çağrıda bulunurlar (16/125). Ötekilerin, gayrimüslimlerin ahiretlerinden asla sorumlu değillerdir. Orası Allah'a kalmıştır (irca-mürcie). Müslümanların siyasal hakimiyetinde ötekiler/gayrimüslimler temel insan haklarına haizdirler (zımmilik-zimmetullahi ve resulihi). Mazlumun dini sorulmaz. Ancak, zalimler, Müslümanların "düşmanı"dırlar (2/193). Zarar vermek ve zarara uğramak yoktur. Zulmetmemek ve zulme uğramamak esastır. Tevrat'ta "göze-göz, dişe-diş" şeklinde "adalet", İncil'de merhamet/af-sevgi, Kur'an'da ise "adalet" ve "merhamet" esastır.

4. İslam Dünyasında Direnişin "Terör"e Kaymasının Psikanalizi

İnsanlara haksız yere, saldırganlık ile zulmetme "etki-tepki" ilkesi gereği üç türlü tepki yaratır: 1. Adalet: (göze-göz...) 2. Affetme. 3. Ağır karşılık (intikam, öç alma). Yahudilik ve İslam birincisini, Hıristiyanlık ise ikincisini tercih etmiştir. Terör olayları üçüncü gruba girer.

Son otuz-kırk yıldır İslam dünyasında "terör"e başvuran insan grupları ortaya çıkmıştır. Örneğin, ABD'ye karşı "el-

Kaide", İsrail'e karşı "Hamas" ve "İslami Cihad", Rusya'ya karşı Çeçen savaşçılar, Rusya ve ABD'ye karşı Afganistan'da "Taliban", Orta Doğu'daki diktatörlüklere karşı radikal gruplar ve Türkiye'de PKK.

Bu bölgede "terör" gruplarını ortaya çıkaran sosyo-psikolojik ve politik şartları anlamadan "terör"ü lanetlemenin samimiyetsizlik ve iki yüzlülük olduğu kanaatindeyim. Bilindiği gibi, Birinci Dünya Savaşı sonrasında İslam dünyasında seküler diktatörlükler kuruldu. İkinci Dünya Savaşı sonrasında da İsrail Devleti kuruldu ve ABD bu bölgeye İsrail'in güvenliği ve petrolden dolayı sarkıntılık yapmaya başladı. Bölge insanı bu iç ve dış güç odakları tarafından baskı, aşağılama, işkence, katliam ve sömürüye tabi tutuldu. Baskı altında ve onuru aşağılanmış insanlar misli ile mukabele etme, yani savunma savaşı/simetrik güç kullanmadan yoksun oldukları ve bu durumu şikayet edecekleri ve düzeltebilecekleri uluslar arası bir hakem/hakim de bulunmadığından dolayı –BM'nin ABD'nin kontrolünde olduğunu herkes biliyor- "terör"e başvurmak zorunda kalmışlardır. Köşeye sıkıştırılan kedinin insanın yüzüne atlaması da aynı durumun ifadesidir. Terör öznelerinin genellikle "Müslüman" olması veya yaptıkları terörü "ayet"lere başvurarak gerekçelendirmeleri, bu hadisenin "İslam"dan kaynaklandığı zehabını doğurmamalı. "Terör" halindeki bu şiddete başvurmanın nedenlerini anlamamız, terörü "anlayışla" karşılamamız anlamına gelmez. Ancak namuslu olmak, nedeni doğru anlamayı gerekli kılar.

5. Sonuç

ABD ve İngiltere, "terör"ün kendilerinden kaynaklanan gerçek nedenlerini göz ardı ederek suçu "İslam"a ve Kur'an'a yükleyerek, alternatif olarak tasavvuftan "hoşgörülü" bir İslam yaratmaya çalışıyorlar. Kur'an'ın Allah'ı affı, merhameti olduğu kadar, adaleti gereği gazabı, öfkesi, hıncı olan bir varlıktır. Bölge üzerinde haksız baskı, aşağılama ve sömürü niyeti taşındığı sürece çaresizlerin direnişi canlı bombalar, intihar saldırıları şeklinde terör ateşine dönüşerek asla sönmeyecektir.

Dinlerin ve Mezheplerin Teolojiden Stratejiye Kayışı

İslam vahyi, insanların etraflarında var olanları Allah'ın ayetleri ve nimetleri olarak hayret/hayranlıkla (3/191) düşünerek (itibar, tedebbür, tefekkür, taakkul, tezekkür) canlı bir imana varmalarını ister. Aynı duyarlılığın inen Kur'an ayetlerine karşı oluşturulmasını da ister: "*Müminlerin Allah'ı anıp da O'nun katından gelen Kur'an ayetleri karşısında kalplerinin huşu/saygı duyma zamanı gelmedi mi?! Müminler, vaktiyle kendilerine kitap verilen ve fakat uzun zaman geçince kalpleri katılaşan kimseler gibi olmasınlar. Çünkü onların çoğu fasık kimselerdir.*" (57/16) Akide anlamında oluşturulan zihinsel kesin tasdikin huşu, haşyet, muhabbet, güven anlamında duygusal değerlilik yaşantılarını içeren "iman"a dönüştürülmesini ister: "*Bedeviler, "iman ettik dediler." Onlara de ki: "Siz kesinlikle iman etmediniz; siz, şimdilik: "Teslim olduk/tasdik ettik." deyin; çünkü, iman sizin kalbinize henüz girmiş değil.*" (49/14-15). Her şeye rağmen, sahabe ve ilk yüz yıldaki mümin kuşakların (Hariciler, Mutezile, Ashabu'l-hadis), imani duyarlılıklarının hayli yoğun olduklarını söyleyebiliriz. Mekke'nin fethinden sonra müslüman olan Emevi oğullarının, İslam'ın tarihsel yürüyüşüne başlayacağı çok erken bir dönemde sebebiyet verdiği ilk "büyük fitne", vahyin ve Hz. Muhammed'in onca çabasına rağmen, kabile asabiyeti ve ganimet tutkusunun (hamiyyetü'l-cahiliyye) yeterince bastırılamadığını gösterir. Hz. Ali'nin kendi dönemini tasvir için söylediği: "Din öyle bir hale geldi ki, kürkünü ters giymiş adama benziyor; küçükler ondan korkar, büyükler ise tiksinir" sözü, o günkü durum hakkında hayli bilgi vericidir .

Zamanın ilerlemesi ve mezheplerin oluşması ile kitlelerin Allah'ın tabiattaki ayetleri-nimetleri ve Kur'an ayetleri üzerin-

de "düşünür" olmaktan vazgeçerek mezheplerin oluşturdukları itikad-ibadet ve muamelat ajandalarını hafızaya kodlayarak (ezberleyerek)/taklit ederek dindarlıklarını sürdürdüler. Kur'an'ın insanlara şah damarından daha yakın (50/16), kişi ile kalbi arasına giren (8/24), O'nu çağırınca hemen icabet eden (40/60), hidayeti bulma yolunda gayret gösterenlere yardım eden (29/69), müminlerle sürekli beraber (2/194, 8/66, 16/128), onlara yardım eden, ellerinden tutan, onları terbiye eden (Rabb) merhametle yoğrulmuş (Afuvv, Gafur, Rahman, Rahim) Adil, Hikmet sahibi...Allah'ı mezheplerin ve düşünce ekollerinin elinde bambaşka çehrelere/tasavvurlara büründü.

İlk önce Mürcie, Kur'an'ın huşu, haşyet, muhabbet... gibi canlı kalp fiillerinden oluşan iman anlayışını marifet ve tasdik olarak zihinsel kesin inanç anlamında itikada dönüştürdü. Daha sonra da yine Kur'an'da birbirine kopmaz bir bağla bağlı olan iman ve ameli (*innellezine amenu ve amilussalihat*) birbirinden ayırdı. Yani mümin ve müslim olmanın şartını sadece tasdike indirgedi ("*men kale: "Lailahe illallah", dehale'l-cennete*"). Bu görüş, zamanla Sünniliğin genel görüşü haline geldi. Yani Kur'an'ın sürekli Allah ile canlı bir ilişki halinde vaz ettiği iman, hafızaya kodlanmış ezber olarak itikada dönüştürdü (Amentü). Allah, Kelam ilminde zatı ve sıfatları üzerinde mantık ve matematikle kılı kırk yaran tartışmaların yapıldığı "tevhid" kavramına dönüştü. Fıkıhta, süper kadı olarak "şari"e dönüştü. Felsefede Platon'un "En yüce İdea" ve Aristo'nun "İlk Muharrik" kavram putlarından mülhem "Vacibul Vücud" kavramına dönüştü. Tasavvufta kendine aşık olunan ve nihai gaye olarak gidip kendine kavuşulacak, katılacak, kendinde fena olunacak "Vahdet-i Vücud"a dönüştü.

Kur'an'ın başından sonuna kadar ahlaki kavram çiftleri (iman-küfür, adalet-zulüm, hakk-batıl...) ile yaratılan gerilim ve ahlaki enerji ile aktif ve ahlaki toplum oluşturma davası, İslam'ın klasik çağlarında, tarım imparatorluklarında (Emevi, Abbasi, Endülüs, Selçuklu, Osmanlı) zamanın eskitmesiyle hayli zayıflayarak 19. yüzyılın başlarında çöktü.

Dinsel bilinç, Kur'an'ın tavsiye ettiği Allah'ın ayetlerini-nimetleri ve Kur'an ayetleri üzerinde düşünerek, Allah'ı sık sık anarak (zikr) imanı canlı tutmayı ve vicdanı diri tutmayı başaramazsa katılaşarak donar, ölür, dogmatikleşir, taklide düşer, bağnazlaşır ve çürür. Kur'an geldiğinde Kitap ehlinin durumu tam da buydu. Kitap ehlini (Yahudileri-Hıristiyanları) bu duruma düşüren, kendi umursamazlıkları ile birlikte kurucu asırla aralarına giren uzun zamandır (*fetâle aleytimul-emadu*. 57/16). Aradan 1400 sene geçince Müslümanlarda büyük ölçüde aynı duruma düşmüştür.

19. yüzyıldan itibaren Batı'da daha önce gerçekleşmiş olan dinden kopma ve uzaklaşma anlamındaki (Tanrı'nın ölümü) modernite ve sekülerizmin etkileri, İslam dünyasına sirayet ettikçe ikinci ve daha tehlikeli bir bela olarak "*Allah'ın unutulması*" (58/19, 59/19, 9/67) gündeme gelmiştir. Batı tarafından bilim, teknoloji ve ekonomi ile "dünya"nın insan tarafından (humanizm) temellük edilerek yeniden imarı (sanayi-endüstri devrimi), Allah'ın ve ahiretin unutularak cennetin dünyada kurulmaya çalışılması (komünizm/sosyalizm farklı bir cennet ütopyasına sahipti) "*dünya hayatının ayartması*" (45/35, 57/14, 6/70, 130, 7/51) olarak Müslümanları da ayartmıştır. Artık "dünya, ahiretin tarlası" değil; hepimiz için bir "çiftlik"tir. Modernite, sadece yaşam araçlarının değişimi değil, aynı zamana bir dünya görüşü ve kimlik değişimidir de.

İnsan ile Allah arasındaki ilişkide insan istiğna, istikbar ve umursamazlık gösterip de yüz çevirdiğinde, Allah da kendini illa da insanın gözüne ve gönlüne sokmaz. Tersine, son derece kıskanç bir şekilde kendini geri çeker: "*Biz onların boyunlarına ta çenelerine dayanan demir halkalar geçirdik; bu yüzden başları yukarda, burunları havada dolaşırlar. Önlerine ve arkalarına birer set çektik ve kalp gözlerini de perdeledik; artık hakikati göremezler.*" (36/8-9). "*Allah, onların kalplerini ve kulaklarını mühürlemiş, gözlerine de perde çekmiştir...*"(2/7). "*Kim Rahmanın zikrinden (Kur'an) yüz çevirirse; biz ona şeytanı musallat ederiz; şeytan, onun yoldaşı olur.*" (43/36).

Modern teknoloji, Kur'an'ın istiğna, istikbar dediği, Nietzsche'nin ise "güç istenci (will to power)" dediği nankörlük (küfür) duygusuyla yaratılarak Heidegger'in dediği gibi insanlığın ayağını yerden keserek çepeçevre kuşatmıştır (Gestell). Sınırsız üretim ve sınırsız tüketim (israf), "ekonomi" kavramı adı altında hazzı maksimize etmek, modern insanın yegane yaşam yolu, hedefi ve duygusu haline gelmiştir. Müslümanlar da bugün büyük bir tutku ve ihtirasla aynı yolun yolcusudur. İslam dünyasında adına "Muhafazakârlık" denen modern dindarlık tarzları, hayatın okkalı anlarında ve mihverinde moderniteyi (dünyayı, teknolojiyi, ekonomiyi) tercih ederken; -bilinçle ve kalple değil- hafıza ile dinsel ritüelleri tekrar ederek "hem ağlarım, hem de giderim" naifliğidir. Kur'an, "*Allah'ı unutup onu hatırlamayan insanın dar/sıkıntılı bir hayatı vardır* (20/124)." der. Modern insanın şizofren, depresif ve narsist oluşunun sebebi budur. Kafir (nankör) psikolojisi, genellikle katı/taş kalpliliktir (2/74). Modernite çağlarının insanlığın en silahlı ve savaşlı çağları olması bundandır. Allah'a doğru iman, müminlerde insanlara karşı yufka yüreklilik, merhamet ve vicdanlılık; zalimlere karşı ise metanet, şecaat ve cesaret doğurur (8/2, 48/39). İslam dünyasındaki şiddet (diktatörlükler, devrimler, mezhep savaşları), müslüman olduğunu söyleyenlerde iman ve vicdanın kesinlikle oluşmamasının bir ürünüdür. Bugün bir yaşam pratiği ve yaşam yolu, atmosferi ve psikolojisi anlamında kültürel-mimari (şehir) "İslam dünyası" yoktur. Müslüman olduğunu söyleyen insanların yaşadıkları coğrafya da modern teknoloji ve modern ekonomi tarafından dizayn ve işgal edilmiştir. Küreselleşen dünya, modernite tarafından tektipleştirilmiş ve yuvarlanmıştır (küreselleşme). Artık modernite sırtımızda deri gibi bize yapışık. Şu anda yeryüzünde başka bir kültürel "dünya" yok. Yaptıklarımız (icatlarımız, tekno-şehirlerimiz) tarafından rehin alındık (52/21, 74/38). Ellerimizle ürettiğimiz şeylerin(teknoloji-ekonomi) sayesinde karada ve denizlerde fesadlar oluşmaya başladı (30/41). Hasılı, biyosfer tehlikede olduğu gibi; insanlığın binlerce yıldan beri oluşturduğu sahici dinler-imanlar da tehlikede. Ruhlarımızda artık ihlas, samimiyet, tevazu,

yüce gönüllük, merhamet, sükunet, rıza, cömertlik, kadirşinaslık, şükran duyguları ve uğrundalıklar yok. Hepimiz sunî (GDO'lu) ruhlara sahibiz; öfkeliyiz, ihtiraslıyız, benciliz, gaddarız. Hiçkimselik olarak hergünkü herkesliği/süperegoyu vicdan sanıyoruz. Şu dinden bu mezhepten olmanın sahici/samimi hiçbir anlamı yok. Örneğin, "Şiilik" ve "Sünnilik" artık İslam'ın klasik çağlarındaki gibi dini ve "teolojik" çağrışımları olan kavramlar olmaktan uzaklaşarak, ABD'ye nispetle onun "dostu-müttefiki" veya "düşmanı" bağlamlarında "stratejik" manaya kaydı. Sünni dünya, ABD ve AB'nin İslam dünyasına fiili saldırılarına ve İslam kimliğini sürekli aşağılama teşebbüslerine karşı vurdumduymazlıktan gelirken; "ılımlı" tepkiler verirken; Şiilik, daha sıkı ve kimlikli tepkiler veriyor; Sünniliğe karşı da aynı sertlikte duruyor. ABD ise, Şii-Sünni savaşı çıkarmanın hesaplarını yapıyor.

Modernleştikçe hepimiz birbirimize benziyoruz. Binmişiz bir alamete (teknoloji/ekonomi), gidiyoruz kıyamete vesselam. Namuslu ve dürüst olmanın ilk şartı, kendini ve içinde bulunduğun durumu vicdanını kaldırmadan teşhis etmektir. Yapılacak şeyin olup-olmadığı; varsa, onun ne olduğu daha sonra gelir.

DİZİN

A

Abant Platformu 34
Abbasi(ler) 59, 190, 226
Abdülhamit 35
adalet 43, 84, 85, 86
adaletin tecellisi 86
adaletle yoğrulmuş merhamet 73
adil 226; kral 83; yargıç 83
Adudullah 59
Afganistan 22, 35, 44
Afrika 135, 136, 170
Afuvv 42, 226
ahiret 24, 67, 71, 83, 84, 86, 100, 185, 192; ahiret umudu 152
ahlak 12, 29, 38, 49, 95, 116
Ahmet Yesevi 82
aile 12, 100
Alevi(ler) 15, 16, 26, 49, 76, 82
Ali Şeriatî 21, 193
Aliya İzzet Begoviç 60, 215
Allah'ın rahmeti 100, 106; Allah'ın merhameti 84; Allah ile aldatma 172, 129; Allah ile insan arasındaki ilişki 115
Amerika 35, 36, 38, 44, 47, 48, 50, 62, 138, 170
Amerikanizm 104, 152, 200, 208
Anadolu 38, 47, 49, 82
Anadolu Türk Müslümanlığı 116
anti-semitik 39, 220
"arabesk" dindarlık 144
Araplar 44, 45
Arap Yarımadası 205
Aristo 43, 59, 95, 149, 204, 213
Arnavut 50
asalet hissi 111
Ashab-ı Kehf 21
askeri bürokrasi 67
asli günah 86
Asur 59
Asya 81, 170
Avrasya 81
Avrupa 14, 15, 35, 44, 47, 60, 76, 81, 136, 138; Avrupa kültürü 81
Avustralya 137, 170
Ayasofya 113
Aydınlanma 60, 81, 165, 167

B

Baba Tanrı 115
Babil 59, 140, 141
Bağdat 140
başörtüsü 122
Batı düşüncesi 149, 197, 199; Batı kültürü 140, 146, 147, 148, 161, 163
Batılılaşma 160, 171; Batılılaştırma 159
Beni Kureyza 43
Berlin 140
bidat-i hasene 44
bilge adam 215; bilge-kral 60, 65
bilim 29
1924 Anayasası 49
bireycilik 21
Birinci Dünya Savaşı 30, 47, 224
Bizans 60, 82
Bordyaev 161
Bosna 44, 60
Budist 41, 144, 178

Budizm 81, 146
burjuva(zi) 62, 140, 142, 152, 186, 192

C

Cabbar 42
Caferi 56
cemaat 16, 17, 19, 20, 33, 36, 39; cemaatleşme 15
Cemel 43
Cemevi 49
cihad 43, 44, 101
Cuma 77, 78; Cuma hutbesi 78, 79; Cuma namazları 79; Cumasızlar 78

Ç

Çeçenistan 44
Çin 44, 59, 81, 111, 112, 135, 136
Çin Seddi 141

D

Dağdaki Vaaz 50
Danilevski 195, 196
Daru'l-Harp 182
Daru'l-İslam 182
dasein 151, 199
Demirel 61, 75
demokrasi 49, 55, 64, 65, 112, 172, 181
deprem 137
Derrida 200, 221
Dersim isyanı 50
Descartes 166, 197, 198, 149, 204
despotizm 66, 193
despot kral 83; despot krallık 86
devlet 64, 67
devrim 74
din 29; dindar 39; dindar gençlik 28; dindarlar 76
dini azınlık 15; dini cemaat 15
din ile şeriat arasındaki ayrım 88
din istismarı 123
dinlerarası diyalog 129
diyalektik 199
Diyanet 41, 60, 78
dogma 67; dogmatik 88, 125, 159; dogmatik zihtiyet 128
Doğu despotizmi 59, 155
Doğu Türkistan 112
dostluk-velayet 39
Dubai 157, 158
duygucu 165; uygucu-emotiv 152, 213
duyumcul 54, 102, 147, 148, 151, 189, 196, 211; felsefe 218; kültür 108, 218
düşünsel 196

E

Ebu Hanife 78, 116
Ebu Zeyd 87
Ecevit 61, 76
Efendi-köle 73
Eflatun 197
egoizm 22, 23, 100
Ehl-i Kitap 56
ekonomi 23, 29, 101, 150, 192, 209, 228
ekonomik kriz 184
el-Emr-i bi'l-ma'ruf ve nehy-i ani'l-münker 84
el-Kaide 35
Ellul 150
el-menziletü beynel menzileteyn 84, 178
emanet 191
Emevi(ler) 78, 226
emri bi'l-maruf ve nehyi ani'l-münker 100, 126, 182
Endonozya 137

Endülüs 226
endüstriyel din 164
En yüce İdea 226
Erbakan 61, 75
erdemli 105
Ergenekon 16, 36, 63, 68, 76, 92
Ermeni ayaklanması 50
esbab-ı nuzûl 89
Esed 173
Eski Yunan 59, 61, 77, 145, 165, 197, 203
estetik 29
Eş'ari(lik) 33, 56, 83, 84, 116
evrensel panteizm 81
Eyfel Kulesi 157, 158

F

falcılık 141
Faşizm 104
faydacılık 152
Fazlur Rahman 26, 100
ferdiyet 20, 21
Fetullah Gülen 33, 36, 61, 120
Fıkıh 89
fırka 19
Filistin 81
Firavun 21, 191, 193, 206, 209
Firavunluk 208
fitnetü'l-kübra 39, 154
Frankfurt Okulu 36, 140, 199
Freud 121
Fromm 21, 39, 105, 164, 175, 200, 222
fütuhât 43

G

Gafur 226
Gandi 36, 60, 61
Garaudy 166, 181
Gazzali 34, 185
gecekondu 143, 144; gecekondulaşma 69
Gellner 164, 200
gök-delen 157
gulat 57
Gülen cemaati 16
Ğâdip 42
Ğafûr 42

H

Habermas 29, 151
Hacc 138
Haçlı Savaşları 221
hakan 59
hakk din 88
halife 61, 83
Halkul Kur'an 119
Haman 193
Hanbeli(lik) 56, 116
Hanefî(lik) 34, 116; Hanefî fıkhı 38
Haniflik 56
Hannah Arendt 29, 103, 111, 151, 189
Hareket-i Cevher 88
Harici 33, 130
Harici(ler)/(lik) 56, 59, 116, 125, 126, 127, 128, 225
haysiyet 101
Hegel 81, 211
Heidegger 104, 111, 148, 151, 157, 165, 167, 197, 198, 199, 200, 212, 218, 221, 228
heteredoxi 57
Hıristiyan(lar)/(lık) 11, 12, 19, 35, 41, 56, 77, 85, 100, 104, 115, 136, 147, 152, 198
hikmet 84, 226
hilafet 59, 190
Hindistan 60, 81
Hinduizm 81, 178
Hindular 41

Hint 59, 135; alt kıtası 202; felsefeleri 141; Hintliler 88
Hizbullah 126
Hoca Efendi 33, 34, 35, 36, 37
homo faber 103, 150, 215
Honkong 140
hoşgörü-diyalog 35
hoşgörülü 56
Hölderlin 203
hukuk 29, 38, 44, 49, 67, 68, 85, 88, 101, 181; devleti 64, 65, 75, 112, 116; felsefesi 68; hukukun üstünlüğü 86
humanizm 227
Hume 165
Humeyni 36, 60, 61, 78
Hunlar 82
hümanizm 55, 170, 217
Hz. Ali 39, 59, 125, 154
Hz. Ebubekir 59, 154
Hz. Hud 157, 158
Hz. İbrahim 21, 56, 192
Hz. İsa 35, 41, 50, 59, 85, 115, 119, 123, 200
Hz. Muhammed 41, 43, 44, 70, 77, 85, 87, 88, 119, 154, 225; Hz. Muhammed'in "şefaat" yetkisi 84
Hz. Musa 50, 154, 191
Hz. Osman 59
Hz. Ömer 59, 78, 119, 154
Hz. Peygamber 83
Hz. Yusuf 171

I

ılımlı 56; İslam 35, 129
Irak 22, 44
ırkçılık 54
Işıkçılık 33
Izutsu 145, 168

İ

İbni Arabi 208
İbni Hazm 38
İbni Teymiyye 38
İbrahimî-monoteist din 11, 81, 115, 168, 169, 189, 193, 202, 204, 218
İbrani-Arap 59
iffet 11, 122
İkinci Dünya Savaşı 30, 35, 60, 61
İlk Muharrik 226
imamet 59
İncil 136, 204, 223
İngilizler 47
İngiltere 31, 44
insan hakları 49, 65, 86, 112
insan sözü 87, 89
irade 84
İran 35, 59, 81, 82; Devrimi 60, 78
İranlılar 88, 202
irtica 91, 120, 122
İskenderiye 140
İskender Paşa 33
İslam 11, 152
İslami terör 41, 43
İslamofobia 41
İsmail Ağa 33
İsrail 39, 44, 64, 224
İstiklal Mahkemeleri 74
İstiklal Marşı 50
İşçi Partisi 16
işçi sınıfı 152
İttihad ve Terakki 35, 60
iyilik ideası 198

J

Japon(ya) 59, 137
Judeu-Grek 81

K

Kâbe 138, 192
kabile 100
kader 68; anlayışı 67; kadercilik 84
kadın 11, 12, 13; kadının örtünmesi 11, 12; kadın imgesi 222
kadrolaşma 30
Kahhar 42
Kahira 140
kahraman 54, 146, 147, 151, 189, 196, 211, 222; kahramanlık 81
Kaim biemrillah 59
Kalküta 140
kamu hukuku 83
Kant 102, 103, 204
kapitalist 105, 152, 153
kapitalizm 104, 152, 159, 160, 198, 207, 211
Karaçi 140
kardeş kavgası 96
karizma 61
karizmatik liderlik 215
Karun 191, 193, 206; Karunluk 208
katedral 157
Katoliklik 119, 222
keffaret 86
Kelam 89
Kelam-ı Kadim 89
kent dindarlığı 144
Kıble ehli 56
Kıta Avrupası 54, 55, 135, 167, 170, 171
kıyas 89
Kızıl Deniz 138
Kilise 60, 126, 136, 198, 222; Kilise dogmaları 167
kimlik duygusu 111
Kindi 124
komünizm 104, 209
Konfiçyüscülük 81, 112, 146
"koşulsuz merhametli"/"anne" figürü 83
köklülük duygusu 111
kudret 84
Kudüs 81
kul hakkı 83
Kur'an 38, 204; Kur'an'daki Tanrı 68
Kureyş 59, 192
Kurtuluş Savaşı 50, 74, 111
Kurtuluş Teolojisi 199
Kutlu Doğum 41, 44, 45
Kuzey Afrika(lılar) 35, 88, 202
kültürel kimlik 54
kültürel-politik ayrışma 15
Kürt Aleviler (Dersim) 48
Kürt isyanları 50
Kürtler 15, 16, 47, 48, 49, 51, 76, 79
Kürt-Türk 214

L

laik(lik) 16, 27, 33, 49, 112, 119, 181
laik-muhafazakâr bölünme 15
Latin 200
Levinas 199, 200, 212, 221
liberal 105, 140, 152
liberalizm 55, 160, 181
liberal-kapitalizm 153, 165
"lider" kültü 66
Londra 140

M

MacIntyre 101, 165
Macyavelli 107, 213
Mahmud Efendi 33
makinanın kölesi 140

Makyavelizm 29, 95, 153, 154, 155, 171, 182
Maliki(lik) 56, 116
Maniheizm 81
mantıksal pozitivizm 208
Mao 111, 113
Marks 120, 198
Marksizm 29, 60, 129, 189
Maturidi(lik) 56, 68, 116
Maverdi 154
Mavi Marmara 39
mead 84, 107
medenileştirilme 135
medeniyet krizi 184
Medine 130, 168, 205
megalopolis 139, 140, 141
Mehmet Akif 50
Mekke 43, 81, 168, 205
Menderes 61, 71, 75
Mephis 141
merhamet 41, 43, 86
Merhametle Yoğrulmuş Adalet Peygamberi 41, 42
Mescid-i Dırar 129, 130
mesihçi 196, 200
Mesnevi 185, 208
Meşrutiyet 15, 172
metafizik gnostiklik 141
Mevlana 208; Mevlevilik 35
Mezopotamya 49, 81, 217
Mısır 59, 81
millet 100
Milli Şef 75
milliyetçiler 154
milliyetçilik 50, 54, 60, 136
mimari 158
minare 157
mistik karizma 61
modernite 54, 60, 121, 150, 139, 151, 160, 164, 166, 167, 167, 168, 170, 182, 217, 227
modernleşme 143
Moğollar 81
Molla Sadra 88
Moskova 140
Muaviye 39, 59, 125, 154
muhkem-müteşabih 89
Muiz lidinillah 59
Mutezile 56, 68, 84, 87, 116, 119, 130, 178, 225
Mürcie 84, 178, 226; Mürciilik 56
Müslüman Kardeşler 193
Müslümanlar 41
müşrik Araplar 85

N

Nakşilik 35
namus 11
nefs-i emmare 171, 182
Nelson Mandale 60
New York 140
Nietzsche 148, 149, 165, 174, 180, 190, 198, 204, 218, 221, 222, 228
nihilizm 146, 148, 163, 165, 197, 202, 208; nihilist kültür 151
Nil 135
Nizamiye Medreseleri 82
Nordik insan 140, 141, 161
Northrop 195
Nurcu 33
nübüvvet 107

O

Obama 36
occultizm 144
Oğuzlar 82
ontoloji 81
onur 11, 101, 151
Orta Doğu 35, 81, 170, 202

Ortodoxluk 81
Orwell 181
Osmanlı 33, 35, 47, 59, 74, 82, 136, 141, 142, 143, 159, 171, 174, 195, 202, 226
otoriter-totaliter 65

Ö

ödev ahlakı 102
Öldürmeyeceksin 50
Özal 23, 61, 76

P

Pakistan 22, 35, 137
panteizm 81
Paris 140
Pataliputra 140
Pekin 140
Pensilvanya 34
Pers dini geleneği 81
pesimist 141
peygamber geleneği 81
Platon 59, 60, 149, 226
politik despotlar 190
postmodernizm 54, 119, 121, 160
pozitif Amerika 62
pozitivizm 160, 168
pragmatizm 39, 147, 152, 205, 208
Prometheus(çu) 54, 145, 146, 147, 148, 151, 161, 189, 196, 198, 211; Promethe-usçu Batı kültürü 147
Protestanlık 119, 222
put 85, 138

R

Rabbaniyyun 31
rafizi 57
Rahim 42, 226; Rahimiyyet 86
Rahman 42, 226; Rahmaniyet 86, 99, 106
Raüf 42
Reform 60, 81
Risale-i Nur 33
Risaleler 62
Rodinson 207, 210
Roma 140, 141, 151, 200, 222; Kilisesi 81
Rorty 39
Rönesans 60, 81, 213
ruh-göçü 112
Rusya 43, 44, 200

S

Sabit olan din 88
Sa'd b. Muaz 43
sahip olmak duygusu 105
Said Nursi 33, 61, 62
Saltanat 74; ideolojisi 154
Samanyolu 34
Sami-Semitik 59
Sanayi Devrimi 217
sarışın canavar 221, 200, 222
sarışın yabanıl 81, 203
saygınlık 101
Schubart 146, 147, 161, 195, 196, 200
Schweitzer 162
sekülerizm 183, 217
seküler 67, 122, 151, 154
Selçuklu 47, 59, 82, 171, 226
Selefiyye 56
Senusilik 35
sevgi 41
Sevgi Peygamberi 41
Sıffın Savaşı 43, 125
sibernetik din 164
simge fetişizmi 119
sivil-itaatsizlik 79
sivil toplum 38
siyaset 29, 83, 101

skeptisizm 147
solcular 76
sol-sağ 152; bölünme 15
Sorokin 147, 163, 184, 195, 196, 202, 218
sosyal demokrasi 127
sosyalizm 209, 211
sömürü 193
Spengler 141, 195, 196
spirtualizm 144
Sufi 43
sultan 59, 78
Suriyeliler 88
Suudi Arabistan 60
Süleymancılık 33
Sümer 59
Sünnetullah 68, 115, 219
Sünni(lik)25, 35, 36, 48, 51, 56, 57, 59, 79, 82, 83, 84, 88, 210, 229

Ş

Şafii(lik) 56, 116
Şafii Kürtler (Şeyh Said) 48
Şaman 59, 82, 178
şefaat 83, 85, 86; şefaatçi 85
şehirleşme 144
şeref 151
şeriat 33, 74, 88, 101, 125, 207
şeriatların birbirini nesh etmesi 88
Şerif Mardin 82
Şeyhulislam 60
Şia 33, 35, 56, 116
Şii 26
Şiilik 59, 81, 229
şura 59

T

tağut 146
Tahir Büyükkörükçü 33
Taliban 35
Tanrı fikri 115; imgesi 117; Krallığı 148; kral 59, 217; rızası 152; tasavvuru 67
Tanrı'nın rahmaniyeti 100
Tanzimat 171, 172
Tao 142
Taoizm 81, 112
tarih bilinci 111
tarikat 33
tasavvuf 42, 56, 83, 84, 89, 116, 144
tefsir 89
teistik 142
tekfir 128
tektanrıcılık 137, 164
teleolojik 104, 152, 165; ahlak geleneği 104
teodise 137
teoloji 81
terör 35
terörist 42, 44, 96
tesettür 122
tevhid 84, 107, 226
Tevrat 115, 204, 212, 223
Thebes 140
Timur Taş 33
tinselcilik 141
Topkapı 113
toplum sözleşmesi 60, 68
totalitarizm 73
totem-tabu 60
Touraine 152
tsunami 137
türban 119
Türkeş 61, 76
Türk-Kürt 82, 95
Türkler 51

U

ulus-devlet 15, 47, 54, 60, 136, 171
uyarıcı ve müjdeleyici 88

Uyumlu (Çin) 147, 196
Uzak Doğu 81, 142; felsefesi 99

Ü

ülkücü 196
ümmet 100
Üsame Bin Ladin 44

V

Vacibul Vücud 226
Vahdet-i Vücud 226
Vahhabilik 119
vakıf 39
vatandaşlık 15
Veda Haccı 50
Vedûd 42
veliyyullah 45

W

Weber 59

Y

Yahudi(ler) 56, 77, 100, 104
Yahudilik 11, 115, 123, 152, 193
Yahya b. Hüseyin 45
yargıcın otoritesi 75
Yeni Delhi 140
Yevmu's-Seb 77
28 Şubat 62
Yunan 151, 222; felsefesi 81, 195, 202
Yunus Emre 208

Z

Zahid (Hint) 147
zahir-batın 89
Zahiri 56
zahit 196
Zaman 34
Zemahşeri 89
Zerdüşt(lük) 81, 148
Zıllullah-ı filard 59
zımmiler 15
zımmilik 223
zındık 57
zina 12
Zu-İntikam 42
Zu'l-Celal 42